

VERANDEREND PLATTELAND

BIJLAGEN BIJ HET ONDERZOEK

**rijksuniversiteit
groningen**

faculteit der letteren
kenniscentrum landschap

Colofon

Veranderend platteland
MA Landschapsgeschiedenis, bijlagen
Rijksuniversiteit Groningen
Oktober 2017

Shera van den Wittenboer - s2898713
shera@sheravandenwittenboer.nl

Onder begeleiding van:
Prof. dr. ir. Th. (Theo) Spek (Kenniscentrum Landschap, Rijksuniversiteit Groningen)
prof. dr. M.C.G. (Matthijs) Schouten (Wageningen Universiteit en Research Centrum, Universiteit Cork)

**rijksuniversiteit
 groningen**

faculteit der letteren
 kenniscentrum landschap

VERANDEREND PLATTELAND

BIJLAGEN BIJ HET ONDERZOEK

Afb. 1
Schaapsschuur in de omgeving Rijssen/Holten, datum onbekend.
Bron: Oudheidkamer Twente, inventarisnummer F00543.

Inhoudsopgave

Bijlage 1	
Korte landschapontwikkeling- en bewoningsgeschiedenis van Twente tot 1800	6
Bijlage 2	
Overzicht van de verschillende archeologische en geologische perioden	12
Bijlage 3	
Verantwoording landschapsreconstructies	13
Bijlage 4	
Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1800-1890	18
Bijlage 5	
Opgaand houtgewas en landbouwsstelsel Twente in 1875	26
Bijlage 6	
Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1891-1954	27
Bijlage 7	
Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1955-1985	74
Bijlage 8	
Verantwoording landschapsbelevingsbronnen	154
Bijlage 9	
De mate waarin bepaalde thema's 'leven' in het dagelijks debat	156
Bijlage 10	
Landschapsbeleving Lonneker/Losser 1891-1954	158
Bijlage 11	
Landschapsbeleving Vriezenveen 1891-1954	160
Bijlage 12	
Landschapsbeleving Lonneker/Losser 1955-1985	162
Bijlage 13	
Landschapsbeleving Vriezenveen 1955-1985	164
Bijlage 14	
Verandering in waardering van landschappelijke eenheden 1800-1985	168

Geogenese

Geogenese in het Pleistoceen

Tijdens de Saale-ijstijd, ruim 170.000-140.000 jaar geleden, vonden in Twente de belangrijkste landschapsvormende processen plaats.¹ Onder invloed van gletsjers en smeltwaterstromen werden de stuwwallen en bekkens gevormd. Vanuit Scandinavië drongen enorme ijstongen ons land binnen. In eerste instantie reikte het ijs tot Twente.² Onder het gewicht van deze ijskappen werd de (deels) bevroren ondergrond aan het ijsfront zijdelings en naar voren weggedrukt en als grote schollen dakpansgewijs op elkaar gestapeld.³ Hieruit ontstonden de stuwwallen, waaronder die van Ootmarsum en Oldenzaal. Door wrijving van het voortstuwende landijspakket werden stenen, grind en zand fijngemalen tot een lemige laag met keien (*grondmorene keileemlaag*).⁴ Ook nam het voortstuwende ijs, dat vastgevroren was met de ondergrond, soms grote 'happen' uit de bodem, waardoor glaciële bekkens ontstonden.⁵ Toen het klimaat warmer werd, begonnen de ijsmassa's te smelten. Het smeltwater sleet diepe geulen uit, die de beekdalen vormden.⁶ Aan het eind van het Saalien was het reliëf veel sterker dan nu het geval is. Dit werd tijdens het Weichselien door erosie genivelleerd.

Tijdens het Weichselien, de laatste ijstijd die duurde van 115.000-10.000 BP, bereikte het landijs Nederland niet, maar was het zo koud dat de (diepe) ondergrond permanent bevroren was en vegetatie vrijwel ontbrak. Tijdens de koudste fase heerste er een poolklimaat. Cycli van dooi en vorst wisselden elkaar af. Sneeuwmeltwater dat door de *permafrost* niet in de bodem kon wegzijgen, stroomde oppervlakkig weg, waardoor delen van de stuwwallen in puinwaaiers aan de voet van de helling werden afgezet. Door het terugtrekken van de Noordzee werd het klimaat bovendien steeds droger, vergelijkbaar met een poolwoestijn. In dit klimaat had ook de wind vrij spel. Vrijwel ongebonden door vegetatie erodeerde de ondergrond tijdens zandstormen. Zand verwaaide van de hogere delen en daalde in de luwte weer neer. Matig fijn zand daalde in een deken neer in de dalen. Rondom de voet van stuwwallen werden brede dekzandgordels afgezet van wat grover materiaal. Deze dekzandafzettingen, grotendeels bestaande uit lokaal materiaal, behoren tot de *oudere dekzanden*.⁷ De koppen van stuwwallen werden hierdoor enigszins afgevlakt en de laagtes juist opgevuld.⁸ In het Bekken van Hengelo gaat het hierbij om een dekzandlaag van ruim tien meter dik.⁹

In de laatste periode van het Weichselien (Jonge Dryas) was er opnieuw een verstuvingsfase, waarbij grote hoeveelheden dekzand werd afgezet.¹⁰ Dit dekzandpakket, *jonge dekzanden* genoemd, bestaat uit iets fijner materiaal dan de oudere dekzanden, maar heeft toch ook een lokale herkomst.¹¹ Vermoed wordt dat het

botsen tijdens transport door wind de korrels meer heeft afgerond.¹² Het ontstane dekzandpakket vormde geen egale laag, maar heeft een gevarieerd microreliëf. Op korte afstand kunnen individuele kopjes, paraboolduinen en langgerekte zandruggen elkaar snel afwischen.¹³ Hoewel het landschap tijdens het Holoceen zeker nog verder gevormd is, was het reliëf van Twente toen al grotendeels vastgelegd.

Veenverspreiding in het Holoceen

Hoogveenvorming moet tijdens het Holoceen hebben plaatsgevonden op locaties met een slechte afwatering. De venen zouden vanaf het Atlanticum of Subborea (ca. 4.000 v Chr.) zijn uitgebreid tot grootschalige ontginningen plaatsvonden vanaf de Late Middeleeuwen.¹⁴ Een reconstructie van De Rooi van de hoogveenverspreiding in de Achterhoek maakt aannemelijk dat ongeveer 30% van het oppervlakte bedekt moet zijn geweest met veen.¹⁵ Het gaat hier weliswaar niet alleen om hoogvenen, maar ook om broekvenen, waar de veenlaag relatief dun is, maar het maakt aannemelijk dat ook in Twente, dat een vergelijkbare fysische geografie kent, ook een veel grotere veenverspreiding moet hebben gehad dan uit bodemkaarten kan worden afgeleid.¹⁶ Voor dit onderzoek is het echter vooral van belang om inzicht te hebben in de morfologie van het aaneengesloten veengebied ten noorden van Almelo (Vriezenveen en omgeving), omdat alleen hier de veenbedekking heeft geleid tot de kenmerkende, opstrekende veenverkavelingen, welke tot halverwege de 20ste eeuw hebben bestaan. Deze morfologie wordt weergegeven in de afbeeldingen I.1-I.4.

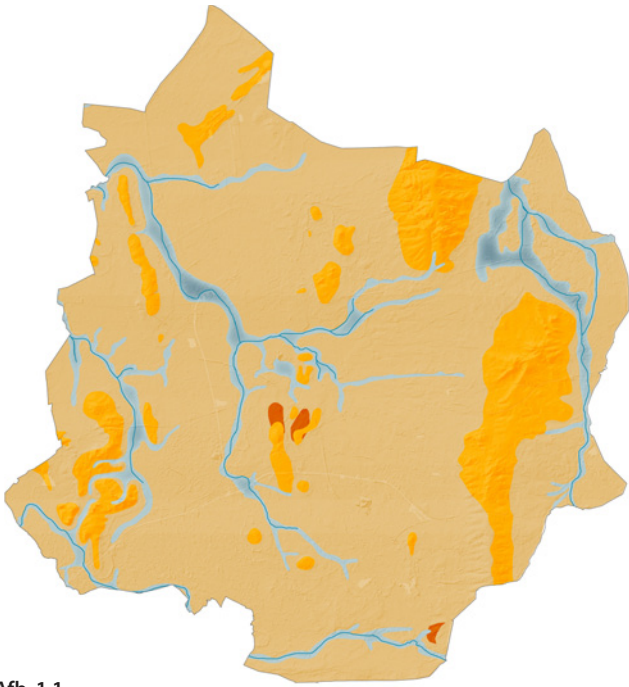
Vroege bewoningsgeschiedenis tot de Late Middeleeuwen

Twente kent een lange bewoningsgeschiedenis, die teruggaat tot de Late Prehistorie.²⁴ Deze bewoningsgeschiedenis hangt sterk samen met de fysische geografie van het gebied. Het hoogste aantal prehistorische vindplaatsen vinden we in Twente in de omgeving van eerder genoemde stuwwal, maar ook op de dekzandkopjes en -ruggen in de lager gelegen dekzandlandschappen.²⁵ Dat geldt tevens voor het smeltwaterdal van de Regge, dat onderdeel is van het stuwwal- en smeltwaterlandschap van Twente-West.

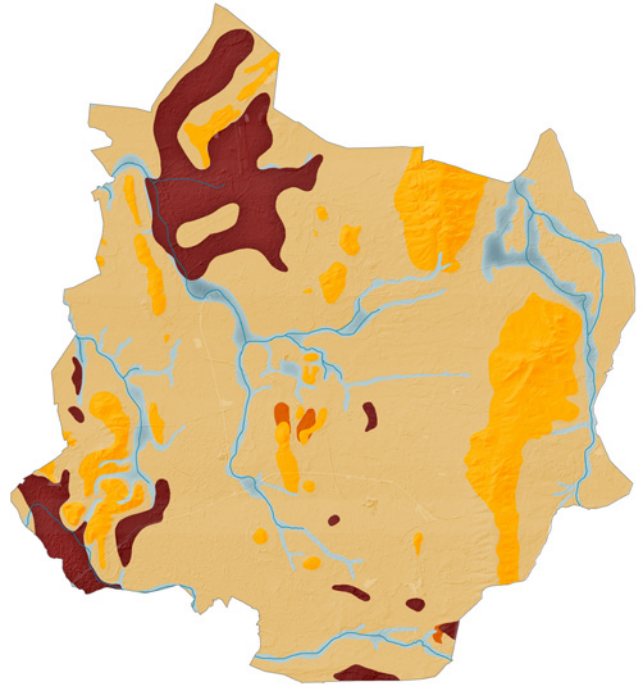
'Zwervende' Einzelhöfe

De mens leefde volgens het *shifting cultivation* systeem, waarbij nederzettingen zich verplaatsten en er steeds in 'maagdelijke' bosgrond werd geakkerd.²⁶ Vanaf de Midden-Bronstijd lijkt er, met name op de stuwwallen en grotere dekzandruggen, sprake te zijn geweest van een meer continue bewoningsgeschiedenis.²⁷ De

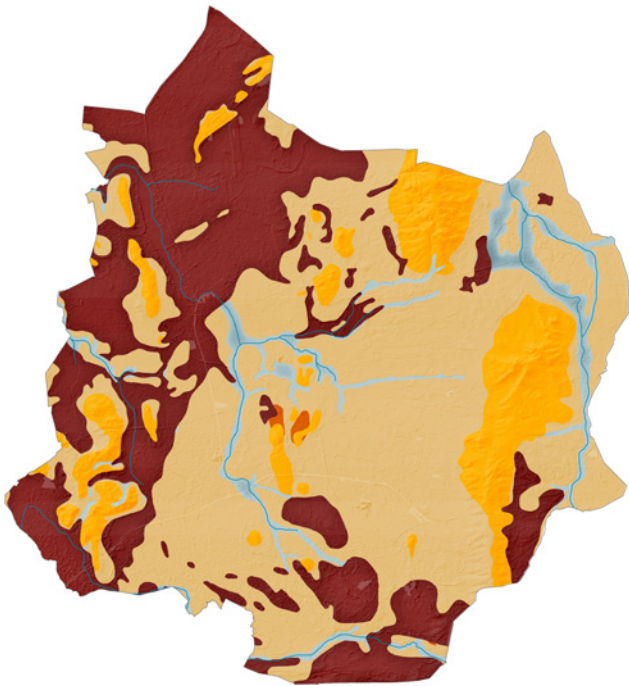
1. Dit proces moet volgens de laatste inzichten gedurende het laat-Saalien moet hebben plaatsgevonden. Beek (2009), 137.
2. Stouthamer, et al. (2015), 181.
3. Spek, et al., (1996), 13. Volgens de laatste inzichten hoeft de bodem niet volledig bevroren te zijn, zie Stouthamer, et al. (2015), 185. Het proces vindt vooral plaats als het ijs zich snel uitbreidt over slecht doorlatende sedimenten (gelaagde bodem met kleilagen).
4. Het is aannemelijk dat heel Oost-Nederland is 'overreden' door dun landijs. Beek (2009), 138; Stouthamer, et al. (2015), 181.
5. Stouthamer, et al. (2015), 186.
6. Niet alle dalen zouden veroorzaakt zijn door smeltwatererosie. Zo zou de 'breuk' tussen de stuwwal van Ootmarsum en Oldenzaal veroorzaakt kunnen zijn door een ijslob (*glacial surge*). Beek (2009), 138.
7. Spek, et al. (1996), 23. Stouthamer, et al. (2015), 210, 212.
8. Spek, et al. (1996), 14.
9. Beek (2009), 143.
10. Spek, et al. (1996), 23.
11. Stouthamer, et al. (2015), 210, 212. Bij de oudere dekzanden gaat het om een korrelgrootte van 150-210mm, bij de jonge dekzanden om 115-210mm.
12. Stouthamer, et al. (2015), 212.
13. Beek (2009), 144.
14. Beek (2009), 470.
15. Rooi (2006), via Beek (2009), 472.
16. Beek (2009), 472.
17. Beek (2009), 148.
18. Beek (2009), 395.
19. Beek (2009), 395.
20. Beek (2009), 151.
21. Beek (2009), 150.
22. Idem.
23. Zie afb. 2.4 en Runhaar, et al. (2003), 107.
24. Beek (2009), 396. Op de flanken van de stuwwal van Ootmarsum zijn zelfs Laat-Paleolitische vindplaatsen aange troffen (35.000-10.000 yr BC).
25. Beek (2009), 394.
26. Spek (2004), 728.
27. Beek (2009), 417.

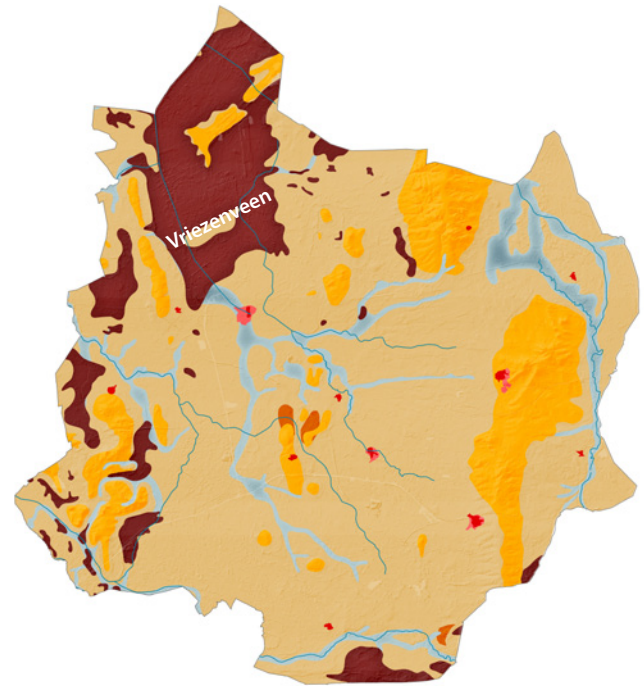
Afb. 1.1
9000 v. Chr. De Pleistocene ondergrond. Er heeft nog geen veenvorming plaatsgevonden. Bron: Vos & Vries (2013).

Afb. 1.2
3850 v. Chr. Er vindt veenvorming plaats in de lager gelegen, slecht ontwaterde delen van het landschap. Bron: Vos & Vries (2013).

Afb. 1.3
800 n. Chr. Rond deze periode is de hoogveenverspreiding in Twente bijna maximaal. Vanaf 1000 n. Chr. neemt de invloed van de mens toe en neemt de omvang van het veen af door ontginning en verbetering van ontwatering van het gebied. Bron: Vos & Vries (2013).

Afb. 1.4
1850 n. Chr. In de omgeving van Vriezenveen (noordwestelijke hoek) is nog een aaneengesloten veengebied. Bewoning vindt plaats op een langgerekte dekzandrug. Andere veengebieden zijn verdwenen of sterk in omvang verkleind. Bron: Vos & Vries (2013).

legenda

	Stuwwal		Beekdalen
	Tertiare afzettingen		Waterlopen
	Dekzandgebied (+NAP)		Veengebied
			Stedelijk gebied

nederzettingen verplaatsten op kortere afstanden, en kunnen geïnterpreteerd worden als 'zwervende' *Einzelhöfe*.²⁸ De meeste van deze nederzettingen zouden zich onder de huidige plaggendekken van de escomplexen bevinden.²⁹ Het ging daarbij vermoedelijk om kleinschalige en extensief gebruikte akkercomplexen.³⁰

Opener landschap

Pas tijdens de overgang van de Late Bronstijd naar Vroege IJzertijd vond een verschuiving plaats van extensief naar intensief akkergebruik, wat vermoedelijk mogelijk werd door het bemesten van akkers.³¹ Het landschap had zich vanaf het Laat-Mesolithicum (vanaf ca. 4.000 v. Chr.) kunnen ontwikkelen tot een climaxvegetatie, bestaande uit dichte loofbossen, elzenbroekbossen in de natte laagtes en denbossen op de schrale gronden op de hogere stuwwallen.³² Gedurende de Bronstijd was hier reeds verandering ingekomen. Door menselijk ingrijpen waren in de bossen bij nederzettingenlocaties reeds open plekken ontstaan.³³ In de Romeinse tijd breidde deze ontbossing zich verder uit, met name op de dekzandruggen.³⁴ Op schrale, lichte gronden, waar akkers gauw uitgeput raakten, waren heidevelden ontstaan.³⁵

Toename plaatsvastheid

Tot en met de Vroeg-Romeinse tijd waren de nederzettingen vooral gesitueerd in de lagere delen van het landschap, maar vanaf de Midde- en Laat-Romeinse tijd komt deze locatiekeuze nog nauwelijks voor. Er is dan juist een voorkeur voor de hogere delen van 'zandeilanden', als dekzandruggen en rivierduinen.³⁶ Dit blijkt ook uit de locaties van archeologische vondsten, zoals weergegeven in afbeelding 2.7. Daarnaast lijkt er sprake van een steeds groter wordende plaatsvastheid.³⁷ *Einzelhöfe* komen vanaf de derde eeuw nog nauwelijks voor. De stijging van de grondwaterspiegel vanaf de Bronstijd zou hiermee in verband gebracht kunnen worden.³⁸ Mogelijk heeft dit de locatiekeuze beperkt tot de hogere delen.

Ontstaan buurtschappen

Vanaf de vierde/vijfde eeuw zou een nieuwe periode van dynamiek zijn aangebroken.⁴⁰ In de achtste en negende eeuw is een grote toename van het aantal nederzettingen waar te nemen, welke zich lijken te verplaatsen naar de lagere flanken en randen van dekzandruggen.⁴¹ Mogelijk ontstond in deze periode ook de *horigheid*.⁴² Dit was een sociaal-maatschappelijk stelsel, waarbij boeren geen eigenaar waren van de grond die zij verbouwen. Deze boeren, *hofhorigen* genoemd, hadden - naast rechten - ook verplichtingen naar hun 'leenheer'. Daarnaast ontstonden er enkele buurtschappen, bestaande uit verschillende *Einzelhöfe*.⁴⁴ Ook in de tiende en twaalfde eeuw werden veel nieuwe erven gesticht.⁴⁵ Vanaf de veertiende en

vijftiende eeuw lijken erven zich te verplaatsen naar de huidige locaties van erven. Dit suggereert dat nederzettingen vanaf die periode min of meer 'gefixeerd' raakten in het landschap.⁴⁶

Vroege bewoning Vriezenveen eo.

Het veengebied bij Vriezenveen laat weinig sporen van vroege bewoning zien.⁴⁷ Wel zijn in Vriezenveen sporen gevonden die dateren van vóór de veenvorming.⁴⁸ Vanaf de veenvorming lijkt de bewoningsgeschiedenis vrijwel onderbroken tot de Late Middeleeuwen.

Agrarische ontginningen op zandgronden vanaf 1250 na Chr.

Vanaf de Late Middeleeuwen ontwikkelt zich langzaam een landbouwsysteem dat is gericht op een vaste woonplek en een intensivering van het gebruik van bepaalde gronden, met name akkers en hooilanden.

De vegetatie van het Laat-Middeleeuwse landschap was sterk beïnvloed door menselijk handelen. Grote delen van het landschap waren ontbost geraakt. De heidevelden waren in aantal en omvang toegenomen. Beekbegeleidende bossen waren grotendeels verdwenen en deze ontboste gronden waren in gebruik genomen als hooiland. Deze werden vaak *made* genoemd (naar maaïen). Het gebruik om grashooi te oogsten nam vermoedelijk toe, naarmate meer gronden ontbost werden, waarna grasrijke vegetaties tot ontwikkeling kwamen.⁵¹

In afbeelding 2.8 is gereconstrueerd hoe het Laat-Middeleeuwse landschap en het nederzettingenpatroon eruit moet hebben gezien.⁵² De intensivering van het grondgebruik, met name op de grotere dekzandruggen, en de ontbossing die daaruit volgde, heeft volgens Van Beek een kettingreactie van landschappelijke processen tot gevolg gehad.⁵³

Ontstaan escultuur

Er vonden vanaf deze periode grootschalige ontginningen plaats, waaruit essen ontstonden. Deze landbouwworm wordt ook wel *escultuur* of *esstelsel* genoemd en omvatte zowel akkerbouw als veeteelt, waarbij de veeteelt ondergeschikt was aan de akkerbouw.⁵⁴ Hierbij werden de akkers jaarlijks, veelal zonder braakperiode, ingezet voor teelten. Het betrof dan meestal roggeteelt, wat in Twente bekend stond als de 'eeuwige roggebouw'. Ook werd wel gewerkt volgens het drieslagstelsel, waarbij twee jaren rogge werden afgewisseld met één jaar boekweit.⁵⁵

Opkomst plaggenbemesting

Het spreekt voor zich dat een dergelijk intensief gebruik leidde tot bodemdegradatie en uitputting. Om dit te voorkomen, moest continu

28. Beek (2009), 442.

29. Idem.

30. Velde (2001), 75.

31. Velde (2011), 75, 265.

32. Bouman, et al (2013), 22.

33. Bouman, et al (2013), 24.

34. Boumand, et al (2013), 27.

35. Idem.

36. Beek (2009), 442. Dit wordt ook beaamd door Van der Velde (2011), 127.

37. Beek (2009), 442.

38. Velde (2011), 264.

39. Velde (2011), 274.

40. Beek (2009), 442, 448. Dit is tevens de periode die bekend staat als de Volksverhuizingstijd.

41. Beek (2009), 448.

42. Aalbers (1979), 16. Er bestaat nog altijd veel onduidelijkheid of dit stelsel is ontstaan vanuit Germaanse, Saksische, Frankische of zelfs pré-Germaanse invloeden.

43. Aalbers (1979), 17.

44. Beek (2009), 449. Deze ontwikkeling zou samen kunnen vallen met het eerder door Van der Velde en Groenewoudt beschreven 'Frankiseringsproces', maar dit behoeft nog nader onderzoek.

45. Beek (2009), 449.

46. Beek (2009), 450.

47. Beek (2009), 394.

48. Beek (2009), 396; Beek (2015), 10.

49. Beek (2015), 10.

50. Bouman, et al. (2013), 30.

51. Dirx (1997), 59.

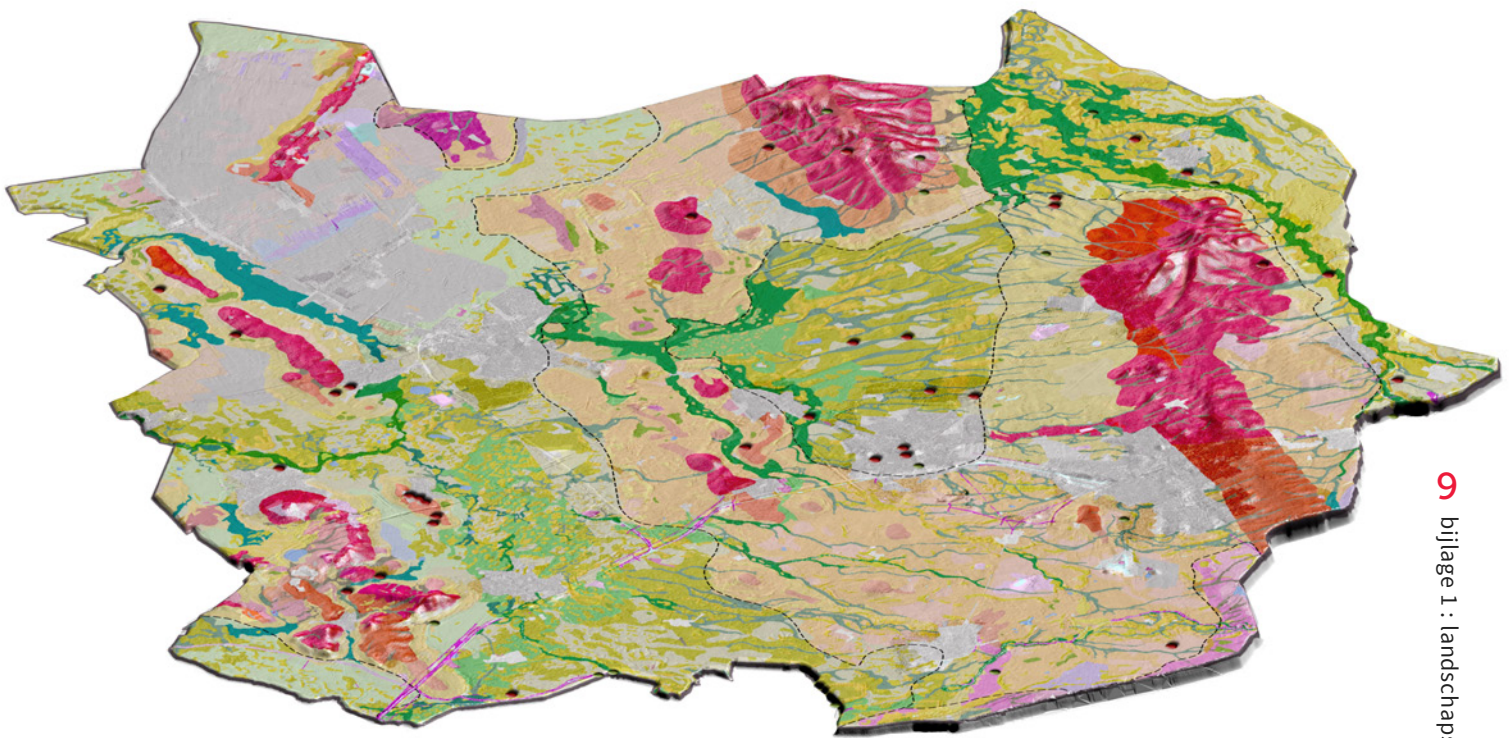
52. Gebaseerd op Bouman, et al. (2013), afb 4.8 en de *Historische kaart van Twente ca. 1500 n. Chr.*

53. Beek (2009), 503.

54. Demoed (1987), 15.

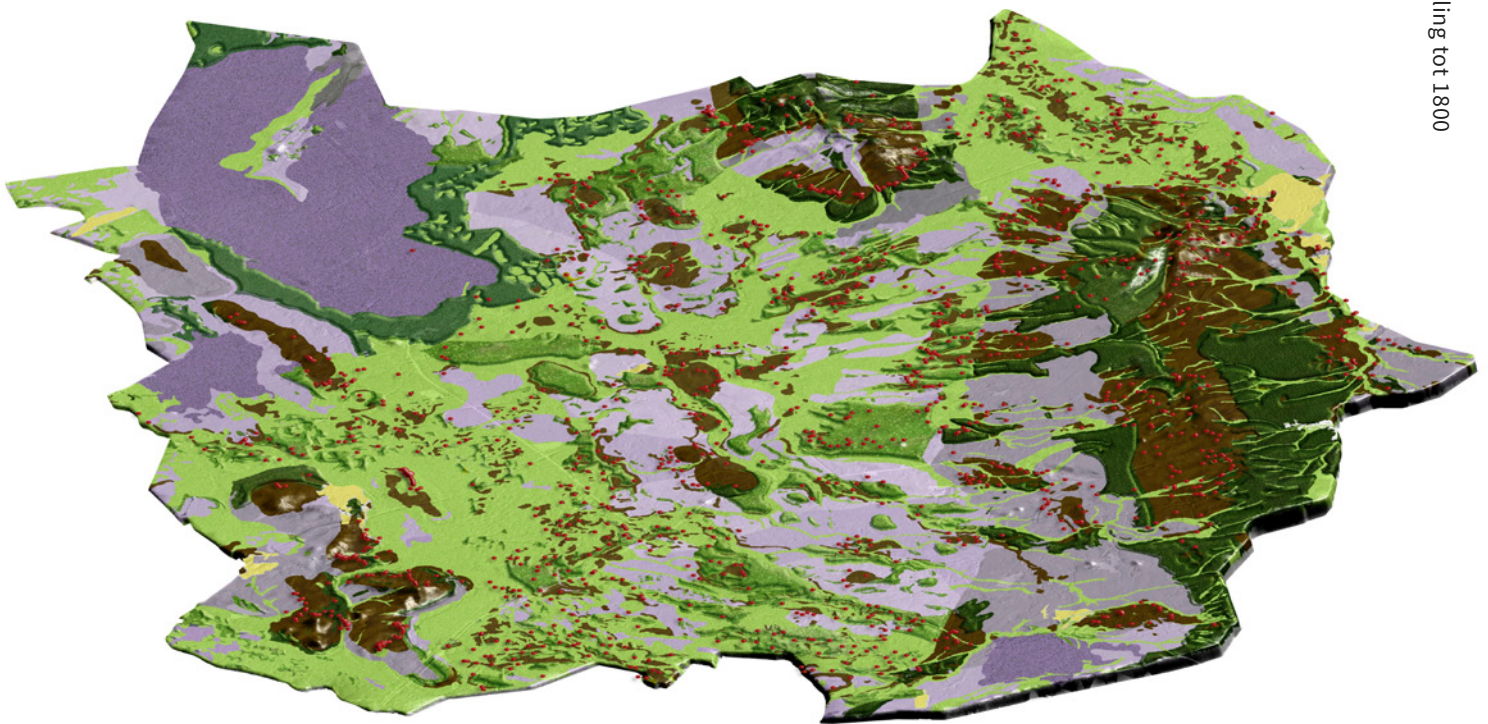
55. Idem.

Archeologische vondsten

- Romeinse Tijd
- Vroege Middeleeuwen

Vegetatie en bewoning Late Middeleeuwen

■ Open gemengd loofbos op droge grond	■ Hoogveen
■ Open landschap met verspreide bosschages op droge grond	■ Heideveld op droge grond
■ Open landschap met verspreide bosschages op vochtige grond	■ Heideveld op vochtige grond
■ Akker op droge grond	■ Nat gras- en rietland met oevervegetatie
■ Akker op vochtige grond	■ Stuifzand
■ Grasland	● Boerderij of havezathe

Afb. 2.7 & 2.8

3D visualisaties van Twente. Boven: Geomorfologische kaart naar Maas en Makaske, via Beek (2009), gecombineerd met van Beek (2009) afb 14.4. Onder: Vegetatie en bewoningskaart naar Bouman et al. (2013). De *Historische kaart van Twente ca. 1500 n. Chr.* (Werkgroep Historische Kaart van Twente, 1991) is gebruikt om de locatie van de historische erven in te tekenen. Hierbij moet worden aangetekend dat de NW-bovenhoek niet is gekarteerd.

mest worden aangevoerd. De akkers werden in eerste instantie nog niet met (zandhoudende) plaggen bemest, maar vermoedelijk uitsluitend met organisch strooisel, zoals gemaaide heide, mos en turf.⁵⁶ Uit onderzoek dat Spek uitvoerde, lijkt de arbeidsintensieve, minerale *plaggenbemesting* in Drenthe pas vanaf de zestiende eeuw terrein te winnen.⁵⁷ Mogelijk is dat ook het geval in Twente.

Voor deze vorm van bemesting zou, wanneer gestreefd wordt naar duurzame plaggenlandbouw, dertig maal zoveel heide nodig zijn dan er als bouwland in gebruik is.⁵⁸ Het is bekend dat in Twente hiervoor niet alleen heideplaggen werden gebruikt, maar ook grasplaggen uit het beekdal.⁵⁹ Uit negentiende eeuwse bronnen blijkt dat het gebruikelijk was om hiervoor *morsplaggen* (vermoedelijk uit natte graslanden, *mörs* is Twents voor moerasland, land door water omspoelt) of 'groene schollen' (op kleigrond geslagen graszoden) te gebruiken.⁶⁰ Onbekend is in welke mate dit aan het begin van de Nieuwe Tijd al gebruikelijk was. Het lijkt wel aannemelijk, omdat in Twente de hooi- en groenlanden relatief dicht bij de akkers lagen.

Gebruik gemene gronden

Zowel de heidegronden, moerasgronden als loofbossen waren vrijwel allen in collectief gebruik.⁶¹ De gezamenlijke bossen waren in eerste instantie van belang voor het *akeren* (vetmesten met eikels) van varkens en later voornamelijk voor de houtvoorziening.⁶² De gemene, woeste gronden, bestaande uit heidevelden en natte broekgronden, waren van grote betekenis voor de escultuur. Voor de akkerbouwers boden deze gronden de enige mogelijkheid om hun vee te weiden. De woeste gronden leverden daarnaast hout voor het bouwen van huizen en brandstofvoorziening. De oogst van plaggen voor bemesting vormde echter het belangrijkste gebruik.⁶³ Er was onvoldoende vee om in de mestvraag te voorzien. Bemesting met behulp van groene schollen, organisch strooisel, mors- of heideplaggen was dan ook noodzakelijk.

Toenemende gronddruk

De escultuur, waarbij de gemeenschappelijke gronden een onmisbare schakel binnen het landbouwsysteem vormden, was bijzonder arbeidsintensief, maar werkbaar, mits er voldoende grond beschikbaar was. Toen vanaf 1250 na Chr. de bevolking toenam, bleek het beperkte areaal grond al gauw problematisch.⁶⁵ Er vond daardoor bodemdegradatie plaats, waardoor het steeds moeilijker werd akkers te bemesten.

Regulering gemeenschappelijk grondgebruik

Tegen deze achtergrond ontstond de noodzaak om regels op te stellen binnen

de buurtschappen (ook wel buurmarken of marken) met betrekking tot het gemeenschappelijk gebruik.⁶⁴ Regulatie moest overexploitatie en overbeweiding tegen gaan. Het gebruik van deze gemeenschappelijke gronden, ook wel *gemene gronden*, was voorbehouden aan de *eigenerfden*, de eigenaren van bestaande boerderijen, die zich op het moment van oprichting binnen de markegrenzen bevonden. Het vastleggen van het gebruik in een reglement was bedoeld om de gebruiksrechten van geërfden te beschermen en niet-gerechtigden te kunnen uitsluiten.⁶⁶ De markerechten waren gericht op het handhaven van een zeker evenwicht tussen de bevolking en de natuurlijke hulpbronnen, te weten de gemene gronden.⁶⁷

Dat het markebeheer, onder meer door de alsmaar groeiende bevolking, hier niet in slaagde, blijkt onder andere uit het feit dat binnen de markereglementen steeds meer gebruiksvormen aan banden moesten worden gelegd. Zo bevatten verschillende markerechten in de Late Middeleeuwen nog bepalingen omtrent het akeren van varkens in deze bossen, beperkingen op het kappen van bomen en het sprokkelen van brandhout.⁶⁹ Ondanks deze beperkingen verdwenen deze bossen door overexploitatie, waarna heide ontstond. Later zijn marken volgens Van der Zanden 'vooral bezig met het beperken van de schapenhouderij op de (zo ontstane) heide, het aan banden leggen van plaggenmaaien en turfsteken en de strijd tegen de oprukkende zandverstuiving'.⁷⁰

De extreme degradatie van de gemene gronden lijkt vooral tijdens de zestiende eeuw op het hoogtepunt. Gedurende de eeuwen die volgen lijkt er, vanwege uiteenlopende redenen, een nieuw evenwicht te ontstaan.⁷¹ Hoewel dit niet leidde tot herstel van bossen en het areaal heide mogelijk zelfs toenam, heeft dit wel voorkomen dat het markesysteem onhoudbaar werd. Het systeem bleef daardoor in stand tot ver in de negentiende eeuw.

Sociale stratificatie

Door het reglementeren van het gebruik van de gemene gronden ontstonden - naast de *geërfden* (ook wel *eigenerfden*, *gewaarden* of *volgewaarden* genoemd) - ook diverse onderklassen, waaronder de *halfgewaarden*, die ontstonden na splitsing van een erf, waarna elk gedeeltelijke rechten kreeg, maar ook *keuters*, boeren die vrijwel geen rechten bezaten.⁷² Deze onderklasse, bestond deels uit nieuwkomers, maar voornamelijk uit nazaten die de ouderlijke boerderij aan zich voorbij zagen gaan aan hun oudste broer. In Twente gold namelijk eeuwenlang het Germaans recht, waarin bepaald werd dat een erf niet deelbaar was.⁷³ De overige nazaten vestigden zich vervolgens 'illegaal' in de marke, waardoor de bevolking toenam.⁷⁴ Deze *keuters* ontgonnen kleine *kampen* (een éénmanses) in de heide. Vaak was het hen nog wel toegestaan hout voor eigen gebruik te sprokkelen en meestal de helft van het aantal vee te houden als een gewaarde boer was toegestaan.⁷⁶

56. Spek (2004), 761.

57. Spek (2004), 761, 778, 784-814.

58. Spek (2004), 760. Bij duurzame plaggenlandbouw wordt ervan uitgegaan dat de strooisellaag en heidevegetatie zich steeds opnieuw kunnen herstellen. Daarvoor is het noodzakelijk ze enige jaren ongemeoid te laten.

59. Spek (2004) 761.

60. Via Spek (2004), 762. De betekenis voor *mörs* is afkomstig uit Benneker (1981), 8. Ook in andere streken komen mors- of marslanden voor. Het gaat daarbij om laaggelegen hooilanden (Schönfeld, 1949, 41) die 's winters vaak zouden overstromen, waarna een vruchtbare sliblaag achterbleef (Elerie, et al., 1991, 346).

61. Idem. De uitzonderingen betroffen doorgaans enkele weilanden en bossen die een individuele eigenaar bezaten.

62. Slicher van Bath (1957), 23.

63. Slicher van Bath (1957), 24.

64. Spek (2004), 103. Het moet om een geleidelijke overgang zijn gegaan, waarbij buurtschappen, ook wel buurmarken, al heel veel gezamenlijk organiseerden. Dat moet ook al het geval zijn geweest vóór de tweede helft van de dertiende eeuw, wanneer het begrip voor het eerst in de bronnen wordt vermeld.

65. Spek (2004), 981. Beek (2009), 570.

66. Slicher van Bath (1957), 22.

67. Zanden (2001), 135.

68. De bevolking nam tussen 1475 en 1700 met 200% toe. Zanden (2001), 136.

69. Zanden (2001), 136. Ook Dirxx (1997), paragraaf 3.2.1 geeft veel inzicht in de veranderende intensiteit en de regels die - als reactie daarop - werden opgesteld.

70. Zanden (2001), 136.

71. Zanden (2001), 139. Van der Zanden wijst hierbij oa. op de opkomst van specialistische teelten, de opkomst van de proto-industrie en de commercialisering van de landbouw die ironisch genoeg mogelijkheden bood om de groeiende bevolking aan te kunnen.

72. Dirxx (1997), 35.

73. OKT (2017), 1.

74. Dirxx (1997), 38.

75. Slicher van Bath (1957), 46.

76. Zanden (2001), 133.

Het schattingsregister in 1475 na Chr. laat zien dat er toen 'slechts' 264 *keuters* tegenover 1064 'gewaarde' erven waren (21,6% *keuters*).⁷⁵ In 1601 was dit percentage gestegen naar 30,5%.⁷⁷ De bevolkingtoename begon vanaf 1748 en vooral rond 1764 problematische vormen aan te nemen op het platteland. Rond 1800 was het aandeel *keuters* daardoor verder gestegen tot 39%.⁷⁹ Het aantal *geërfden* bleef daarbij nagenoeg constant.⁸⁰ De armoede op het platteland, alsmede de gronddruk, was daardoor verder toegenomen. De *geërfde* markegenoten zagen hierin vanzelfsprekend een bedreiging voor hun geldende rechten en probeerden via *noodholtincks* (markegerichten) om uitbreiding door *angravinge* (ontginningen) en *bijwoningen* (keuterwoningen) tegen te gaan.⁸¹

Agrarische ontginningen op veengronden vanaf 1250 na Chr.

De ontginning van het uitgestrekte veengebied bij Vriezenveen en omgeving heeft een dermate afwijkende ontginningsgeschiedenis, dat het noodzakelijk is deze apart te beschrijven.

Het Amelerveen

In paragraaf 2.1 is al kort ingegaan op de hoogveenontwikkeling van het veengebied ten noorden van Almelo. Door de slechte doorlatendheid van de bodem en de lage ligging kon hier een uitgestrekt hoogveenpakket ontstaan, dat volgens Van Beek een maximale dikte zou hebben gehad van 5-6m.⁸² Hoewel niet met zekerheid kan worden vastgesteld wanneer het veen zijn maximale omvang had bereikt, wordt algemeen aangenomen dat dit rond 1000 na Chr. moet zijn geweest.⁸³ In dit gebied, dat bekend staat als het Amelerveen, werden nauwelijks archeologische sporen aangetroffen die dateren van voor de Late Middeleeuwen en duiden op bewoning. Wel zijn er vele vondsten gedaan die erop wijzen dat het gebied, met name langs de randzones, wel enigszins toegankelijk moet zijn geweest.⁸⁴

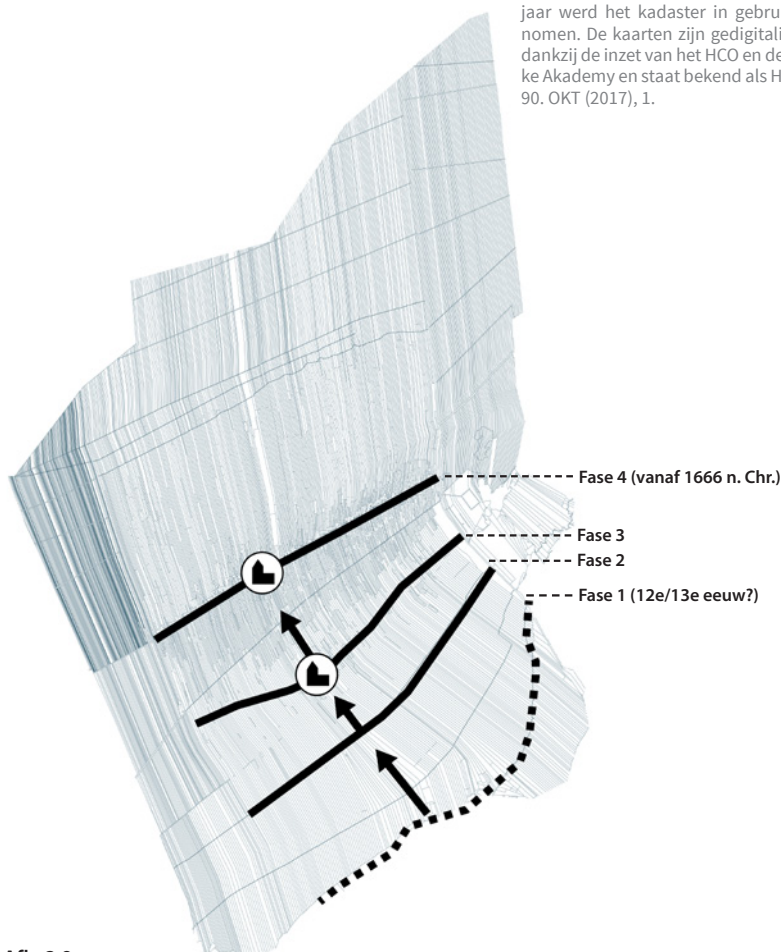
Het is niet exact te dateren wanneer de ontginning van het Amelerveen is gestart. Mogelijk heeft dit al in de twaalfde of dertiende eeuw plaatsgehad. In de bronnen wordt er pas in de veertiende eeuw melding gemaakt van ontginningen 'open ten Vene'.⁸⁵ Het gebied valt dan onder de Vrije Heerlijkheid Almelo. In een brief uit 1364 belooft Beatrix van Almelo, erfdochter van de heerlijkheid, de omstandigheden van de in het veen wonende 'kristenen luden', welke zij als 'toe den vene hebben, ende tot den burenen' te verbeteren.⁸⁶ In 1391 verklaart Evert van Heker, 'heer tot Almelo' dat hij en zijn vrouw een deel van het Noordbroek aan de 'Vrije Vresen' op het veen en de 'bueren' aldaar hebben verkocht.⁸⁷

Deze kolonisten kwamen waarschijnlijk uit West- of Oost-Friesland en waren - mogelijk verdreven door overstromingen en twisten tussen Vetkopers en Schieringen in eigen regio - neergestreken aan de rand van dit natte, dan nog onbewoonde gebied, langs de grens tussen Almelo en het veen.⁸⁸ Vanuit hier wordt

het veengebied ontgonnen (zie afb. 2.9). Met behulp van gegraven greppels richting de Oude Aa werd het veen ontwatert, waarna het geschikt werd voor akkerbouw.

Recht van opstrek en erfdeling

Terwijl in heel Twente het Germaanse erfrecht van toepassing was, waarbij erven niet gesplitst mochten worden, gold dit niet in Vriezenveen. Hier vond wel degelijk erfdeling plaats, waarbij de gronden in lengterichting werden gesplitst.⁹⁰ De oorspronkelijke perceelsbreedte van 28m breed werd opgesplitst in 14 of zelfs 7 meter. Dit leverde steeds smallere percelen op. Naarmate de nederzetting groeide en grond schaarser werd, begon men percelen te ontginnen aan de enige zijde waar nog grond beschikbaar was, het onontgonnen veen aan de noordzijde. Zo schoof de nederzetting steeds verder op, tot het vanaf 1666 na Chr. kwam te liggen op de huidige plek, een dekzandrug. Deze moet destijds nog verborgen zijn geweest onder een dik hoogveenpakket, maar omdat deze plek ook na oxidatie van het veen hoger (en droger) dan de omgeving bleef, bestond er geen noodzaak verder op te schuiven.

Afb. 2.9

De ontginningsstructuur van het Amelerveen, naar Van Beek (2015), afb. 9 en De Bont (2008), afb. 180c. Vanaf de zeventiende eeuw ligt het dorp Vriezenveen langs de huidige ontginningsas.

77. Slicher van Bath (1957), 47.
78. Trompetter (2001), 157.
79. Slicher van Bath (1957), 182. Dit geldt voor het jaar 1795. Het aantal geërfden was vastgesteld bij de instelling van de markegenootschappen in de Late Middeleeuwen en kon daardoor in principe niet stijgen.
80. Slicher van Bath (1957), 25.
81. Dirxx (1994), 47.
82. Beek (2015).
83. Idem.
84. Idem.
85. Hosmar (1976), 84.
86. Hosmar (1976), 85.
87. Hosmar (1976), 86.
88. Hosmar (1976), 83.
89. De kadastrale kaarten zijn opgenomen tussen 1812-1832. In dat laatste jaar werd het kadaster in gebruik genomen. De kaarten zijn gedigitaliseerd dankzij de inzet van het HCO en de Fryske Akademy en staat bekend als HisGIS.
90. OKT (2017), 1.

Bijlage 2. Overzicht van de verschillende archeologische en geologische perioden.

Archeologische periode	Tijd in jaren		Geologische periode	Tijd in jaren
Nieuwe tijd		1500 - heden	Holoceen	8.000 voor Chr.
Nieuwe tijd C	1850 - heden		Subatlanticum	900 voor Chr.-heden
Nieuwe tijd B	1650 - 1850 na Chr.			
Nieuwe tijd A	1500 - 1650 na Chr.			
Middeleeuwen		450 - 1500 na Chr.		
Late Middeleeuwen	1250 - 1500 na Chr.			
Volle Middeleeuwen	1050 - 1250 na Chr.			
Vroege Middeleeuwen	450 - 1050 na Chr.			
D Ottoonse periode	900 - 1050 na Chr.			
C Karolingische tijd	725 - 900 na Chr.			
B Merovingische tijd	525 - 725 na Chr.			
E Volksverhuizingstijd	450 - 525 na Chr.			
Romeinse tijd		12 voor Chr. - 450 na Chr.		
Laat-Romeinse tijd	270 - 450 na Chr.			
Midden-Romeinse tijd	70 - 270 na Chr.			
Vroeg-Romeinse tijd	12 voor Chr. - 70 na Chr.			
IJzertijd		800 - 12 voor Chr.		
Late IJzertijd	250 - 12 voor Chr.			
Midden-IJzertijd	500 - 250 voor Chr.			
Vroege IJzertijd	800 - 500 voor Chr.			
Bronstijd		2000 - 800 voor Chr.		
Late Bronstijd	1100 - 800 voor Chr.		Subboreaal	3.000-900 voor Chr.
Midden-Bronstijd	1800 - 1100 voor Chr.			
Vroege Bronstijd	2000 - 1800 voor Chr.			
Neolithicum (Jonge Steentijd)		5300 - 2000 voor Chr.		
Laat-Neolithicum	2850 - 2000 voor Chr.		Atlantisch	6.000-3.000 voor Chr.
Midden-Neolithicum	4200 - 2850 voor Chr.			
Vroeg-Neolithicum	5300 - 4200 voor Chr.			
Mesolithicum (Midden-Steentijd)		8800 - 4900 voor Chr.		
Laat-Mesolithicum	6450 - 4900 voor Chr.		Boreaal	7.000-6.000 voor Chr.
Midden-Mesolithicum	7100 - 6450 voor Chr.			
Vroeg-Mesolithicum	8800 - 7100 voor Chr.			
Paleolithicum (Oude Steentijd)		tot 8800 voor Chr.	Pleistocene	2-3 milj. -8.000 voor Chr.
Laat-Paleolithicum	35.000 - 8800 voor Chr.			
Midden-Paleolithicum	300.000 - 35.000 voor Chr.			
Vroeg-Paleolithicum	tot 300.000 voor Chr.			

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

Bij het vervaardigen van de landschapsreconstructies uit dit onderzoek is zoveel mogelijk gebruikgemaakt van betrouwbare bronnen. Ondanks dat blijven er bepaalde onzekerheden bestaan. In deze verantwoording beschrijf ik welke bronnen aan de reconstructies ten grondslag lagen, welke onzekerheden bleven bestaan en welke keuzes ik daarin gemaakt heb.

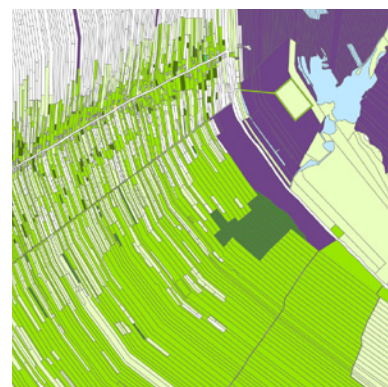
Tweedimensionale kaartreconstructies deelgebieden

Reconstructies 1832

Het grondgebruik en de percelering is dankzij de kadastrale opname uit die periode zeer zorgvuldig en betrouwbaar te bepalen. De Fryske Akademy digitaliseerde deze data in een GIS. Deze gedigitaliseerde data bevat kleine fouten, (met name licht geografische afwijkingen) welke ik eerst gecorrigeerd heb voor de gebieden Vriezenveen en Lonneker/Losser. Hiervoor gebruikte ik GIS-software en georefererde de data op basis van een vergelijking tussen de huidige topografische kaart (TopioNL) met de Topografische Militaire Kaart uit ca. 1850 (TMK1850).

We mogen ervan uitgaan dat zowel het grondgebruik als de percelering uit deze data een hoge betrouwbaarheid heeft. Waar echter minder data over beschikbaar is, zijn de houtopstanden langs de percelen (houtwallen en singels) die smaller zijn dan 6 m. Deze werden namelijk niet opgenomen in de kadastrale opname. Om hier meer inzicht in te krijgen, bestudeerde ik de Hugueninkaarten (vervaardigd tussen 1819-1829) en de TMK 1850 (in kleur en zwart-wit), de Krayenhoffkaart (1795-1822) en de Hottingerkaart (1773-1794) geven meer globale informatie over de aanwezigheid van beplanting, maar zijn niet exact genoeg voor een goede reconstructie.

Met behulp van genoemde kaarten kon een redelijk betrouwbare inschatting worden gemaakt waar houtopstanden moeten hebben gestaan. Voor de deelgebieden werden deze zo precies mogelijk gereconstrueerd. Aan de hand van de kaartstudies is het daarnaast ook mogelijk om hierover meer algemene uitspraken te doen voor de houtopstanden in Twente gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw. Houtopstanden waren in ieder geval aanwezig op of rondom de erven, rondom de hooilanden en langs de buitenranden van de akkercomplexen. Mogelijk waren er ook (smalle) houtopstanden aanwezig op de kavelafscheidingen tussen de akkers. De suggestie hiervan wordt wel gewekt in delen van de Hugueninkaart (niet elk kaartblad is even gedetailleerd uitgewerkt) en in de TMK1850. Duidelijk is in ieder geval dat er nauwelijks houtopstanden aanwezig waren op de heide en de groenlanden. Ook andere contemporaine bronnen, waaronder geschriften, schilderijen en schetsen, laten een zeer open, vrijwel boomloos landschap zien.

Door overbegrazing, het steken van plaggen en het intensieve oogsten van hout bestond de beplanting vooral uit schrale heidevegetatie. Zelfs jeneverbessen - zo kenmerkend voor de heide - moeten in deze periode schaars zijn geweest. De heide en groenlanden zijn daarom ook in de reconstructies afgebeeld als boomloze vlakten.

Reconstructies 1890

Voor deze reconstructies kon gebruikgemaakt worden van de kadastrale plans, opgemaakt ten behoeve van de herziening van de belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen, 1882-1887 (HCO toegangsnummer 288.2). Deze zijn vergelijkbaar met de kadastrale opname uit 1832. De kaarten zijn bewaard gebleven, maar de bijbehorende koppeling met de administratie laat te wensen over. Enkel wat aantekeningen resteren. Op veel van de kadastrale plans is

Boven afb. 3.1 t/m 3.4

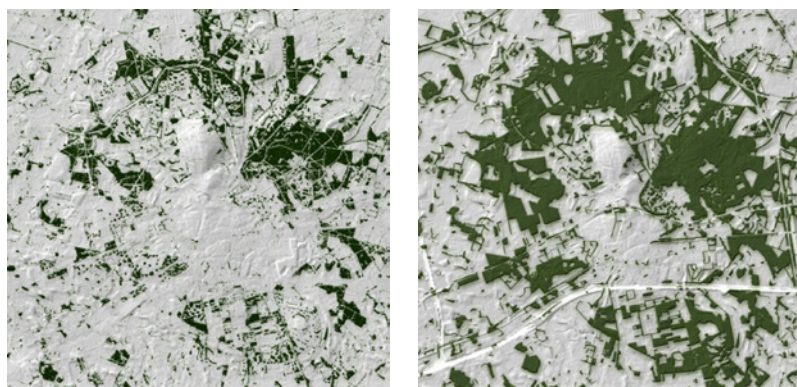
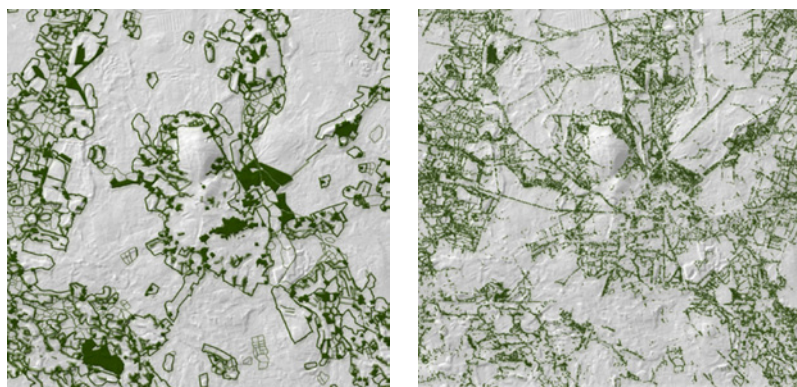
Boven, van links naar rechts: de Hottingerkaart (met perceelsbeplanting) en de Krayenhoffkaart (met heidevegetatie en perceelsbeplanting).

Onder, van links naar rechts: de Hugueninkaart (met perceelsbeplanting en aanduiding natte plekken) en de zeer gedetailleerde kadastrale kaart uit 1832, afkomstig uit HISGIS (met grondgebruik, maar zonder aanduiding perceelsbeplanting).

Onder afb. 3.5 en 3.6

Op de Hugueninkaart (links) zijn perceelsbeplantingen aangegeven met een stippellijn. In sommige gebieden lopen deze ook over de akkercomplexen. Datzelfde is te zien op de TMK1850 (rechts).

Boven afb. 3.7 t/m 3.10

Boven, van links naar rechts: Details uit de reconstructies van de houtopstanden in 1832, 1900, 1955 en 1985 (1993). Steeds is ingezoomd op hetzelfde gebied: Delden met bovenin landgoed Twickel. Hier is als het ware een omkering van de houtopstanden te zien. Waar ze in 1832 te vinden waren, zijn ze nu nagenoeg verdwenen en waar eerst een boomloos heidelandschap lag, is het bosareaal sterk uitgebreid.

echter met behulp van afkortingen aangegeven wat het grondgebruik was van de verschillende percelen, zodat ook dit kon worden gereconstrueerd. De bonnebladen die vervaardigd werden rond 1900 dienden hierbij als controle. Ook zijn deze bonnebladen gebruikt voor de reconstructie van de houtopstanden, voor zover deze niet uit de kadastrale plans konden worden afgeleid.

Reconstructies 1955

De topografische kaart uit de periode rond 1955 is gebruikt voor de reconstructies uit diezelfde periode. Hieruit konden zowel de opgaande beplantingen, het grondgebruik en de percelering worden afgeleid.

Reconstructies 1985

De topografische kaart uit de periode rond 1985 (1987-89) is gebruikt voor de reconstructies uit diezelfde periode. Hieruit konden zowel de opgaande beplantingen, het grondgebruik en de percelering worden afgeleid.

Tweedimensionale kaartreconstructies Twente

In het kader van dit onderzoek was er onvoldoende tijd beschikbaar om evenveel tijd te besteden aan de reconstructies voor heel Twente als besteed was aan de reconstructies voor de detailgebieden. Voor de reconstructies van de

kaarten van Twente met houtopstanden en openheid is dan ook een andere werkwijze gebruikt. De nauwkeurigheid van het resultaat is afhankelijk van de beschikbare data. Gesteld kan worden dat de reconstructie uit 1832 een hoge betrouwbaarheid heeft, evenals de kaart uit 1985 (die gebaseerd is op een dataset uit 1993). De kaarten uit 1900 en 1955 zijn op een andere wijze tot stand gekomen en daarbij is meer 'ruis' mogelijk. De verantwoording van de houtopstandenkaarten geef ik per kaart. De openheidskaarten zijn gebaseerd op de houtopstandenkaarten. De vervaardiging ervan wordt daarom maar één keer verantwoord.

Reconstructies 1832

De HISGIS-dataset Overijssel van de Fryske Akademy diende als basis voor deze kaart. Percelen die hierin het grondgebruik bos of hakhout hadden, zijn meegeteld. Daarnaast is om alle hooilanden een houtsingel ingetekend, evenals rondom de akkercomplexen. Zie hiervoor ook de verantwoording onder 'Reconstructies 1832' bij de reconstructies van de deelgebieden. Weg- of laanbeplanting kwam in die periode enkel voor op de landgoederen. Deze zijn niet apart ingetekend, omdat het effect ervan op het schaalniveau waarop de kaart is afgebeeld nauwelijks zichtbaar was. Een detail van het resultaat is te zien in afb. 3.7.

Reconstructies ca. 1900

De bonnebladen zijn gebruikt voor de reconstructie van de houtopstanden voor de situatie rond 1900 (voor Twente zijn deze bonnebladen geproduceerd tussen 1899-1906). Met behulp van Adobe Photoshop selecteerde ik alle groentinten op de kaart. Doordat de houtopstanden op de bonnebladen extra nadrukkelijk zijn afgebeeld (ook smalle singels zijn ingetekend) laat deze kaart de kleinschaligheid van het landschap rond 1900 goed zien. Wel is het oppassen met de interpretatie ervan. Vanwege de cartografische nadruk op de opgaande beplantingen lijkt het hier te zijn gegaan om een robuust houtsingels en wallenlandschap, maar het moet grotendeels om zeer jonge en waarschijnlijk ook scharige singels zijn gegaan die vaak niet veel ouder waren dan een jaar of twintig. De ontginning van de heide was nog maar heel recent op gang gekomen. Kunstmest begon pas kort na 1900 wat betaalbaarder te worden door de collectieve inkoop van de net opgerichte landbouwcoöperaties. Er is een nadere bestudering van de kadastrale plans uit 1882-1887 nodig om voor meer deelgebieden te kunnen stellen dat de ontginningen pas na 1890 zijn ingezet. Op basis van mijn studies lijkt dat zeer aannemelijk. In dat geval zou de uitbreiding van de singels in 1900 ten opzichte van de kaart van 1832 nog geen vijf á tien jaar oud zijn. Het kleinschalige landschap van de bonnebladen is dan ook zeer ongeschikt als referentiebeeld en zou met veel meer terughoudendheid moeten worden ingezet.

Reconstructies 1955

De topografische kaart uit de periode rond 1955 (1953-1955) gebruikt. Hier is dezelfde methode toegepast als bij de kaarten van 1900. Door wijzigingen in de cartografische weergave ligt er minder nadruk op de beplantingen. (Hak) houtwallen en singels zijn smaller en subtieler weergegeven. Selectie van de groentinten die de opgaande beplantingen weergeven, levert dan ook een veel opener, kaler beeld op. In werkelijkheid zullen de verschillen veel kleiner zijn geweest. Er werden wel houtwallen geroid voor prikkeldraad, maar na een goede bestudering van beide kaarten, lijkt het er vooral op dat jonge heideontginningen werden voorzien van een afrastering van prikkeldraad. Het groot-schalig rooien van houtsingels en wallen vond pas in de periode na 1955 plaats.

Stap 1 - Voorbereidingen voor de terreinreconstructies

In QGIS de externe kaartlaag AHN2 (0,5m geïnterpoleerd) laden. Exporteer een jpg van het gebied dat driedimensionaal gereconstrueerd moet worden. Neem de uitsnede niet te krap. Bewerk deze uitsnede vervolgens in Adobe Photoshop. Gebruik het filter Gaussian Blur om de fijne details uit het beeld te filteren. Je wilt vloeiende contouren voor de ondergrond van je historische reconstructie, waar recente sloten, wegen en verkavelingen niet op te zien zijn. Sla het beeld op en laad dit opnieuw in QGIS en georeferereer dit aan de hand van de moderne topografische kaart (TopoNL).

Boven afb. 3.11 en 3.12

Het verschil in cartografische weergave van de bonnebladen (links, ca. 1900) en de topografische kaart uit 1955 (rechts), is duidelijk te zien. De nadruk bij de laatste ligt minder op de beplanting.

Reconstructie 1985

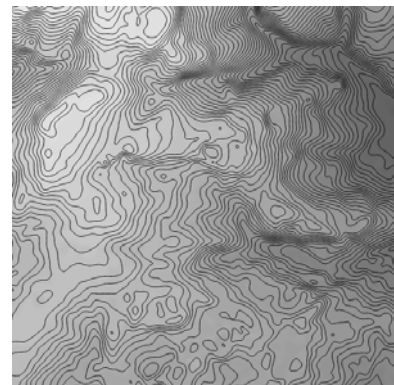
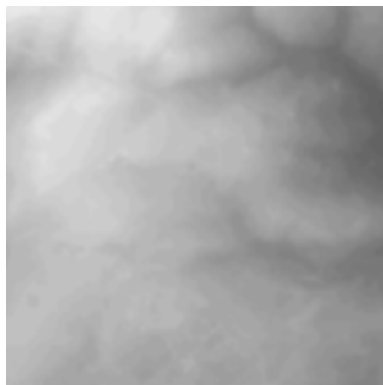
Hoewel er topografische kaarten zijn beschikbaar zijn uit de periode 1987-89 koos ik ervoor om voor deze reconstructie gebruik te maken van een nauwkeurigere, digitale dataset uit 1993, bodemgebruik BGG 1993, van de provincie Overijssel. Deze bleek na vergelijking met de topografische kaarten weinig verschil te vertonen en was veel nauwkeuriger.

Openheidsreconstructies

De kaarten waarop de mate van openheid is af te lezen, zijn grotendeels gebaseerd op de houtopstanden, aangevuld met de bebouwing. Met behulp van bewerkingen en filters in Adobe Photoshop gaf ik alle opgaande, zichtbelemmerende elementen een 'aura' in oranjegeel. Overall is eenzelfde afstand gehanteerd. Gebieden die op ruime afstand van deze zichtbelemmerende elementen zijn gelegen, zijn hierdoor blauw, kleinschalige, door houtsingels omsloten gebieden zijn juist donkeroranje. Op deze kaarten zijn geen GIS-bewerkingen uitgevoerd. Ze zijn puur bedoeld om de transformatie weer te kunnen geven van het het contrastrijke landschap uit 1832 waarbij zeer open gebieden worden afgewisseld door zeer gesloten gebieden naar een (zeer) gesloten, kleinschalig landschap rond 1900, waarna de contrasten tussen open en gesloten weer toenemen.

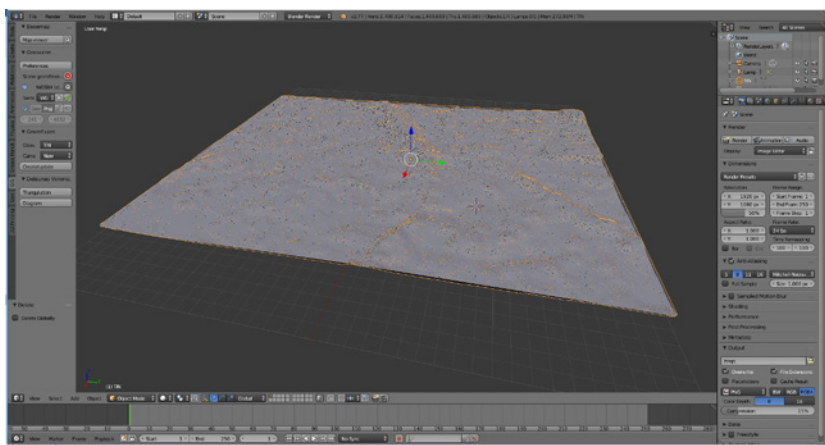
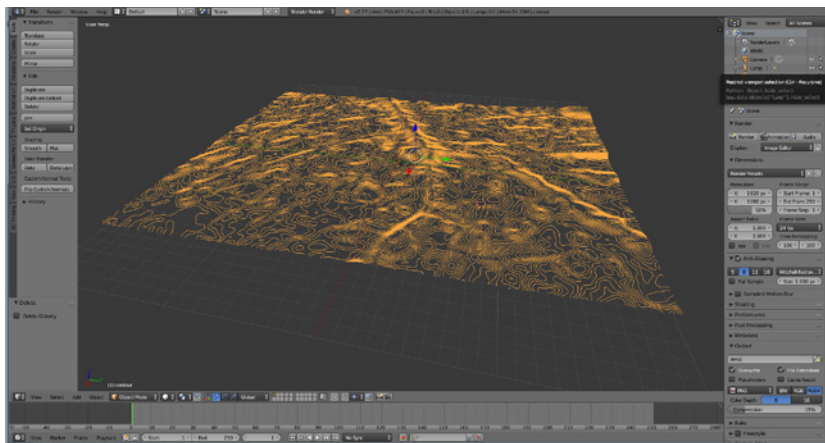
Van 2D naar 3D

Voor het omzetten van de 2D landschapsreconstructies naar een driedimensionale visualisatie maakte ik gebruik van QGIS (v. 2.6.1) en het programma Blender (V. 2.77). Om georeferereerd kaartmateriaal te kunnen importeren in Blender, maakte ik gebruik van de Blender addon BlenderGIS, dat te downloaden is via <https://github.com/domlysz/BlenderGIS>. Deze software is vrij te downloaden en gebruiken. Niet gratis is Adobe Photoshop, dat ik gebruikte voor de voorbewerking en nabewerking van het beeldmateriaal.

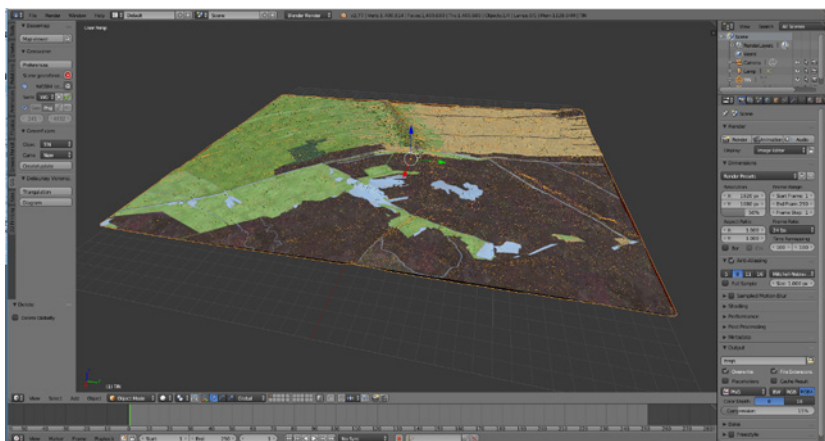
Onder afb. 3.13 en 3.14

Links een fragment van de in Adobe Photoshop bewerkte AHNkaart, rechts de contourlijnen zoals deze berekend zijn door QGIS.

Van boven naar onder afb. 3.15 t/m 3.18

Het contourmodel in Blender mbv. de addon BlenderGIS; het terreinmodel mbv. de functie 'triangulation'; de met realistische patterns ingekleurde kaart als texture; de texture geprojecteerd op het terreinmodel.

Stap 2 - Terreinondergrond in Blender

Met behulp van de addon BlenderGIS kun je deze contour-shapefile in Blender importeren. Kies import> shapefile> selecteer de shapefile. Vink 'Elevation from field' aan en selecteer het veld 'ELEV'. De in Nederland gebruikte CRS Amersfoort/RDNew is niet te selecteren. Wel Mercator en WGS84. Beide hebben een afwijking tov. het Nederlandse coördinaatstelsel, Welke je kiest, maakt niet zoveel uit. Kies voor elke laag die je in Blender importeert in ieder geval wel dezelfde CRS, want anders kunnen er onderlinge afwijkingen ontstaan.

Door de bewerking in Adobe Photoshop van de hoogtekaart klopt de hoogtedata niet meer met de werkelijke hoogte. Hierdoor kan een landschap dat in werkelijkheid erg vlak is in Blender vrij reliëfrijk zijn. Corrigeer dit op het oog door het model te selecteren en in de Z-richting wat in elkaar te drukken. De hoogteverschillen mogen enigszins overdreven zijn in relatie tot de werkelijkheid, omdat hierdoor duidelijker te zien is wat de relatie is tussen de hoogteligging en het landgebruik (akkers op de hogere delen, hooilanden in de laaggelegen beekdalen, etc.). Het maakt de reconstructie makkelijker leesbaar.

Ga nu naar het tabblad GIS, links in de menu-balk en klik onder Delaunay/Voronoi op triangulation. Hiermee wordt het contourmodel als het ware afgedekt met een grondvlak dat zich - als een elastisch stuk rubber - over de contourlijnen plooit. Het systeem heeft wat rekentijd nodig, dus deze bewerking kan even duren. Het terreinmodel is hiermee voltooid.

Stap 3 - De 2D-kaartlaag als texture

Het grijze Blender-terreinmodel kan vervolgens worden voorzien van een texture. Hiervoor gebruikte ik een bewerkte versie van de eerder gemaakte 2D reconstructie. Met behulp van Adobe Photoshop en zelfgemaakte patterns van heide, veen, akkers, weiland, etc. vulde ik de vlakken in. Om zelf naadloze patterns te maken in photoshop gebruikte ik Google maps (satellietfoto) en zocht naar terreinen waar nog aanzienlijke arealen heide, veen, grasland en bos te vinden zijn. Hier maakte ik screenshots van en bewerkte ze in photoshop met behulp van de cloontool en het filter other > offset tot patterns die naadloos te gebruiken zijn. Enige photoshop kennis is hierbij vereist.

Na het 'inkleuren' van het grondvlak met realistische patterns, bewaarde ik een hoge resolutie jpg van het resultaat, laadde dit beeld in GIS-software en georeferendeerde dit. Sla het op als Geotiff (QGIS) of exporteer als Geotiff (Arcmap).

Importeer deze Geotiff vervolgens in Blender met de behulp met de addon BlenderGIS via: import> Georeferenced raster. Selecteer de Geotiff> Kies mode: 'on mesh'; objects: 'TIN' en hetzelfde CRS dat ook gebruikt is voor het terreinmodel> Klik op import georaster. Ook deze

bewerking vraagt wat rekentijd van de processor.

De texture is nu geprojecteerd op het grondvlak. Er is wat kennis van Blender nodig om de belichting, camera en instellingen van de texture precies goed te krijgen. Het voert te ver om die handelingen hier allen te beschrijven. Er zijn goede en uitvoerige youtube tutorials voor Blender en allerlei fora om de basis te leren. Twee tips geef ik graag mee, omdat ik daar zelf lang naar heb moeten zoeken. Als de texture bij het renderen van het beeld niet zichtbaar is (het grondvlak blijft grijs), dan kan het zijn dat de texture nog niet helemaal goed gekoppeld is aan het grondvlak. Klik op het ronde bolletje, het tweede icoon van rechts in het menu rechtsboven (material)> klik op rastmat (de texture)> Klik op het icoon 'Use shader nodes' daaronder (twee aan elkaar gelinkte 'documentjes').

Verder kan de texture, wanneer deze wel gerenderd wordt, erg bleek zijn en het grondvlak erg glanzend. Klik dan in het menu rechtsboven op het schaakbordicoon (texture). Zet de color-space op sRGB> Vink 'View as render' aan> Zet onder shading ambient (am) op waarde '2' en ray op 'o' en vink 'mirror' aan> Zet onder specular de reflectivity (inte) op 1,5 en color (col) eveneens op 1,5. Deze waarden gaven in mijn geval een realistisch beeld, maar mogelijk is het nodig verschillende instellingen te proberen.

Het basismodel 'opwerken' in Adobe Photoshop

Voor het opwerken van de modellen koos ik voor Photoshop, maar het moet ook met behulp van 3D-software kunnen. Ik bestudeerde foto's en schilderijen om een beeld te krijgen van hoe het landschap eruit heeft gezien en hoe dicht de beplantingen waren en plaatste deze 'op gevoel'. Hierbij is deze stap de meest verbeeldende, maar ook de minst wetenschappelijke geworden. Het eindresultaat is vaak keuriger, robuuster en uniformer dan het in het in werkelijkheid geweest moest zijn. Zo kende Vriezenveen slechts enkele grote huizen, eigendom van de Vriezenveners die kapitaal wisten te vergaren met de handel met St Petersburg. Het overgrote deel van de bevolking woonde in armoedige huizen, vaak zelfs krotten. De beplantingen moeten transparanter zijn geweest dan ik ze heb weergegeven en mogelijk ook iets lager. Dit laatste geldt zeker voor de reconstructie van het Vriezenveense landschap uit 1955. Deze is een stuk 'bosrijker' dan de foto's uit die tijd laten zien.

Hoewel het eindresultaat daarmee niet volledig recht doet aan de werkelijkheid, geven ze toch een heel goed beeld van de transformaties die deze landschappen hebben doorlopen. Het is dan ook de bedoeling ze op deze wijze te interpreteren, niet als volledig accurate representatie van wat er ooit was.

Afb. 3.19 en 3.20

De afgebeelde bomen in de landschapsreconstructie zijn ongeveer dubbel zo hoog of hoger dan de bebouwing. In werkelijkheid waren deze ongeveer anderhalf keer zo hoog en bovendien veel smaller, wat goed te zien is op deze winterfoto van Vriezenveen uit het tijdschrift van de Heidemij, jaargang 1956.

Bijlage 4. Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1800-1890

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (1800-1864)	Heide, infrastructuur	Ten noorden van Oldenzaal	Negatief: 'Onafzienbare heiden met allerslechtste wegen.'	Lenneq (1823), 154.
Buitenstaander (1800-1864)	Essenlandschap	Ten zuiden van Ootmarsum	Positief: 'Ootmarsum naderend werd de landstreek op eens bekoorlijk. Voor ons stak de torenspits van dat stadje uit goudgeel graan met donkere bosschen omringd [...].'	Lenneq (1823), 154.
Buitenstaander (1800-1864)	Dorp	Losser	Positief: 'Losser, [...] was zindelijk en fraai.'	Lenneq (1823), 163.
Buitenstaander (1800-1864)	Bos	Twickel	Negatief: '[...] het sombre bosch van Twickel [...], dat een lelijk doch groot vlek is.	Lenneq (1823), 164.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap, infrastructuur	Ten zuidoosten van Borne	Redelijk positief: 'Nu werd de weg beter en liep tusschen graanvelden door.'	Lenneq (1823), 164.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide	Ten zuidoosten van Fleringen	Negatief: 'Verlaten heidevelden [...] karig [...] dorre zandvlakten [...] dorre woestenij [...] De grond [ontbreekt] samenhang'	Bönninghausen, et al. (1988), 26,27.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide	(Vermoedelijk) ten noordwesten van Oldenzaal	Negatief: 'onafzienbare heidevelden'	Bönninghausen, et al. (1988), 31.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Essenlandschap	Fleringen, Albergen & Tubbergen	Positief: '[...] het welige roggeveld dat men hier in zo'n pracht niet zou verwachten [...].'	Bönninghausen, et al. (1988), 26.
Burgergemeenschap (1800-1864)	Essenlandschap	Twente (algemeen)	Positief: 'in weinige streken [zal men] het rogge- en overige korenland zoo vrij van onkruid [...] aantreffen, als in Twenthe.'	Boom (1860), 209.
Burgergemeenschap (1800-1864)	Hooi- en weilanden	Twente (algemeen)	Negatief: 'met de behandeling van hooi en weideland [loopt men in Twente] zeer ten achteren. [...] laten zeer veel te wenschen over [...] hoogst gebrekkigen toestand.'	Boom (1860), 210, 216.
Buitenstaanders (1800-1864)	Essenlandschap	Ten noordoosten van Oldenzaal	Positief: 'pittoreske heuvelen [...] bloeiende akkers.'	Limburg Brouwer (1860), 605.
Buitenstaanders (1800-1864)	Heide	Twente (algemeen)	Negatief: 'dorre heidestreek.'	Limburg Brouwer (1860), 628.
Buitenstaanders (1865-1890)	Essenlandschap	Ootmarsum	Positief: '[...] eener aangename landbouw.'	Plantenga (1874), 263.
Buitenstaanders (1865-1890)	Bos	Twickel	Positief: '[...] een prachtig bosch.'	Plantenga (1874), 260.
Buitenstaanders (1865-1890)	Kampenlandschap	Ten zuidwesten van Markelo	Negatief: '[...] een weinige schone landbouw [...]	Plantenga (1874), 259.
Buitenstaanders (1865-1890)	Essenlandschap	Rondom Oldenzaal	Positief: 'De omstreken der stad bieden veel gelegenheid aan tot lieve wandelingen.'	Plantenga (1874), 260.
Buitenstaander (1800-1864)	Essen- en kampenlandschap	Ten noorden van Wierden	Positief: '[...] prachtig uitzicht op mooie velden van tarwe.'	Clercq (1811/12), 221.
Buitenstaander (1800-1850)	Essen- en kampenlandschap	Weerselo	Positief: '[...] een van de mooiste plekken van Twente verdiende onze bewondering [...] boerderijen gelegen [...] in de meest schilderachtige manier.'	Clercq (1813), 135.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap	Het Stift (Weerselo)	Positief: '[...] Er zijn prachtige eiken en het uitzicht zeer schilderachtig. [...] betoverende plek midden in Broek omgeving. De natuur is er prachtig [...] bos is gevarieerd [...] soms dicht, dan weer open stukken met weids uitzicht op Oldenzaal en Ootmarsum.'	Clercq (1813), 136.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide en groenlanden	Tussen Almelo en Geesteren	Negatief: 'vrij eentonig.'	Clercq (1813), 136.
Buitenstaander (1800-1864)	Essen- en kampenlandschap	Geesteren	Positief: 'gevarieerd en plezierig [...] We rijden door eikenlanen en zien fraai en ruim gesitueerde boerderijen [...].'	Clercq (1813), 137.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (1800-1864)	Heide	Tussen Geesteren en Getelo	Negatief: 'dorre heide [in contrast met het aangename essen- en kampenlandschap]!'	Clercq (1813), 137.
Buitenstaander (1800-1864)	Essen- en kampenlandschap	Mander en Vasse	Positief: 'verdienen de aandacht van de reiziger [...] mooier dan men zich kan voorstellen [...] vrolijke weiden [...] prachtige velden bedekt met gewassen [...] schilderachtig [...] maakt ons verblijf verrukkelijk.'	Clercq (1813), 137.
Buitenstaander (1800-1864)	Veen, infrastructuur	Tussen Vriezenveen en Bruinehaar	Negatief: 'het droevigste pad dat we ons kunnen voorstellen'	Clercq (1813), 137.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide	Rondom Enschede	Negatief: 'Enschede is inderdaad een zeer mooi stadje, maar [...] de bewoners kunnen nergens de stad uit stappen zonder zich te midden van een onvruchtbare heide te bevinden.'	Clercq (1811/12), 229.
Buitenstaander (1800-1864)	Moeras en heide	Tussen Almelo en Goor	Negatief: 'We probeerden de heide en broekgronden te doorkruisen, maar ze waren te vol met water. [...] eindelijk kwamen we bij een ellendig huisje [...] eindelijk wat bosjes die ons getroost hebben.'	Clercq (1811/12), 230,231.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap, dorp	Goor	Neutraal: 'Minder lelijk dan Rijssen [...] waar we wandelden was niets zeer opvallend [...] niets heel briljant.'	Clercq (1811/12), 230,231.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed	Weldam	Positief: 'een nobel kasteel [...] zijn hier meer gewend om rondom te verfraaien dan in Goor.'	Clercq (1811/12), 231.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide en kampenlandschap	Tussen Almelo en Zeldam	Neutraal: 'hoewel dit deel van de route ook gaat door open heide komen we vaak in bosjes waarachter charmante boerengehuchtjes verscholen liggen.'	Clercq (1811/12), 234.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap	Zeldam	Positief: 'zeer schilderachtig omringd, aan één kant door hun tarwevelden, aan de overige door hun weiden en bossen.'	Clercq (1811/12), 234.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed	Twickel	Neutraal: 'De ingang van het park is door de oranjerie nogal armoedig maar dan hebben we een prachtig uitzicht [...] het was allemaal woestijn en had al te lijden tand des tijds. [...] bedekt met verwoestende braamstruiken kruiden.'	Clercq (1811/12), 234,235.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed	Saasveld	Neutraal: 'mooie oprit [...] geen imposante verschijning in vergelijking met een aantal andere oude kastelen.'	Clercq (1811/12), 237.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed, infrastructuur	Twickel	Positief: 'We gingen naar Delden over een zeer mooie weg langs de eerder genoemde Twickelervaart dat honderdduizend gulden kostte.'	Clercq (1811/12), 238.
Buitenstaander (1800-1864)	Essenlandschap	Borne	Positief: 'Het uitzicht op de toren is schilderachtig omringd door graanvelden en bossen.'	Clercq (1811/12), 214.
Buitenstaander (1800-1864)	Essen- en kampenlandschap, infrastructuur (+/-)	Ten zuidoosten van Ootmarsum	Positief: 'deze rustieke hutten en vervallen huizen zijn schilderachtiger dan de kleine paleizen waar de Hollandse boeren in wonen. In de omgeving van Ootmarsum wordt het pad beter, is het land meer geploegd en wordt het meer heuvelachtig.'	Clercq (1811/12), 215.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad	Almelo	Positief: 'Ik verlaat Almelo vandaag, maar niet zonder spijt van een plek waar ik zoveel plezier genoot [...] Vaarwel mooie stad.' (De Clercq wijdt meerdere passages aan zijn liefde voor Almelo).	Clercq (1811/12), 238.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide	Ten zuiden van Hardenberg	Negatief: 'Uit deze woestijn te Almelo komende [...].'	Hogendorp (1819), 296.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad	Almelo	Positief: 'de welvaart, de rijkdom springen er aanstonds in de oogen! Hier zijn het niet de veeën, geene vesting en garnizoen, geen landbouw zelfs zoo zeer, als fabrieken en handel, waaruit de bloei ontstaat.'	Hogendorp (1819), 296.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (1800-1864)	Veenontginning	Vriezenveen	Negatief: 'het is er gesteld, als in de armoedigste deelen van Friesland. Rondom water, eene menigte van slooten, eene enkele straat als een dijk. [...] kommerlijke omstandigheden.'	Hogendorp (1819), 302-303.
Buitenstaander (1800-1864)	Veenontginning/Dorp	Vriezenveen	Negatief: 'Het 'is in eene rechte lijn minstens een uur lang, in het genre van Loosdrecht; maar de Hollandsche netheid vindt men er niet. De huizen zijn voor het grootste deel armzalig, maar enkele schilderachtige heeft men er ook bij; sommige hebben geen schoorsteen, zoodat de rook onder de deur een uitweg moet zoeken, terwijl een groot aantal varkens en honden los rondlopen'	Clercq via Streng (2007), 29-30.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide	Tussen Hengelo en Enschede	Negatief: '[...] ik bevond mij al wederom ongevoelig midden in de onafzienbare heide [...] zulk eene woestijn.'	Hogendorp (1819), 326-327.
Buitenstaander (1800-1864)	Essenlandschap	Rondom Enschede	Positief: 'Uit de heide vielen wij wederom op Enschede, als op een tooverland. Rondom deze kleine stad is de grond wel bebouwd; binnen dezelve staan overal nieuwe gebouwen, sommige huizen zijn naar den nieuwsten smaak, en dergelijke ontmoet men zelfs in de voorsteden. Alles binnen en buiten is leven, en ademt welvaart.'	Hogendorp (1819), 332.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed	Twickel	Positief: '[...] een van de schoonste landgoederen, in ons land, en in alle landen. Twickel munt uit door zijne huizingen, bosschen, tuinen, wateren, alles even groot, even vorstelijk.'	Hogendorp (1819), 352.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed	Weldam (tussen Goor en Diepenheim)	Positief: 'T weldam is aangenaam gelegen; het ontbreekt er niet aan water, en het boomgewas is overschoon.'	Hogendorp (1819), 353.
Buitenstaander (1800-1864)	Dorp	Goor en Delden	Neutraal: '[...] steeds [als] Delden en Goor. Om deze, weinig meer dan goede dorpen, hunnen naam van stad waardig te maken, worde slechts het omliggende land gebouwd, en zij zullen tot eenen hoogen trap van bloei geraken.'	Hogendorp (1819), 353.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad	Ootmarsum en Oldenzaal	Negatief: '[...] Ootmarsum en Oldenzaal alle vervalle vuile en lelijke plaatsen.'	Hogendorp (1823), 26.
Buitenstaander (1800-1864)	Essenlandschap	Omgeving Ootmarsum en Oldenzaal	Positief: '[...] Opmerkelijk is echter de vruchtbaarheid van het land. Rondom de steden is het land schoon bebouwd en de hoogtens en laagtens vermederen dit schoone bijzonder. Dit is omtrent een half uur rond de steden.'	Hogendorp (1823), 26.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad	Almelo	Positief: '[De huizen] zijn grootendeels zindelijk opgetrokken, en geven haar een fraai en bloeiend aanzien; zo wel als het lopend water, waarmede zij op drie plaatsen doorgesneden wordt, en dat agter de huizen omloopt, [...]	Dumbar (1859), 40.
Buitenstaander (1800-1864)	Veen en veenontginning	Vriezenveen	Negatief: '[Vriezenveen] vertoont, naar gelang van zijne uitgestrektheid, maar eene geringe hoeveelheid beteeld gronds, bestaande ten Zuiden van en naast hij het Dorp uit bouwland, en meer van hetzelfde af, naar den kant van Almelo en Wierden, uit hooiland en weiden; terwijl men in 't Noordelijk gedeelte, ter lengte van wel anderhalf uur gaans, niets dan moeras en woesten grond of veenen aantreft.'	Dumbar (1859), 44.
Buitenstaander (1800-1864)	Essenlandschap, bos	Ten oosten van Oldenzaal	Positief: 'Het is heuvelachtig, veel boomen, goed teelland, zeer bevallig. Mooy bosch even voorbij Oldenzeel, dat men reeds van verre ziet.'	Gevers van Endegeest (1826), via: Streng (2007), 33.
Burgergemeenschap (1800-1864)	Essenlandschap, bos	Omgeving Oldenzaal	Positief: 'Het is zeer lief gelegen boven op eenen berg en de tuinen en omstreken buiten de stad zijn verrukkelijk, vooral het zoogenaamde Kistenmakersbosje en den Tankenberg.'	Onbekende inwoner (1830), (1826), via: Streng (2007), 33.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap (1800-1864)	Stad	Oldenzaal	Negatief: 'Oldenzaal had nog de overblijfselen van grachten en muren, doch is overigens een vuil plaatsje, veroorzaakt door de mestputten of paden aan de straat en heel veel vervoer van mest door de stad.'	Onbekende inwoner (1830), via: Streng (2007), 33.
Buitenstaander (1865-1890)	Landgoed	Twickel	Positief: '[...] het schoone eikenbosch van Twickel.'	Lubach (1875), 77.
Buitenstaander (1865-1890)	Bos	Boekelo	Negatief: '[...] het kwam mij bij het doorwandelen voor dat het onderhoud veel te wenschen overliet.'	Lubach (1875), 78.
Buitenstaander (1865-1890)	Essen- en kampenlandschap, infrastructuur	Almelo en Lossier	Positief: '[...] vindt men hier en daar wegen, met opgaand geboomte beplant, die soms fraaije alleen vormen. Het bestaan daarbij van houtwallen, en hier en daar verspreide boschjes en groepen van boomen, veelal eikenboomen, geven niet zelden aan het landschap een aangenaam aanzien.'	Lubach (1875), 78.
Buitenstaander (1865-1890)	Kampenlandschap, infrastructuur	Ten zuidwesten van Markelo	Negatief: '[...] eenzaam en verlaten te midden van uitgestrekte, voor een deel nog onbebouwde velden, waar het oog maar hier en daar een enkele woning ontwaart. [...] lange, witte, schaduwloze grindweg dien gij [...] in al zijn hopelooze barheid kunt overzien, belooft een weinig benijdenswaardige wandeling.'	Craandijk (1875), 347.
Buitenstaander (1865-1890)	Heide en groenlanden	Ten zuiden van Diepenheim	Negatief: '[...] woestijn [...].	Craandijk (1875), 349.
Buitenstaander (1865-1890)	Kampenlandschap	Rondom Diepenheim	Positief: '[...] oase [...] rondom de oude havezathen groeide sinds eeuwen een overvloed van opgaand geboomte, dat bewijst, hoe met den tijd en door goede verpleging ook deze streek voor de houtteelt geschikt kan worden.'	Craandijk (1875), 349, 351.
Buitenstaander (1865-1890)	Landgoed	(Huis te) Diepenheim	Positief: '[...] trotsche boomgroepen en bloeiende heesters verheffen [...] deftig voorkomen [...] smaakvolle versiering.'	Craandijk (1875), 352.
Buitenstaander (1865-1890)	Landgoed	Warmelo (Diepenheim)	Neutraal: '[...] eenmaal zeer uitgebreide en zeer schoone lustplaats [waarvan resteert] niet meer dan overblijfsels, die daar eigenlijk geen regt van bestaan meer hebben. Zoo is tegenwoordig Warmelo; te veel geplunderd, om nog een geschikte heerenhuizinge te zijn, te goed onderhouden, om als een verlatene en verwaarloosde havezathe te worden gewaardeerd door de minnaars van oudheid en dichterlijk schoon.'	Craandijk (1875), 360.
Buitenstaander (1865-1890)	Landgoed, infrastructuur	Nijenhuis (Diepenheim)	Positief: '[...] statige allee met haar vierdubbele boomenrij en het hooge bladerengewelf [maakt] indruk. '	Craandijk (1875), 365.
Buitenstaander (1865-1890)	Heide	Tussen Raalte en Wierden	Negatief: '[...] onmetelijke heide. '	Craandijk (1876), 4.
Buitenstaander (1865-1890)	Stad	Enschede	Positief: '[...] Enschede zelfs een gansch nieuwe stad, met alle teekenen van welvaart en bloei. '	Craandijk (1876), 5.
Buitenstaander (1865-1890)	Essen- en kampenlandschap	Delden en Goor	Positief: '[...] van goed bebouwde velden omringd, en in Goor vooral de bewijzen eener belangrijke nijverheid. '	Craandijk (1876), 5.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Dorp, infrastructuur	Delden (dorp)	Negatief: '[...] eene enkele straat, die siecht geplaveid is.'	Aa (1841, deel 3), 208.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Landgoed	Twickel	Positief: '[...] fraaije havezathe Twickel [...].'	Aa (1841, deel 3), 208.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Stad, infrastructuur	Ootmarsum	Neutraal: '[...] Mogt de eenmaal de reeds begonnen straatweg van Almelo op Ootmarsum [...] voltooid zijn, [...] dan zal het oude stadje zelve ongetwijfeld ook spoedig in grootte en fraaiheid toenemen.'	Aa (1848, deel 8), 577.

* A.J. van der Aa heeft voor de samenstelling van zijn aardrijkskundige woordenboeken de burgemeesters van die plaatsen verzocht de informatie aan te vullen, zie ook Potgieter (1838), 407. Het is zeer aannemelijk dat waardeoor- delen over het landschap van deze burgemeesters afkomstig, aangezien van der Aa deze plaatsen niet zelf bezocht heeft. Deze bron is daarom in zijn geheel beschouwd als afkomstig uit de burgergemeenschap.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Essenlandschap	Omgeving Ootmarsum	Positief: '[...] bekoorlijke ligging, [...] aan den rand van heuvels en bergen meestal bebouwd en met boerderijen bezet, met voortreffelijke koornvelden prijken [...] met veel gras-, wei- en hooilanden omgeven, die goede gelegenheid tot de vetweiderij geven, zoodat men in den omtrek der stad telkens door de verrukkelijkste gezigten verrast wordt, en dit oord tot de bevalligste streken van Nederland in schoonheid kan wedijveren.'	Aa (1848, deel 8), 577.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Landgoed	Singraven	Positief: '[...] Jaangenaam gelegen aan het riviertje de Dinkel, en rijkelijk voorzien van hoog geboomte, welige bouw- en groenlanden.'	Aa (1848, deel 10), 395.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Essenlandschap	Omgeving Haaksbergen	Positief: 'Daar er ook nog eenige andere beken doorvloeijen, ontstaan hieruit, bij den heuvelachtigen en boschrijken grond, vele schilderachtige partijen; vooral is het gezigt op Haaksbergen fraai van den, zich op den Gelderschen grond verheffende, doch nabij gelegenen Needschenberg.'	Aa (1841, deel 5), 11.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Landgoed	Het Amelink	Positief: '[...] verfraaide buit[en] het Amelink [...].'	Aa (1841, deel 7), 415.
Burgergemeenschap* (1800-1864)	Kampenlandschap	Beckum	Positief: '[...] eene zeer boschrijke streek, welke verscheiden fraaije gezigtspunten aanbiedt.'	Aa (1840, deel 2), 254.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Veenontginning	Vriezenveen	Positief: 'Wat is 't van 't jör vuurdeelig met 't verbauw: ragge, boukwâte, gaste, êerappele, - i kjunt niks bedenken, of et steit allemôle effengoud. Wat zint de lujje vreulik bi'j as vlierenjör!' [De gewassen staan er allemaal even goed bij dit jaar, wat ook de mensen zoveel vrolijker maakt dan het jaar ervoor, wat blijktbaar een slecht jaar is geweest].	Smelt (1842), 67.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Veenontginning	Vriezenveen	Negatief: 'Er sterven nog bij aanhou(den?) veele Beesten. De gezonden zoude men nu wel (in de?) weide kunnen drijven, zo er maar gras was. Het (gras) ziet er nog zeer treurig uit. Het Houtgewas vertoont een gezicht als midden (in) den winter. [...] Met het brood koorn laat het zig slegt aanzien. De meeste Roggen staat zeer dun en kwijnende.'	Kruijs (1817), 24 april.
Boerengemeenschap (1800-1850)	Veen	Vriezenveen	Negatief: 'Door den menigvuldigen regens is het water weder tot eene buitengewoone hoogte in dit Seisoen gerezen en zo dit nog maar eenigzints toeneemt dan gaan veele zomervragten verlooren. Met het branden van de Veenen is het voor uitzicht meede zeer ongunstig.'	Kruijs (1817), 1 juni.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Veenontginning	Vriezenveen	Positief: 'De wegen zijn zeer verbeterd. De Dyken en Waterleidyken aanmerkelyk verhoogd. Zo dat dit jaar vruchtbaar aan goede verbeteringen is geweest.'	Kruijs (1818), 28 oktober.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Veenontginning	Vriezenveen	Positief: 'De Sneeuw is op de Vlakten meest w(eg?) [...] Het water is door de langzamen do(oi?) weinig of niet gerezen. Het (?) Kooren en de gras grond is groen te voorschyn gek(omen?) zoo dat Zig nu alles voordeelig laat aanzien.'	Kruijs (1820), 10-14 maart.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Veen	Vriezenveen	Neutraal: 'zoo het weer nu gunstig blijft kan er van de Veenen nog iets komen; waarvan men de hoop reeds opgaf.'	Kruijs (1820), 22 mei.
Buitenstaander (1865-1890)	Stad, infrastructuur	Hengelo	Positief: 'Weldra zijn wij aan den breed en straatweg, die er vrolijk uitziet met de sierlijk aangelegde tuinen en de smaakvolle villa's, die er langs zijn aangelegd, en het dorp binnengetreden, ontvangen wij den indruk, dat het hier een welvarende plaats is.'	Craandijk (1876), 16.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (1865-1890)	Essen- en kampenlandschap	Omgeving Hengelo	Neutraal: 'wij vinden overal gemis aan versiering, door kunst en smaak aangebracht, maar dat gemis vergoed door de natuur [, het gebladerte van de wijnraken,] om in weelderigen tooi de ruwe gevels te bedekken [...] langs de kleine vensters en de kunsteloze deuren. Gelukkig zijn de mestvaalten verdwenen, die in vroeger jaren op nagenoeg ieder erve den vreemdeling door hun onbehagelijkheid een aanstoot waren en een ergernis voor den landbouwer van elders, die zoo de beste krachten der kostbare specie nutteloos in de buitenlucht zag vervliegen.'	Craandijk (1876), 18.
Buitenstaander (1865-1890)	Essen- en kampenlandschap	Buurtschap Woolde bij Hengelo	Positief: 'Als op die hoge, glooiende velden de rogge rijpt, wier geel zoo heerlijk afsteekt tegen het wit der bloeiende boekweit en tegen het krachtig groen, waarin de boerenhuizen half verscholen liggen, dan is Twenthe het schoonst.'	Craandijk (1876), 25.
Buitenstaander (1865-1890)	Kampenlandschap, infrastructuur	Buurtschap Driene bij Hengelo	Positief: '[...] eene vrij groote uitgestrektheid van ouds bebouwen grond, met weiland en houtgewas afgewisseld, van talrijke wegen doorkruist. [...] . 't Is een liefelijk landschap. Met zijn hoge, golvende esschen, vaak van schilderachtige knoteiken omzoomd, - met zijn holle wegen en zijn groene weiden, tusschen elzen en dennen gevat, - met zijn breede sparrenlaan bij de Drienerbeek, en het woeste boschplein daarnevens, waar de statige dennengroepen als ranke zuilen opstijgen in de heldere lucht, - met zijn oude boerenhuizen [...].'	Craandijk (1876), 50-51.
Buitenstaander (1865-1890)	Heide	Tussen Enschede en Hengelo	Negatief: 'Daar vindt men nog de onafzienbare lage heidevelden, waaruit alleen het digte bosch zich verheft. [...] Daar is de grond vlak en eentoonig, daar breiden de groote heidevelden zich uit, waar de 'witte wiven' nog in de oude grafheuvels wonen [...].'	Craandijk (1876), 50-51.
Burgergemeenschap (1865-1890)	Kampenlandschap, infrastructuur	Losser	Positief: '[...] vindt men hier en daar wegen, met opgaand geboomte beplant, die soms fraaije alleen vormen. Het bestaan daarbij van houtwallen, en hier en daar verspreide boschjes en groepen van boomen, veelal eikenboomen, geven niet zelden aan het landschap een aangenaam aanzien.'	Ter Kuile, via Lubach (1875), 78.
Buitenstaander (1865-1890)	Stad	Enschede	Negatief: '[...] verwacht niet te veel [...] de karakterlooze stijl van onzen tijd [...] de geringere buurten missen dien stempel van oudheid en ernst, die ook het verval eerbiedwaardig maakt. Enschede, evenmin de type eener oude als eener nieuwe stad, verloor zijn karakter. Alleen een paar deftige gevels uit de vorige eeuw, door den brand gespaard, geven eenige afwisseling. [...] Bovendien heeft Enschede iets doodsch en ledigs, omdat de fabrieken en de woningen der fabriekarbeiders allen naar de buitenzijde werden verplaatst. In de stad zelve bemerkt men weinig of niets van de levendigheid, die een bloeiende nijverheid met zich brengt.'	Craandijk (1876), 56-57.
Buitenstaander (1865-1890)	Stad	Almelo	Positief: '[...] Almelo heeft veel meer het karakter eener oude Twenthsche stad bewaard.'	Craandijk (1876), 63.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide, infrastructuur	Tussen Nijverdal en Wierden	Negatief: 'De straatweg van Nijverdal naar Wierden levert weinig bekoorlijks op. Tusschen beide vertoont het Notterveen eene vervelende vlakte. De turf die het geeft is niet van de beste soort, en ook boekweit wordt er weinig verbouwd.'	Boom (1846), 24.
Buitenstaander (1800-1864)	Dorp	Wierden	Negatief: 'een uitmuntend akelig dorp.'	Boom (1846), 24.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (1800-1864)	Veenontginning, infrastructuur	Tussen Almelo en Vriezenveen	Negatief: 'De weg derwaarts was eentoonig en hoewel men dien met zorg onderhoudt en verbeterd, zeer slecht en modderig.'	Boom (1846), 60.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad	Almelo	Positief: '[...] het nette en welvarende stadje [...].'	Boom (1846), 66.
Buitenstaander (1800-1864)	Heide, infrastructuur	Tussen Almelo en Tubbergen	Negatief: '[...] den troosteloozen langen dijk over, die op drie onderscheidene plaatsen drie eiken boompjes van hoegenaamd geene verwachting vertoont [...].'	Boom (1846), 69.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampen- en essenlandschap	Mander en Vasse	Positief: '[...] zeer bekoorlijk, en zwaar geboomte, heerlijke bouwlanden en vergezigten, vergoeden eene wandeling derwaarts in de ruimste mate.'	Boom (1846), 71.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampen- en essenlandschap	Geesteren, Fleringen en Vasse	Positief: '[...] zeer aangenaam gelegen en hebben menige schildersportefeuille met fraaije teekeningen verrijkt.'	Boom (1846), 71.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide (bij nacht)	Tussen Tubbergen en Albergen	Negatief: '[...] 't Koude zweet lekt den landbouwer uit het regtveerdig hair, als hij langs dit verschrikkelijk en vervloekt oord bij nacht en ontijd moet wandelen. [...] 't Spoekt er iesselik!'	Anonieme boer via: Boom (1846), 72.
Buitenstaander (1800-1864)	Essenlandschap	Omgeving Ootmarsum	Positief: '[...] 't verrukkelijk gezigt op de stad en den omtrek. Welk een overheerlijk panorama bood onze verheven standplaats aan! Alles natuur! - en gelukkig ook, dat dit paradijs voor de kunstige hand, die elders zoo veel oorspronkelijk schoon bedierf, bewaard bleef. Welke schoone ver-gezigten [...] Die bergjes en dalen, die heerlijke korenakkers en weiderijen, die aangename tuinen, omzoomd door welig geboomte en door 't licht der vrolijke morgenzon beschenen - alles werkte zamen [...].'	Boom (1846), 85.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad, infrastructuur	Ootmarsum	Negatief: '[...] Ootmarsum heeft veel ouderwetsche en wonderlijk gebouwde en versierde huizen, die allen in verregaande insubordinatie langs de hobbelige straten staan, en voor elkander heenkijken, ten einde vooral een akelig uitzigt te hebben.'	Boom (1846), 89.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampen- en essenlandschap	Omgeving Weerselo	Positief: '[...] in de bekoorlijke omstreken van Weerselo [...].'	Boom (1846), 108.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap	Buurtschap Wiene (tussen Delden en Goor)	Positief: '[...] heden ten dage groeit er weelderig houtgewas, en op vele boeren-erven treft het oog de heerlijkste eiken en beuken aan, alsmede elshout [...].'	Boom (1846), 123.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad	Oldenzaal	Negatief: 'De drie poorten wedijveren in akeligheid en bouwvalligheid, en doen niet de minste moeite om haren ouderdom te verbergen, trouwens de geheele stad verraadt hoegenaamd geene zucht tot coquetterie. [...] Die sombere kerk, dat akelig stadhuis, die bouwvallige poorten, die oude verflooze aschgrauwe huizen, die slechte onregelmatige straten [...].'	Boom (1846), 135, 138.
Buitenstaander (1800-1864)	Essen en kampenlandschap	Omgeving Oldenzaal, met name de noord- en oostzijde.	Positief: 'De environs van Oldenzaal, inzonderheid die aan de noord- en oostzijde, zijn zeer schoon, en op en tusschen de heuvelen die zich wel een uur gaans uitstrekken, treft men vooral op den weg naar Bentheim, schilderachtige partijen aan. Al die heuvels zijn tot op den top bebouwd en leveren voortreffelijk koren en schoon houtgewas, en hoe dikwijls men hier ook wandelt, altijd ontdekt het oog een nieuwe verscheidenheid van verrukkende natuurtooneelen.'	Boom (1846), 136.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap	Omgeving Oldenzaal, zuidwestzijde (Tankenberg)	Positief: 'Hoe genoegelijk stemde ons de aanblik der landstreek, die eene vrolijke ontwikkeling van 't leven der natuur en harer schepselen in een gezamenlijken tijpus aanbiedt!'	Boom (1846), 136.
Buitenstaander (1800-1864)	Kampenlandschap, infrastructuur	Tussen Oldenzaal en Denekamp	Positief: 'De golvende weg biedt menig verrukkelijk gezigt aan [...]'	Boom (1846), 142.
Buitenstaander (1800-1864)	Dorp	Denekamp	Neutraal: 'Overigens is er te Denekamp weinig merkwaardigs te zien.'	Boom (1846), 143.
Buitenstaander (1800-1864)	Landgoed	Singraven (Denekamp)	Positief: '[...] aangename bedrijvigheid [...] bij de stille rust van 't lommerrijk landschap. [...] weelderige eiken en ranke beuken [...] heerlijke weide- en hooi -landen [...]'	Boom (1846), 144-145.
Buitenstaander (1800-1864)	Dorp	Lonneker	Neutraal: 'Overigens levert Lonneker weinig merkwaardigs op.'	Boom (1846), 158.
Buitenstaander (1800-1864)	Stad, infrastructuur	Enschede	Positief: '[...] nette straten met goede en zelfs fraaije huizen bezet, en verraadt ze eene welvaart [...]'	Boom (1846), 166.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide	Oldenzaalsche veen tussen Lonneker en Oldenzaal	Positief: '[verzocht wordt om aangrenzende erven niet in] het volle genot [te] laten der woeste gronden [van het onverdeelde Oldenzaalsche veen, omdat dit andere erven teveel zou benadelen en aangrenzende erven zou bevoordelen. Gebruik van de heide wordt duidelijk gezien als een voordeel.]'	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18171, brief no 177, 6 sept. 1838.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide en groenlanden	Woeste gronden rondom Losser	Positief: '[Men geeft aan tegen een verdeling te zijn en wenst] dat het Dorp en Boerschap met elkanders het veld in gemeenschap gebruiken en er anders een armoedelijken toestand in te verwagten is.' De huidige toestand wordt, kortom, (meer) gewaardeerd. Uit een latere brief blijkt overigens dat met name de ongewaarden (kotters) er zo over denken.	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18172, brief no 47, 30 nov. 1837.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide	Woeste gronden rondom Losser	Positief: '[...] de brandgrond [is] ons ontbeerlijk [...].'	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18172, brief no 1543, 2 april 1853.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide en groenlanden	Woeste gronden rondom Fleringen, tevens aangrenzende marken	Positief: '[de gemene gronden zijn belangrijk voor het weiden van koeien en schapen].'	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18144, brief no 474, 18 okt. 1841.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Groenlanden, infrastructuur	Alberger broek	Negatief: '[de weg door het Albergen broek bevindt zich in een erbarmelijke staat].'	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18108, brief no 675, 11 maart 1843.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide	Rondom Albergen	Negatief: '[...] de Heide velden zijn in deze marke Albergen zeer slecht en moeten verscheiden jaren liggen bevoren de eens afgestokene plaats wederom tot het afsteken van hond of brandplaggen geschikt is.'	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18108, brief kopie maart 1843.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Heide	Rondom Albergen	Positief: '[de gemene gronden zijn van groot belang voor de schaapskuddes en gebruik door Kotters voor het steken van brandplaggen. Verdeling ervan zal] hoogst nadeelig, zelfs ruineus [worden].'	HCO, toegangsnr 25, inv. nr 18108, brief kopie maart 1843.
Boerengemeenschap (1800-1864)	Veen	Vriezenveen	Positief: 'daar zit een goldmiene.'	Smelt (vóór 1849), via Schutten (1989), 180.
Buitenstaander (1865-1890)	Essenlandschap	Oldenzaal	Positief: 'De omstreken van Oldenzaal zijn schilderachtig.'	Blink (1889), 797,

Bijlage 5. Opgaand houtgewas en landbouwsstelsel Twente in 1875

Gemeente	Houtgewas	Landbouwsysteem
Vriezenveen	Weinig	Drieslagstelsel
Den Ham	Eenig houtgewas, vooral in 't westelijk gedeelte.	Drieslagstelsel
Rijssen	Weinig	Drieslagstelsel
Goor	Weinig	Drieslagstelsel
Wierden	Weinig	Drieslagstelsel
Ambt Almelo	Aan landerijen en wegen	Drieslagstelsel
Diepenheim	Weinig	Drieslagstelsel
Markelo	Weinig	Drieslagstelsel
Borne	Aan landerijen en wegen	Twentse roggebouw
Ambt Delden	Aan landerijen en wegen	Twentse roggebouw
Stad Delden	Aan landerijen en wegen. Het Twickelsche bosch (opgaande eikenboomen).	Twentse roggebouw
Tubbergen	Weinig	Twentse roggebouw
Haaksbergen	Aan landerijen en wegen; enkele bosschen	Twentse roggebouw
Hengelo	Weinig	Twentse roggebouw
Lonneker	Aan landerijen en wegen; hier en daar bosschen.	Twentse roggebouw
Losser	Vooral in 't noordelijk gedeelte omstreeks Oldenzaal.	Twentse roggebouw
Oldenzaal	Aan landerijen en wegen	Twentse roggebouw
Weerselo	Aan landerijen en wegen	Twentse roggebouw
Denekamp	Weinig	Twentse roggebouw
Ootmarsum	Aan landerijen en wegen	Twentse roggebouw

Bron: Lubach (1875), 108-117.

Bijlage 6. Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1891-1954

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Bos	Omgeving Oldenzaal	Positief: 'De stad ligt in een zeer gezonde streek; haar boschrijke omgeving met talrijke dennenbosschen, die tot zelfs uren ver in den omtrek worden aangetroffen, oefent een aangenamen en heilzamen invloed uit op de gezondheid harer bewoners.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 27.
Burgergemeenschap	Bos en essenlandschap	Omgeving Delden	Positief: '[...] terwijl Delden een bezoek overwaardig is om haar schoone omgeving en heerlijke wandelingen in het Twikkeler Bosch.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 31.
Burgergemeenschap	Bos	Omgeving Oldenzaal, aan de straatweg richting Bentheim	Positief: '[...] aan bijna van alle zijden door dennenbosschen omgeven is hier het middelpunt van de schoonste wandelwegen in de Lutte.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 39-40.
Burgergemeenschap	Bos en essenlandschap	Omgeving Oldenzaal, aan de straatweg richting Bentheim	Positief: '[...] in een streek waar zeer veel afwisseling is van schoone wandelingen en fraaie vergezichten [...].'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 40.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Omgeving Oldenzaal, aan de straatweg richting Bentheim	Positief: '[...] schilderachtig gelegen boerenerf het Kikkert [...].'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 47.
Burgergemeenschap	Bos	Omgeving Oldenzaal - De Hel	Positief: '[...] een der lommerrijkste en schoonste plaatsen van de Lutte [...].'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 47.
Burgergemeenschap	Essenlandschap, bos	Omgeving Oldenzaal, Belvedere op de Paasberg	Positief: 'Aan de zuidzijde heeft men hier de schoonste gezichten op de omliggende plaatsen Denekamp, Nordhorn, Ootmarsum, enz., aan de noordzijde een prachtig dal en boschgezicht [...].'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 48.
Burgergemeenschap	Boscultuur, infrastructuur	Omgeving Oldenzaal, Boerskotten	Positief: '[...] de verschillende lommerrijke voetpaden en wegen [...]. Een bezoek aan Boerskotten wordt vooral aanbevolen aan liefhebbers van houtteelt.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 51.
Burgergemeenschap	Bos, infrastructuur	Omgeving Oldenzaal, oostzijde	Positief: '[...] lief gelegen bosch met aardige wandelwegen.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 52.
Burgergemeenschap	Landgoed	Omgeving Oldenzaal, Kalheupink	Positief: '[...] schoon gelegen omgeving van de villa Kalheupink. [...] te genieten van de schoone natuur die men overal aantreft.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 52.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Omgeving Oldenzaal, Landreben	Positief: '[...] aardige, goed onderhouden wandelpaden.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 52.
Burgergemeenschap	Infrastructuur, bos (na verbetering en aanleg)	Omgeving Oldenzaal, de erven Nijhuis en Moninkhof, het Beernink	Positief: '[...] in den laatsten tijd zeer verfraaid door den aanleg van flinke rij- en wandelwegen en bosschen, behandeld naar de nieuwste eischen des tijds.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 55-56.
Burgergemeenschap	Bos (na voortgaande kap)	Omgeving Oldenzaal, de Hakenberg	Neutraal: 'Het Hakenberg was vroeger, met zijn talrijke bosschen een schaduwrijke wandeldreven, een der schoonste punten van de Lutte. Thans echter, nu de bosschen geveld worden, zal het spoedig al zijn aantrekkelijkheid voor den wandelaar verliezen.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 59.
Burgergemeenschap	Heide, zandverstuiving	De Lutte, Lutterzand	Positief: 'Aan liefhebbers van primitieve natuurfereelen wordt een tochtje naar het Lutterzand ten zeerste aanbevolen. De rivier de Dinkel loopt aldaar met vele kronkelingen, dan eens langs groene weilanden en beemden, dan eens tusschen zandheuvels met dennen en andere boomen begroeid, waardoor eene aangename verscheidenheid van natuurfereelen ontstaat.'	Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Oldenzaal en Omstreken (1903), 60.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	<p>Negatief: 'Het was neit best vuur Vjenneboeren [...] Wäinig heuj en slechte wönnen. De eerappel? Finaal verrattet. 'Tjörf in 't veld, wat wamme begunnen. Het hef vuur als te vjölle enattet. Ik dêênke an oe en 't geploeter Daj hebt ehad met vee en loand. An oen geklaeg en mangs gefoeter. Het was heel slim vuur 'n boerenstoand. Toch meuj der duur en 't joar dêt koomp noe Vrag weer opniej oen lust en vliet. Al geit de morre waver 'n kloomp oe De mouwd ziej wap ik nog neit kwiet. Al is de weg ok nog zo smaerig De tied deij hoalt gein schoft of stop. Het heufd in de heugte, aaltied njaerig. In 't nieje joar wier 'n akker op.'</p> <p>[Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Het was niet best voor Vriezenveense boeren. Weinig hooi en een slechte oogst. De aardappels? Finaal verrot. Turf in het veld, waar waren we aan begonnen. Het heeft voor alles te veel geregend. Ik denk aan jullie en aan 't geploeter Dat je hebt gehad met vee en land. Aan jullie geklaag en soms gefoeter. Het was heel erg voor de boerenstand [?] Toch moet je er door en het jaar dat nu komt Vraagt (weer) opnieuw jullie lust en vlijt. Al gaat de modder over je klomp De moed ben je hoop ik nog niet kwijt. Al is de weg ook nog zo smerig. De tijd kent geen pauze of eind. Het hoofd omhoog, altijd ijverig. In het nieuwe jaar weer de akker op!]</p>	H. Abbink (1954). In: Abbink 2008 (2008), 18-19. De auteur Herman Abbink is op het moment van schrijven van dit gedicht, over het natte jaar van 1954, officieel geen inwoner van Vriezenveen en zou daarom tot de buitenstaanders gerekend moeten worden. Deze geboren en getogen Vriezenveener woonde van 1946-1958 in het Groningse Grootegast en keerde daarna terug naar Vriezenveen. Door zijn grote betrokkenheid bij zijn geboortedorp, koos ik ervoor hem te rekenen tot de burgergemeenschap. Hij was immers niet iemand die voor het eerst Vriezenveen bezocht en vanuit de context van een andere streek en cultuur oordeelt over het 'onbekende' landschap.
Burgergemeenschap	Cultuurlandschap	Heel Twente	Positief: 'Moge de natuur er niet grootsch zijn, toch is ze er schoon en vol afwisseling en juist door de jarenlange afzondering bleef hier het oude in kleding, woning en gebruiken beter dan elders bewaard. langzamerhand schijnt dit meer bekend te worden, getuige de jaarlijks groter wordende toevloed van mensen, die hier rustig hun vakantie wensen door te brengen, getuige ook het steeds toenemend aantal schilders, die hier hun tenten opslaan.'	Anonieme journalist (1904), via: Hosmar (2004), 83.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap, dorp (na modernisering)	Vriezenveen	Neutraal: 'Van het oude type van huizen zijn er nog twee of drie over. [...] Spoedig zal er weder één der huisjes verdwijnen, want het is reeds onbewoonbaar verklaard. Een verlies voor hen, die oog hebben voor het oude, want huisjes als deze vindt men niet veel meer.'	Anonieme journalist (1904), via: Hosmar (2004), 84-85.
Burgergemeenschap	Dorp	Vriezenveen-oosteinde	Positief: 'De huze dee zint der Zoo proper en net [...] Nen riekdom van beume Aj overal zeet. [...] Door heel op 't Oostene Leek 't miej toch zoo mooi [...].'	J.F van Buren (onbekend, maar voor 1962), via: Hosmar (2004), 125.
Burgergemeenschap	Moeras	Vriezenveen, Weitemanslanden	Negatief: '[...] waar nog niet zo lang geleden een ongebaande woestenijs zich uitstreckte, een moeras waar meer water dan land te zien was, terra incognita, onbekend gebied [...].'	Anonieme journalist (1930), via: Hosmar (2004), 143.
Burgergemeenschap	Moeras (na ontginning)	Vriezenveen, Weitemanslanden	Positief: '[...] daar zijn de mensen gekomen, die de spade in de grond staken en den reuzenarbeid begonnen om van deze wildernis aan den rand van een industriële nijverhied bruikbare landbouwgrond te maken.'	Anonieme journalist (1930), via: Hosmar (2004), 143.
Boerengemeenschap*	Veen	Vriezenveen, Veenschap	Positief: 'Tijdens het gesprek met hem gaan zijn ogen dwalend naar het noorden waarde wijde horizon van weleer onderbroken wordt door een kartelrand van huizen en boerderijen [daar] lag [ooit] het grote wilde veenland, eens het onbetwiste domein van de vele veenschepers.'	Gesprek met een Vriezenveense schaapsherder in 1944 over de eerste helft van de 20ste eeuw, via: Hosmar (2004), 177-178.

* Het betreft hier een bron waarin wordt teruggedacht aan het landschap uit een eerdere herinnering.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap*	Heide	Vriezenveen, heidevelden	Positief: 'Oude imkers vertelden ons met trots van de heide uit vroeger dagen. [...] Toen droeg de heide nog.'	Vertellingen van bijenimkers over de eerste helft van de 20ste eeuw, via: Hosmar (2004), 55.
Boerengemeenschap	Heide (na ontginning)	Vriezenveen, heideontginningen	Negatief: 'Door de steeds voortschrijdende ontginning wordt de oppervlakte heide steeds kleiner en door de sterke ontwatering van de in cultuur gebrachte gronden lijdt de nog bestaande heide en draagt niet meer zo goed.'	Vertellingen van bijenimkers over de eerste helft van de 20ste eeuw, via: Hosmar (2004), 55.
Burgergemeenschap*	Moeras, broekgrond	Vriezenveen, Weitemanslanden	Positief: '[...] in het sterk wisselende landschap van wijde plassen, vlottende beekjes, van lage, moerassige heidevelden en dichte, groene bosschages, van donkere dennenbossen en groene wilde weiden. Moeraswederik en wateraardbei, waterzuring en cypergrassen, doorns en hennepnetels, veen- en bekermos, welriekende orchideeën en wilde nachtschaden sierden het landschap kleurig en geurig op in beschaduwde plekjes van berken en populieren. Ze omzoomden de mooie veenplassen, waar de witte waterlelie blank, zich uitspreidde op het spiegeland water. Tot de mens er een eind aan maakte. De mens, die ook dit ongerepte stuk natuur betrok in de ontginning. Dat was in 1930.'	Hosmar schrijft over het landschap van zijn jeugd (in 1930 was hij 9 jaar oud), via: Hosmar (2004), 151.
Burgergemeenschap*	Moeras (na ontginning)	Vriezenveen, Weitemanslanden	Neutraal: 'En al kunnen we niets dan bewondering hebben voor de techniek, die wilde moerassen in vruchtbare landbouwen omzet, toch heeft het ons zeer verheugd dat de Kooiplas, midden in de Weitemanslanden [...] werd aangekocht als natuurmonument, waarbij deze aan de ontginning ontkwam en het voor de toekomst zeker werd dat dit moeras in zijn oorspronkelijke toestand zou blijven.'	Hosmar schrijft over het landschap van zijn jeugd (in 1930 was hij 9 jaar oud), via: Hosmar (2004), 151.
Burgergemeenschap	Moeras (gespaard)	Vriezenveen, Kooiplas	Positief: 'Maar de "Kooiplas" bleef. En de natuurvrienden, die zich met toestemming van de eigenaar, erbij verlustigden, haalden hun hart op aan de ongerepte, woeste schoonheid van rietplassen en lage moerassen, waar de flora en fauna als voor 1930 ongeschonden bewaard bleef.'	Hosmar (2004), 152.
Burgergemeenschap*	Heide	Lonneker, Eschmarken	Neutraal: 'Een scheper hoede zijn kudde, in trage gang over de Eschmarken, zoals vóór hem al vele schepers hun kudden gedreven hadden van heideveld naar heideveld. Een sober bestaan, van geboorte tot dood, met niets dan ruimte en tijd om over te beschikken [...] waar het zo schraal was dat zelfs de heide niet tot volle wasdom wilde komen, daar leverde de bodem zijn mest en brandstof aan schadden en kluuën. Daar broedden zeldzame vogels en daar schuifelde wel eens verraderlijk een adder.'	Buursink (1956, heruitgave van 1951), 11.
Burgergemeenschap*	Essen- en kampenlandschap	Lonneker	Positief: 'De essen en braken droegen hun gewassen in een vruchtbaarheid, die in geduldige ijver aan de ondankbare bodem was ontworsteld. Tussen gruis- en macadamwegen lagen ongedwongen kampen en maten.'	Buursink (1956, heruitgave van 1951), 12.
Burgergemeenschap	Dorp en stad	Heel Twente	Negatief: 'Wie in Twente zoekt naar rijke patriciërshuizen uit voorbije gouden tijden, zal teleurgesteld worden.'	Buursink (1956, heruitgave van 1951), 21.
Burgergemeenschap	Woeste gronden	Heel Twente	Positief: 'De enige monumenten uit het verleden zijn nog de enkele stukken ongerepte natuur en de reservaten, die met opzet in hun oerstaat gehouden worden.'	Buursink (1956, heruitgave van 1951), 21.
Buitenstaander	Bos	Tussen Goor en Delden	Positief: 'Heerlijke bosschen langs den weg.'	Suchtelen (1932), 102.
Buitenstaander	Bos	Delden, het Galgenveld, een dennen-opslag bij het Elbertsbosch	Positief: 'Hier is het goed, ondanks den griezigen naam	Suchtelen (1932), 102.

* Het betreft hier een bron waarin wordt teruggedacht aan het landschap uit een eerdere herinnering.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Heide	Omgeving Delden	Positief: [Van Suchtelen kampeert op de hei] ' 't heele troepje zat in de zonnige hei rondom de dampende koffiepan. [...] stilte! Een eenzaamheid, die mij mijn ongestild verlangen naar de binnenlanden van Brazilië of Australië doet vergeten'	Suchtelen (1932), 102, 104.
Buitenstaander	Bos	Omgeving Delden, Twickelse bos	Positief: '[...] het Twickelsche woud met zijn geweldige, oeroude stammen.'	Suchtelen (1932), 103.
Buitenstaander	Heide met stuifzand	Lutterse zand	Positief: '[...] Ikzelf heb vandaag al genoeg ontdekt om tevreden mee te wezen; het meest idyllische plekje waar we ooit hebben gekampeerd. [...] hoog op den oever van de Dinkel, juist waar zij een gracelijke bocht maakt. Achter ons een wild bosch van denen, berken en esschen. En vlak naast ons de sprookjesachtige juniperus-struiken en onontwarbare bramen, vol sappig-rijpe bessen. Aan den overkant van het stroompje een laag weiland, met hier en daar verspreide boomgroepen, in de verte een eenzame boerenhoeve.'	Suchtelen (1932), 104, 105.
Buitenstaander	Bos	Tussen Markelo en Goor en Goor en Haaksbergen	Positief: '[...] langs mooie, boschrijke wegen.'	Suchtelen (1932), 119.
Buitenstaander	Essenlandschap	Bij Delden	Positief: 'Het was een heerlijke wandeling.'	Visser (1914), 153.
Buitenstaander	Beekdallandschap, bos (na vervuiling)	Twickelsche bosch	Neutraal: '[...] het prachtige Twickelsche bosch; het is alleen maar jammer, dat de beken er zoo vies ruiken en zoo'n afschuwelijke kleur hebben. Dit heeft men te danken aan de fabrieken in Enschede, die daar hun vuil water in loozen.'	Visser (1914), 153.
Buitenstaander	Heide en moeras	Omgeving Delden	Positief: 'De aardigste plekjes vind ik wel de moerasjes of poeltjes op de hei.'	Visser (1914), 153.
Buitenstaander	Heide	Omgeving Delden	Negatief: 'Het was gloeiend heet langs die warme heipadjes, geheel zonder schaduw natuurlijk, en het ongeluk wilde, dat we nog twee keer verkeerd liepen. Dat tochtje zal ik niet licht vergeteni.'	Visser (1914), 154.
Buitenstaander	Stad (na modernisering)	Rijssen	Neutraal: '[...] wie dat alles ziet, nu er al zooveel verdwenen en gemoderniseerd is, die beseft er iets van, hoe het hier was voor een zestig jaar. Vuil en rommelig ja, maar ook gemoedelijk en schilderachtig.'	Veldhuizen, et al. (1925), 144.
Buitenstaander	Heide	Rijssen	Positief: '[...] overal op de heidevelden zag men nog den scheper met zijn kudde langstaarten en vele boerenhuizen waren nog onverdeeld, waar menschen en vee gezellig samen huisden als voor eeuwen onze Saksische voorouders.'	Veldhuizen, et al. (1925), 148.
Burgergemeenschap	Heide, bos en kampenland-schap	Omgeving Enschede	Positief: 'Voor wandelaars die natuurschoon weten te waardeeren, bieden de omstreken van Enschede daartoe voldoende gelegenheid. De vreemdeling zal dikwijls versteld staan van de fraaie bosch- en heidegezichten, afgewisseld door boerenerven met hun dikwijls zo specifiek Twentsch karakter.'	Geïllustreerde gids Enschede (1924), 35.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Twente algemeen	Positief: 'Wij gelooven dat geen deel van Nederland zich beter leent, voor het maken van fietstochten, dan Twente. Heel Twente wordt doorkruisd door goed geplaveide wegen en fietspaden.'	Geïllustreerde gids Enschede (1924), 43.
Burgergemeenschap	Bos, landgoederen	Tussen de Lutte en Oldenzaal	Positief: 'De terugweg wordt aanvaard, door het bos [...] men heeft dan een zeer fraaie [...] fietstocht langs verschillende mooie buitens.'	Geïllustreerde gids Enschede (1924), 44.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Tussen Enschede en Delden, via Hengelo	Positief: 'Dit is een mooie rechte beschaduwde weg, waarlangs een goed onderhouden fietspad.'	Geïllustreerde gids Enschede (1924), 44.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Van Buurse naar Haaksbergen	Positief: 'Van Buurse naar Haaksbergen is een zeer mooie fietsweg.'	Geïllustreerde gids Enschede (1924), 45.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide, beekdallandschap en kampenlandschap	Omgeving Buurse	Positief: 'Buurse is een dorpje, hetwelk in de laatste jaren bekend is geworden om zijn nog ongerepte natuur. Ook de Buurser beek draagt er veel toe bij, den stroom van bezoekers te vergrooten. Vele inwoners van Enschede hebben in deze schoone omgeving hun zomeroprekjes opgericht.'	Geillustreerde gids Enschede (1924), 45.
Burgergemeenschap	Landgoederen, bos, infrastructuur (deels na verbeteringen, nieuwe aanleg)	Lonneker	Positief: 'In de Buitens het Pot, het Welna, het Stokhorst, het Bouwhuis, het Amelink en de Welle biedt het aan weerszijden van den met boomen afgezette mac-Adamweg schoone punten aan, die vele bezoekers lokken. Vooral het Amelink is eenig om zijn schoonen aanleg en prachtig zeldzaam geboomte.'	Blijdenstein (1890), 53.
Burgergemeenschap	Heide, groenlanden	Lonneker	Positief: '[...] prachtige vergezicht over het Lossersche veld op Gildehaus en Bentheim.'	Blijdenstein (1890), 54.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Lonneker	Positief: '[...] schoonen Roelvink-esch.'	Blijdenstein (1890), 55.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Van Enschede naar Gronau	Positief: '[...] de uitstekende toestand van de Mac-Adamweg, die bovendien [...] eene prachtige eikenlaan vormt.'	Blijdenstein (1890), 57.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap, bos	Glane	Positief: 'De oevers der Glane zijn, bijna van haar oorsprong af, houtrijk en daardoor op verscheidene punten zeer schoon.'	Blijdenstein (1890), 58.
Burgergemeenschap	Veenlandschap	Aamsveen	Neutraal: '[Na enkele lugubere anekdoten over een galg en 'eene pestziekte' te hebben verteld] deze in vele opzichten merkwaardigen en aan sagen rijke veenstreek.'	Blijdenstein (1890), 63.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Broekheurne	Positief: '[...] in de boer- of buurschap Broekheurne [treffen wij] verscheidene, schoone, houtrijke boeren-erven [aan].'	Blijdenstein (1890), 63.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Usselo	Positief: '[...] natuurschoon [...] schoone vergezichten [...] zware eikenboomen [...] prachtige bebouwde akkers op houtrijke boeren-erven.'	Blijdenstein (1890), 65.
Burgergemeenschap	Bos	Boekelo, Teesinkbosch	Positief: 'Zowel de fraaie houtpartijen als de lieflijke plekjes, die men er vooral langs de kronkelende veldbeek aantreft, maken dit bosch tot een der schoonsten van heel Lonneker.'	Blijdenstein (1890), 66.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Twekkelo	Positief: '[...] onderscheiden schoone boeren-erven [...]'	Blijdenstein (1890), 69.
Burgergemeenschap	Landgoederen	Twekkelo, Het Stroot	Positief: '[...] fraaie buiten het Stroot.'	Blijdenstein (1890), 69.
Burgergemeenschap	Boscultuur (na aanplant)	Geheel Lonneker	Positief: 'De veelvuldige aanplant van bosschen in alle delen der gemeente Lonneker zal zekere een gunstigen invloed hebben op de wildstand aldaar en misschien voor de jagers den gouden tijd van voorheen doen terugkeren.'	Blijdenstein (1890), 72.
Burgergemeenschap	Heide	Twekkelo	Neutraal: '[...] waarin weinig opmerkenswaardig wordt aangetroffen.'	Blijdenstein (1890), 72.
Burgergemeenschap	Kampenlandschap, bos	Groot- en Klein Driene (noordoostzijde van Hengelo)	Positief: '[...] bieden veel natuurschoon aan door de groote afwisseling in groen, veroorzaakt door de vele soorten van hout, die men er aantreft. Onderscheidene soorten van dennen wisselen met eiken en knoteiken, wilgen en knotwilgen, beuken en berken, elzen- en ander hout in bonte rijen af.'	Blijdenstein (1890), 72.
Boerengemeenschap	Heide	Ten noorden van Espelo (huidige vliegveld Twente)	Negatief: '[...] spookhistories [...] Er zijn thans nog verscheidene boeren, die liever een omweg maken, dan zich als 't donker wordt bij die "Wive-belter" te wagen.'	Blijdenstein (1890), 75.
Burgergemeenschap	Heide	Ten noorden van Espelo (huidige vliegveld Twente)	Neutraal: 'De Wive-belter [...] zijn allerwaarschijnlijkst Hunebelter, of grafheuvels uit de Germaansche tijd, zoals er ook bij Losser worden gevonden. Het is jammer dat zij nog niet zijn onderzocht.'	Blijdenstein (1890), 75.
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Zandweg van Enschede naar Losser	Positief: 'De fraaiste, meest gevolgde en meest zandige weg [naar Losser] midden door de Landweren.'	Blijdenstein (1890), 77.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Dorp	Losser (westzijde)	Positief: '[Bij het binnentreden van Losser vanuit heide en bos] prettig gestemd; het wekt bij den wandelaar het gevoel op alsof hij van eene onbewoonde in een bewoonde wereld komt. [...] recht lieflijk en schoon [...] onverwachten, verrassenden indruk [...].'	Blijdenstein (1890), 79.
Burgergemeenschap	Dorp	Losser (oostzijde)	Negatief: 'De huizen liggen zeer onregelmatig verspreid, zoodat de meesten dateeren van den tijd, toen men nog aan geen rooiing dacht; vele staan met de achterdeur naar de straat en hebben eene vergaderplaats van faecaliën aan de straatzijde. Er is weinig vertier; geen enkele tak van nijverheid vindt men er zóó vertegenwoordigd, dat het der vermelding waard is. Losser mist de hulpbronnen om in een matig bestaan zijner bewoners te voorzien [...] Er gaat slechts één kunstweg van Losser uit [...] alle andere wegen zijn zandwegen.'	Blijdenstein (1890), 80.
Burgergemeenschap	Heide	Dinkel	Negatief: '[...] den schralen heidegrond.'	Blijdenstein (1890), 81.
Burgergemeenschap	Heide (na ontginning tot weilanden)	Dinkel	Positief: 'Vooral hier bij deze heuvels vindt men het sprekendste bewijs van de vruchtbaar makende kracht van het water [ter bevoeiing], dat den schralen heidegrond in schoone weilanden heeft omgezet.'	Blijdenstein (1890), 81.
Burgergemeenschap	Landgoed, bos	Hoge Boekel	Positief: '[...] met schoone houtpartijen.'	Blijdenstein (1890), 87.
Burgergemeenschap	Landgoed	Twickel	Positief: '[...] het fraaie landgoed Twickel [...].'	Goor Vooruit (1902), 21.
Burgergemeenschap	Bos en kampenlandschap	Omgeving Markelo	Positief: '[...] het hooggelegen Markelo met zijn schilderachtige heuvelen en heerlijke vergezichten [...].'	Goor Vooruit (1902), 21.
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Dorp Goor	Neutraal: '[...] Intusschen heeft de Groote Straat zelf ons weinig reden tot pochen gegeven, want de bestrating laat helaas veel te wenschen over; de ruwe keien zijn nu wel ijzersterk, maar lokken nu juist niet tot wandelen uit. Wat zindelijkheid betreft, daarover valt echter minder te klagen; want de Goorsche Magistraat heeft er ten allen tijde streng de hand aan gehouden, dat de straten Zaterdag gereinigd werden. [...].'	Goor Vooruit (1902), 22.
Burgergemeenschap	Landgoed	Weldam, Goor	Positief: 'De breede eikenlaan door, het groene grastapijt aan weerszijden van den weg langs, met prachtige boomgroepen naar alle richtingen in 't verschiet, die vooral in den herfst het oog aangenaam aandoen van wege hun bonte kleurenmengeling [...].'	Goor Vooruit (1902), 27.
Burgergemeenschap	Landgoed	Wegdam, Goor	Positief: '[...] welks rustige omgeving zich mede uitstekend leent om in stilte de eenvoudige schoonheden te genieten, welke Moeder Natuur hier tentoonspreidt.'	Goor Vooruit (1902), 29.
Burgergemeenschap	Landgoed (na verval)	Heeckeren, Goor	Neutraal: '[...] voorheen een der sterkste kasteelen in den omtrek, omringd door diepe grachten en eeuwenoude eikenlanen; - thans echter voor een goed deel beroofd van bladerdos en lommerrijke wandelwegen [...].'	Goor Vooruit (1902), 30.
Burgergemeenschap	Cultuurlandschap	Twente	Positief: '[...] de eenvoudige maar reine schoonheden, die de natuur hier biedt. Maar dit mogen wij zeggen, in volle gerustheid, dat ieder vreemdeling, ieder Hollander in 't bijzonder, die dag in dag uit zich blind staart op boomlooze weiden en vierkante akkers met een enkelen wilg of popel tot afwisseling, hier gelegenheid te over zal vinden om er eenige dagen vrij en franc in een gezonde, boschrijke omgeving uit te rusten van hinderlijk stadsgewoel en afmattenden kantoorarbeid.'	Goor Vooruit (1902), 34-35.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Cultuurlandschap	Omgeving Rijssen	Positief: '[...] het oude Rijssen met z'n mooie omstreken.'	Van den Bergh (1917), 61.
Buitenstaander	Weilanden	Tussen Rijssen en Goor	Positief: '[...] een mooien weg met aardige slingeren en langs weiden waarin veel mooie paarden en veulens.'	Van den Bergh (1917), 61.
Buitenstaander	Dorp, infrastructuur	Goor	Negatief: '[...] onbarmhartige veldkeien [...] kleine oude opgesloten stadje [...] klein en oud [...] oud zonder architectonische bekoring.'	Van den Bergh (1917), 61.
Buitenstaander	Houtwallen en weilanden	Omgeving Goor	Positief: '[...] langs het zonnige lage hout, waarachter de weiden lagen te blinken.'	Van den Bergh (1917), 62.
Buitenstaander	Cultuurlandschap (deels gemoderniseerd)	Twente algemeen	Positief: 'Ik was dan nu begonnen aan den aantrekkelijken en mooien rondrit door Twenthe, een rit van rijke (afwisseling, van natuurschoon, van boeiende nijverheid en industrie, van architectonische verrassingen, van moderne villa-parken en ouderwetsche bezonken buitenweelde, maar vooral van verrukkelijke wielwegen.'	Van den Bergh (1917), 62.
Buitenstaander	Boscultuur (na kaalslag)	Twente algemeen en omgeving Delden	Negatief: '[...] ergernis wegens de tafereelen van boschvernieling tengevolge der brandstoffschaarschte. [...] geheel pijnbosch, stammetje aan stammetje, ontgaan van takken, tegen de wereld liggen.'	Van den Bergh (1917), 62-63.
Boerengemeenschap	Boscultuur (na kaalslag)	Delden	Neutraal: '[In reactie op de grootschalige houtkap] "Ja, wat moet je [...] als je nou geen brand hebt en wel boomen." Hij voelde wel wat voor boschbescherming en was ook tegen schending van natuurschoon, maar je moest ook 's op de omstandigheden van de eigenaren letten. „niet allemaal doen ze dat alleen uit winstbejag. Er zijn 'bezitters, die in deze oorlogsjaren erg krap in d'r geld zijn geraakt. En nu is de vraag naar hout groot en de prijzen zijn hoog. Nou alle harten bij je eigen, wat zou u doen?"	Van den Bergh (1917), 63.
Buitenstaander	Stad (na industrialisatie)	Hengelo	Negatief: '[...] het rumoerige ploeterende zwoegende Hengelo, de groote fabrieksstad met de „materialistische” industrieelen. [schets toekomstperspectief] De „hel” der fabrieken zal zich uitbreiden. Meer zullen de industrieën zich concentreren. Meer de fabrieken zich aaneenrijen. Steden zullen geen steden meer zijn, maar een groot complex fabrieksgebouwen. [...] stampende, dreunende, slordige Hengelo.'	Van den Bergh (1917), 64-65.
Buitenstaander	Stad, infrastructuur	Oldenzaal	Neutraal: '[...] Oldenzaal, 'n aardige stad, waar je evenwel 'n grimmig gezicht trekt wegens de verschrikkelijke bestrating. Want die is daar eenvoudig schreeuwend slecht.'	Van den Bergh (1917), 65.
Buitenstaander	Infrastructuur (na verbetering)	Tussen Oldenzaal en de Lutte	Positief: '[...] De tegenstelling kon niet grooter zijn. Azijn en honig hebben meer van elkaar dan de straten in Oldenzaal en de weg naar De Lutte. [...] die prachtige golvende allée. 'n Lust, 'n uitbundigheid, 'n verrukking. En even kostelijk bleef het nu verder den ganschen lieven lachenden rit door Twenthe.'	Van den Bergh (1917), 65.
Buitenstaander	Stad	Ootmarsum	Negatief: 'Zanderiger, wordt het naar het oude, stille wat armelijke Oud-Ootmarsum.'	Van den Bergh (1917), 66.
Buitenstaander	Heide	Vasse	Positief: '[...] daar bij Vasse rijst en daalt de woest begroeide bodem tot een stuk natuur van Nederland op z'n mooist. [...] knoestige, ruige, sterke landschap.'	Van den Bergh (1917), 66.
Buitenstaander	Dorp	Tubbergen	Positief: '[...] vriendelijke en welvarender Tubbergen [...].	Van den Bergh (1917), 66.
Buitenstaander	Bos (na kap)	Herickhave	Negatief: 'Sterfgeval, erfgenamen, deeling, verkaveling, enfin, de oprijlaan lag tegen den 'grond, 'n gedeelte bosch lag tegen den grond en waar nog wat oprees, waren mannen ijverig aan 't hakken.'	Van den Bergh (1917), 67.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Kampenlandschap	Tussen Denekamp en Ootmarsum	Positief: 'De wegen daarheen, als fietswegen verrukkelijk, loopen door een rijk geschakeerde streek, waarin van de gansche gesteldheid van den Nederlandschen bodem en van Hollandsche panorama iets is terug te vinden. Leuke, smalle kronkelwegen doorkreupelbosch, verwijden zich plotseling en worden recht als polderwegen. Ineens weer nemen zij een draai en slingeren dan weer tegen 'n hoogte op of kronkelen zich langs zandbulten omlaag. Het gaat er langs pijnbosschen en bosschen met beuken en eiken, beekjes zijn er met Ruysdael-achtige watervalletjes en dan weer geheimzinnige donkerten en spelonkjes. Meest is de omgeving begroeid en wild van formatie. Maar dan onverwacht glanst een akker, dakt er een verscholen huisje. Duin-achtig is het er met grijpslierten van braamstruiken, met fonkelende gele plekken van bloedende brem en rose en blanke streepjes van kamperfoelie. Tot even verder ordelijk gerijde vruchtboomen de kleurig beladen takken moe laten hangen.'	Van den Bergh (1917), 65-66.
Buitenstaander	Bos	Langs oprijlaan Huis Almelo	Positief: '[...] onder het weldadige lommer, dat zon en wind ving [...].'	Van den Bergh (1917), 67.
Buitenstaander	Essenlandschap	Heel Twente	Positief: 'Nog zijn er de groote rogge-velden een van de bekoorlijkheden van het landschap.'	Anrooy (1917), 360.
Boerengemeenschap	Essenlandschap	Denekamp	Positief: 'Al de rogge is mooi van stam, is niet leggerig en de vooruitzichten voor de oogst zijn gunstig.'	Dingeldein (1952), 91.
Burgergemeenschap	Heide	De Bergvennen	Positief: '[...] de mooiste - de Bergvennen [...]. Het landschap is hier van een grote rust en de blanke plassen met brede zomen van plantengroei [...] te midden van bultige heide met vliegden- nen zijn oorden van een rijk vogelleven.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954 ivm. overlijden Dingeldein in 1953), 3.
Burgergemeenschap	Heide (na ontginning)	Aamsveen	Negatief: '[...] velen ervan zijn door de voortschrijdende ontginning tot weideland verdwenen [waarna hij schrijft dat ontginning van de mooiste overgebleven heiden en venen via het Nationale Plan zal worden tegengegaan].	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3.
Burgergemeenschap	Bos, beekdallandschap	Beekdalen van de Dinkel	Positief: '[...] van grote en rijke bossen in de beekdalen.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3.
Burgergemeenschap	Stuifzand en heide	Lutterzand	Positief: '[...] het onvolprezen Lutterzand, bekroond door den- nen, heide en jeneverbessen.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Brecklenkamp	Positief: 'Schoon is ook het gebied het Brecklenkamp met hoog opgaande essen, grote hoeven en eeuwenoude eiken -te danken aan grootgrondbezit -dat de reuzen spaarde.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	De Lutte	Positief: 'Het Zuidelijke gedeelte - welks schoonheid in de Lutte culmineert - is nagenoeg geheel cultuurlandschap met rijke akkers en dichte loofbossen.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3.
Burgergemeenschap	Heide en beekdallandschap	Ten oosten van Denekamp	Positief: '[...] veel bossen van grove dennen, telt nog grote brok- ken heide. Daarin ontspringen de vele beekjes die stromen door romantische dalen met steile randen en tal van watermolentjes in beweging brachten en nog brengen.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na aanleg)	Kanaal Almelo-Nordhorn	Positief: 'Zijn dijken en oevers zijn ondanks hun rechte lijnen van een grote bekoorlijkheid en afwisseling. Scheepvaart was reeds voor de oorlog tot een minimum gereduceerd en behoort nu nagenoeg tot het verleden. Daardoor is ook de plantengroei der oevers en dijkellingen overdadig rijk [...] halfwilde gebieden van grote variatie worden door het kanaal doorsneden.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Agelo, Reutum, Vasse en Mander	Positief: '[...] wijd zijn de golvende essen van Agelo en Reutum, van Vasse en Mander: korenschuren van Twente, bebouwd door boeren, die onder dicht geboomte aan hun randen wonen.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 3-4.
Burgergemeenschap	Hooilanden en beekdallandschap (na kanalisatie)	Stroomgebied Regge geheel, maar voornamelijk de benedenloop in het gebied tussen Goor en Rijssen	Negatief: 'Zoals men weet is het hele stroomgebied van dit riviertje in een waterschap gebracht; gevolg: normalisering der beken, waardoor vele haar oorspronkelijke aard hebben verloren.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na vervuiling)	Bovenloop stroomgebied Regge (zijkoben, niet gemarkeerd op waarderingskaart)	Neutraal: 'Aan de bovenlopen heeft men in de meeste gevallen gelukkig nog niet geraakt [geen normalisering], doch jammer genoeg is de grote industrie de oorzaak van onbeschrijflijke vervuiling van enige stroompjes.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Omgeving Usselo, Delden, Albergen	Positief: '[De essen van Albergen, Usselo en Delden vormen] schildvormige hoogten, waarop in de zomer het koren golft en de aardappels groenen. Het is een gebied met veel afwisseling: essen en kampen, weiden met houtwallen, loof- en naaldbomen en ook nog heidevelden.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.
Burgergemeenschap	Heide	Buurserzand	Positief: 'Die van het Buurserzand, een natuurmonument [...], vallen wel het meest in het oog.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.
Burgergemeenschap	(Oude) landgoederen	Huis Almelo, Weldam, Twickel, Nijenhuis	Positief: 'Twickel bij Delden, het Weldam bij Goor, het Nijenhuis bij Diepenheim en het huis Almelo zijn wel de meest vorstelijke huizingen, waarbij fraaie bossen, lanen en parken behoren.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na aanleg kanaal)	Twentekanaal	Neutraal: 'Door dit land [...] trekt het brede Twentekanaal zijn strakke lijnen, verlevendigd door goed geproportioneerde bruggen en sluiswerken.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na normalisatie)	Buurserbeek	Neutraal: 'Ondanks hevige protesten der minnaars van onge-repte natuur is niet lang geleden ook de Buurserbeek vergraven (1937), en van haar hinderlijke bochten ontdaan. Hoewel dit op betrekkelijk voorzichtige wijze is geschied, is de oude schoonheid verdwenen en zal nooit meer terugkomen. Toch is de beek nog stellig de moeite waard, vooral in haar bovenste gedeelte.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 4-5.
Burgergemeenschap	Boscultuur en essenlandschap	Friezenberg bij Rijssen	Positief: 'Mooi is de rug van de Friezenberg bij Rijssen, waarop oa. de grote es van Rijssen ligt en dennenbossen de oorzaak waren dat men de naam van "Hollands Schwarzwald" bedacht.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 5.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Markelo	Positief: 'Hoe vredig ligt het dorp Markelo aan de voet van zijn "berg", van welks hellingen de roggevelden afdalen.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 5.
Burgergemeenschap	Moeras/ veen (na ontginning)	Weitemanslanden, Vriezenveen	Negatief: 'Aan de oostzijde van het veen strekte zich tot voor kort de "Weitemanslanden" uit, een honderden hectaren beslaande moerassige wildernis met een rijk vogelleven. Maar deze landen zijn allen in één slag in cultuur gebracht, alleen de Kooiplas is gespaard gebleven en particulier natuurmonument geworden.'	Dingeldein (1959, geschreven voor 1954), 5.
Buitenstaander	Landgoed, bos	Twickel	Positief: '[...] een plek van idyllische landelijke rust in een wellige, bosrijke natuur [...] een verrukkelijke zomerdille te midden van de statige loofbosschen, die het omgeven. En nooit heb ik beter begrepen, dat de kasteelen van ons land met hun bosschen en lusthoven de eigenlijke brandpunten zijn van het Nederlandsche natuurschoon, dan bij een bezoek aan Twickel.'	Nijland (1926), 49.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Heide, stuifzand	Lutterzand	Positief: 'Bij de gedachte aan deze mooie landstreek komen al de indrukken, daar in den loop van jaren opgedaan, weer boven. Indrukken van ongebaande wegen, slingerend door mooi hout; indrukken ook van de woestheid en kracht van het Dinkelwater, dat in den winter over groote afstanden de omgeving overstroomt. Dit is wel Twente's ruwste, minst ontgonnen deel.'	Nijland (1926), 49.
Buitenstaander	Bos, heide	Omgeving Ootmarsum	Positief: 'De omgeving van Ootmarsum [...] is eveneens een gebied van natuurschoonheid. Bosch en heide wisselen elkander daar af: de boschpartijen vooral zijn heerlijk.'	Nijland (1926), 50.
Buitenstaander	Bos, heide	Omgeving Ootmarsum (zuidkant Ootmarsum)	Positief: 'Rechts van Ootmarsum een pracht landschap van korenvelden, waterplassen, heidevelden, afgewisseld door donkere boomgroepen en kleiner houtgewas.'	Nijland (1926), 50.
Buitenstaander	Essenlandschap	Groot-Agelo	Positief: '[...] de welige korenvelden van Groot-Angelo, waar het graan golft als een zee.'	Nijland (1926), 50.
Burgergemeenschap	Cultuurlandschap	Geheel Twente	Positief: 'Een heerlijk land is Twente, vol afwisseling! Heuvelachtige esschen met steeds golvend koren grenzen aan somber-bruine of paarse heidevelden met ernstig-groene dennenbosschen; langs de riviertjes boomrijke groengronden.' [Binnen de strekking en context van de tekst lijkt dit positief geïnterpreteerd te worden, maar somber-bruin en ernstig-groen lijken te duiden op negatieve emoties.]	Prakken (1926), 296.
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Geheel Twente	Positief: 'En elk gedeelte is gemakkelijk te bereiken en per fiets te doorkruisen. Men is hierbij niet gedwongen de verharde wegen te volgen. Geheel het landschap toch wordt in alle richtingen doorkruist door een dicht net van uitstekende rijwiel-paden. Juist langs de oude zandwegen in de „binnenlanden” van Twente leert men het landschap eerst goed kennen en liefhebben.' [Het recent aangelegde netwerk van fietspaden valt het meest in de smaak wanneer het paden betreffen langs rustige, onverharde, niet gemoderniseerde zandpaden].	Prakken (1926), 297.
Burgergemeenschap*	Bos	Friezenberg (Rijssen)	Positief: [Haalt jeugdherinneringen op aan avontuurlijke tochten met vrienden door het bos op de Friezenberg] '[...] dat geheimzinnige boomgroepje [...] een grootsche onderneming! [...] Nog precies kan ik me het Columbusachtige gevoel van dien zomernamiddag herinneren.'	Prakken (1926), 298.
Burgergemeenschap	Heide	Rijssen (rondom Friezenberg)	Positief: 'Nu ligt de uitgestrekte heide voor ons, waaruit in de verte de Friezenberg glooiend oprijst [...] eenmaal boven [op de Friezenberg] geniet men volop van het omringende heidelandschap. [...] Op deze heide, aan drie zijden grenzende aan moerassen, heeft zich in oude tijden al heel wat leven afgespeeld. Het tegenwoordige drukke leven heeft dezen top, die den wijden omtrek beheerscht, gelukkig nog niet bereikt. [Na het opsommen van heidevegetatie]. Naar ik hoop is uit dit artikel gebleken, dat er ook voor plantenliefhebbers op de heidevelden van deze streken meer te vinden is, dan men bij oppervlakkige waarneming zou kunnen denken.'	Prakken (1926), 298-301.
Buitenstaander	Beekdallandschap	De Lutte (Puntbeek?)	Positief: 'Een beekje is en blijft toch een onweerstaanbaar iets voor menschen uit de streek van stilstaande grachten en slooten. [En nadat Heimans oog kreeg voor de oeverbeplanting] een verrassing [...] zeldzame bittere veldkers [...] zoo stonden ze bij honderden vol-open in de zon te blinken.'	Heimans (1899), 210.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Bos	De Lutte	Neutraal: '[...] op de beschrijke hoogten af, die ons uit de verte toeriepen, daar eens een kijkje in de schaduw te nemen, want het was zoo ongemerkt middag geworden en de zon brandde ons knapjes op den rug. [...] Met frisschen moed trokken we gesterkt en bekoeld het hooge struikgewas in, want: bosch leek 't uit de verte, van nabij bezien echter verdiende het overigens vrij dichte groen dien naam niet; de boomen gaan hier langzaam maar zeker den weg van alle hout uit den Achterhoek, dat wil zeggen, de Duitsche grens over; wie nog een paar hooge popels, eiken of beuken op zijn erf heeft, kan er zeker van zijn eerlang een Westfaalschen of Hannoverschen opkoper te zien verschijnen, die mooi geld biedt, en dan is de verleiding voor de meeste kleine boeren te sterk.[...] Dat er al zooveel weg is, onherroepelijk weg, is erg jammer, maar wij zijn nog blij met wat er over bleef en met het heesterachtig takkenbosch, dat uit vele oude stronken opschiet.'	Heimans (1899), 211.
Buitenstaander	Essen- en kampenlandschap (na kap houtopstanden)	Algemeen	Negatief: 'Gelukkig zijn er nog groote grondeigenaars, die te veel natuurliefhebbers zijn, om zonder noodzaak mooie boomen te verkoopen, anders was de heele streek al boomloos en één mager roggeveld.'	Heimans (1899), 212.
Buitenstaander	Bos	Aan de voet van de Tankenberg (Oldenzaal)	Positief: 'Rondom ons golfde een zee van varens, zoo schitterend, als ik 't nog nooit gezien heb. [...] ik kreeg een gewaarwording, dat er een groot zomerfeest in 't bosch werd gegeven en, 't is mal, maar 't is zoo, ik meende een oogeblik die goddelijk mooie planten heel zacht te hooren zingen.'	Heimans (1899), 239.
Buitenstaander	Bos, essen- en kampenlandschap, heide.	Vanaf Belvedere Tankenberg	Positief: 'Het uitzicht van dien heuvel, door een houten belvedere nog eenige meters verhoogd, was een nieuwe verrassing; zóó mooi had ik mij het Achterland niet voorgesteld. Overal in 't rond golfde de bodem bevallig op en neer, hier droegen de hellingen en de dalen naald- en loofbosch, daar jonge rogge, ginds weide en verderop, met tal van poeltjes besprenkeld, bruine heide vol gagel en brem.'	Heimans (1899), 242.
Buitenstaander	Bos, broekgrond	Voet Tankenberg	Positief: 'Er was geen twijfel aan, we waren midden in een bronnenland verzeild geraakt, Daar hadden wij natuurlijk geen spijt van ; wij waagden er zes natte beenen aan, om alles goed op te nemen [...] jongens, dat is een natuursport, om warm van te worden.'	Heimans (1899), 242.
Buitenstaander	Infrastructuur (na verbetering)	Van Oldenzaal naar Denekamp	Neutraal: 'Nog nooit heb ik zoo'n weg gezien; mooi is hij niet, dat zal ik ook niet beweren, maar vreemd! Verbeeld u een lijnrechten, broeden, harden, boomloozen grintweg, van anderhalf uur lengte, met vlakken breedden grasberm, rechts en links heide, weide, roggeveld of laag dennehout. Aan één kant de onafzienbare rij telegraaf palen. Akelig, eentonig, zult ge zeggen. Goed, maar geef dien weg nu een heuvel met een torentje er op aan elk eind, sla er een stuk of zes deuken in [Het bijzondere perspectief dat dit oplevert fascineerde Heimans. De net geplante bomen hebben in de toekomst mogelijk iets te bieden]. Op sommige oogeblikken was 't mij van den zomersoms, of er een warm strijkijzer tusschen mijn schouders gezet werd, zoo brandde de zon ons op den rug. Voor de toekomst belooft die grintweg beterschap bij monde van een aantal gestutte zweepjes langs den berm, doch voor de eerste tien jaar is en blijft het stellig een warm werkje, zoo'n voetreis van Oldenzaal naar Denekamp.'	Heimans (1899), 242.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Heide	Tussen Oldenzaal en Denekamp	Positief: 'De heide rechts en links is een ideaal-heide; je vindt er alles, wat een heide in ons land met Pinksteren voor moois geven kan, poelen, beekjes, kommen, hoge droge plekken, veenmosvelden, alles in gedurige afwisseling, vetkruid, gagel, zonnedauw, wateraffodillen, bij duizenden en duizenden; veteranen van struikheideplanten met stammen van een pols dikte en heele plekken bezaaid met de sappig groene rozetten van de wolverlei, de Arnica, uit de Kneipp-kuur welbekend.'	Heimans (1899), 290.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Linderbeek	Positief: '[...]in zijn breede vallei aan weerszijde van den weg treft men den weelderigsten plantengroei, die zich bij ons denken laat; daar hebben de struiken het ook eens weer tot heusche boomen gebracht.'	Heimans (1899), 290.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Dinkel ter hoogte van Denekamp	Positief: '[...] op dat punt is het werkelijk mooi; frissche grasvelden omzoomen 't beekje, dat nu smal is, tot aan de oevers; deze zijn beboscht. Flinkke beuken volgen aan weerszijden 't riviertje en vormen dicht bij den weg iets, wat men haast een bosch zou kunnen noemen.'	Heimans (1899), 290.
Buitenstaander	Bos	Singraven	Positief: 'En een mooi bosch is het, dat Singraven [...] De flora van den boschbodem is er zoo mooi als ik maar zelden gezien heb.'	Heimans (1899), 290-291.
Buitenstaander	Essenlandschap	Denekamp	Positief: 'Zoals 't dorp [Denekamp] daar uitstak boven de zee van groene roggevolven, die alleen hier en daar tegen een eilandje van boonen- of aardappelloof aansloegen, was het werkelijk om te schilderen.'	Heimans (1899), 291.
Buitenstaander	Heide	Omgeving Denekamp (precieze locatie onbekend, opties zijn: Denekamper veld, Volther veld of Noord Deurningse veld).	Positief: 'Op een half uur afstand van het dorp ligt een woeste natte heide met begroeide wallen, boschjes, grint en leemputten, veenpoelen en andere aantrekkelikheden voor een vriend van wilde natuur.'	Heimans (1899), 293.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na normalisatie)	Schipbeek, Buurserbeek	Negatief: 'Wanneer de beken genormaliseerd worden op dezelfde manier zoals dat met de Schipbeek is geschied en voor de Buurser Beek is ontworpen, dan gaat niet alleen de prachtige flora van een breede oeverstrook verloren, maar wordt ook die unieke fauna en microflora volledig en onherstelbaar uitgerooid [...] Mag Nederland miljoenen gulden ten koste leggen aan werkzaamheden, die het kostelijkst natuurschoon vernietigen, die ons land in dat opzicht voor altijd verarmen? Helaas wordt de aard en beteekenis en de waarde van natuurschoon nog lang niet algemeen beseft, gevoeld, begrepen.'	Thijssse (1943), 372-373.
Buitenstaander	Moeras, veen (na ontginning)	Weitemanslanden, Vriezenveen	Negatief: '[de Weitemanslanden] die enige jaren geleden door werkelozen uit de grote steden grotendeels zijn drooggelegd. Buiten de toen gemaakte bedijking zijn nog enkele hoekjes ongerept gebleven en in één ervan werd dan Wahlenbergia gevonden. [...] de venige bossen, heidevelden en moerassen, waar de plant in kan groeien worden overal zeldzamer.'	Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging (1934), 204.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na vervuiling)	Twente algemeen	Negatief: 'Jammer, dat de beekjes vervuild worden door het afvalwater uit de fabriek! Dat schendt Twente's landschap-schoon op droevige wijze.'	Koster (1927), 389.
Burgergemeenschap	Heide en broekgrond (na ontginning)	Twente algemeen	Negatief: 'Rondom de industriesteden verdwijnt het onontgonnen land meer en meer. Twenthe mag stellig waakzaam zijn voor het behoud van zijn natuurschoon!'	Koster (1927), 389.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Boscultuur	Singraven	Positief: 'Behalve de aard van het terrein zelf (vochtig-drassig), schijnt ook de gevolgde bosaanplantmethode, op vroegere weide en bouwland, met stangenhout en hier en daar coniferen een wel héél ideaal biotoop voor de Houtsnip te vormen. Vandaar de dichte en waarschijnlijk nog steeds vooruitgaande bezetting van dit kleine areaal.'	Luiken (1953), 62.
(Vermoedelijk) buitenstaander	Veen (na ontginning)	Tussen Nijverdal en Wierden	Negatief: '[...] ongelukkig genoeg is dit moerasveen geheel ontgonnen, zodat een onderzoek naar het verband met het veen van het Hurener Veld onmogelijk is.'	Verhoeff (1943), 223.
Buitenstaander	Beekdallandschap, bos en heide	Vermoedelijk omgeving Buurse	Positief: 'Riviertjes en sprankelstroompjes waren er hier in overvloed, heerlijke, bergachtige streken met geheime boschdiepten, [...] heiranden ook, hotsen deed je, hellen deed 't hier, we gingen af, af, af, wat een vaart! Daar lag plotseling een uitgestrekte, dofpurperen zachtheenwijkende heide voor ons, waardoorheen een slingerpad liep.'	Mooy (1921), 111.
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Ootmarsum	Negatief: 'Deze plaats toch schijnt ten doode opgeschreven, of wel veroordeeld, om terug te keeren tot de positie van een boerendorp. Geen ontwikkeling, zooals in de andere Twentsche steden, maar een allengs zich terugtrekken van kapitaal en intellect. En de oorzaak van dat alles: het afzijdig liggen van de moderne verkeerswegen. Laat ons hopen, dat het nog modernere verkeer, dat voor alles de kortste wegen zoekt, Ootmarsum opwekken moge uit zijn winterslaap.'	Snuif & Snuif (1930), 165.
Boerengemeenschap* (elite)	Cultuurlandschap (voor modernisering, rond 1895)	oa. buurtschappen Oele, Bentelo, Wiene, Zeldam, ruwweg omgeving Delden/Goor.	Positief: '[In de] Twentsche binnenlanden [was het] nog als in de dagen van weleer en de veranderingen die er sedert een eeuw hadden plaats gevonden, waren alleen voor een scherp opmerker waar te nemen. De menschen leefden en woonden zooals de geslachten die er voor hen waren geweest en hielden de overgeleverde gewoonten en gebruiken in eere. De binnenlanden van Twente, dat zijn de gedeelten van ons gewest, die nu nog het minst door de moderne cultuur zijn omgewoeld, de streken afzijds van de groote wegen en spoorlijnen, de stille buurtschappen, met hun rustieke weggetjes, hun esschen, weiden en beekjes, hun bosschen en wallen, hun vriendelijke boerenhuizen en hun bevolking.'	Coeverden (1934), 55.
Boerengemeenschap (elite)	Cultuurlandschap (na modernisering, 1934)	oa. buurtschappen Oele, Bentelo, Wiene, Zeldam, ruwweg omgeving Delden/Goor.	Neutraal: '[...] veel is er in deze eeuw ook reeds veranderd. Men heeft er de kunstmest leeren kennen en is aan het ontginnen geslagen, men heeft landbouw-coöperaties gesticht. Men heeft er vele harde wegen gekregen en is daardoor nauwer verbonden geraakt met de steden en het eigenaardige is wel, dat de harde wegen een veel grooter stimulans blijken voor de moderniseering der oude buurtschappen dan de spoorlijnen, ondanks het feit, dat er in verschillende harer, spoorweghaltes zijn geschapen. Straks worden sommige buurtschappen doorsneden door het Twente—Rijnkanaal en ook dat zal er aan medewerken, dat het oude meer en meer verdwijnt.'	Coeverden (1934), 55.
Boerengemeenschap (elite)	Infrastructuur (na moderniserings, 1934)	Twente algemeen	Positief: 'Twente heeft prachtige breede verkeerswegen gekregen, goede spoorverbindingen, ook eenige kanalen en krijgt nu zijn goed geoutilleerde waterverbinding met IJssel en Rijn.'	Coeverden (1934), 1.
Boerengemeenschap (elite)	Beekdallandschap (na vervuiling)	Twente algemeen	Negatief: 'Zeker er zijn in Twente nog een massa stroompjes en beken, maar die zijn ons letterlijk en figuurlijk het aankijken niet meer waard. Ze zijn veelal vervuuld en zonder veel betekenis.'	Coeverden (1934), 1.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap (elite)	Heide (na ontginning en boscultuur)	Bornsche veld	Positief: 'Het Bornsche veld heeft tegenwoordig alleen nog maar den naam gemeen met het vroegere woeste heidelandschap. Thans staat er prachtig opgaand hout. [...] En de thans nog levende eigenaar, die zijn geheele leven heeft besteed aan de verfraaiing en vervolmaking van Twickels natuurschoon, liet hier weer een groot stuk heide voor boscultuur in orde brengen.'	Coeverden (1934), 134-135.
Boerengemeenschap* (elite)	Bos	Twickel	Positief: 'Oude mannen en jongens als wij, mochten zich vergenoegen met het sleepen van rijshout, zooals berken, elzen en eikenhakhout. Hierbij konden wij vaak ongezien, ongestraft allerlei kattedwaad uithalen. [...] Het bosch was ook bij uitstek de plaats, waar men, achter palmieten verscholen, zeer belangrijke onderwerpen kon behandelen. [...] Daar had men in de vrijerij steeds een geliefkoosd thema, vooral onder dat deel van de arbeiders tusschen de achttien en dertig. Voorts leende zich het bosch uitstekend voor het tappen van moppen en het vertellen van sprookjes.'	Coeverden (1934), 140-141.
Boerengemeenschap (elite)	Moeras (na omvorming tot landschapspark)	De Riet/Breeriet, Twickel	Positief: 'De Riet is een stuk natuurschoon, eenig in zijn soort. Dit prachtig stuk bosch [...] Er zijn schitterende houtopstanden, prachtige vijvers met riet omzoomd. Men voelt zich hier rustig en vredig als in een Godstuin. De Riet was niet steeds zoo mooi als tegenwoordig. Vroeger was het een uitgestrekt moeras: „De Vuile Riet” genaamd. Men vond er toen poelen, wild gras en werfhout. De possels (gagel) tierde er welig. Dit werd anders toen de vader van den tegenwoordigen heer van Twickel er in de laatste helft der vorige eeuw door Twentsche polderjongens, voorgangers van ons, er de schop in liet zetten en de eertijds Vuile Riet omtooverde in een prachtig plantsoen. [...] Zooals gezegd in onzen tijd, circa vijftig jaren na den aanleg, vonden wij „de Riet” prachtig en vooral in Februari en een groot deel van Maart, wanneer wij daar waren opgeborgen. Het leven op „de Riet” beviel ons uitstekend.'	Coeverden (1934), 142-143.
Boerengemeenschap (elite)	Houtwallen (na verwijderen akkerbeplantingen)	Omgeving Wiene en Oele	Negatief [over verdwijnen veel perceelsbeplantingen]: 'Over wegen en kerkpaden, over slooten en langs akkermaalshout — nu helaas geheel verdwenen — ging de tocht.'	Coeverden (1934), 149.
Boerengemeenschap* (elite)	Heide	Bentelo	Positief: 'Een prachtige wildernis was het hier, waar men al» natuurvriend echt van kon houden. Dennen, gagel, heide, jeneverbessenstruiken en wilde grassen. Men kon wanen een dag reizens van de bewoonde wereld af te zijn, maar ginds in het Westen zwaaiden de wieken van den eeuwenouden Hagmolen en brachten ons een wuivenden groet van het heerlijke Bentelorsche land.'	Coeverden (1934), 149.
Boerengemeenschap* (elite)	Essen- en kampenlandschap (na modernisering)	Lonneker	Positief: 'Wanneer wij ons even den toestand van vóór 1896 in herinnering roepen, dan valt het ons op hoe bij tal van boeren, waar destijds drie a vier koetjes nauwelijks konden worden onderhouden, nu 7 a 8 — en bij sommigen zelfs 10 tot 15 flinke koeien op stal staan. Hoe verscheidene boerenwoningen, welke destijds aan of in de heide lagen, nu omringd zijn van prachtige weiden, hoe in die woningen, waarin men vroeger smerige, stinkende potstallen vond, waarin geen koe zindelijk te houden was, nu frissche, gezonde groepstallen worden aangetroffen.'	Uitspraak tijdens een vergadering van de Lonneker landbouwersbank in 1906, via: Meijer (1907), 135.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Bos	Omgeving Oldenzaal en Delden	Positief: 'Hoewel Twenthe een industrieel land is, ontbeert het geenszins natuurschoon. Over het algemeen is het landschap afwisselend en op vele plaatsen bosrijk. De omgeving van Delden en die van Oldenzaal behooren tot de schoonste streken van ons land.'	Pos (1922), 246-247.
Buitenstaander	Dorp (voor en na modernisering)	Vriezenveen	Positief over 'oude' Vriezenveen. Onderstaande citaat lijkt te impliceren dat het gemoderniseerde deel aan charme heeft ingeboet: 'Het westelijk deel van het dorp, waar in 1905 meer dan 200 huizen verbrand zijn, is na dien tijd grotendeels gemoderniseerd. Het Oosteind — voorbij den Kunstweg naar Almelo — met de ouderwetsche huizen tusschen het mooie geboomte is nog zeer schilderachtig.'	Pos (1922), 246-247.
Buitenstaander	Bos	Lonneker	Positief: 'Mooie bosschen.'	Smulders (ca. 1930).
Burgergemeenschap	Heide	Niet specifiek benoemd	Positief: 'Now viert de veldgrond eer feest, proonkend in 't peerschroode kleed; vlietig vlog 't iemenvolk um, dat hier 'n Sunt Joapik holt; vól gazen vloggelkes goonst, as wied of ne zachte muziek en zeut is 'n honniggeur, dee haank oaver 't bleuende veld.' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Nu viert de veldgrond haar feest, pronkend in het paarsrode kleed; vlijtig vliegt het bijenvolk rond, dat hier Sint Japik viert, veel gazen vleugeltjes gonzen, als veraf een zachte muziek en zoet is de honinggeur, die hangt over 't bloeiende veld.]	Elderink (1924), 19.
Burgergemeenschap	Heide/veen	Aamsveen	Negatief: 'Van wied of de weend zucht en soest oaver 't vên; 't Aamsvên, van leven verloaten, lig dood in doonkeren nacht, Weeld zeent wolken en weend van bange, drievende kracht; Vot weelt ze, vot van et vale, eenzame vên!.' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Van veraf zucht en suist de wind over het veen; 't Aamsveen, van leven verlaten, ligt dood in donkere nacht; Wild zijn wolken en wind van bange, Drijvende kracht; Weg willen ze, weg van het vale, eenzame veen.]	Elderink (1924), 52.
Burgergemeenschap	Heide/veen (na ontginning)	Aamsveen	Neutraal: 'Want 't is nog nich zoo lang elêen; Doo ko'j door nog spuren van gravens zeen. De weidecultuur en de ni-je tied; Gungen doar oaver en maakten et liek.' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Want het is nog niet zo lang geleden; Toen kon je daar nog sporen van sloten zien. De weidecultuur en de nieuwe tijd; Gingen eroverheen en effenden de grond.]	Elderink (1924), 37.
Boerengemeenschap	Heide/veen	Aamsveen	Negatief: 'Meer bi-j de boeren in 't roond wódt ow met angst nog vertêld; Van ne zeele, verduusterd duur schoold, dee umgeet in 't eenzame veld; Nacht op nacht zik door ploagt (plôgl), röst nooit meer veenden kan.' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Maar bij de boeren in de buurt wordt je met angst nog verteld; Van een ziel, vertroebeld door schuld, die; Ronddoelt in het eenzame veld; Zich daar iedere nacht druk maakt, nooit meer rust kan vinden.]	Elderink (1924), 52.
Burgergemeenschap	Heide	Wiefkerheide, Lonneker	Neutraal (geen écht waardeoordeel): 'As doonkeren oavend daalt oaver eindeloos eenzame heide; As van wiedten gierend de weend koomp varen oaver et veld.' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Als (de) donkere avond daalt over (de) eindeloos eenzame heide; Als van verre gierend de wind komt; Varen over het veld.]	Elderink (1924), 60.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap*	Heide (mijmerend over voorbije tijden)	Lonneker Berg	<p>Positief: ' Wied, wied, lig et bleuende heideveld. 't Oalde Wönners Wilm steet in 'n peerschrooden gloed. Hee maeit en maeit, ziene zigge geet; Al op en daal en zoo vaak as hee sleet, Vaank zee 'n schien van de oavendzun; En smit ne schittrende voonke weerum; Töggen et oavendrood. Mangs röst hee 'n zetken, hee wo'dt al oald; 't Plaggenmaeien vaalt zwoor now verdan.; Ziene oogen goat roond, meer gin meinsch is te zeen. In 't wiede veld steet hee heel alleen; Meer elken kwaaklenbosch is em bekend; En iedre danne, nen oalden vrënd; Heugt em van keends of an. Hee öamt ees deeper en rekt ziene rugg; En de locht van et bleuende heed; Dee stélt em in een keer vuur oogen weer; Woo hee as jeunken hier mennig kee; Met knuppeldeuksken en kernemelkskroog; Noa vaar op schoftied et véld in toog. Woo toch de tied vergeet! 't Steet em van oavend zoo kloar vuur den zin. Woo 't aleer was, et heugt em zoo recht: Zien vâär en möör en 'n spölkammeroad, 't Is net of ze nöst em in 't véld hier stoat; Of al ziene levensdaag now komt bi-jéén; En iederen dag em 't vergangne löt zeen; In 't hédere oavendlecht. [...] ' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Wijd, wijd, ligt het bloeiende heideveld. De oude Wönners Wilm staat in de paarsrode gloed. Hij maait en maait, zijn zicht gaat voortdurend op en neer en steeds als hij slaat vangt zij de schijn van de avondzon; En kaatst een schitterende vonk terug; Tegen het avondrood, Soms rust hij 'n tijdje, hij wordt al oud; 't Plaggenmaaien valt hem zwaar voortaan /steeds zwaarder. Zijn ogen gaan rond, maar geen mens is te zien. In het wijde/uitgestrekte veld staat hij helemaal alleen; Maar iedere jeneverbesstruik is hem bekend, En iedere den, een oude vriend, Heugt hem van kinds af aan, Hij ademt eens dieper en rekt zijn rug, En de geur van de bloeiende heide, Die laat hem in één keer weer voor zich zien, Hoe hij als jongetje hier menig keer; Met knapzak en karnemelkpot; Op schafttijd/etenstijd naar vader het veld in toog. Hoe toch de tijd vergaat/vergljdt! 't Staat hem vanavond zo helder voor de geest. Hoe het vroeger was, het heugt hem zo goed: Z'n vader en moeder en een speelkameraad; 't is net of ze hier naast hem in het veld staan; Alsof al zijn levensdagen nu samenkomen; En iedere dag hem 't voorbije laat zien; In het heldere avondlicht.]</p>	Elderink (1924), 78.
Boerengemeenschap	Essenlandschap	Ageler es (Buurtschap Agelo, nabij Ootmarsum)	<p>Positief (met vlijt worden de akkers verzorgd en de oogst die volgt, wordt gewaardeerd): '[...] In 'n esch, zoo wied as de oogen weeltgoan; Wuuft blauwgreune rogge op 't wéllige laand. [...] Dee verzoargden den akker met neerstigen vliet; Dee dreven den ploog en streuiden et zoad. [...] En doorum, seent oeraolde tieden, gèldt 'n Vrom gebroek eer tot béde en daank. As de rogge bleuit geet et aarme volk Noa 'n Boaken in Oagel nen vasten gaank.' [Vertaling (met dank aan G. van der Vliet): Op de es zo ver als het oog reikt, Wuift blauwgroene rogge op het welige land. [...] Zij verzorgden de akker met naarstige vlijt; Ze dreven de ploeg en strooiden het zaad. [...] En daarom, sinds oeroude tijden, is 'n vroom gebruik hen tot gebed en dank. Als de rogge bloeit gaan de arme mensen Hun gebruikelijke gang naar het Baken in Agelo.]</p>	Elderink (1924), 94.
Burgergemeenschap	Heide	Omgeving Ootmarsum	<p>Positief: '[...] schilderachtige heidevelden met ruigbegroeide diepe wagensporen ziet men zelden mooier dan in deze buurt.'</p>	Deinse (1925), 8.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Omgeving Ootmarsum	Positief: '[Het stadje Ootmarsum] ligt te midden van eene bekoorlijke omgeving. Hooge heuvels bedekt met onafzienbare roggevelden waar diepe mulle zandwegen doorheen loopen, doen ons prachtige vergezichten over Twente en het aangrenzende Duitschland genieten.'	Deinse (1925), 8.
Burgergemeenschap	Stad	Ootmarsum	Positief: 'Ootmarsum is een van die plaatsen in ons land waaraan de nieuwe tijd als 't ware is voorbij gegaan. Daar is nog geen spoorweg en geen stationsweg met stationskoffiehuis en allerlei nieuwe woningen heeft daar nog den ouden vorm van het stadje uit elkaar gerukt.'	Deinse (1925), 7.
Burgergemeenschap	Stad (deels gemoderniseerd)	Omgeving Ootmarsum	Neutraal: 'De slanke schoorsteenpijpen, die hier en daar in de verte oprijzen, hinderen niet in deze omgeving; ze spreken van den rusteloozen arbeid der nieuwe tijden in deze oude nijvere landstreek. [...] Hier op deze plaats vooral spreken wel het oude en het nieuwe het meest tot den bezoeker, hier ligt het nijvere Twente met al zijn merkwaardigheden uit den ouden tijd aan onze voeten.'	Deinse (1925), 9.
Burgergemeenschap	Heide	Voltherbroek	Positief: 'In het moerassige Voltherbroek, dat we in de verte ontwaren, ligt nog de raadselachtige Hunenborg, eens een Saxische burcht en niet ver van den Kuiperberg vindt men nog een schilderachtig heidensch kerkhof vol hooge en lage grafheuvels.'	Deinse (1925), 9.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Ageler es	Positief: '[...]de groote heuvelachtige mooie Ageler Esch [...] Schilderachtig in hooge mate [...] Zacht glooiend loopen de akkers naar beneden begrensd door een rand van houtrijke boerenerven van Groot en Klein Agelo, waarvan de oude bemoste en roode daken prachtig uitkomen tegen het groen der eikeboomen.[...] Wie staande bij den merkwaardigen boaken dit landschap eens gezien heeft in den Pinkstertijd als de rogge golfte over de akkers of in den Herfst bij ondergaande zon, wanneer de bewoners allerwege druk aan den arbeid zijn, die zal dit schouwspel nimmer vergeten!'	Deinse (1925), 29, 39.
Burgergemeenschap	Boscultuur (na ontginning)	Usselo	Positief: '[waarna de nieuwe eigenaar] in 1858 [de voormalige markegrond] met dennenzaad inzaaide, waaruit het mooie bosch is gegroeid op deze schrале heide. [...] Prachtig groeien er thans de dennen in den gedeeltelijk tot grootere en kleinere verhevenheden opgestoven grond en vormen een schilderachtig geheel.'	Deinse (1925), 82-383.
Burgergemeenschap	Heide (na gedeeltelijke bebossing).	Haaksbergen, Buurse, vooral Buurser Zand	Positief: '[...] mooie, gedeeltelijk heuvelachtige heide, waarvan het zoogenaamde Buursche Zand wel het schilderachtigste gedeelte is [...] Verrukkelijk is hier de natuur en het uitzicht naar alle kanten. Hooge en lage heuvels liggen verspreid in 't rond. Vroeger staken ze hunne witte in de zon blinkende toppen omhoog, thans zijn deze meerendeels met boomen bepoot. [...] Wie van natuurschoon houdt en vooral van heidelandschappen, mag den heer Van Heek wel dankbaar zijn, die met groote moeite en kosten deze prachtige natuur heeft bewaard en onderhouden.'	Deinse (1925), 385, 390,392.
Boerengemeenschap*	Heide	Buurser Zand	Negatief: '[...] Oude boeren weten nog te vertellen, dat zij deze streek gekend hebben, als een onafzienbare zandvlakte zonder eenig sprietje of boom, waarin hooge stuifheuvels verspreid lagen, die zich in het voor- en najaar door de hevige stormen telkens verplaatsten. Vandaar de naam „het Buursche Zand“'	Deinse (1925), 390.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide (na gedeeltelijke bebossing).	Haaksbergen, Buurse, vooral Buurser Zand	Positief: '[...] mooie ,gedeeltelijk heuvelachtige heide, waarvan het zoogenaamde Buursche Zand wel het schilderachtigste gedeelte is [...] Verrukkelijk is hier de natuur en het uitzicht naar alle kanten. Hooge en lage heuvels liggen verspreid in 't rond. Vroeger staken ze hunne witte in de zon blinkende toppen omhoog, thans zijn deze meerendeels met boomen bepoot.'	Deinse (1925), 385, 390.
Boerengemeenschap	Hooilanden (na aanleg vloeiwedensysteem door Heidemaatschappij)	Haaksbergen	Positief: '[...] De opbrengst was reeds dit jaar zeer bevredigend en de boeren uit de omgeving zijn er zeer mee ingenomen. Gras en klaver staan best.'	Het nieuws van den dag, 19-09-1899, 2.
Buitenstaanders (leden Heidemaatschappij)	Hooilanden (na aanleg vloeiwedensysteem door Heidemaatschappij)	Haaksbergen	Positief: 'Het is waarlijk een verrassend gezicht voor wie het niet kent.'	Het nieuws van den dag, 19-09-1899, 2.
Buitenstaanders (leden Heidemaatschappij)	Bos (na verbetering afwatering)	Landgoederen rondom Haaksbergen	Positief: ' 't zijn alle fraaie bosschen. [...] Toen de tegenwoordige eigenaar, de Heer G. J. van Heek, ze in 1895 kocht, was al het zware hout verkocht. Het dunne heeft hij benaderd en laten staan. Door slechte afwatering liet de groei toen veel te wenschen over. Thans is dit aanmerkelijk verbeterd.'	Het nieuws van den dag, 19-09-1899, 2.
Buitenstaanders (leden Heidemaatschappij)	Boscultuur (na verbetering afwatering en beplanting)	Haagse Bos, Lonneker	Positief: 'Dit bosch is 55 H.A. groot, werd door wijlen den Heer A. J. Bijdenstein aangekocht en tusschen 1875 en 1880 veel verbeterd, ook voor zoover noodig opnieuw beplant. Eikenhakhout en grove donnen, maar ook larix, eik, zilverden en fijnspar wisselen elkander af. In de laatst aangelegde beplantingen wordt het eikenhakhout vervangen door opgaand eikenhout. [...] De nieuwste beplantingen der Nederlandsche Heidemaatschappij zijn er op aangelegd om ons de heerlijke eikenwouden onzer voorouders terug te geven.'	Het nieuws van den dag, 19-09-1899, 2.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na egaliseren en 'schoonvegen' bestaande landschap tbv. komst luchthaven)	Vliegveld Twente	Positief: 'Waar zich eens dennebosch, heide en weiland bevond, is thans een prachtige, egale grasvlakte gekomen.'	HCO, Toegangnr 0025, inv. nr 9635, Gemeenteverslag Lonneker 1931, 37-38.
Buitenstaanders	Bos	Twickel	Positief: '[...] trotsche bosschen [...] schoone bosschen [...] Hier is het een rijke afwisseling van trötsche boomgroepen, schilderachtige waterpartijen, wijde weiden, door hoog geboomte omringd, alles te zamen gegroepeerd tot een reeks van de schoonste en meest imponeerende partijen, die men zich denken kan. Hoe oud en hoog de boomen ook zijn, nergens kunnen ze een gevoel van druk of somberheid verwekken, want lichte luchtplekjes schemeren door eiken groenen wand; in de kleinere en grootere natuurzalen komen de wonderschoone beuken zuilen prachtig uit en op de breede paden scharen zich de lichtsprankels vroolijk ten dans. [...] De boschheerlijkheid in zijn rijkdom van afwisseling van licht en schaduw, met de stemmen, die er spreken in de natuur, nu fluisterend, dan donderend, nu jubelend, dan klagend, nu opbeurend, dan melancholisch peinzend, heeft gedachten voor ieder, die zich aan 't woelige, onbetrouwbare leven wenscht te onttrekken.'	Blink (1902-1906), 210-213.
Buitenstaanders	Kampenlandschap	Buurtschappen Oele en Woolde, tussen Hengelo en Delden	Positief: '[...] schoone natuur [...] schilderachtige plekjes, heerlijk door natuurlijken eenvoud [...] Oele, met zeldzaam zwaar eikenhout, zooals men het weinig meer ziet in ons land, door het afwisselende Woolde, met zijn karakteristieke boerenhuizen [...]'	Blink (1902-1906), 214.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaanders	Infrastructuur (ruime tijd na verbetering en aanbrengen wegbepanting)	Weg tussen Enschede en Hengelo	Positief: '[...] door eiken belommerden straatweg [...].'	Blink (1902-1906), 216.
Buitenstaanders	Bos en kampenlandschap	Ten oosten van Oldenzaal	Positief: '[...] De toerist bezoekt Oldenzaal niet om de stad te zien, doch om in de schoone, bosrijke en heuvelachtige omstreken te vertoeven. [...] langs schilderachtige holle wegen, door de bosschen en langs eenzame landhoeven [...].'	Blink (1902-1906), 217.
Buitenstaanders	Heide en bos	Uitzicht vanaf Oldenzaal richting Denekamp en Ootmarsum	Positief: '[...] heerlijkste vergezichten [...] De torens van Denekamp en Ootmarsum spitsen op boven de uren ver golvende vlakke, hier en daar begroeid met heide, die de heuvelruggen diep violet kleurt tusschen de donkere bosschen, welke langs den horizon streepen.'	Blink (1902-1906), 217.
Buitenstaanders	Bos	'De Hel' in de Lutte	Positief: '[...] Een bekend punt in de bosschen van de Lutte is de Hel, een lommerrijke plek, waar men, tegen de verwachting, die de naam wekt, een liefelijke vallei ziet, met een kronkelend beekje in het midden zilverend in het zonlicht, hoogerop te voorschijn komend uit een moerassige veenplek met enkele grasvelden. Hooge eiken overvelven de geheele vallei en hullen haar in geheimzinnig donker, zelfs op heete zomerdagen.'	Blink (1902-1906), 218.
Buitenstaanders	Beekdallandschap	Dinkeldal	Positief: '[...] de vallei van de Dinkel, die een reeks van verrukkelijke tafereeltjes langs haar oevers aan elkander schakelt.'	Blink (1902-1906), 218.
Buitenstaanders	Kampen- en beekdallandschap	Ten westen van Denekamp	Positief: '[...] de omstreken van Denekamp zijn schoon. Ten westen van het dorp door bosschen en roggeakkers gaande [...] vWelk een rustige bekoering ligt er in die afwisseling van de golvende graanvelden der esschen met de weiden langs de beekjes in dit gewest, als de korenvelden op hun schoonst staan en de' boekweit bloeit!.'	Blink (1902-1906), 218.
Buitenstaanders	Essenlandschap	Omgeving Ootmarsum	Positief: 'Met een omweg gaan wij langs het stille stedeke Ootmarsum, gelegen aan den voet van heuvelachtige bouwlanden, met schoone omstreken, hoewel niet boschrijk.'	Blink (1902-1906), 219.
Buitenstaanders	Landgoed, bos	Huis Almelo	Positief: 'Nabij Almelo staat, omsloten door lanen van zwaar geboomte, het trotsche kasteel van Almelo.'	Blink (1902-1906), 219.
Buitenstaanders	Dorp (vóór de brand)	Vriezenveen	Positief: 'Aldus is Friezenveen ontstaan en vormde (vóór den brand in 1905) een schilderachtig, vriendelijk dorp, aan beide zijden van de lange straat gebouwd, ongeveer een uur lang, met de huizen schuin aan den weg geplaatst, zoodat ze van twee zijden op de straat kunnen zien, alle in dezelfde richting. Ze liggen in het groen verscholen en overal zijn er aardige laantjes naast, die naar het land leiden, waarop de meeste Friezenveners hun kost verdienen. In bloeimaand vooral is het een mooi dorp, wanneer de geurende, witte en rose bloesems den weg aan beide zijden als met schier aaneensluitende reuzen-guirlandes omslingeren) waarachter de eenvoudige boerenhuizen) meest met rieten daken gedekt) verborgen staan.'	Blink (1902-1906), 221.
Buitenstaanders	Heide	Lutterzand	Positief: '[...] het nooit volprezen Lutter stuifzand.'	Neerlandicus (1916), 3.
Buitenstaanders	Kampenlandschap	Markelo	Positief: 'Zoo is heel het heuvelende landschap op levendige wijze gestoffeerd met nederzettingen der menschen. [...] een vriendelijk en aantrekkelijk landschap.'	Neerlandicus (1916), 6-7.
Burgergemeenschap* (waarschijnlijk)	Moeras	Weitemanslanden, Vriezenveen	Negatief: '[...] een woesteni, die reeds vroeg in het najaar dras stond en al gauw niets meer was dan een uitgestrekt moeras [...].'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 02-12-1930

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap (waarschijnlijk)	Moeras (na ontginningen)	Weitemanslanden, Vriezenveen	Positief: 'De percelen] bleken zelfs bij hoge waterstanden [een groot deel van de provincie staat blank] geen noemenswaardige wateroverlast gehad te hebben, terwijl de waterafloop zo vlot verloopt dat thans een normale waterstand kan worden geconstateerd.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 02-12-1930
Burgergemeenschap* (waarschijnlijk)	Moeras	Weitemanslanden, Vriezenveen	Negatief: '[...] voorheen waardeloos land [...] één groot moeras [...] gebrekkige afwatering [...] slechte indeeling der perceelen.'	Dagblad van het Oosten Almelo's dagblad 09-09-1942
Buitenstaanders	Beekdallandschap	Denekamp	Positief: 'De parel van Twente is wel Denekamp met het aardige riviertje de Dinkel. [...] Denekamp in het bekoorlijke Dinkelland heeft een rijke flora en fauna.'	Nieuwsblad van het Noorden 04-08-1934
Buitenstaanders	Bos	Delden	Positief: '[...] indrukwekkende bosschen [...] zwaar geboomte.'	Nieuwsblad van het Noorden 04-08-1934
Buitenstaanders	Stad (na modernisering)	Enschede	Positief: 'Velen verkeerden in de meening, dat Enschede een vuile, stoffige, dompige, rook- en roetrijke plaats is. Hoe versted staan ze, wanneer ze Enschede binnen komen: een ruim aangelegde tuinstad met fraaie parken, beplante hoofdwegen, met tal van gebouwen, die van een rijk cultureel leven getuigen.'	Nieuwsblad van het Noorden 04-08-1934
Buitenstaanders	Dorp	Vriezenveen	Neutraal: '[...] een eigenaardige nederzetting, geheel verschillend van de overige in Twente.'	Nieuwsblad van het Noorden 04-08-1934
Buitenstaanders	Essen- en kampenlandschap, bos	Oldenzaal	Positief: '[...] schilderachtige omgeving [...]'	Nieuwsblad van het Noorden 04-08-1934
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap, verveningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Erg aantrekkelijk was ons tochtje niet in den schralen Noord-Ooster [...] het eigenaardige, eenigszins melancholiek aandoende landschap van de venen [...] dwars door de donkere venen [...] scherpen wind [...] Eigenaardig land, dat veenland, met zijn wijde verten.'	Oprechte Haarlemsche courant 30-04-1941
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap (na aanplant bollenteelt)	Vriezenveen	Positief: 'n plotseling, op korten afstand van een „veenwieke“, met een ouderwetsch ophaalbruggetje, dat wel uit een schildrijtje kon zijn weggehaald, ziet ge aan uw linkerhand een ruime Groninger boerenhoeve en bloembollenvelden. [...] hier is pas een begin, maar een begin dat perspectieven kan bieden [...] In keurige bedden staan ze daar te huiveren in het najaarsachtige voorjaasweer — de groene stengels, die straks — over 14 dagen al — Hollands bloemenglorie zullen dragen. De narcissen staan gedeeltelijk in bloei en de lelies, tulpen en crocussen staan er ook goed voor. Vreemd contrast die frissche boemenkleur en die grauwe turf.'	Oprechte Haarlemsche courant 30-04-1941
Buitenstaanders*	Veenlandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Vroeger groeide niets anders dan heide en bente op deze groote stukken hoogveen die zich eindeloos in deze oorden uitstrekken.'	Arnhemse courant 22-01-1941
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap, verveningslandschap (na aanplant bollenteelt)	Vriezenveen	Positief: 'Na de ontginning zijn deze gronden in vruchtbare cultuurgronden herschapen, geschikt voor den verbouw van aardappelen, rogge en andere gewassen [...] schitterende bloembollen die veler aandacht zullen trekken.'	Arnhemse courant 22-01-1941
Buitenstaanders	Veenlandschap (na vervening)	Vriezenveen	Negatief: 'We ontkomen nu niet aan den indruk, dat we met het zout komen, als het ei op is. Het is immers een onloochenbaar feit, dat juist de laatste jaren, nu turf strooisel voor vele, ook landbouwdoeleinden — waar ze intussen ook dikwijls nuttig werkten voor de bodemverbetering — wordt gebruikt, zeer vele ha zijn verveend.'	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad 12-05- 1941

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen, omgeving Paterswal en langs weg Vriezenveen-Almelo	Negatief: '[...] als men bedenkt, hoeveel grond op het oogenblik aan stegen en slooten verloren gaat en hoe moeilijk men bij de gebrekkige waterafvoer van de lagere gedeelten in den polder de russen de baas kan blijven [...].'	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant 24-11-1934
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (over ruilverkavelingsplannen)	Vriezenveen, omgeving Paterswal en langs weg Vriezenveen-Almelo	Positief: '[...] Uit die besprekingen is toen gebleken, dat weliswaar uitvoering van een ruilverkaveling voor belanghebbenden van groot belang moet worden geacht, maar dat men eerst ten volle van de voordeelen zou profiteren, wanneer tevens een groot deel van de bestaande slooten zou worden gedicht. [...] bij uitvoering der ruilverkaveling met den grond, welke bij den aanleg van de wegen en de waterlopen en van de grensslooten tusschen de nieuwe kavels beschikbaar komt, bijna twee derde deel van het aantal slooten kan worden dichtgemaakt. [...] hierdoor krijgt men een doelmatig net van wegen en waterlopen en samenvoeging van de aan een eigenaar toebehorende verspreid liggende perceelen. Wat een verbetering [...].'	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant 24-11-1934
Burgergemeenschap	Veenlandschap	Vriezenveen, Weitemanslanden, Kooiplas	Positief: '[...] een buitengewoon mooi natuurcomplex [...] ongerepten toestand [...].'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 02-12-1930
Buitenstaanders	Veenlandschap	Usselerveen	Negatief: '[...] onvruchtbare, vrijwel waardelooze grond [...].'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 02-12-1930
Buitenstaanders	Veenlandschap (over ontginningsplan)	Usselerveen	Positief: '[...] wordt herschapen in uitstekenden cultuurgrond, waarop een deel van onzen bevolking weer werk en woongelegenheden vindt en tot een zekere welstand kan geraken.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 03-09-1937
Burgergemeenschap*	Veenlandschap	Vriezenveen (Veenschap)	Positief, negatief over het verdwijnen ervan: '[...] Het ras der schepers is bijna uitgestorven en slechts enkelen bleven over, die nog met hun kudden door het veen en langs den veenrand zwalken en 's avonds hun schaapjes naar de oude, bemoste kooien voeren, die verscholen onder blanke berken droomen van hun vroegere glorie, toen kooi bij kooi langs den Leidijk lag gegroepeerd. De oude schotten hebben hun tijd gehad en niet lang zal het meer duren, of ook deze laatste schilderachtige schaapskooien gaan verdwijnen en dan is het laatste schaap uit het veen gebannen. [...] Een geheel eigen aspect hebben de sombere venen, maar mooi is elk jaargetijde „het lant waer het kint syn moer verbrant“, met zijn steeds wisselende tinten van bruin, groen, rood en paars. Wat mooi kan het er zijn in het vroege voorjaar, als het Januarizonnetje de blonde bunt in gouden gloed zet en de eerste graspiepers met hun schuchter gesjierp het preludium van het veenconcert inluiden.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 03-09-1937
Buitenstaanders	Veenlandschap	Weitemanslanden	Negatief: '[...] de bedding van deze stroompjes [bevatten] hinderlijke bochten'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 10-08-1928
Buitenstaanders	Veenlandschap (over ontginningsplan)	Weitemanslanden	Positief: '[...] Het doel van de verbetering is de productiviteit van den bodem sterk te kunnen opvoeren, waarvoor de afwatering zal worden in orde gebracht en het complex in doelmatige kavels zal worden ingedeeld.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 10-08-1928
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Positief: '[...] achter de boerderijen strekken zich lange, smalle, bouw- en grasakkers uit. Dit terrein is van talloze slooten en slootjes doorsneden. De slootkanten vertonen een weelderige plantengroei van katwilgen en gagel, welke laatste in het voorjaar lange roode strepen trekt door de groene ontlukende landen.'	Venneman (1941), 30.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Neutraal: 'De verkaveling der landerijen is niet zeer economisch. In den loop der eeuwen is dit zo gegroeid en de veenboeren weten niet anders. [...] Als men een voer mest naar het eind van zijn land vaart, is men minstens 2 uur kwijt.'	Venneman (1941), 30.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Dorp, veenontginningsland-schap	Vriezenveen-Oosteinde	Positief: 'Door de verkaveling vinden we langs alle brinken de scheidingslootjes, welke omzoomd zijn met elms, berk, wilg en mooie, ranke populieren die hun toppen heffen boven de bemoste daken [...] der huizen [...] Voornamelijk op het Oosteind is het schilderachtig. Dit deel bleef het meest oorspronkelijk mede door de overwegende boerenbevolking, die haar bestaan vindt in het veen en op het land. Typische doorkijkjes hier en daar, met mooie vergezichten op de bouw en weilanden met in het verre verschiet de wazige verten van het groote veenland.'	Venneman (1941), 30.
Burgemeenschap	Dorp (na modernisering na brand)	Vriezenveen-Westeinde	Neutraal: 'Het westen van het dorp is van nieuweren aanleg. De groote brand van 1905 heeft in dit gedeelte danig opruiming gehouden onder de oude huizen en boerderijen. Meer dan 200 woningen zijn in den asch gelegd.' [Aan de overige tekst is op te maken dat de auteur de voorkeur geeft aan verweerd en ouderwets].	Venneman (1941), 30.
Buitenstaanders	Beekdallandschap	Dinkel-vallei	Positief: 'De schoonheid van de Dinkel-vallei is eenig in Nederland. De afkalvende oevers, soms met mooi geboomte bezet en de kronkelende loop van dit riviertje geven en buitengewoon schilderachtig aspect aan het landschap. Zomers een kalm stroompje is in den winter de Dinkel een snelvlietende rivier; enkele duizenden H. A. grond worden dan over stroomd.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 11-06-1929.
Buitenstaanders	Beekdallandschap (over plannen tot normalisering)	Dinkel-vallei	Neutraal: 'Een bijzonder landschapschoon dreigt vernietigd te worden door de plannen voor de normaliseering van de rivier De Dinkel. [...] Het bestuur [van het Oversticht] verzocht bij de uitvoering der verbeteringsplannen met het bijzondere landschapschoon rekening te houden en heeft goeden moed dat het verzoek niet in den wind zal worden geslagen.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 11-06-1929.
Buitenstaanders	Veenlandschap (na ontwatering en verdere plannen)	Vriezenveen, de Pollen	Positief: 'Reeds nu merkt men dat er verbetering is ingetreden. Slooten die wij niet anders dan boordevol hebben gekend liggen nu half droog. Landerijen die zelfs in den zomer niet te begaan waren kunnen thans bewerkt worden en de streekbewoners laten er geen gras over groeien, ze worden bewerkt. Wij hebben groote stukken woeste zode gronden gezien die nieuw gescheurd waren, we hebben zien bouwen, waar men er vroeger niet aan zou hebben gedacht zulks te doen en we zijn nu nog maar in 't begin. Door die ontwateringswerken komen duizenden bunders land in betere conditie, zoodat het de moeite zal loonen ze te ontginnen. [...] In de Pollen en langs den weg naar Langeveen ziet men verschillende nieuwe huizen verrijzen, grond ontginnen enz. alles bewijzen van voortvarendheid en daadkracht der bewoners. Het is slechts te hopen dat deze door den verbeterden waterstaatkundigen toestand nog meer worden geprikkeld.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 12-03-1930
Buitenstaanders	Dorp (na modernisering)	Vriezenveen-Westeinde	Positief: 'Friezenveen zich de laatste jaren aardig ontwikkeld er is bijv. een nieuwe woonbuurt „Buiten Wonen” ontstaan, die prettig aandoet. Het dorp zelf ziet er als steeds helder uit en men merkt dat er welvaart heerscht.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 12-03-1930
Buitenstaanders	Infrastructuur (na verbeteringen of plannen daartoe)	Geesteren en Mander	Positief: 'Langzamerhand raken de zoolang vergeten plaatsjes in Noord Tweente uit haar isolement verlast. [...] De landbouwers krijgen dus een betere gelegenheid naar hun landerijen te komen. Nu zijn die nog vaak in een desolaten toestand omdat het water een goede bodembewerking niet toelaat.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 12-03-1930

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaanders	Beekdallandschap (over plan beeknormalisatie)	Geesterse beek	Positief: 'Die Geestersche Molenbeek toert stroomt door een prachtige streek vol afwisselend natuurschoon. [...] Met het molenaarshuis ligt ze schilderachtig in het hout bij den molenkolk die een schildersmotief oplevert — we hebben 't toch over water — om van te watertanden. [...] Ook hier spreekt het oude, maar het oude dat nog vol levenskracht is en dat zich het leven en de levensmogelijkheid nog lang niet van plan ls te laten nemen. De ingenieurs van het Waterschap De Regge zijn blijkbaar ook niet van plan geweest dezen molen zijn levenssappen te ontnemen.' [Kortom: bij beeknormalisatie wordt enigszins rekening gehouden met landschapsschoon].	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 12-03-1930.
Burgergemeenschap*	Veenlandschap	Weitemanslanden	Positief: 'dit zoo geheimzinnige land, dat in onze verbeelding met allerlei gevaren bezet was [...]. Het was liefde op het eerste gezicht, het moeras had mij te pakken en liet mij niet meer los. Telkens opnieuw heb ik het wilde gebied doorkruist en gezworven door trekpat en rietveld, over zudden en broekland en langs beek en plas. Hoe mooi was het er in het voorjaar als de wilgenboschjes getooid waren met een matzilveren wade en de wulp zijn melodieuze trillers over de zweilende bruine gagels strooide.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 13-10-1933.
Burgergemeenschap	Veenlandschap (na ontginning)	Weitemanslanden	Neutraal: 'Velen misschien hebben dezen zomer dit uitgestrekte gebied wel eens doorkruist, om te zien hoe hier de zegevierende cultuur voortschreed en overwinning op overwinning boekte op de wildernis, die, hoe taai zij ook stand hield, ten lange leste tusschen de beschermende boschjes van het Weitenbosch en de veilige omwalling van den Kooiplas teruggedrongen werd. De overwinning is volkomen. Tot onafzienbaren einder rijen zich de groene weiden, de gele stoppelvelden en de zwarte ontginnigen. En hoewel wij niet anders dan ontzag kunnen hebben voor dit cultuurwerk, toch stemt ons dezen zegevierenden opmarsch weemoedig en met heimwee denken wij terug aan de heerlijke dagen doorgebracht te midden der gagel en riet-wildernissen van Heulaand en Weitepölle.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 13-10-1933.
Burgergemeenschap	Veenlandschap (Kooiplas als natuurreservaat gespaard)	Weitemanslanden, Kooiplas	(Voorzichtig) positief: 'Verschillende moerasbewoners zijn uit dit, hun gebied verdreven, de korhoenders echter houden nog stand dank zij de veilige wijkplaatsen en de -behouden gebleven warrelboschjes der verwilderde akkertjes, waar eertijds de Wei tem an zijn bedrijf uitoefende. Eén dezer dagen heb ik het gebied nog eens doorkruist en gezworven langs de bekende plekjes die nog intact bleven. Hier binnen de omwalling van het, door een Twentsch natuurminnaar geredde, reservaat ademt alles de oude vertrouwelijke geest. Ongedeerd door den storm der ontginning, spiegelen de wuivende rietpluimen zich in het heldere water en liefkozend strijken de windvlaagjes over deze waterwildernis. Bij lederen stap, die ik in den soppigen bodem druk bij lederen blik die over den Plas rondwaart, duiken de herinneringen op.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 13-10-1933.
Boerengemeenschap	Veenlandschap (na ontginning)	Weitemanslanden	Positief: 'Over 't algemeen wierpen de nieuwe eigenaren zich met enthousiasme op de verdere exploitatie der gekochte kavels, waarvan de gewassen zich ook verder goed ontwikkelen.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 14-12-1934
Buitenstaanders	Veenlandschap	Weitemanslanden	Positief: '[Over bestemmen Kooiplas als natuurreservaat]. Zeer zeker zal hierdoor op den duur het geheele terrein aan aantrekkelijkheid winnen.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 14-12-1934

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap*	Heide	Omgeving Markelo	Positief: 'We hadden gesprekken met een herder van thans en een oud-herder, die niet langer met zijn geliefkoosde kudde op de stille groote heide mocht vertoeven. [...] Voor hem is het hoeden geen opoffering of een werk met tegenzin verricht, integendeel [...]. De nooit volprezen heide is zijn lust en leven, telkens ontwaart hij iets belangrijks, iets bijzonders in de vrije natuur. [...] Hij leeft met en vóór zijn kudde en zijn kudde met hem. Hoe dor ook de heide voor sommigen lijkt, zoo mooi is ze voor hem, die er de goede kijk op heeft.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 15-01-1936
Boerengemeenschap	Heidelandschap (na ontginning)	Omgeving Markelo	Negatief: 'Ze verdwijnen, de schepers. [...] In al die jaren heeft de mooie, groote heide veel moeten inboeten, om plaats te maken voor graangewassen, weilanden en zelfs boerderijtjes verzezen in de goede jaren als paddestoelen uit den grond op de ontgonnen heidevelden Toch hebben zich in Markelo nog enkele schepers met hun kudden weten staande te houden, vooral daar, waar in de nabijheid door toevallige omstandigheden de heide nog ongerept bleef.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 15-01-1936
Burgergemeenschap	Veenlandschap (over plan tot ontginning)	Weitemanslanden	Neutraal: 'Bescherm de natuur, maar... doe het met mate!' Het gaat niet aan zich tegen alle ontginning te keeren; dat heeft geen zin en is kortzichtig. Bovendien is het nog zeer de vraag of de Weitemanslanden inderdaad als natuurschoon mogen worden aangemerkt. Ongetwijfeld zijn er velen, die in dit uitgestrekte moeras de nog ongerepte natuur zien, maar daartegenover staat de meening van anderen, die bij het aanschouwen van deze omgeving van een troosteloze woestenijspreken. De vraag is nu maar wie gelijk heeft.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 15-12-1929
Burgergemeenschap*	Veenlandschap (na ontginning, maar terugdenkend aan het landschap van ervoor)	Weitemanslanden	Negatief: '[Bij] bezichtiging aan de geheel in cultuur gebrachte Weitemanslanden, waar men zich den vroegeren, hopeloozen toestand niet meer kan voorstellen [...].'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 17-06-1935
Burgergemeenschap	Veenlandschap (Kooiplas als natuurreservaat gespaard)	Weitemanslanden, Kooiplas	Positief: 'Deze plek herinnert ons aan den vroegeren toestand en natuurliefhebbers richten hun schreden naar die plaats om daar volop te genieten. Zoo is „de Kooiplas” een van die weinige plaatsen, waar de natuur zich ongekunsteld laat zien waar boom en plant zich in talloze variaties in rijken en schoenen vorm ontplooiën.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-07-1934
Boerengemeenschap	Veen- en heidelandschap	Tussen Vriezenveen en Vroomshoop	Negatief: 'De schoonheid is voor den bezoeker van buiten. Zij interesseert den bewoner van het veenland nauwelijks. Hem boezemt de practijk van het leven meer belang in.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-09-1937
Buitenstaanders	Veenlandschap	Tussen Vriezenveen en Vroomshoop	Positief: 'Eindelooze bruine, met hei en laag struikgewas begroeide vlakten strekken zich hier uit tot aan den horizon. Zij bieden een schitterenden aanblik, in ieder jaargetijde. In het voorjaar ligt over het bruin een vleugje van pril groen, in den vollen zomer als onder een staalblauwen hemel de lucht boven het veen te trillen staat, kan het landschap hier een vergelijking met het mooiste wat ons land te bieden heeft doorstaan. En nu in den herfst is het veengebied overtoegen met een vlammend rood, waar men ook komt.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-09-1937
Boerengemeenschap	Veen- en heidelandschap (na vervening)	Tussen Vriezenveen en Vroomshoop	Positief: 'Er is ook in de venen een verandering ten goede ingetreden, er wordt weer verdiend, de omzet is gestegen, de export neemt toe en in den geheelen Noordwest-hoek merkt men dat aan den lijve! De toestand is beter, dan hij geweest is, [...] niet alleen voor de zwarte turf, de zoogenaamde haardbrand, maar ook en vooral voor de grauwe turf, die voor de turfstrooiselindustrie dienst doet.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-09-1937

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Veenlandschap (over plannen voor ontginning)	Weitemanslanden	Neutraal/negatief (terughoudend): 'Nog al te veel toch blijft, dat men vooral in landbouwerskringen de plannen dezer instelling [de Ontginningsmaatschappij] met eenig wantrouwen gadeslaat.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-10-1929.
Buitenstaanders	Veenlandschap	Weitemanslanden (en vergelijkbare gronden in de provincie)	Negatief: 'De aandacht van de [Ontginnings-]Maatschappij gaat dus uit naar groote complexen grond, welke om een of andere oorzaak nog niet in cultuur konden worden gebracht. Onze provincie telt verscheidene van deze complexen. Meestal betreft het een uitgestrektheid van eenige honderden H. A., welke in zeer verwaarloosden staat verkeert. De hoofdoorzaak daarvan is gelegen in de onmogelijk geworden verkaveling, waarbij het land in dergelijke kleine perceeltjes is verdeeld, dat de eigenaren ze nauwelijks weten te vinden en ze aan hun lot overlaten zonder er bijna naar om te zien. Het spreekt vanzelf, dat bij een dergelijken wantoestand particulieren niet bij machte zijn om verbetering aan te brengen, zoodat deze op andere wijze dient te worden gevonden.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-10-1929.
Boerengemeenschap	Veenlandschap (over plannen voor ruilverkaveling)	Weitemanslanden (en vergelijkbare gronden in de provincie)	Negatief: 'De wet op de ruilverkaveling brengt hierbij geen uitkomst, daar de grootendeels conservatieve bevolking nog geen ruilverkaveling over het geheele gebied wil aanvaarden en het bezit van de individueele eigenaren in een bepaald blok meestal te gering is om ook bij de beste verkaveling economische waarde te verkrijgen. Ook het voorkomen van de veelal zeer ingewikkelde onverdeelde familieboedels levert groote bezwaren.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-10-1929.
Buitenstaanders	Veenlandschap (over plannen voor ontginning)	Weitemanslanden	Positief: 'Zoo mag dan wel gevoelig worden aangenomen, dat binnen afzienbaren tijd in deze onbegaanbare streek, waar thans slechts de roerdomp zijn schrikaanjagend geluid laat hooren, een geheel nieuw dorp zal verrijzen. Waarmee niet alleen de landbouwende bevolking, maar ook de gemeenten Almelo, Friezenveen en Tubbergen gebaat zullen zijn.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 25-10-1929.
Buitenstaanders	Infrastructuur	Van Vriezenveen naar Vroomshoop	Negatief: 'De weg over dien dijk verkeerde in een abominabel slechten toestand [...] op allerlei plaatsen waren dan ook in den ouden weg gaten en kuilen ontstaan, die het benutten van dezen voor de nabijgelegen plaatsen toch zoo belangrijken weg allesbehalve tot een genot maakten. Reparaties brachten geen blijvende verbetering, nauwelijks had men hier een gat gedicht, of ginds begon het veen weer weg te zakken [...].'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 27-10-1933.
Buitenstaanders	Infrastructuur	Van Losser naar Oldenzaal en van Losser naar Overdinkel	Negatief: 'De weg Oldenzaal—Losser, zoowel als de weg Losser—Overdinkel verkeeren beide in zeer slechten toestand en de provincie begreep zeer goed, hoe dringend verbetering hier noodig was.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 27-10-1933.
Boerengemeenschap	Infrastructuur (over plan ter verbetering bepaalde wegen)	Van Losser naar Oldenzaal en van Losser naar Overdinkel	Negatief: '[...] voor de verbetering dezer wegen dan ook reeds [geld] uitgetrokken, maar er kon niets, absoluut niets gedaan worden, omdat enkele grondeigenaren weigerden hun grond tegen den taxatie - prijs af te staan.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 27-10-1933.
Buitenstaanders	Veenlandschap (na ontginning)	Weitemanslanden	Positief: '[De voormalig Minister van Landbouw] eindigt met den wensch, dat hier de basis mag liggen van nieuwen groei en welvaart voor Friezenveen. [...] Deze streek, die vroeger een moeras was, is een deel van de provincie Overijssel geworden, dat langzamerhand tot het meest vruchtbaarste deel van ons land geworden is.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 28-03-1933.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaanders	Veenlandschap (na ontginning)	Weitemanslanden	Positief: '[Commissaris van de Koningin] is dankbaar dat hij heden heeft mogen mee arbeiden bij het planten van de mooie boomen en is tot de overtuiging gekomen, dat ontginning geen vernieling van natuurschoon behoeft te zijn. [...] de herschepping van de Weitemanslanden van moeras en woestijn tot een uitgestrekt oord van vruchtbare landouwen [...] die verzekeren de ontwikkeling van de Weitemanslanden tot een model-polder, tot een deel van de omlijsting van ons mooie Twente, ons gewest volkomen waardig. [...] Een bron van welvaart in de plaats van een woestijn en een moeras.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 28-03-1933.
Burgemeenschap	Infrastructuur (over plannen ter verbetering tracé)	Ten noorden van Delden, door Twickeler Bos	Negatief: 'De meerderheid der commissie is echter van oordeel, dat het N[oordelijk] tracé een ernstiger schending van natuurschoon tengevolge zal hebben. Het oudste en schoonste gedeelte van het park Twickel zou onherstelbaar worden geschaad en de zeldzame sfeer van het landschap ter plaatse van den Deldener Esch worden verbroken.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 28-11-1935.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Buurerbeek	Positief: 'Nu moet men weten, dat de beek in dit gedeelte voornamelijk stroomt door een gebied van bosschen en heiden, terecht beroemd om zijn schoonheid en als ontspanningsoord geliefd bij de bevolking van het groote industrieelcentrum Enschede. De heiden en bosschen komen tot aan de oevers zelve en menige kronkel omstroomt een hooge landtong, bezet met oude eiken met fraaien ondergroei van hulst en jeneverbes.'	Thijse (1933), 137-138.
Buitenstaander	Beekdallandschap (over plannen voor normalisatie)	Buurerbeek	Negatief: 'Er wordt aan het natuurschoon in Zuidoost-Overijssel groote, zeer groote schade toegebracht, alleen reeds door het beloop en de profielen van het genormaliseerd water zelve en bovendien door de vernietiging van breede strooken van pracht van woud en heide, die nimmer door 'nieuwen aanplant' kunnen worden vergoed. Er bestaat in breede kringen twijfel aan de noodzakelijkheid van een normalisatie op zoo groote schaal.'	Thijse (1933), 140.
Burgemeenschap	Beekdallandschap (over plannen voor normalisatie)	Buurerbeek	Negatief: '[De buurtbewoners hebben massaal getekend om de plannen tot normalisatie tegen te houden] Het eenige lichtpunt in deze treurige zaak is de dappere houding der Twentenaren en hun protest met achttienduizend handteekeningen is een mijlpaal in de geschiedenis der natuurbescherming. Dat getal is indrukwekkend, zelfs al brengt men de bij een dergelijk geval onvermijdelijke „kortingen” in rekening.'	Thijse (1933), 140.
Burgemeenschap	Stad (na modernisering)	Enschede	Negatief: '[...] dat het een mooi stadsgezicht is, zal ik niet beweren; de schilderachtige hoekjes, die Enschede vroeger ongetwijfeld bezat, zijn met den grooten brand van 1862 verdwenen en ik voor mij geloof niet, dat Enschede ooit een werkelijk pittoresque stad zal worden.'	Bolink (1903), 159.
Burgemeenschap	Veenlandschap	Aamsveen	Positief: 'Talooze bezoeken zijn dat jaar en ook de volgende jaren op dezen tocht gevolgd, en steeds weer toonde 't Veen, dat 't oneindig rijk is aan stemmingen, die elkeen een openbaring waren van nieuwe schoonheid. Hoe overweldigend was de indruk, dien op een zonnigen namiddag in het laatst van Mei 't Veen op ons maakte, een zacht golvende zee van sneeuwig wollegras, waarboven hoog zich de hemel welfde.'	Hogeslag (1927), 38.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur	Het Haagse Bos, Lonneker	Positief: 'Het een buitengewoon fraai bezit, dat intusschen niet voor iedereen is opengesteld.'	Algemeen Handelsblad, 07-07-1933.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Boscultuur	Twente algemeen	Neutraal: 'Zoo dik zitten we niet in het natuurschoon (als we de eentonige dennebosschen er niet in de eerste plaats onder rekenen), dat maar roekeloos zou mogen worden omgesprongen met zulke natuurschatten [...].'	Hogeslag (1927), 41.
Burgergemeenschap	Bos (oud loofbos)	Lonneker, exacte locatie onbekend, maar mogelijk bij Haagse Bos	Positief: 'Wie dit plekje eenmaal kent, op hem hebben 't natuurschoon, de flora en fauna, de door niets gestoorde rust van het geheele landschap stellig zoo'n bekoring, dat zijn eerste bezoek door vele zal worden gevolgd.'	Hogeslag (1927), 42.
Burgergemeenschap	Boscultuur	Enschede, Kromhof	Neutraal: '[We] bevinden ons in een somber, doodsch dennebosch, dat in den winter voedsel verschafft aan troepjes goudhaantjes en meezen, en 's zomers nestgelegenheid biedt aan meerkol en grooten lijster. Ondergroei is er haast niet. Toch heeft 't ook zijn bekoring, al haalt 't niet in schoonheid bij een loofbosch [...].'	Hogeslag (1927), 6.
Burgergemeenschap	Bos (oud loofbos)	Enschede, Haverkamp	Positief: 'Deels een moerassige wildernis van struiken, deels een vochtig bosch van hoogopgaande eiken met dichten ondergroei, met een droger loofbosch en een dennebosch één geheel vormend, biedt 't ontzaglijk veel en aan den wandelaar en aan den natuurliefhebber.'	Hogeslag (1927), 6.
Burgergemeenschap	Landgoed, bos	Het Amelink, Lonneker	Positief: 'Het landgoed is zeer fraai aangelegd en behoort mede door het vele zware houtgewas tot een der mooiste van ons land.'	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 09-03-1932.
Burgergemeenschap	Landgoed, bos	Het Voortman, Lonneker	Positief: 'Ook „Het Voortman”, dat uit bouwland en loofhoutbosch bestaat, is rijk aan natuurschoon.'	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 09-03-1932.
Burgergemeenschap	Landgoed, boscultuur	Het Haagse Bos, Lonneker	Neutraal: '„Het Haagsche Bosch” bestaat bijna geheel uit bosch en wel overwegend grove-dennenbosch.'	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 09-03-1932.
Buitenstaander	Landgoed, bos	Het Amelink, Lonneker Berg	Positief: 'Het „Amelink” en „De Lonnekerberg” behooren tot het mooiste en rijkste plaatsen welke Twente aan natuurschoon thans kan bieden. '	De Telegraaf, 05-09-1937.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur (na ontginning)	Het Haagse Bos	Neutraal: 'Op het Oldenzaalsche Veen van mevr. LedeboerHartung kreeg het gezelschap weer andere beelden. Daar is nog een stuk van de oude open heide gespaard, met een aardigen plas, maar verder domineert daar de grove den. De grond is er zoodanig verbeterd, dat op de vroeger dorre heide vruchtbaar bouw- en grasland mede kon ontstaan.'	De Telegraaf, 05-09-1937.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur (na ontginning)	Het Haagse Bos	Neutraal: 'Vervolgens werd gereden naar het Oldenzaalsche veen, welk landgoed behoort aan mevr. A. Ledeboer-Hartung te Enschedé en ongeveer 240 H.A. groot. Het is in de jaren 1892-1902 geheel ontgonnen tot bosch en weiland. In 1891 was de grond nog kale heide zonder hout.'	De Gooi- en Eemlander : nieuws- en advertentieblad, 06-09-1937.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur, weilanden (na verbeteringen)	Het Welna	Positief: 'De boerderij, gelegen in een prachtig, eenigszins Engelsch landschap, door de sierlijke boomgroepen, die zich temidden der weilanden bevinden, wordt door den eigenaar zelf geëxploiteerd. De bodem bestaat uit zwaren leemgrond, die door de Nederlandsche Heidemaatschappij gedraineerd is met aarden buizen, waarvan de resultaten zeer gunstig zijn.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant, 29-08-1921.
Buitenstaander	Landgoed, bos, weilanden	Het Amelink	Positief: '[...] een zeldzaam schoon landgoed, met machtige boschpartijen, spiegelende vijvers temidden der hooge boomgroepen [...] de van veel liefde tot natuur getuigende aanleg zich kenmerkt door een groote verscheidenheid van naaldboomen en loofboomen. Zoo werd de aandacht gevestigd op een voorbeeldige onderplanting met verschillende houtsoorten.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant, 29-08-1921.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur, weilanden (na heideontginning)	De Snippert, Judithhoeve	Positief: 'Deze bezitting met haar goed groeiende bosschen, lanen en kwekerij, haar aardige boerderij Judith-Hoeve en haar weelderige veldschuur, is in de laatste 15 jaren door wijlen den heer H. B. Blijdenstein met de hulp der Ned. Heidemaatschappij geheel uit heide aangelegd. De grond bestaat uit goeden zandgrond met leemhoudenden ondergrond en in 1905 is het eerste gedeelte, genaamd de Oude Snippert ontgonnen tot bosch. Het tweede gedeelte is in 1910 ontgonnen tot bouw- en grasland en bosch.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant, 29-08-1921.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur.	Kalheupink	Positief: 'Krachtig groeiende loofhoutsoorten wisselen hier af met coniferen, de flora is hier alweer zeer verscheiden en mooi.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant, 29-08-1921.
Buitenstaander	Landgoed, bos (na aanleg)	Egheria	Positief: 'De aanleg van den tuin is nog van jongen datum, waardoor het geheel erg belovend is, wat de verdere ontwikkeling betreft. Maar ongetwijfeld is ook hier de bloei reeds zóó voorspoedig geweest, dat men van een waar lustoord spreken kan.' [maw. de échte schoonheid moet nog komen].	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant, 29-08-1921.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur, weilanden (na ontginning)	Smalenbroek	Positief: '[...] het schoone landgoed „Smalenbroek” [...] dat, wie voor ongeveer 12 jaar dit landgoed bezocht, bijna niet kan gelooven thans dezelfde streek terug te zien, zoozeer als het is veranderd door de doelmatige verbeteringen der Ned. Heide-Maatschappij.'	Het nieuws van den dag : kleine courant, 12-06-1908.
Buitenstaander	Landgoed, boscultuur, weilanden (na ontginning)	Smalenbroek	Positief: 'Tot de mooiste ontginningen van Lonneker behooren het Smalenbroek vanden heer Ter Kuile. Deze bezitting is 90 H. A. groot en is door de Heidemaatschappij in een prachtig landgoed herschapen. Dennen- en eikenbosschen, bouw-, weiland en heide wisselen elkander, af. Goede wegen zijn er aangelegd en in den vijver voor de boerderij dartelen karpers en andere visschen.'	De Tijd : godsdienstig-staatkundig dagblad, 25-07-1908
Buitenstaander	Landgoed, bos (na aanleg)	Het Amelink	Positief: '[...] dat door de hand van den vroegeren voorzitter van de Heidemaatschappij in een wonderschoon oord is herschapen.'	De Tijd : godsdienstig-staatkundig dagblad, 25-07-1908
Buitenstaander	Boscultuur (na ontginning)	Lonneker Berg	Positief: '[...] vroeger een kale top, door de zorgen van wijlen den heer J. Blijdenstein beboscht en in cultuur gebracht. [...] de jonge aanplant op de helling van den Lonneker Berg is daar tot een smallen doorkijk vrij gekapt, en als aan het eind van een lange, smalle, dalende laan is heel ver in de diepte de fabrieksstad Enschede te zien, met zijn fijn gestreep van schoorsteenpijpjes, zwaar de wolk van rook daarboven uitgespreid. De glorie der Twentsche industrie, wijd open panorama, boven den wazigschemerenden horizon de pluimende rook van rustelooze fabrieken.'	Algemeen Handelsblad, 26-06-1916.
Boerengemeenschap	Stad (na stadsuitbreiding)	Rondom Enschede	Neutraal: 'In de resuachtige ontwikkeling die de stad heeft meegemaakt - en het eind is nog niet in zicht - en die haar van een aardig plaatlandsstadje maakte tot een der grootste steden van ons land [...] zit niet minder een meer tragische kant aan. Hoeveel kostelijke cultuurgrond, door onvermoeibare boerenhanden uit woeste veldgronden terecht-gemaakt, gecultiveerd, dank zij kunstmest en Landbouwersbank, moest in de loop der jaren niet worden opgeofferd aan de vraatzucht der stad? [...] Vroeger waren de boeren er vaak happig op van hun grond te verkopen om er goed geld van te beuren. maar wie kon vroeger voorzien, dat het zó'n vaart zou lopen.'	Buursink (1956, herdruk van 1951), 311.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Heideontginningen en essen- en kampenlandschap (na aanleg luchthaven)	Lonneker	Negatief: [Over de onteigening van heide-ontginningen voor vliegveld Twente] 'Och, je kunt vis niet laten verdrinken en een boer niet gemakkelijk laten verhongeren, maar je kunt hem het leven wel moeilijk maken. De vliegveldboeren hebben het moeilijk gehad [...] "... de boer, hij ploegde voort..."; [...] En alleen een boer kan begrijpen waarom de vliegveldboeren tóch ploegden en hun rogge zaaiden. het leek er immers nog niet op dat het ernst was met de vliegvelduitbreiding. [...] na de oorlog lag het vliegveld er haveloos bij en waren de eens zo goede boerengronden waardeloos geworden. [...] Een aantal Lonneker boeren vertrok naar Oldenzaal, maar ze lieten met pijn in het hart hun betere Lonneker esgronden achter.'	Buursink (1956, herdruk van 1951), 330-331.
Boerengemeenschap	Beekdallandschap (na normalisering)	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Neutraal: 'Sedert normalisering der kleine rivieren in deze streken is het gevaar voor zomervloeden aanzienlijk verminderd en is het kwaliteit van het hooigras verbeterd, maar door gebrek aan bevoeiing in den winter, is de hoeveelheid zoodanig verminderd, dat in verband met de hoge waterschapslasten, de waarde dier gronden ongeveer tot de helft gedaald.'	Staatscommissie landbouw (1912), 375.
Boerengemeenschap	Heide (na ontginning)	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Positief: 'Door de invoering van hulpstoffen is men de laatste jaren meer zorg gaan besteden aan het binnenweiland en zijn talloze ontginningen tot stand gebracht, waardoor duizenden H.A. woeste grond in weiland zijn herschapen. Omdat deze gronden vaak meer dankbaar zijn voor een zware bemesting dan de oude weilanden, waaronder zich vaak oerbanken bevinden, is de vraag naar voor cultuur geschikte heide zoodanig gestegen dat deze hooger prijs opbrengt dan menig perceel oud bouw- of weiland.'	Staatscommissie landbouw (1912), 375.
Boerengemeenschap	Weilanden	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Negatief: 'Veel weilanden verkeerden nog in slecht onderhouden toestand, met verouderde mieren- en molshopen, struikgewassen en dorens. Het meer en meer in zwang komende machinale maaien, noodzaakt in dezen tot verbetering.'	Staatscommissie landbouw (1912), 375.
Boerengemeenschap	Kampen- en essenlandschap	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Neutraal: '[...] groote openliggende esschen, waarop zich door eeuwenlange bemesting met plaggenmest, een dikke laag humusaarde heeft gevormd, waaronder gedurig harde oerbanken voorkomen.'	Staatscommissie landbouw (1912), 372.
Boerengemeenschap	Heide	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Negatief: '[...] onafzienbare heidevelden [...].'	Staatscommissie landbouw (1912), 372.
Boerengemeenschap*	Weiland	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Negatief: '[...] vroeger onbruikbare groengronden en maden die wel als weiland te boek stonden, doch feitelijk geen noemenswaardig opbrengsten gaven. [...] lage moerassige wildernissen.'	Staatscommissie landbouw (1912), 372-373.
Boerengemeenschap	Houtwallen (na opruimen ervan en omzetten in grasstroken)	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Positief: 'Op tal van plaatsen zijn deze houtwallen uitgerooid, de moerassige laagten aangevuld en ziet men nu vruchtbare grashellingen naast de bouwkampen. De nieuwe richting van het landbouwbedrijf [doet] de niet meer loonnende exploitatie van houtwallen, deze meer en meer verdwijnen.'	Staatscommissie landbouw (1912), 373.
Boerengemeenschap	Kampen en essenlandschap	Op de zandgronden in Twente, Salland en Graafschap Zutphen	Negatief: 'De hooge bouwgronden zijn over het algemeen te vervuild en te weinig vochthoudend voor klaverbouw, die met veel beter succes op de ontginningen kan worden gedreven.'	Staatscommissie landbouw (1912), 373.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Wei- en hooiland	Losser, omgeving Dinkel en Berghuizen	Positief: 'Bij Dinkel en Losser goed wei- en hooiland. [door mogelijkheid tot bevoeiing.]'	Landbouwcommissie (1890), 34.
Boerengemeenschap	Infrastructuur	Losser	Negatief: 'Het is een feit dat den wegen, ja zelfs de buurtwegen, vooral in het voor- en najaar in deerniswaardige toestand verkeerden; deze nieuw aan te leggen of hard te maken zou het eenige middel ter verbetering zijn. [...] De ligging van den grond is over 't algemeen voor het bedrijf ongunstig, hetgeen vooral aan de slechte wegen en het volslagen gemis van harde wegen moet worden toegeschreven.'	Landbouwcommissie (1890), VIII, 2,4.
Boerengemeenschap	Boscultuur (na ontginning)	Losser, Lonneker, Oldenzaal	Positief: 'Daar eenige, te Oldenzaal meestal woonachtige, groote grondbezitters veel eigendommen in deze gemeente hebben liggen en deze zich veel op houtcultuur toeleggen, vinden veel daglooners daardoor, vooral in het voorjaar en in den winter, werk.'	Landbouwcommissie (1890), VIII, 3.
Buitenstaander	Boscultuur (dennenbos, na ontginning)	Twente	Negatief: 'Toch zijn onafzienbare dennenbosschen nog akeliger dan kale vlakten [...] Bosch, vooral dennenbosch, wensch ik alleen daar waar niets anders wil groeien [...]. Wie een stuk grond, vooral een aantal Hectares, met dennen of opgaande eiken beplant, bedenke dat hij stilzwijgend beveelt: van deze grond mag veertig jaare (zegge een gewone menschenleeftijd), niemand eten, in veertig jaren mag niet noemenswaard op deze grond verdiend worden tenzij een brand voor die tijd den dennen vernielt.'	Ericus (1893), 5-6, 15.
Buitenstaander	Heide	Twente	Negatief: 'Mijn levensdoel is: strijd tegen de heide [...].'	Ericus (1893), 5.
Buitenstaander	Boscultuur	Twente	Neutraal: 'Jammer genoeg zijn de houtprijzen in de laatste jaren oorzaak, dat vele dunningen achterwege moeten blijven, tot nadeel van den bosschen en niet minder van de werkgelegenheid in den winter.'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 59.
Buitenstaander	Heide (na ontginning)	Twente	Positief: 'Waar eens onvruchtbare heide was zijn thans vruchtbare akkers.'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 59.
Buitenstaander	Heide (na ontginning)	Omgeving Oldenzaalsche Veen, Snippert	Positief: 'Velen, vooral de oude Twentenaren, zullen de oude heidevelden nog gekend hebben, waar thans bosschen zijn met afwisselend bouw- en grasland [...] De sterke vooruitgang op cultuurgebied de laatste halve eeuw, de enorme ontwikkeling van den land- en tuinbouw, de sterke opkomst van den boschbouw, hebben Twente gemaakt tot een der mooiste gedeelten van ons land.'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 61.
Boerengemeenschap	Erfbeplanting	Twente	Positief: 'De Twentschen boer voelt voor het houtgewas bij zijn erf. Het beschermt immers de vaak groote gebouwencomplexen tegen wind en storm en voorziet in de nog steeds terugkerende behoefte aan geriefhout op het bedrijf.'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 61.
Burgergemeenschap* (waarschijnlijk)	Moeras (na ontginningen)	Weitemanslanden, Vriezenveen	Positief: '[...] tot vruchtbaren grond gemaakt [...].'	Dagblad van het Oosten Almelo's dagblad 09-09-1942
Buitenstaanders	Infrastructuur (na verbetering)	Van Vriezenveen naar Vroomshoop	Positief: 'De vernieuwde weg is 5,70 M. breed en van beteekenis is, dat men erin geslaagd is, de fraaie boombeplanting onaangetast te laten.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 27-10-1933.
Burgergemeenschap (waarschijnlijk)	Heide	Bergvennen bij Denekamp	Positief: 'De Bergvennen vormen een prachtig wild heidegebied, waarvan reeds eenige perceelen overgingen in het bezit van de vereeniging "Het Overijsselsche Landschap". Nu zal het echter in zijn geheel gespaard blijven van de voortschrijdende ontginning.'	Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant 28-07-1942.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Erfbeplanting	Twente	Positief: 'Er is zeker wel geen streek in ons land, waar de erven zo schilderachtig als in Twente tussen het hout zijn ingegroeid [...].'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 61.
Buitenstaander	Boscultuur	Twente	Positief: 'Afgezien van de financiële belangen [...] heeft in Twente het bosch ook groote beteekenis voor vreemdelingenverkeer en toerisme gekregen. Voor vreemdelingenverkeer moet een streek een aantrekkelijkheid bezitten die elders ontbreekt.'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 62.
Buitenstaander	Bos, landgoed	Twickel	Positief: 'In het park te Delden, één der mooiste en grootste in Twente [...].'	Landbouw - veeteelt en industrie (1936), 62.
Burgergemeenschap	Heide, bos	Lutterzand	Positief: '[...] een streek, welbekend bij den toerist om haar overstelpende landschappelijke schoonheid. Immers deze boerschap omvat de hoogste en mooiste heuvels van de Oosttwentse rug, rijk gezegend met loofbossen, doorsneden door beken die in diepe dalen haar oorsprong hebben, wijde bouwlanden, die de glooiingen van het heuvelland volgen en bebouwd worden door de boeren, wier erven her en der onder eik en beuk verscholen liggen.'	Dingeldein (1941), 257, 258.
Burgergemeenschap	Heide, bos (na sterke opkomst toerisme)	Lutterzand	Negatief: 'Maar 't zijn niet alleen de natuurkrachten, die hier het Dinkellandschap gedurig een andere gedaante geven; neen, we zouden durven beweren, dat op de mooiste en dus meest bezochte plaatsen de honderden dagjesmensen uit de Twentse steden grotere vernielers zijn dan de natuur zelf. Wij mogen hun het vermaak, dat ze er zoeken, niet misgunnen, maar een feit is het, dat door het gewroet en gegrAAF, het gestoei langs de steile oevers, het aftrappen van het zand, het verstoren der nesten van de oeverzwaluwen, die hier vroeger in een grote kolonie huisden, maar nu uitgeroeid zijn, veel onnodig bedorven wordt.'	Dingeldein (1941), 261.
Burgergemeenschap*	Beekdallandschap (voor normalisatie)	Schipbeek	Positief: '[...] de Schipbeek, die toen nog zulke mooie bochten vormde, met welig houtgewas aan den oever.'	Heuvel (1914), 22.
Burgergemeenschap*	Heide	Erve Varenbrink, omgeving Hengevelde	Negatief: '[...] daarachter begint de groote heide, toen nog met ruime vergezichten tot Haaksbergen en Enschede. Torens en fabrieksschoorsteenen zag men aan den gezichteinder opsteken en bij werkdagen hing daar een zwarte rookwolk aan den horizon.'	Heuvel (1914), 170.
Burgergemeenschap	Heide (na gedeeltelijke ontginning met boscultuur)	Erve Varenbrink, omgeving Hengevelde	Positief: '[...] Nu is het veld meer met dennen begroeid, en hier en daar is de ontginning aan den gang geweest en heeft het vale bruin in frisch groen omgetooverd. Groote blinkende poelen, die kalm de wolken des hemels weerspiegelen, liggen er verspreid en in den zomertijd hoort men er 't geroep en gekrijsch van kievit, wulpen, snippen e. a. watervogels.'	Heuvel (1914), 170.
Burgergemeenschap	Houtwallen en bosweides (na deels verdwijnen)	Twente	Negatief: '[...] de vooruitgang op 't gebied van de veeteelt was de oorzaak, dat het houtopslag al meer uit de weiden verdween. Energieke boeren roeiden ze uit, al die elzenboschjes, jeneverbes-torentjes en braamwildernissen. Ze belemmerden immers den grasgroei, gaven te veel schaduw, waren oorzaak van veeziek ten, door slakjes en andere diertjes die er huisden. Daarbij werd het hout al minder in prijs door het toenemend gebruik van steenkolen.'	Heuvel (1914), 171.
Boerengemeenschap	Heide (na ontginningen)	Omgeving Haaksbergen	Positief: 'De lust tot ontginning blijf, in deze streken van Twente groot, niet alleen onder de groote grondeigenaren, maar zelfs onder de kleine boeren.'	Het nieuws van den dag, 19-09-1899, 2.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Heide (na ontginning)	Algemeen	Positief: 'Er is waarlijk geen scheikundige kennis voor nodig om juist voor ontginning van arme gronden de groote beteekenis in te zien van de chisalpeter en andere stikstofbesteding, of van de kali, de fosphaten, de kalk en wat de chemie nog verder binnen het bereik van den landbouw heeft gebracht. Voorts konden ook bezaaïingen met stikstofverzamelende planten zooals lupinen e.d.d zelfs den schraalsten zandgrond in staat stellen om oogsten voort te brengen waarvan men vroeger niet had durven droomen.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 4.
Buitenstaander	Heide (na ontginning voor boscultuur)	Algemeen	Neutraal: 'Zoo zal men de allerschraalste zandgronden van hogere ligging aanvankelijk voor niet veel anders kunnen gebruiken dan voor bosch. Zelfs kan men in ons zoo uitgestrekte vaderland, bij de groote behoeften aan bouwgrond, zeggen dat alleen de armste terreinen daarvoor bestemd worden, want zoodra er iets beters van te maken valt, geeft men daaraan uiteraard de voorkeur.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 5.
Buitenstaander	Heide, zandverstuiving (na ontginning voor boscultuur)	Algemeen	Positief: '[...] menige zandverstuiving die hoogstens een problematisch natuurschoon van woeste verlatendheid opleverde, doch menigmaal bepaald een gevaar voor de omliggende landerijen vormde, kon aldus worden beteugeld, en tevens herschapen worden in een aantrekkelijk landschap dat aan onze snelgroeïende bevolking een welkome gelegenheid tot verpoozing biedt, en dus langs dezen indirecten weg aan den betrokken streek nieuwe bronnen van inkomsten verschaft. Bovendien wordt door den boschgroeï de bodem gaandeweg rijker aan humus [...].'	Van Balen & De Heidemij (1938), 5.
Buitenstaander	Veenlandschap, moeras	Weitemanslanden	Negatief: 'Zoo vindt men beoosten Almelo en Vriezenveen, de zgn. Weitemanslanden; eveneens tot voor kort een morsige landstreek wier toekomst hopeloos leek. Want de geheele uitgestrektheid bestond uit niets dan moerassige heide en veen van nauwelijks eenige waarde [...] een vacuum dat niet eens landschappelijke bekoring bezat [...] Natuurschoon viel hier niet te bederven, want er was letterlijk niets.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 17-18.
Buitenstaander	Veenlandschap, moeras (na ontginning)	Weitemanslanden	Positief: 'Tevens zijn er toen [naast de ontginning] allerlei andere verbeteringen verkregen, zooals een bruikbaar indeeling van voorheen zeer lange en smalle perceelen, alsmede een juistere plaatsing van een verkeersweg, die bovendien, terwille van het effect in het landschap, niet meer lineaalrecht is gehouden, doch flauwtjes gebogen. [...] thans een smakelijke streek geworden met frissche boerderijen. [...] thans nieuw natuurschoon aan het ontstaan, want nu dit [...] gebied eenmaal ontsloten is, worden overal aardige hoekjes gevormd.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 17-18.
Buitenstaander	Moeras (gespaard bij ontginning)	Kooiplas	Positief: '[...] nieuw natuurschoon [...] door oude plassen te ontzien [...]. Zoo vindt men langs de wegen manshooge bremstruiken, die een aardige omlijsting vormen van het natuurreservaat De Kooiplas. Verderop ligt nog meer van dien moerassigen grond, vol geurende gagelstuiken, wat altijd een teeken is van goeden grond.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 18.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Vriezenveen en omgeving	Negatief: '[...] de Twentsche beken, die nogal een sterk verhang hebben, zoodat zij in hun snellen loop vrij wat zand meebrengen, hetwelk op rustige plekken bezinkt en niet zelden de doorstrooming belemmert.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 18.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Boscultuur (voorheen)	Algemeen	Neutraal: 'Er zijn in den aanvang stellig fouten begaan, doch dan is deze wakkere phalanx van vrienden der natuur ook zelf steeds de eerste geweest om dit in te zien en naar verbetering te streven. Een goed voorbeeld hiervan kan men aanschouwen in de wijze van bebossching voorheen en thans. Niet geheel ten onrechte is er wel eens spottend gesproken van "dennenakkers", waarmede onze armere gronden overdekt plachten te worden. Een dergelijke eenzijdige beplanting met den eeuwiggen groveden levert inderdaad slechts een zeer matig landschapschoon op. Zulks een bosch is niet alleen veel te eentonig, maar ook in materieel opzicht weinig economisch. [...] Bovendien draagt zulk een eenzijdige bebossching slechts in zeer geringen omvang bij tot de humusvorming, zoodat ook de bodem er nauwelijks op vooruitgaat [...] hooger gevaar voor boschbrand [...] tamelijk weerloos tegen aanvallen van insecten.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 22-23.
Buitenstaander	Boscultuur (na aanpassing)	Algemeen	Positief: 'Als correctief hierop past de Nedelandsche Heidemaatschappij sinds eenigen tijd met toenemend succes in reeds bestaande dennenbosschen de zgn. onderzaaiing toe. [...] Gaandeweg worden van de oorspronkelijke denne de minder geslaagde exemplaren weggekapt, zoodat op den duur een gemengd bosch ontstaat van dennen, eiken en Douglasdenne, waarin men dan naar vrije keus de eeene of de andere soort kan laten overheerschen. Het gebruik van meststoffen brengt gewoonlijk ook allerlei bloemen aan den gang, waardoor het bosch ontegenzeggelijk aan bekoring wint. De bodem houdt den neerslag beter bijeen dan tevoren, en het gevaar van boschbrand vermindert zodoende aanmerkelijk. Tevens is zulk een gemengd bosch op natuurlijke wijze hervormd tot een houstand van blijvend karakter [...].'	Van Balen & De Heidemij (1938), 23.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na normalisatie)	Buurerbeek	Positief: 'Hier is thans een fraai boschlandschap ontstaan, waarin de nieuwe beekbedding beter dan ooit tevoren tot haar recht komt, temidden van een met zorg gekozen beplanting van loof- en naaldhout, randen van boschessen, enz., terwijl tevens wandelpaden den loop van het riviertje vergezellen.'	Van Balen & De Heidemij (1938), 35-36.
Buitenstaander	Heide (na ontwatering, gebruik als vuilstort en daarna in cultuurname voor grasteelt)	Buurser- en Usselerveen	Neutraal: 'Op een laag van 70cm stadsvuil wordt een laagje van 5cm zand gebracht; het eerste jaar zaait men hier suikerbieten, het tweede jaar gras. [...] Dat dit terstond een lieflijke streek zou zijn, kan niet beweerd worden; immers, het nauwelijks met eenig zand bedekte stadsvuil beheerscht nog steeds de atmosfeer. Maar wanneer het geheele werk eertlang voltooid zal zijn en wanneer de ondergrond van vuil dan in smakelijker teelaarde zal zijn overgegaan; en wanneer er dan bovendien een vriendelijker wegdek kan worden aangebracht dan de asch die tegenwoordig over de wegen en paden gestrooid wordt - dan zal ook deze Twentsche uithoek van een ruig moeras tot een fraaie landstreek geworden zijn.' [extra noot: in werkelijkheid is de vuilstort annex cultuurlandschap nooit een echt succes geworden. Het afval heeft - door aanwezigheid van emaille en kokosmatten - ruim twintig jaar nodig = gehad voor de vertering, waardoor boeren grote problemen ondervonden bij het ploegen. Ook wordt nog steeds afgeraden hier een moestuin te houden.]	Van Balen & De Heidemij (1938), 44.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Infrastructuur (na verbetering)	Overijssel algemeen	Negatief: 'Ook tal van zandwegen, die in de beschrijke delen van Overijssel over het algemeen van buitengewone bekooring en voor den natuurliefhebber en toerist van uitnemend belang zijn, werden door radicaal aangepakte "verbeteringen" bedorven.'	<i>De Kampioen</i> (1950), nr 9.
Buitenstaander	Heide (na opkomst toerisme)	Lutterzand	Neutraal: '[...] het prachtige stuifzandgebied Lutterzand. [...] Een rustig bezoek aan het Lutterzand in de zomer is niet mogelijk door de vele dagjesmensen uit de grote steden die hier verpozing zoeken.'	<i>De Kampioen</i> (1950), nr 1.
Buitenstaander	Moeras	Agelerbroek	Positief: 'De uiterste randen zijn in cultuur gebracht en daar graast nu vredig wat roodbont vee. Maar het grootste gedeelte is nog "woeste grond", een typisch laagveenlandschap met een uitgebreide moerasvegetatie - een waar paradijs voor natuurhistorici.'	<i>De Kampioen</i> (1946), nr 1.
Burgergemeenschap (waarschijnlijk)	Dorp	Vriezenveen	Neutraal: 'Deze streek nu meent - en zeer terecht - dat men reeds te lang vergeten heeft de vreemdeling te wijzen op haar typische aantrekkelijkheid, haar bezienswaardigheden, haar folklore en historie.'	<i>De Kampioen</i> (1953), nr 8.
Boerengemeenschap	Heide	Sibculo	Positief: 'Als de heide hier in de Augustus- en Septembermaand paars kleurt, komen de imkers van heinde en verre met hun bijenvolken om er de heerlijke en onovertroffen heideraathoning te verzamelen [...]'	<i>De Kampioen</i> (1953), nr 8.
Burgergemeenschap	Veenlandschap, vervenings-landschap	Vriezenveen, Langeveen	Neutraal: '[Daar] strekken zich nog grote stukken hoogveen-gronden uit, waarin weliswaar de ontveningsindustrie flinke gaten heeft geslagen, maar waar toch nog grote complexen ongerept, maagdelijk veen aanwezig zijn, gebieden die ruw en onherbergsaam zijn, maar toch voor den ware natuurliefhebber en toerist telkens weer een diepe en onuitputtelijke bron van natuurgenot zijn. [...] deze veenstreken, in al haar ongecivili-seerde schoonheid [...] Het veen heeft met zijn reeds afgegraven donkere veenputten en plassen [...] een geheel aparte bekoring.'	<i>De Kampioen</i> (1949), nr 10.
Burgergemeenschap	Veenlandschap (over plan tot ontginning)	Vriezenveen, Langeveen	Neutraal: 'De ontzettende drang [...] naar uitbreiding van cultuurgrond, die inderdaad binnen zekere grenzen verantwoord is, zal deze veenstreken in vruchtbare dalgronden, waarop aardappels en rogge en zelfs bloembollen [...], een zeer goede voedingsbodem vinden. De huidige Dienst der Cultuurtechnische Commissie in ons land grijpt met zijn ruilverkaveling, ontwatering en wat dies meer zij, zodanig om zich heen en dikwijls met zo weinig respect voor natuurlijke schoonheid [...] dat ook in dit gebied de betreffende instanties een halt moet worden toegeroepen, al gunnen wij de om grond schreeuwende, op emigratie aangewezen jonge boeren gaarne hun boerderij en de mogelijkheid om te bestaan.'	<i>De Kampioen</i> (1949), nr 10.
Burgergemeenschap	Bos, erfbeplanting, houtwallen	Twente	Positief: 'Behalve door die rijke afwisseling is dit [landschaps] schoon ontstaan door den houtopstand. hierbij valt niet in de eerste plaats aan de grotere boschcomplexen te denken, doch vooral aan de kleine boschjes, de in het bijzonder in Twenthe zoo fraaie, vrijstaande, oude eiken, de boombeplantingen om de oude boerderijen, de houtwallen en de singels van struiken om de akkers en langs de erfafscheidingen, de laanbeplanting van verscheidene verkeers- en particuliere wegen en de mooie, onregelmatige begroeiing en opslag langs de land- en zandwegen.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 7

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Landschap algemeen (na modernisering)	Twente	Negatief: 'Eeuwenlang is dit zoo gebleven, doch onze tijd, die alles vervlakt en gelijkschakelt, alles afweegt naar het materieele en geldelijk voordeel, die vóór alles rationeel wil zijn, heeft zeer veel schade aan het natuurschoon en het landschap in ons gewest toegebracht.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 8.
Burgergemeenschap	Heide en moeras (na ontginning)	Twente	Negatief: 'In de eerste plaats denken wij hierbij aan de ontginning op groote schaal van onze uitgestrekte heidevelden en moerasgebieden, ook aan de landgoederen, welke omgezet zijn in bouw- en weiland [zie vorige opmerking voor negatieve lading].'	Poortman & Het Oversticht (1939), 8-9.
Burgergemeenschap	Houtwallen, erfbeplanting en bosjes (na opruimen)	Twente	Negatief: '[...] zeker niet minder schade aan ons rijke natuurschoon is voortgekomen uit het opruimen van kleine boschjes bij de boerderijen en van het eikenhakhout. Houtwallen, singels en hagen moesten plaats maken voor paaltjes en prikkeldraad om den grond meer productief te maken.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 9.
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Twente	Positief: 'Als belangrijk element van het Overijsselsch natuurschoon noemden wij reeds de wegen, en wel in de eerste plaats de land- en zandwegen. vele dezer wegen dateeren uit overoude tijden, zijn als het ware vanzelf ontstaan, uit de behoefte gegroeid, één met het omringende landschap.[...] Al deze wegen hadden hun eigen karakter [...] hun groote schilderachtigheid [...] bijzondere bekoring in het landschap.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 9-10.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Twente	Negatief: 'Ook dit deel van het natuurschoon wordt in toenemende mate bedreigd. De sterk gewijzigde behoeften van het verkeer stellen andere eischen aan de wegen dan de vroegere verkeersmiddelen. De grootere snelheid bij het verkeer eischt rechte, breede wegen, afscheiding van bochten en opruiming van verkeersbelemmeringen. [...] Het is echter te betreuren, dat bij verbetering in vele gevallen onvoldoende aandacht werd besteed aan het zoo veel mogelijk behouden van het landschapsschoon die wegen of aan het scheppen van nieuw natuurschoon, wanneer daar aanleiding toe bestaat.' Meerdere "verbeterde" wegen zijn door gebrek aan goede leiding geworden tot een wind in het landschap.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 10-11.
Burgergemeenschap	Wegbeplanting (na ontginning)	Twente	Neutraal: 'Het is van groot belang, dat in nieuwe ontginningen direct een beplanting om boerderijen wordt aangebracht. Hierdoor verliest het landschap zijn beeld van troosteloze kaalheid en ontvangen de huizen beschutting tegen wind en zon. Het gewenschte effect wordt echter eerst na jaren bereikt.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 25.
Burgergemeenschap	Erfbeplanting, dorp	Vriezenveen-Oosteinde	Positief: 'In het oude gedeelte van Vriezenveen vormen boerderijen en boomen een onafscheidelijk geheel van groote schoonheid.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 27.
Burgergemeenschap	Bos, landgoed	Twente	Positief: 'De fraaiste boschcomplexen behooren tot die groote landgoederen, waar de schoonheid van het bosch hooger geschat wordt dan de waarde van het hout.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 40.
Burgergemeenschap	Boscultuur (monocultuur dennenbos)	Twente	Negatief: 'De bosschen, welke in Overijssel zijn aangelegd uitsluitend met het oog op de houtopbrengst, zijn voor het meereendeel zuivere dennebosschen, doorsneden door evenwijdige, rechte wegen. Deze bosschen zijn spoedig eentonig, terwijl parasieren of ziekten voortdurend een bedreiging voor geheele opstanden vormen.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 42.
Buitenstaanders	Houtwallen	Delden	Positief: '[...] den rijkdom der flora langs de weelderige heggen van Deldens wei- en akkerlanden.'	Neerlandicus (1916), 3.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Twente	Positief: 'Op meerdere plaatsen in onze provincie vindt men nog prachtige oude zandwegen, waar de auto zelden doordringt. Mogen zij onverhard blijven, zonder borden en andere aanwijzingen van het moderne verkeer!'	Poortman & Het Oversticht (1939), 46.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Twente	Neutraal tot negatief: 'Troosteloos wordt [zo'n] weg echter, wanneer hij radicaal wordt verbeterd. Van de eene kaarsrechte bermsloot tot de andere is elke vegetatie verwijderd, alles is blinkend zand. is zoo'n weg van belang voor het plaatselijke verkeer plaatselijk verkeer, zoo is een dergelijke verbetering wel eens onvermijdelijk. om echter alle wegen in een dergelijk boschcomplex op deze wijze te verbeteren, is niet te verantwoorden.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 51.
Burgergemeenschap	Heide en moeras	Twente	Positief: 'Men zij zuinig met hetgeen ons nog [van de heide en het moeras] rest! Ook in de heide-ontginning spare men enkele plekjes, begroeid met jeneverbesstruiken (wakels, kwakkelbösche, wacholder) als kleine natuurreservaten.'	Poortman & Het Oversticht (1939), 80.
Burgergemeenschap	Heide en moeras [deels ontgonnen]	Omgeving Denekamp, Dinkel	Positief, negatief over ontginning: 'Een beeld van grootse verlatenheid moet dit heideland gehad hebben vertoond en ofschoon de ontginning onverbiddelijk en gestadig voortschrijdt, toch ligt er nog veel schoons tussen Dinkel en de grens.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 12.
Burgergemeenschap	Heide en moeras	Beuning- en Denekamperveld, Deurninger- en Lattroperheide	Positief: 'Nog zijn het Beuning- en Denekamperveld, de Deurninger- en Lattroperheide op vele plaatsen ongerept en daalt er een weldadige rust in het hart van de mens, die met open oog en ontvankelijke ziel door haar ruimten onder de hoge hemelkoepel dwaalt.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 12-13.
Burgergemeenschap	Heide en veen (na ontginning voor boscultuur)	Oldenzaalse Veen, het Haagse Bos, de bossen van de Snippert en Duivelshof	Positief: 'Mooi zijn de bossen [...] aangelegd op heide en veen: de bossen van het Oldenzaalse Veen, het Haagse Bos, de bossen van de Snippert en Duivelshof.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 38.
Burgergemeenschap	Heide (na opkomst toerisme)	Het Lutterzand, de Dinkel	Neutraal: '[...] heel vaak is het met de ongerepteid van het landschap gedaan, als de stroom dagjesmensen en weekendkampeerders er zich over uitstort en zijn onsmakelijke bezinkels achterlaat in de vorm van picknick-resten, hoopjes as en halfverkoelde knuppeld van kamvuurtjes, gebroken flessen en eierschalen, boterhampapieren, snoepzakjes... vul de rest maar aan [...]. Daarom is het Lutterzand mij het liefst in het voorjaar of herfst, als het "seizoen" nog niet is begonnen of voorbij is.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 44.
Burgergemeenschap	Bos, landgoed	Singraven	Positief: 'De rijkdom van de Twentse "oerbossen" kunnen wij alleen maar gissen, maar misschien is deze niet veel groter geweest dan de hedendaagse, die wij in de bossen van Singraven kunnen bewonderen. Doch het zijn beschermde terreinen en niet toegankelijk voor de gewone liefhebber: dit is goed van den eigenaar gezien.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 93.
Burgergemeenschap	Dorp (na modernisering)	Denekamp	Neutraal: 'Dorp en boerschap hebben in de laatste vijftig jaar een geheel ander aanzien gekregen. Veel ouds is opgeruimd, veel nieuws ervoor in de plaats gekomen, maar dat is niet altijd even mooi uitgevallen. Antieke huizen zal men er met een lantarentje moeten zoeken: een enkel fraai huis van een gegoede burger uit het midden van de vorige eeuw, een heel enkele ouderwetse boerenwoning. Dat zijn de weinig voorbeelden van plattelandsbouwkunst in goede stijl.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 95.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide	Molenveld, Saasveld	Positief: 'Het is een brok ongerept natuurschoon van ruim 42ha, met als middelpunt het ven en als entourage een petceel heide, een dennen- en een gemengd bos.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 108.
Burgergemeenschap	Houtwallen en bosjes (na het opruimen ervan)	Austiberg, Beuningen	Negatief: 'De langzaam omhoogvloeiende noordelijke helling is nu één grote weide. Vroeger, vijftig jaar geleden, was dit anders; toen vormde deze een bonte lappendeken van wilde bosjes en akkermaalshout, van weijtjes en kampen roggeland. Nieuwe heren maken nieuwe wetten. Bosjes en "struvelgen" werden gerooid [...] wallen geslecht en het resultaat was een vele bunders grote bergweide, waardoorheen de ijzeren palen in pijnlijke rechte rijen werden gezet en verbonden door strak gespannen gestekelde draden.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 140.
Burgergemeenschap	Houtwallen	Brecklenkamp, Lattrop	Positief: '[...] de essen evengoed als de kampen [die] nog [worden] omzoomd door wilde walheggen, die niet alleen een sieraad vormen, doordat zij de eentonigheid breken, maar ook de winden tegenhouden en aan vogels gelegenheid tot nesten bieden.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 171.
Burgergemeenschap	Houtwallen (na opruimen)	Brecklenkamp, Lattrop	Negatief: 'Maar evenals de houtopstanden bij de boerderijen worden de knoteiken en struiken van de wallen gerooid en de wallen zelf geslecht: en dit alles ter wille van luttele vierkante meters cultuurgrond.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 171.
Burgergemeenschap	Dorp (na modernisering)	Ootmarsum	Neutraal: 'Behalve de kerk heeft Ootmarsum weinig, dat aan de grijze oudheid herinnert. Te veel is gesloopt en "verfraaid". [...] Dat zijn dus nog van die "vele ouderwetse en wonderlijk gebouwde en versierde huizen, die in verregaande insubordinatie langs de hobbeligestraten staan en voor elkander heen kijken" en niet in de smaak vielen van de reiziger Harm Boom, die in de herfst van 1846 het stadje bezocht en niet kon nalaten, overal zijn geestige spot uit te storten over de "rampzalige stadspooten" en dito huizen, waarvan wij thans de verdwijning zo zeer betreuren. Tijden, smaken en inzichten veranderen wèl!'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 197-198.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Agelo	Positief: 'Schenkt ook een tocht door de Ageler Es geen groot genot? Aan de ene zijde ziet men de akkers wegvloeien naar het zuiden, aan de andere in plooiën en golvingen oplopen naar het noorden. Hoe prachtig komt nu de met koren begroeide Zonnenberg uit!'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 209.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Oud-Ootmarsum, Nutter, Vasse, Mander en Hezingen, Tubbergen en Geesteren	Positief: 'Een zee van koren golft er ook op de essen, die de heuevels van Oud-Ootmarsum, Nutter, Vasse, Mander en Hezingen overdekken.[...] Hoe mooi zijn niet de esgronden van Vasse en Mander met haar zware houtopstanden bij de hoeven, en verder naar 't westen die van Tubbergen en Geesteren. Oud cultuurland is het hier, waar de zwarte humuslaag der akkers vaak dikker dan een meter is, gevormd door plaggenbemesting eeuwen en eeuwenlang.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 209.
Burgergemeenschap	Heide (na gedeeltelijke ontginning boscultuur)	Tussen Nutter en Hezingen	Neutraal tot positief: 'Deze hoogvlakte [...] vertegenwoordigt nog een vrij ongerept stuk natuur, ongerept in de zin dat de mens niet ál te storend heeft ingegrepen. Eertijds heerste hier de bruine heide oppermachtig, doch in de loop der jaren zijn grote percelen ervan beplant met de traditionele grove dennen; in de laatste tijd, bij verheldering der bosbouwkundige inzichten, ook wel met gemengd loof- en naaldhout. [...] Hoe heerlijk is het op deze heide, waaraan de donkere dennenbossen en singels nog grotere bekoring geven.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 211.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap	Vasse en Mander	Positief: 'Nergens ondergaat men dieper de bekoring van het deftige hoevenlandschap dan hier: de aanzienlijke breedgebouwde boerderijen in haar eikenbosjes, de welvende ruggen der welverzorgde essen en kampen. En overal als afsluiting de prachtige randen en koepels van eiken en brede houtwallen, zowel in Mander als Vasse.'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 215.
Burgergemeenschap	Heide	Tutenberg en Braamberg (Vasse)	Positief: 'Thans is dit gebied, met andere grote complexen oostwaarts, in handen van de weduwe van een Enschedese groot-industrieel, die er wel voor zal waken dat het gebied ongerept zal blijven. Hier wordt geen woogholt (Juniperus) meer gehakt voor erebogen bij trouwpartijen en priesterfeesten en ontwikkelen deze stoere wachters op de heide zich op natuurlijke wijze. Prachtig staan ze er [...].'	Dingeldein (1964, herdruk uit 1948), 215.
Boerengemeenschap (elite)	Heide (deels begroeid met houtopslag, hakhout)	Bij De Snippert, Losser	Negatief: 'De groei van het hakhout is vrij slecht. De grond is van matigen kwaliteit.'	HCO Toegangsnr 0233.1, inv.nr. 294 (1917), 2.
Boerengemeenschap (elite)	Heide (na ontginning tot bouwland)	Bij De Snippert, Losser	Positief: '[...] ben langs het bouwland gegaan. Wat staat de rogge er prachtig en ook de haver. In een gedeelte ervan (van de haver) stond wel wat onkruid, maar zoo gauw de grond wat aangedroogd was, zouden ze dat wel opknappen.'	HCO Toegangsnr 0233.1, inv.nr. 454. Brief 10 mei 1928.
Boerengemeenschap (elite)	Weiland met houtwallen en bosjes	Buurse	Positief: 'Mijnh. Jan heeft een complex van 30 bunder weiden aan elkaar liggen; prachtig mooi; een krans van hout eromheen, en met hier en daar een mooie groep boomen.'	HCO Toegangsnr 0233.1, inv.nr. 454. Brief 10 mei 1928.
Boerengemeenschap (elite)	Heide (na ontginning tot bos en weide)	Bij De Snippert, Losser	Positief: 'De weiden waren ook op den Snippert een lust om te zien, evenals het nieuw aangemaakte bosch. En een schik dat de jonge beesten hadden.'	HCO Toegangsnr 0233.1, inv.nr. 454. Brief 10 mei 1928.
Buitenstaanders	Boscultuur (25-30 jaar na aanleg boscultuur, vnl. eikenbos)	Lonnekerberg	Negatief: '[Door] radicale maatregelen [...] zijn alle dennen in een korte periode, waarschijnlijk bij één dunning, weggekapt. Hierdoor zijn de eiken plotseling veel te veel licht gesteld, wat een zeer ongunstige invloed heeft gehad op den groei. Ook in andere bestanden, die niet op deze wijze is ontstaan, is op enkele uitzondering na [...], de stand over het algemeen te hol. Hierbij komt nog, dat in de boomen in de laatste jaren veel vreetrij voorkomt van de eikenbladroller [...]. Voegt men hierbij nog den schadelijken invloed van het droge jaar 1921 en het feit dat in de meeste eikenbestanden de ontwatering onvoldoende is, dan is het niet moeilijk den in den regel minder goede stand der eikenbosschen te verklaren.' [Als verbeteringsoplossing wordt oa. aangedragen vogelnestkastjes op te hangen, ter bestrijding van de eikenbladroller].	HCO Toegangsnr 0233.1, inv.nr. 463. Rapport 9 juni 1922, 6-7.
Buitenstaanders	Boscultuur (25-30 jaar na aanleg boscultuur, vnl. dennebos)	Lonnekerberg	Neutraal tot positief: 'Deze bosschen [zijn in het verleden] alle zeer krachtig gedund en wel op dergelijke wijze, dat op zeer veel gronden bodemverwildering en achteruitgang van groei hiervan het gevolg zou zijn geweest. Daar de grond echter over het algemeen zeer geschikt is voor den groven den, heeft deze hier op de sterke dunning gereageerd door een zeer krachtigen groei met het gevolg, dat thans nog wel geen sluiting is verkregen, maar het zich toch laat aanzien dat de meeste bosschen binnen korteren of langeren tijd weer in sluiting zullen komen.'	HCO Toegangsnr 0233.1, inv.nr. 463. Rapport 9 juni 1922, 2.
Boerengemeenschap	Infrastructuur (zandwegen)	Overijssel	Negatief: 'Des winters was de toestand voor de boeren, die er op aangewezen waren, echter veelal onhoudbaar; door jarenlange verwaarlozing waren dikwijls de wegen een aaneenschakeling van kuilen en poelen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 33.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Veenlandschap (na ontginning)	Haaksbergerveen	Neutraal: 'Als belangrijke ontginning, ultgevoerd door overheids- of semi-overheidsinstanties dient nog genoemd te worden het Haaksbergerveen, een prachtig gebied van heide, bosjes en veenplassen met rijke flora en fauna [...]. Hoewel met deze ontginning ook weder een belangrijk stuk natuurschoon is verloren gegaan, dient met voldoening vermeld te worden, dat het mooiste gedeelte als een natuurreservaat gespaard is gebleven en het ontgonnen gedeelte beplant zal worden als door de [landschaps]commissie is voorgesteld.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 33.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Buurtschap Driene (ten oosten van Hengelo)	Negatief: 'Hier werden de wegen over de volle breedte gespit en onder profiel gebracht tussen twee kaarsrechte strakke bermsloten; alle bodemvegetatie, elke struik en iedere boom binnen de sloten werd opgeruimd. Elke verbeterde weg was als een open wond in het landschap.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 35.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap, houtwallen.	Buurtschap Twekelo (tussen Enschede en Hengelo)	Positief: 'Deze vormt een fraai stuk typisch Twents landschap, bestaande uit schilderachtige boerderijen met ten dele oude behuizingen, bosjes, fraaie boomgroepen en omgroeide weiden.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 37-38.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap	Overijssel	Positief: 'Naast de bergen dragen de beken en riviertjes in hoge mate bij tot de aantrekkelijkheid van het Overijsselse landschap.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 43.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (over gewijzigd plan voor normalisering)	Buurserbeek	Neutraal: 'Veel strijd en besprekingen heeft de buurserbeek gekost. Hetgeen aan de benedenloop [Schipbeek] op Gelders gebied geschied was, gaf aanleiding om de grote trom te roeren. De eerste plannen voor de bovenloop waren even radicaal. Ten slotte is [...] een compromis-voorstel geboren. Hlervan was het voornaamste resultaat, dat het uitkomende zand niet tot dijken langs de beek werd verwerkt, maar in zanddepots, welke beplant konden worden. Hierdoor is veel onheyl voorkomen. [...] Tegen het grote aantal in hoge mate ontsierende en onrustverstorende zomerhuisjes langs de beek is tot op heden vergeefs strijd gevoerd.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 43.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (over dreiging voor normalisering)	Dinkel	Neutraal: 'Ook de Dinkel doorstroomt bijzonder mooie en uit wetenschappelijk oogpunt belangrijke gebieden. Tot heden zijn in de laatste 25 jaar geen werken uitgevoerd, welke het natuurschoon aantastten, doch steeds nog wordt het gebied van de benedenloop van de Dinkel met zijn zijbeken bedreigd door normalisering [...].'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 43.
Burgergemeenschap	Moeras (over plannen tot ontwatering en ontginning)	Voltherbroek en het Agelerbroek	Neutraal: '[...] het uiterst belangrijke gebied van het Voltherbroek en het Agelerbroek met zijn moerassen, blauwgraslanden, bijzonder rijke vogelstand en moerasflora, [wordt bedreigd] door ontwatering en ontginning.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 43.
Burgergemeenschap	Kampen en essenlandschap (over vergraving essen)	Overijssel	Negatief: [Over zandafgravingen] 'Het is daarom voor de boeren verleidelijk hun hoge esgronden en akkers te verlagen en het zand te verkopen. In sommige gevallen bestaat hiertegen geen gevaar [mits oordeelkundig uitgevoerd]. De praktijk leert echter dat dit bijna nooit geschiedt en dat de afgraving wordt uitgevoerd door een vrachtrijder-zandhandelaar, die veel te diep uitgraaft, de put achterlaat met steile kanten en hierdoor een onherstelbare wond in het landschap achterlaat, zulks veelal tot grote schade van de omliggende percelen, welke met uitdroging bedreigd worden, maar ook van de boer zelf, doordat veel grond van de bouwvoor verloren gaat en er een stuk onland overblijft.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 46.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Beekdallandschap (over plannen voor ruilverkavelingen)	Lemseler maten (Weerselo)	Negatief: '[...] het orchideerijke blauwgrasland. Een der weinige vegetatietypen, waarop de termen "juweel" en "schatkamer" met het volste recht van toepassing zijn. Gebonden aan zavel- tot leemachtige beekbezinkingen met een wisselende waterstand; gevoelig voor bemesting en ontwatering. Een der laagste restanten vindt men in de Lemseler Maten bij Weerselo vormt één van de laatste restanten, door ophanden ruilverkaveling, ten dode opgeschreven.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 69. (geschreven door V. Westhoff)
Buitenstaander	Veenlandschap (na ontginning)	Weitemanslanden	Negatief: '[...] een der ernstige verliezen [van complexe zeggevegetaties] werd geleden in de Weitemanslanden bij Vriezenveen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 70. (geschreven door V. Westhoff)
Buitenstaander	Heidelandschap	Lankheet, Bergvennen, Buurserzand	Positief: '[...] de vegetatie der vochtige heidevelden, die 25 jaar geleden nog een groot deel van de provincie innamen, doch op enkele resten na ontgonnen zijn [, daarvan worden twee typen] in drie reservaten beschermd: het Buurserzand, Het Lankheet en de Bergvennen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 70. (geschreven door V. Westhoff)
Buitenstaander	Veenlandschap (over plannen tot afgraving)	Egbertsdijkvenen	Negatief: '[De] veenmosgemeenschap [besloegen in het noorden van het land ooit] uitgestrekte complexen. Met de afgraving van de Engbertsdijkvenen bij Vriezenveen zal het laatste voorbeeld verdwenen zijn [...].'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 70-71. (geschreven door V. Westhoff)
Buitenstaander	Beekdallandschap (na vervuiling)	Overijssel	Negatief: 'Wel mag ik ten aanzien van de vissen in het algemeen erop wijzen, dat zowel verbetering van de afwatering als vervuiling van de Twentse [...] beken de visstand zeer ernstig hebben geschaad.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 83. (geschreven door E.D. Maaldrink)
Buitenstaander	Veen en heide (tijdens ontginning)	Wierdense veld/veen	Negatief: 'De ontginningen zelf hebben de lagere diersoorten gedecimeerd. Wij horen zo weinig van slangen en salamanders tegenwoordig. Ik kan slechts wijzen op twee waarnemingen van de gladde slang in het Wierdense veen, welk prachtig en uitgestrekt gebied in een verregaande staat van ontginning verkeert.'	Poortman & het Oversticht (1950), 83. (geschreven door E.D. Maaldrink)
Buitenstaander	Veen, heide en broekgronden (na ontginningen)	Overijssel	Negatief: 'Bezien wij nu het resultaat van tal van ontginningen uit de laatste halve eeuw, dan blijkt helaas in zeer veel gevallen, dat er van het scheppen van een gaaf en zinvol geheel maar bitter weinig terecht kwam! Eentonige en geestdodende onafzienbaar lange rechte wegen, tot poldersloten en misvormde beken, geklemd tussen onbegrijpelijk lelijke kaden met dito taluds en het ontbreken van ieder spoor van nieuw aangebrachte beplantingen. Zie daar het resultaat van ontginningen en verkavelingen van 20,30 jaar geleden. [...] Dit alles heeft gemaakt dat vele natuurvrienden de omschakeling van het oude naar het nieuwe cultuurlandschap met grote argwaan zijn gaan beschouwen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 93. (geschreven door R.J. Benthem)
Buitenstaander	Kampen en -essenlandschap (over plannen ruilverkaveling)	Overijssel	Negatief: 'Wellicht nog op meer ingrijpende wijze dan die ontginningen zullen in de toekomst de ruilverkavelingen met de daarmee gepaard gaande herontginningen op het Overijsselse landschap van invloed zijn. Want ruilverkaveling is thans aan de orde van de dag.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 96. (geschreven door R.J. Benthem)
Boerengemeenschap	Kampen en -essenlandschap (over plannen ruilverkaveling)	Twente	Positief: 'De bedrijfsvoering van de Twentse boeren eist thans evenals elders een rationeler en doelmatiger groepering, indeling en vorm vaneigendommen en kavels [...].'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 96. (geschreven door R.J. Benthem)
Buitenstaander	Cultuurlandschap	Twente	Negatief: 'Twente, vroeger aangezien als een land van beroekte en besmookte industrieplaatsen met daaromheen een nietszeggend landschap [...].'	De Kampioen (1917), nr 5.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Kampen en -essenlandschap (over plannen ruilverkaveling)	Oost-Twente	Negatief: 'Onvermijdelijk is natuurlijk, dat bij deze groot-scheepse herziening en intensivering van ons bodemgebruik veel van de grilligheid en de charme van de oude landschappen zal worden aangetast, Het zou onjuist zijn dit te betwisten. In het bijzonder worden immers juist de oude landschappen vaak gekenmerkt door een rijke verscheidenheid van natuurlijke elementen: fraaie beken, onregelmatig gevormde of geplooidde akkers, natte weiltes, restjes bos en heide, broeklandjes en houtwallen, wildernisjes en stukjes onland, Oost-Twente is er om het te bewijzen. Juist die oude landschappen echter konnen in de regel het meest voor ruilverkaveling in aanmerking.	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 96. (geschreven door R.J. Benthem)
Buitenstaander	Kampen en -essenlandschap (over plannen ruilverkaveling)	Twente	Neutraal tot positief: 'Juist de ruilverkavelingen bieden, wat de vormgeving van het landschap betreft, zulke ongedachte mogelijkheden. Ze schenken ons immers de gelegenheid om in groot verband - vaak zelfs in streekverband - de verzorging van het landschap tot stand te brengen tegelijk met de uitvoering van het cultuurtechnisch werk en op dezelfde financiële basis. [...] Door deze mogelijkheid om het landschap te herzien en op te bouwen, zal de ruilverkaveling voor uitgestrekte gebieden van grote positieve betekenis kunnen worden. Verbetering immers van streken met een arm of gedegeneerd landschap tot meer menswaardige en bewoonbaarder oorden wordt hierdoor mogelijk.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 98. (geschreven door R.J. Benthem)
Burgergemeenschap	Bos (over veranderende visie op bos)	Overijssel	Positief: 'Hoe zijn de omstandigheden sedert de afkondiging van de Boswet 1922 gewijzigd en hoe anders en beter is men in de laatste 25 à 30 jaar de betekenis van het bos en van de "landelijke beplanting" voor de samenleving gaan zien! Wanneer we ons afvragen waaraan die betekenis dan is ontleend, zijn er al dadelijk drie punten op te noemen: de houtproductie, het natuurschoon en de recreatie. Daarnaast mag echter ook nie vergeten worden de niet te onderschatten functie die bossen en houtsingels vervullen ter voorkoming van wind-erosie op de zandige cultuurgronden.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 110-111. (geschreven door J. de Hoogh)
Burgergemeenschap	Bos (over veranderende visie op boscultuur)	Overijssel	Positief: 'Geleidelijk brak het inzicht baan, dat het bos geen cultuur is als een landbouwgewas, dat men elk jaar, na bemesting en grondbewerking weer op gang brengt, maar dat het ideale bos is een "levensgemeenschap" waarin bodem, bos, flora en fauna één organisch geheel vormen, waarin de duurzame vruchtbaarheid van de bodem is verzekerd. [...] Menging van houtsoorten [...] werd geleidelijk meer toegepast.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 112. (geschreven door J. de Hoogh)
Boerengemeenschap	Bos en houtwallen (over veranderende visie op houtopstanden bij boeren)	Overijssel	(Voorzichtig) positief: 'Ik geloof zelfs te mogen zeggen, dat onder de leidende figuren op landbouwgebied, de laatste +/- 5 jaar de waardering van bossen en de landelijke beplantingen als element van natuurschoon onder boeren sterk is toegenomen, al beschouwde men dit op het platteland aanvankelijk als iets, wat ten slotte slechts betekenis had voor de stedeling. Het is bv, een verheugend verschijnsel, dat dit voorjaar aan enige landbouwwinterscholen in Overijssel vanwege het Staatsbosbeheer een cursus kon worden gegeven over de aanleg en verzorging van de beplantingen op de boerderijen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 117. (geschreven door J. de Hoogh)
Burgergemeenschap	Heide	Tussen Losser en Gildehaus	Positief: '[...] eener schilderachtige heide.'	Deinse (1925), 99.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Bos (na toename aandacht voor esthetische belangen en recreatie)	Overijssel	Positief: 'Wat Overijssel betreft mag dankbaar geconstateerd worden, dat de meest grote bosgebieden voldoende afwisseling bieden ten behoeve van de recreatie en dat bij de bos aanleg in de latere jaren in toenemende mate aandacht wordt geschonken aan de esthetische belangen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 119. (geschreven door J. de Hoogh)
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verbeteringen)	Overijssel	Neutraal tot negatief: 'In het algemeen kan wel worden gezegd, dat het verlies opvallender is geweest dan de winst in het bijzonder ten aanzien van oude bestaande wegen, die aan nieuwe eisen moesten worden aangepast. Bij wegverbreding komen bestaande beplantingen al spoedig in het gedrang, wanneer russen de bomenrijen geen voldoende ruimte beschikbaar is. Bovendien leveren bomen dicht langs de verharding bij snelverkeer gevaar op voor de weggebruikers. Handhaving van bestaande bomenrijen levert dan ook dikwijls onoverkomenlijke moeilijkheden op. Ter wille van het verkeer is het ook in Overijssel nodig geweest langs sommige wegen de bomen op te offeren.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 139. (geschreven door G.A. Overdijkink)
Buitenstaander	Landschap (over veranderingen in het algemeen)	Overijssel	Negatief: 'Zoals reeds is opgemerkt, is het Overijsselse landschap in het algemeen vrij klein van schaal en intiem van sfeer; een niet in het landschap passend object kan dan ook gemakkelijk deze sfeer grondig en blijvend bederven, daar het hier juist om kleinigheden gaat.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 177. (geschreven door C.D. Vriehoff)
Buitenstaander	Landschap (over schadeherstel na veranderingen)	Overijssel	Neutraal tot negatief: 'Daarbij valt het op hoe goed moeder natuur de wonden in het landschap kan helen en menige verlaten afgraving meen aantrekkelijk terrein verandert, terwijl de onnatuurlijke narigheden, waarmee de mens zijn bouwsels soms wil aankleden, als regel de lelijkheid nog onderstrepen, Op dit gebied is de ergste ellende waarschijnlijk geleden, maar nog steeds kan men voorbeelden ontwaren van een ongetwijfeld goedbedoelde vorm van landschapsverzorging, die echter met schrale exoten of armzalige bloementuintjes gewoonlijk nog een opvallend valse noot toevoegt aan de dissonant, die men tracht te verdoezelen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 177. (geschreven door C.D. Vriehoff)
Buitenstaander	Essen- en kampenlandschap (na bebouwing)	Tubbergen, Usselo en Rijssen	Negatief, maar verbeterend: 'Een gevaar, dat wel grotendeels bezworen is in de laatste jaren, is het verknoeien van onze essen door bebouwing. Helaas z!In ervrij wat ongelukken geschied vóór het besef van het belang van het behoud van deze cultuurlandschappen, dáár doorgedrongen was waar het kwaad kon worden gekeerd; de eerlijkheid gebiedt te bekennen, dat de wens, het cultuurland te sparen, vaak in dezen meer invloed had dan de overwegingen in het verband met het landschapschoon. De voorbeelden van Tubbergen, Usselo en Rijssen, om slechts de ergste te noemen, zullen hopenlijk voldoende zijn om in de toekomst een soortgelijke ontwikkeling op de nog gave essen te voorkomen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 181. (geschreven door C.D. Vriehoff)
Buitenstaander	Landschap (na toename zomerhuisjes)	Overijssel	Negatief: 'Bij de [...] zomerhuisjes, is gewoonlijk [...] het zwakke punt, een gevolg van de helaas zeer verspreide opvatting, dat men het best van de natuur kan genieten, door op de mooie plekjes te gaan wonen. Nu de huisjes in verband met de woningnood voor een groot deel het gehele jaar door bewoond worden en zodoende geregeld met hokjes en schuurtjes worden uitgebreid, valt dit nog meer op dan vroeger. [Door hun plaatsing is] bijna steeds een ernstige verminking van het landschap het gevolg.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 181. (geschreven door C.D. Vriehoff)

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Landschap (na toename hoogspanningsgeleiding)	Overijssel	Negatief: 'Een vorm van landschapsaantasting, waarvoor nog geen afdoende remedie is gevonden, is de hoogspanningsleiding; wel wordt over het tracé thans overleg gepleegd, maar een bevredigende oplossing is zeer moeilijk. [...] De toenemende aansluiting van het platteland op lichtnet en telefoon maakt, dat langs vele afgelegen wegen leidingen worden aangelegd, waarbij vaak heel weinig rekening wordt gehouden met het landschap.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 182. (geschreven door C.D. Vriehoff)
Burgergemeenschap	Veenlandschap (na ontginning)	Weitemanslanden	Negatief: 'wij behoeven slechts, te denken aan het enorme verlies, dat geleden werd toen de Weitemanslanden bij Vriezenveen, orchideerijke blauwgraslanden met een bijzondere flora en een enorme vogelrijkdom, verloren gingen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 192. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Veenlandschap (na vervening en ontginning)	Engbertsdijkvenen	Negatief: '[Denk] aan het Engbertsdijkveen bij Vriezenveen, een van de beroemdste hoogveengebieden van ons land, waarvan nu nog maar een schamel restje overgebleven is.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 192. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na normalisering en verdwijnen hooilanden)	Schipbeek, Buurserbeek	Negatief: '[Denk aan] de verdwenen stroomdalen en de broekwouden van Regge, Buurserbeek en Schipbeek, ornithologisch en botanisch van de grootste betekenis, en waarvan wij thans in ons land praktisch geen voorbeelden meer aantreffen [...]'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 192. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Kampen- en essenlandschap (na veranderende verhoudingen landbouw-natuurbescherming)	Overijssel	Neutraal: 'De controverse landbouw-natuurbescherming, die steeds groter werd naarmate de landbouw meer en meer behoefte kreeg aan gronden en natuurbeschermers steeds meer natuurschoon zagen verdwijnen, blijkt gelijkelijk aan minder groot te worden [door de instelling van de Commissie van Overleg Landbouw en Natuurbescherming in 1948].'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 192. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Heide	Buurserzand	Positief: '[...] een gaaf, uiterst fraai heideterrein [...] het is wel de mooiste groeiplaats van jeneverbesstruiken die ons land kent.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 195. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Heide	Bergvennen	Positief: '[...] een kostbaar bezit [...]. Deze Bergvennen zijn het laatst overgebleven voorbeeld van een heidevlakte met grote venen.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 199. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Heide (na grotendeelse ontginning)	Lattropse veld	Negatief: '[...] van de prachtige Lattropse venen met een unieke plantengroei is praktisch niets meer over.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 199. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Heide	Breklenkampse veld	Positief: 'Het Breklenkampse veld [...] spant in botanisch opzicht wel de kroon.'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 201. (geschreven door J. van Dijk)
Burgergemeenschap	Beekdallandschap	Dinkel	Positief: 'Het blinkende, levende water, dat komt en gaat, heeft een groote aantrekkingskracht op jong en oud.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 23.
Burgergemeenschap	Moeras	Bij Singraven	Positief: 'Het is een uitgestrekt moerasveengebied, waar riet en lischdodden en kreupelhout dooreengegroeid zijn als in een der mooiste hoekjes van ons waterrijke Holland of Friesland. [...] het is een genot om zoo vlak bij Denekamp een brok wilde, ongestoorde natuur te bezitten.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 29.
Burgergemeenschap	Heide, houtwallen (deels ontgonnen)	Austiberg (bij Beuningen)	Neutraal: 'Zijn top, eens met weelderig houtgewas getooid, draagt thans op zijn flanken, gekeerd naar Denekamp, nog een paar gesnoeide eiken. Eens wild en woest, met onregelmatige walheggen, tooit nu een zacht groen tapijt in 'n groote plooi golvend tot zijn voet, de Noordelijke helling. Gelukkig dat niet de heele berg deze metamorfose heeft ondergaan. Nog is er veel schoons.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 44.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Heide	Denekamper veld	Positief: 'De bruine heidebodem golft als een zachtdeinende zee; hij stijgt hier tot een hoogte met berken begroeid en daalt ginds tot een dal, waarin zilverig water blinkt temidden van een groene mos- en grasomlijsting. [...] Met diepe teugen zuigen mijn longen de reine heidelucht in. Mijn oogen willen groen en bruin en licht en glans tegelijk omvatten en vastleggen in 't geheugen; mijn ooren luisteren naar de verschillende zangen der heidevogels.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 48.
Burgemeenschap	Moeras	Volther en Ageler Broek	Positief: 'Wild en woest liggen de gras- en waterpartijen tusschen het kreupelhout, afgewisseld met kleine eilanden van zandige keileem, waarop heide en dennen, gagel en jeneverbes in overstelpende hoeveelheid zijn opgeslagen.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 101.
Burgemeenschap	Heide en beekdallandschap (na opkomst toerisme)	Lutterzand	Neutraal: 'Zoo raak je hier aan 't mijmeren over oude tijden, lang voor Kelten en Tubanters deze streek bewoonden. [...] Maar ook daarin komt in de laatste jaren verandering. Zie maar de ingekraste namen van den zandmuur en naar de verstoorde oeverwaluwneesten. Ach, mocht tot niet immer de natuurliefde van den stadsmensch zich uiten in natuurverstoren!'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 118.
Burgemeenschap	Beekdallandschap (na vervuiling)	Dinkel bij Losser	Neutraal: 't Lijkt op een vuile modderbeek [...] Vuile klonters en flarden slik drijven in het water. 't Zijn de Gronausche fabrieken, die de schuld van deze verontreiniging zijn. Gelukkig maar dat het water "zichzelf weer reinigt", en in het Lutterzand weer zo klaar als kristal is.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 127.
Boerengemeenschap	Beekdallandschap	Dinkel bij Losser	Negatief: 'Dezelfde massa [geerodeerd zandsteen] die we uit den Dinkeloever kunnen losmaken, vormt de bovenlaag van de armelijke weide tusschen de Dinkel en de tramlijn. de boer, die met dit onvruchtbare, steenachtige laagje niet gediend was, is bezig het eraf te halen. [Deze boer zou gebaad zijn bij normalisering van de beek, zodat overstromingen minder snel zouden plaatsvinden].	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 127-128.
Buitenstaanders	Kampen- en essenlandschap	Vasse	Positief: 'De deelnemers aan de bondsronddrit noemen dan ook unaniem het land tusschen Ootmarsum en Vasse als een der mooiste gedeelten van Nederland.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 137.
Burgemeenschap	Kampen- en essenlandschap	Vasse en Nutter	Positief: 'Onafzienbaar ver welven zich de korenvelden en met het volste recht is deze streek de graanschuur van Twente genoemd.'	Bernink (1978, herdruk uit 1916), 137.
Burgemeenschap	Infrastructuur (na verbetering)	Twente	Positief: 'Dank zij een zeer krachtige bevordering van de verharding der verkeerswegen van Provinciewege, kan Twenthe zich in den loop van een kwart eeuw beroemen op een zeer dicht en wijd vertakt net van goede landwegen, die een uitnemende aanvulling geven van het Rijkswegennet en die krachtig hebben bijgedragen tot de economie van den landbouw in Twenthe.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19118 (1929), 11.
Burgemeenschap	Infrastructuur	Twente	Positief: '[...] moge anderzijds niet nagelaten worden op te merken, dat de wegen in Twenthe met hun vele bochten als gevolg van het sterk vernipperde grondbezit, uit touristisch oogpunt van een onvergelykelijke schoonheid en aantrekkelijkheid zijn. Zij mogen dan niet geheel beantwoorden, zoowel wat tracé als wat verhardingsbreedte betreft, aan de eischen van snelverkeer, het zal zeker geen aanbeveling verdienen de fraaiheid dezer wegen meer dan strikt noodzakelijk aan de moderne eischen van het tldjsbesparende automonster ten offer te brengen.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19118 (1929), 11.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Stad (na uitbreiding langs wegen)	Losser en Tussen Enschede en Hengelo	Negatief: 'Ook in de Gemeente Losser tiert het monster der lintbebouwing sedert de oorlogsjaren welig, terwijl langs den weg Enschede- Hengelo van beide plaatsen uit reeds over vrij grooten afstand de lintbebouwing voortschrijdt.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19118 (1929), 20.
Burgergemeenschap	Dorp (na uitbreiding langs wegen)	Vriezeveen	Negatief: 'Overigens is in Twenthe de lintbebouwing van geringen omvang, behalve op den veenbodem van Vriezeveen, waar een plaats van zeer geringe breedte en meerdere kilometers lengte ontstond.' [Lintbebouwing, het uitbreiden van bebouwing langs wegen die het uitzicht op het omliggende landschap ontnamen, werd in die periode als vreselijk ervaren].	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19118 (1929), 20.
Burgergemeenschap	Landschap (na oprukken industrie)	Spoorweg Enschede-Hengelo, Twentekanaal (op verschillende plekken)	Negatief: 'Behalve in de bebouwde centra, zijn verschillende industrieën in Twenthe op min of meer verwijderden afstand buiten die centra gevestigd. Dit brengt verschillende bezwaren mede, niet in het minst door den afvoer van verontreinigd water. [...] Maar bovendien wordt door deze geïsoleerde industrieën het landschap in niet geringe mate ontsierd en de lucht verontreinigd.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19118 (1929), 21.
Burgergemeenschap*	Landschap	Twente	Positief: '[Mijmerend over het landschap van vroeger] Hier en daar verspreid de kleine boerderijtjes van typischen bouwvorm, vaak onder hoog geboomte, waar de boeren zonder veel zorg voor gewin het werk der seizoenen deden. Er lagen zeer armoedige weiden, waar de schamele koeien in klein aantal graasden. Maar mooie singels met berk en braamstruik, klimop en kamperfoelie, stelden de grens tusschen wei- en bouwland. Wijde heiden strekten zich uit en omsloten de vennen met een overrijk vogelleven. Ontwatering en ontginning scheurden niet telkens nieuwe stukken van deze schoonheid af. Kristalheldere beekjes in grillige bedding doorsneden dit land, dat er lag in de onbesmette glorie, waarmede het uit de hand des Scheppers viel. Hoe schoon was dit buitenland in lente, zomer, herfst en winter.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19126 (1934), 1-2.
Burgergemeenschap	Stad (na modernisering)	Twente	Negatief: 'Maar stap ook nu door Twenthe! Ge gaat door een andere wereld! Wat rest er van de oude schoonheid? Onze stille stadjes zijn drukke fabriekscentra geworden, waar's morgens, 's middags en 's avonds het snepend geluid der fabrieks-sirenen giert. De stilte is weggevlucht uit onze intieme stadjes. Moderne wegen binden de eene plaats aan de andere en er is een dagelijksch druk verkeer tusschen de bewoners onderling. De auto's suizen langs U heen. De autobussen dreunen voorbij. De wielrijder heeft zijn aparte paden. De afgezette soeverein, de voetganger, zoekt zijn heil op de trottoirs, die reeds lang de voortuintjes en veldkeijtjes vervangen hebben. De eeuwige linden vielen voor den nieuwen afgod: het verkeer. De banken vóór de huizen zijn naar een stille plaats in den tuin verwezen. De oude gevels moesten wijken voor nieuwe bouwsels van vaak bedenkelijke architectuur. Waar ze bleven, heeft een niets ontziend vandalisme een modern kijkkraam in de oude schoonheid gekapt. Alle harmonie - door een vroeger geslacht tusschen de bebouwing onderling gelegd - ontbreekt. De moderne techniek spande een web van koperdraden over de straat. Er is een gejaagd roezemoezig leven in het stadje.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19126 (1934), 2.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgereengenschap	Stad (na uitbreiding in buitengebied)	Twente	Negatief: 'Maar hier had vroeger het plaatsje zijn grenzen en waart ge buiten, geheel buiten, volop buiten! Ja, maar daar ligt nu de uitbreiding der gemeente, zoover Uw oog reikt. Nieuwbouw van veel kleine, meest monotone huisjes. De tuintjes der oude burgers zijn weg, aan bouwspeculanten verkocht. De bleek is een afgerasterde weide geworden, omdat er niemand meer zelf wascht; de bouwesschen zijn ingekrompen onder den niet langer tegen te houden tred der voortschrijdende bebouwing.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19126 (1934), 2.
Burgereengenschap	Kampen- en essenlandschap (na modernisering)	Twente	Negatief: 'Ook daar troesteloosheid en verwoesting! Onze singels, die het landschap zoo fraai en lief stoffeerden, zijn gelijk geworden met de groene vlakke - een niet onaanzienlijke uitbreiding van ons economisch bezit aan bouw- en weidegrond! Het rijzig opgaand geboomte is gekapt: de vorstelijke pracht van de groep donkere zware eikenboomen is tot zilvergeld verkwanseld. Onze oude vertrouwde boerderijen werden stadsche huizen midden op het land.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19126 (1934), 2-3.
Burgereengenschap	Heide, moeras en beekdal-landschap (na modernisering)	Twente	Negatief: 'De wijde heiden zijn weiden geworden; vierkante weiden, afgepaald met wanstaltige cementen paaltjes, driemaal doortrokken met dreigend uitzien puntdraad. Ontwaterd zijn de wijde vennen; er is geen water in Twenthe meer, wel ja, het water in de open riolen onzer fijne, spiegelende beken van vroeger!'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19126 (1934), 2-3.
Boereengenschap	Infrastructuur (het plan tot verbetering)	Twente	Positief: '[Het advies om] de wegen, waaraan nog niets werd gedaan en waar zulks economisch verantwoord is, zooveel mogelijk te verbeteren, wijl een uitstekend wegennet een der beste hulpmiddelen voor een bloeienden landbouw is.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19127 (1934), 20.
Boereengenschap	Beekdallandschap (na normalisering)	Schipbeek, Buurserbeek, Dinkel, Regge	Positief: 'Was vroeger de geregeld wederkerende overstroming een der oorzaken, dat de Twentsche landbouw zich niet behoorlijk kon ontwikkelen, welhaast zal dit euvel tot het verleden gaan behooren. Gewezen wordt op de grootsche ontwateringswerken van de Regge, de Schipbeek, de Buurserbeek, terwijl ook met de werken tot regulariseering van de Dinkel een aanvang is gemaakt, die geheel nieuwe uitzichten openen.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19127 (1934), 20.
Boereengenschap	Infrastructuur (doortrekken Twentekanaal)	Twentekanaal	Positief: 'Bijzondere vermelding verdient hier mede het TwentheRijnkanaal, hetwelk niet alleen van grooten invloed zal zijn op de waterafvoer van verschillende gebieden, maar ook op andere wijze, als vervoersgelegenheid, den landbouw veel kan dienen.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19127 (1934), 20.
Boereengenschap	Heide, moeras en veen (na ontginning) veenontginnings-landschap (met plan voor ruilverkaveling)	Oa. Weitemanslanden, usselveen, Vriezenveen	Positief: '[Voor de verdere ontwikkeling van den landbouw in Twenthe noemen we] de groote werkzaamheden, die hier in Twenthe worden verricht door de Ontginnings Maatschappij Overijssel en de Nederlandsche Heide Maatschappij. Verwezen wordt naar de ontginning van de 600 H.A. groote Weitemanslanden, naar het Usselerveen, naar de voorgenomen verkaveling van gronden bij Vriezenveen 1400 H.A. enz.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19127 (1934), 20.
Boereengenschap	Landschap (na aanleggen electriciteit of plan daartoe)	Twente	Positief: 'Op het gebied der electriciteit mag worden verwacht, dat geheel Twenthe, ook de uiterste gebieden, dra van electricisch licht en kracht zullen zijn voorzien.'	HCO Toegangsnr 0025, inv.nr. 19127 (1934), 20.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na vervuiling)	Twickel	Negatief: '[...] watervervuiling [...] het landgoed Twickel bij Delden, welks fraaie bosschen daardoor stellig niet in aantrekkelijkheid toenemen [...].'	Van Balen & De Heidemij (1938), 44.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Essenlandschap, houtwallen	Brecklenkamp	Positief: 'Prachtig oud cultuurlandschap met eeuwenoude houtwallen, mooie boerderijen en rijke natuur. Botanisch belangrijk.'	Dijk (1949), kaartbijlage.
Burgergemeenschap	Heide	Bergvennen	Positief: 'Bijzonder fraaie venen met rijk dieren- en vogelleven. Vele zeldzame plantensoorten.'	Dijk (1949), kaartbijlage.
Burgergemeenschap	Moeras, beekdallandschap, bos	Binnenbroek en Ottershagen	Positief: 'Uitgestrekte moerasgebieden. Landschappelijk bijzonder mooi. Langs de beekjes fraaie moerasbossen met rijke flora.'	Dijk (1949), kaartbijlage.
Burgergemeenschap	Essenlandschap, houtwallen, aardkundig en cultuurhistorisch erfgoed	Omgeving Ootmarsum	Positief: 'Wijde vergezichten over een mooie streek. Erosiedalen, oude houtwallen, leemgroeve.'	Dijk (1949), kaartbijlage.
Burgergemeenschap	Heide, bos, beekdallandschap	Springendal	Positief: 'Gaaf bronnengebied met grote heide en bossen. Unieke jeneverbesbegroeiing. Langs de beekjes zeldzame vegetatie. Groeiplaats van de Zevenster.'	Dijk (1949), kaartbijlage.
Burgergemeenschap	Heide, bos, beekdallandschap	Springendal	Positief: 'Gaaf bronnengebied met grote heide en bossen. Unieke jeneverbesbegroeiing. Langs de beekjes zeldzame vegetatie. Groeiplaats van de Zevenster.'	Dijk (1949), kaartbijlage.
Burgergemeenschap	Bos (over boscultuur met dennen)	Overijssel	Negatief: 'Op de productiviteit van de bosschen heeft de teelt van vnl. grove den in monocultuur een zeer slechte invloed gehad. De elkaar snel opvolgende dennen-generaties putten de toch reeds arme grond steeds meer uit. [...] "dennenakkers" [...].'	De Hoogh, Sanders & Het Oversticht (1950), 112, 114. (geschreven door J. de Hoogh)
Boergemeenschap*	Veen	Vriezenveen, Veenschap	Negatief: 'Nee, iets bijzonders heeft de oude scheper gedurende zijn vijftigjarige zwerversbestaan in de venen niet meegemaakt. Wel adres, die vroeger veel in het veen zaten. Veenbranden heeft hij ook meegemaakt, meer dan hem lief waren. Branden zo geweldig, dat de verstikkende veenrook de zon verduisterde en rood aan de hemel stond. En als dan de boeren in mei veen brandden om er boekweit te zaaien. Eén groot rookgordijn lag dan over de velden: bijtende veenrook drong overal door: het gehele dorp stond dan soms onder de veendamp.'	Gesprek met een Vriezenveense schaapsherder in 1944 over de eerste helft van de 20ste eeuw, via: Hosmar (2004), 177-178.

Bijlage 7. Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1955-1985

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Infrastructuur (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'De oude Paterswal wacht een nieuwe bestemming. Nu ligt de Paterswal, dit betreft het noordelijke gedeelte, nog eenzaam en verlaten, als 't ware doodgedrukt door het veen. In de toekomst echter als al het veen uit deze omgeving verdwenen is en dit gebied voor de landbouw wordt opengelegd, zal de oude Paterswal een nieuwe bestemming krijgen. De plannen voor verharding van het laatste gedeelte van de Paterswal en doortrekking tot de weg Sibculo-Kloosterhaar - zijn reeds gevorderd. In dit dan ontsloten gebied zullen nieuwe boerderijen worden gesticht en dan zal de Paterswal van grote betekenis worden voor dit deel van de gemeente Vriezenveen.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, artikel 'Langs de oude Paterswal' (ca. 1956)
Buitenstaander	Natuur (na aanleg veendammen)	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Positief: 'Door de aanleg van veendammen, die de ongewenste afvoer van het voedselarme water uit het reservaat tegengaan, is de waters tand gestegen en het uitdrogingsgevaar sterk verminderd. De omstandigheden voor veengroei in die gebieden die plasdras staan zijn thans gunstig. Een bijkomend effect van de verhoogde waterstand is het afsterven van berken en het openblijven van het heideterrein. De wijsheid blijft zo behouden. Landschappelijk geeft dit een aantrekkelijk geheel, mede door het ontbreken van storende bebouwing aan de horizon. De openheid, de aanwezigheid van open water en de rust geeft het gebied een grote vogelrijkdom.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 85.2, rapport Staatsbosbeheer (1952), 2.
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'In 1969 van 1-9 aug. feest gevierd met een groot feest ter afsluiting van de "Ruilverkaveling". Veel personen die tegengestemd hadden waren later toch blij dat het doorgang heeft gevonden.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 84.1, nota ruilverkaveling (ca.1970).
Burgergemeenschap	Heide (na ruilverkaveling)	Vriezenveen, Fayersheide	Neutraal: 'Door de ruilverkaveling is dit alles in de praktijk verdwenen [...]. Ook zo'n gebied is de Fayersheide. [...] oorspronkelijk was het 19 H.A. groot. Nu is het nog 1 H.A. wat natuurgebied is. Het overige deel is met de ruilverkaveling ontgonnen. Het was een onverdeeld stuk met verschillende eigenaren die niet eens wisten welke grond van hem was.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 84.1, nota ruilverkaveling (ca.1970).
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na overname door andere boeren)	Vriezenveen, Veenschap	Neutraal: 'Verder is het z.g.n. Veenschap gebleven zoals het was, maar hier zijn ook vaak niet meer de smalle akkers te zien doordat boeren die verplaatst werden hun grond in het Veenschap moesten afstaan en de eigenaar die ernaast ligt dit erbij kreeg en de stiege [steeg] die er tussen lag met de griupe [greppe] verdween, zo werd dit ook weer een bredere kavel.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 84.1, nota ruilverkaveling (ca.1970).
Burgergemeenschap	Natuur (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Veel natuurschoon moest noodgedwongen verdwijnen en moest plaatsmaken voor vruchtbare akkers.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 84.1, nota ruilverkaveling (ca.1970).
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Met de ruilverkaveling is weer goed opgeschoten, er zijn nu reeds 1500 ha klaar en verschillende wegen werden aangelegd.'	Waver 't Vjenne, 37 (2012), 873. (dagboek uit 1956)
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'De ruilverkaveling schiet flink op en aan verschillende wegen werden nieuwe boerderijen gebouwd. Vriezenveen wordt grondig veranderd.'	Waver 't Vjenne, 37 (2012), 874. (dagboek uit 1957)
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief/neutraal: 'Is iedereen zonder uitzondering tevreden? Nee, niet iedereen, maar verreweg de meesten wel. Er zijn vroegere tegenstemmers die nu zeggen: 'Als we toen hadden geweten wat we nu weten hadden we voorgestemd.'	Hosmar (2004), 38.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaanders	Beekdallandschap, weilanden	Tubbergen eo.	Negatief: 'Drievierde van de gronden [die zijn afgedekt met een laag rivierklei] heeft periodiek wateroverlast.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 5.
Buitenstaanders	Weilanden	Tubbergen eo.	Negatief: 'Deze hebben vrijwel alle te hoge grondwaterstanden. Voorzover niet reeds verbeterd zijn ze zeer trapgevoelig.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 5.
Buitenstaanders	Infrastructuur	Tubbergen eo.	Negatief: 'Momenteel zijn dan ook nog veel gronden en bedrijfsgebouwen slechts via onverharde wegen bereikbaar, hetgeen uit sociale en bedrijfstechnische redenen ongewenst is. [...] Het overgrote deel van de reeds verharde landbouwwegen heeft een verhardingsbreedte van 3m. Deze breedte is niet in alle gevallen voldoende om het naar frequentie en zwaarte toenemende landbouwverkeerd te verwerken.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 5-6.
Buitenstaanders	Beekdallandschap	Tubbergen eo.	Neutraal/negatief: 'Behoudens bij de meer recent uitgevoerde normalisaties is bij de verbetering van de waterlopen uitgegaan van normen, welke thans onvoldoende voor de landbouw worden beschouwd. Voorts is óf de afwezigheid óf de te geringe afmeting van de kavelsloten oorzaak van de over het algemeen ongunstige grondwaterstanden.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 7.
Buitenstaanders	Kampen- en essenlandschap	Tubbergen eo.	Negatief: 'In grote delen van het blok is de kavelvorm slecht, omdat de begrenzing van de kavels grillig verloopt, terwijl de percelering binnen de kavels onregelmatig is.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 8.
Buitenstaanders	Kampen- en essenlandschap	Tubbergen eo.	Positief: 'Het land wordt doorkruist door een groot aantal grillig verlopende wegen, die met de onregelmatige verkaveling van een kleine schaal het landschap bijzonder afwisselend maken. [...] Fraaie voorbeelden van het oude cultuurlandschap zijn nog te vinden, oa. tussen Tubbergen en Geesteren. De omgeving van Mander, met de Mosbeek, Wester Es, Mander Es en Maten is in dit opzicht van uitzonderlijke betekenis.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Ontginningslandschap	Ten noorden en westen van Tubbergen	Negatief: 'Een vlakke ligging, lange rechte grenzen, weinig beplanting en een ongeordende bebouwing zijn karakteristiek voor grote delen van dit ontginningslandschap. [...] Overigens is dit deel [...] door het ontbreken van elementen van enig aanzien weinig aantrekkelijk.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Ontginningslandschap	Manderveen	Neutraal: 'Waar grenzen van kavels veelvuldig met elzen zijn begroeid, zoals rond Manderveen, krijgt de omgeving een eigen karakter.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Houtwallen (na verandering)	Tubbergen eo.	Negatief: '[...] de landschapselementen [worden] in toenemende mate bedreigd, zoals uit de vele verminkte wallen en erfbeplantingen en aangetaste natuurgebieden blijkt.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Houtwallen	Tubbergen eo.	Positief: '[...] vele landschapselementen [hebben] een grote natuurwetenschappelijke betekenis. Het wallenlandschap als geheel is zeer vogelrijk.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Beekdallandschap	Tubbergen eo.	Positief: 'Er komen verder een aantal zeer fraaie heldere beekjes voor, alsmede vochtbehoevende vegetaties, die elders zeer zeldzaam zijn geworden.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Woeste gronden/natuur	Tubbergen eo.	Positief: '[Ook] de schaars geworden heiderestanten leveren [...] een belangrijke bijdrage aan het totale landschap.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.
Buitenstaanders	Cultuurhistorische landschapselementen	Tubbergen eo.	Positief: 'Een bijzonder aspect vormen ook de cultuuroverblijfselen uit vroeger tijden in dit gebied. De oudheidkundig interessante objecten, zoals grafheuvels en urnenvelden en de bouwplaatsen van voormalige havezathen zijn voor de leek weinig spectaculair, maar van betekenis voor het archeologisch onderzoek.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 10.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaanders	Infrastructuur	Almelo-Nordhornkanaal	Neutraal/positief: 'Het omstreeks 1880 ten behoeve van het watertransport gegraven kanaal Almelo-Nordhorn betekende een sterke ingreep in dit gebied. Het kanaal heeft nimmer aan de verwachtingen beantwoord en is sinds lang in onbruik geraakt. Dankzij zware begroeiing en de onttrekking aan de scheepsvaart heeft het kanaal zich echter in tientallen jaren ongestoord kunnen ontwikkelen tot een element, dat in menig opzicht aantrekkelijk is voor natuurliefhebbers en rustzoekenden.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 11.
Buitenstaanders	Infrastructuur (na verbetering)	Tubbergen eo., vooral omgeving Fleringen	Negatief '[...] het steeds dichter wordende net van asfaltwegen [gaat] in toenemende mate een rol spelen. Grote verkeerswegen domineren sterk de omgeving, zoals in de omgeving van Fleringen duidelijk is waar te nemen.'	Centrale Cultuurtechnische Commissie (1970), 11.
Buitenstaanders	Kampen- en essenlandschap	Tubbergen eo.	Negatief 'In het bijzonder in de 'oudere' delen van de gemeente is ook de vorm van de vele kavels en percelen minder geschikt voor de moderne bedrijfsvoering.'	Linden & Oosterveld (1978), 11.
Buitenstaanders	Infrastructuur	Tubbergen eo.	Negatief 'Veel bedrijven in Tubbergen zijn slechts te bereiken via onverharde wegen die vooral in natte perioden moeilijk begaanbaar kunnen worden. [...] Bovendien zijn nog veel gronden alleen te bereiken via andermans grond.'	Linden & Oosterveld (1978), 11.
Buitenstaanders	Beekdallandschap (na ontwatering voor landbouw)	Manderveen	Negatief 'Enkele gebieden (nabij Manderveen) vertonen verdrogingsverschijnselen.'	Linden & Oosterveld (1978), 11.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na/tijdens ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal/positief: 'Ik was toen eigenlijk niet zo met het landschap bezig. Ik zat vooral met mijn neus in de studieboeken. Die grote machines waarmee de grond werd bewerkt vond ik wel prachtig. Ik zat toen op de HBS en vond die techniek interessant.'	Gerrit Bos, inwoner van Vriezenveen en getuige van de ruilverkaveling 1954-1968. Tijdens een interview op 24-08-2017.
Burgergemeenschap	Heide, veen	Haaksbergerveen	Positief: '[...] een prachtig natuurgebied [...] fijn veenlandschap [...]. Het Haaksbergerveen heeft voor de natuurliefhebber allerlei aardigs in petto. [...] schilderachtige mospartijen'	Wonink (1983), 3-4.
Burgergemeenschap	Heide, veen (na stoppen schaaapherders en plaggen)	Haaksbergerveen	Negatief: '[Na het stoppen van plaggen en beweiding door schapen] is de heide niet meer te redden, het gras niet meer terug te dringen. [Veel voorkomende dieren en planten zoals de] roerdomp [...], boomkikker [en] oehoe [zijn] uit het gebied verdwenen.'	Wonink (1983), 3-4.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap (na vervangen rogge door mais)	Grens Diepenheim en Markelo	Neutraal: 'Zandweggetjes slingeren tussen maisvelden door en nu herinneringen aan de roggevelden uit het geheugen wegebben, begin je die statige planten die zo laat in het seizoen de akkers nog bezet houden, toch wel te waarderen.'	Wonink (1983), 6.
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap, landgoederen	Grens Diepenheim en Markelo	Positief: 'Het is een fijn wandelgebied, zoals de meeste landgoederen, door de mixture van natuur en cultuur. [...] Beuken- en eikenlaantjes doorsnijden het gebied. Ook de oude boerenhoeven met hun groen-zwart-witte luikjes verhogen het wandelplezier.'	Wonink (1983), 6.
Burgergemeenschap	Heide, houtopstanden	Landgoed het Meuleman, ten oosten van de Dinkel	Positief: '[...] schitterend jeneverbesstruweel [...]. Die jeneverbessen nemen vaak de meest grillige vormen aan en [...] dienen zich aan als groene gedaanten, torens en koepels. Zo staan ze op de heide en tussen de geouden strootjes van de bochtige smele en het buntgras en gecombineerd met solitaire dikke berken en enkele vliegden doen ze het landschappelijk bijzonder goed. [...] Nergens in Twente staan geloof ik zoveel mooie jeneverbessen als op landgoed Meuleman.'	Wonink (1983), 9.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Kampen en -essenlandschap (na vervanging rogge door mais)	Markelose berg	Neutraal: 'Langs de zuidoostkant van de berg vinden we lange, zachtglooiende hellingen. Voornamelijk mais-akkers. Wat zal daar vroeger de rogge voor een schitterend landschap hebben gezorgd.'	Wonink (1983), 11.
Burgergemeenschap	Landgoed, bos	Hof Espelo	Positief: 'Een wandeling met het geritsel langs je schoenen van het al afgevallen blad, talrijke uitzichten op het kleurenpalet van de herfst, vaak langs dikke beuken en eiken, over mooie lanen [...]. [Hof Espelo is] een oud landgoed, waar cultuur en natuur elkaar een hand geven. [...] Op zo'n oud landgoed bewaart de bosbodem herinneringen aan eeuwen	Wonink (1983), 15.
Burgergemeenschap	Heide (na overname Overijssels Landschap tbv natuurbeheer)	Wierdense veen	Positief: 'Het Wierdense Veen is indertijd door Domeinen aangekocht, met de toezegging aan de boeren, dat het gebied zou worden ontgonnen en weer voor de landbouw beschikbaar gesteld. Die belofte is maar voor een deel nagekomen. Nu zijn we blij dat het Overijssels Landschap de resterende vierhonderd hectare in beheer heeft gekregen. De inzichten veranderen immers. Allang wordt niet alles wat we aan landschapsschoon nog hebben aan de agrarische behoeften aangepast en daardoor minder waardevol voor plant en dier. [...] Een ontmoeting met de driehonderd Veluwe heideschappen van herder Nijland behoort tot de mogelijkheden. In dienst van het Overijssels Landschap laat hij hier de woldragers de heide en wilde grassen afgrazen.'	Wonink (1983), 20-21.
Burgergemeenschap	Heide (na teruggang zwarte korhanen)	Wierdense veen	Neutraal/negatief: 'Een ontmoeting met de zwarte korhanen behoort ook tot de mogelijkheden, maar zoveel zitten hier niet meer. Evenals elders in het land, is dit oerwild van de heide op zijn retour en wordt met uitsterven bedreigd.'	Wonink (1983), 21.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na verdwijnen smalle voetpaden)	Heel Twente	Negatief: 'Eeuwenlang slingerden zich honderden smalle voetpaden door het Twentse land. Door heidevelden en bos, langs de es of er dwars overheen. Ze leidden van de buurtschapen naar de kerk of school en waren ver voor de fiets, auto en bromfiets in gebruik kwamen, belangrijke verbindingsweggetjes die afgelegen hoeven uit hun isolement haalden. [...] Velen zijn dichtgegroeid, door de natuur hernomen of bij het cultuurland gevoegd.' [Binnen de context van boek en tekst blijkt dat de auteur deze voetpaden waardeert en het verlies ervan spijtig vindt, ook al wordt dit niet expliciet benoemd].	Wonink (1983), 23.
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Beckum, Kerkevelder-voetpad	Positief: 'Vanuit het Hengelose kerkdorpje Beckum gaat echter nog steeds een [voetpad] in de richting van Delden. [...] Het pad, vaak heel smal, slingert door het boerenland, langs houtwallen, weiden met dikke solitaire eiken en beuken, door een uitgestrekt bos en over een groot heideveld. [...] Weiden, maisakkers, bos en heide zorgen voor afwisseling.'	Wonink (1983), 23.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na afsluiting voor waterverkeer)	Almelo-Nordhorn kanaal bij Reutum	Positief: '[...] voor de rustige recreatie worden kanaal en naaste omgeving ieder jaar van nog meer belang. Vooral hengelkaars, fietsers en wandelaars, planten- en vogelliefhebbers komen langs het afgedankte vaarwater aan hun trekken. Via fietspad en karrespoor kan menig fijn "ommetje" worden gemaakt.'	Wonink (1983), 25.
Burgergemeenschap	Houtopstanden	Almelo-Nordhorn kanaal bij Reutum	Positief: 'Ook kan de wandelaar van mooie bomen genieten, die op de kanaaldijk staan [...]. Berken met een zelden voorkomende stamomvang. [...] Onderweg ziet de wandelaar nog meer geweldnaren van dezelfde soort.'	Wonink (1983), 25-26.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Houtopstanden	Landgoed Weldam	Positief: 'In de winter komt het grillige takkenwerk pas goed tot zijn recht. [...] De dikke beuken en eiken toonden veel kolossaler dan in de zomerse dracht en bijzondere bomen als oude acacia's met hun sterk gegroefde schors, stokoude larixen en haagbeuken waren nu evenzevele bezienswaardigheden.'	Wonink (1983), 28.
Burgergemeenschap	Landgoed, bos, kampen- en essenlandschap	Landgoed Weldam	Positief: 'Ook het landgoed zelf met zijn 550 ha bos en 1000 ha cultuurgrond, met vele oude bomen, ademt de sfeer die eerbied afdwingt en die bij adellijke bezittingen past.'	Wonink (1983), 28.
Burgergemeenschap	Landgoed (na openstelling)	Smalenbroek, Enschede	Positief: 'Enkele jaren geleden kwam het Smalenbroek in het nieuws, toen het Overijssels Landschap zich als koper aandienende. [...] Men roemde toen de rijkdom aan paddestoelen in de herfst en de uitstekende vogelstand, evenals de landschappelijke schoonheid van het geheel. Men kan er nu vrij wandelen [...].'	Wonink (1983), 31.
Burgergemeenschap	Kampen- en essenlandschap	Kuiperberg, Oldenzaal	Positief: 'Met al die glooiende weiden en akkers lijkt de wereld te dansen. [...] De Nuttereswandeling. Vijf kilometer lang en vrijwel steeds door de golvende wereld van het boerenland voerend. [...] Op deze wandeling valt dus volop te genieten van landschapsschoon [...].'	Wonink (1983), 33.
Burgergemeenschap	Heide (na/onder historisch beheer door Staatsbosbeheer)	Vrijdijk, tussen gemeente Denekamp en Losser	Positief: 'Dat is een vakkundig onderhouden gebied met vrijwel geen spoor van de elders de heide verdringende grassen als bochtige smele en pijpestrootje. Wel hectares jonge, frissgroene heideplantjes. [...] ik denk dat grote oppervlakten er [vroeger] toch wel hebben uitgezien zoals nu dit veld van Staatsbosbeheer langs de Vrijdijk. Op die heidevlakten zijn een paar brede percelen geploegd en ingezaaid met boekweit. [...] Die boekweit wordt wel in heide- en veengebieden gezaaid om de korhoenders die met uitroeiing worden bedreigd in ons land te behouden.'	Wonink (1983), 35.
Burgergemeenschap	Heide (na verdwijnen korhoender door stoppen boekweitteelt)	Vrijdijk, tussen gemeente Denekamp en Losser	Neutraal: 'Enkele jaren geleden kon de vroege wandelaar hier, bij de Vrijdijk, het bolderen van de zwarte hanen [korhoenders] nog beluisteren. Nu is de kans daarop vrij klein, maar zeker is dat in voorjaar en voorzomer veldleeuwerik en boompieper zingen boven vliegend en heide van dit gebied.'	Wonink (1983), 35.
Burgergemeenschap	Heide (na afsluiting voor mens)	Reservaat Vrijdijk, tussen gemeente Denekamp en Losser	Neutraal: 'Erg schilderachtig, maar alleen vanaf de weg te bekijken.'	Wonink (1983), 36.
Burgergemeenschap	Veenlandschap, bos, houtopstanden, essen- en kampenlandschap	Bruinehaar	Positief: 'Het is een van de fijnste wandelingen geworden, die ik de laatste tijd heb gemaakt. Misschien werkte het mooie herfstweer mee. Maar zeker deed dat het mooie landschap waarmee de route me confronteerde. Een tijd liep ik over een eenzaam wit pad door de heide, vervolgens een heel eind vlak langs de Duitse grens, dwars door bos, langs dikke eiken en genoot van het uitzicht op een achter een glooiende weide, tussen verschromend eikelooft opdoende boerderij.'	Wonink (1983), 37.
Burgergemeenschap	Veenlandschap	Engbertsdijkvenen	Positief: 'Wat was het overigens mooi op die winterdag met de zon er boven die nu en dan tussen de inktzwarte sneeuwwolken verscheen. Ze vergulde de pijpestrootjeszee en maakte het contrast met de bruine heide en de met ijs en sneeuw bedekte vennen en wijken nog groter. [...] al die gouden pollen, zover het oog reikt.'	Wonink (1983), 40.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Veenlandschap (na vrijwel verdwijnen korhoender door stoppen boekweitteelt)	Engbertsdijkvenen	Neutraal: 'In de roodgloeiende berkekruiden zag ik geen zwarte klompjes meer, zoals vroeger. Dat waren toen de korhoenders, die de knopjes van de berketakken plukten. Toch heeft het veen nog een bescheiden stand van dit oerwild van veen en heide.'	Wonink (1983), 40.
Burgergemeenschap	Veenlandschap (over plannen tot stoppen turfveenderij)	Engbertsdijkvenen	Neutraal: 'Ver weg rammelden de veenmachines. Er wordt nog steeds turfstrooisel gewonnen. Een 4 1/2 meter dik veenpakket wordt afgegraven. Over een paar jaar wordt de bedrijvigheid echter stopgezet, dan is de veenderij voorgoed historie.'	Wonink (1983), 41.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na terugkeer boomleeuwerik)	Mosbeek bij Mander	Positief: 'Tijdens de juni-wandelingen kunnen de deelnemers nog volop van de vogelzand genieten. Na jaren afwezigheid, wordt het gebied nu weer bezet door talrijke boomleeuweriken die prachtig zingen.'	Wonink (1983), 43-44.
Burgergemeenschap	Essenlandschap (na bemesting en maisteelt)	Herikerberg bij Markelo	Neutraal: 'Op de es, waar de bruingele staken van de vorig jaar oktober afgemaaide snijmaaisstengels nog boven de aarde uitsteken, hebben de roeken en kauwtjes het naar de zin. [...] ik zag wel vijf veldleeuweriken bezig met voedsel zoeken tussen de rijkelijk met drijfmest besproeide planteresten van het vorige groeiseizoen.'	Wonink (1983), 46.
Burgergemeenschap	Bos, moeras en heide	Schultenwolde bij Tubbergen	Positief: 'Het meer [een pingoruïne] is anderhalve hectare groot en ligt te blinken in een wereld van rietmoeras, pijpestrootje en heide. Hier en daar staan wat vliegdenen, jeneverbessen of berken. [...] Rond het ven heeft een vogelkenner tachtig verschillende soorten vogels waargenomen.'	Wonink (1983), 50.
Buitenstaanders	Bos (na verzuring)	Heel Twente	Negatief: 'De uitzonderlijke hoge concentratie aan dieren, te weten varkens, kalveren en kippen, in bepaalde gebieden zoals de Peel, de Gelderse Vallei en Twente, produceren dusdanige hoeveelheden mest en dus ammoniak, dat het milieu niet meer in staat is deze afvalstoffen op een juiste wijze te verwerken. Het bos en de bodem raakt overzadigd waardoor het bosecosysteem volledig uit balans raakt. Zo zijn de bomen dan niet meer in staat om de juiste voedingsstoffen in de juiste verhouding op te nemen. De bladeren en naalden worden door de agressieve stoffen aangetast. Het gevolg van deze aantasting is dat de bomen verzwakken en vatbaar worden voor allerlei ziekten. Eerst sterven individuele bomen en daarna hele percelen. De bosbouwer kan maar weinig doen om het bos te redden.'	Boo, Coops, & Demarée (1988), 28. (Heidemij 100 jaar)
Buitenstaanders	Boscultuur	Heel Overijssel	Positief: 'In Drente en Overijssel [...], waar de betere grondsoort al bij de aanplant meer mogelijkheden bood, zien de jonge bossen er meteen al gevarieerder en natuurlijker uit [dan op de arme gronden van de Veluwe en in Noord-Brabant], terwijl ze bovendien meer hout opleveren.'	Boo, Coops, & Demarée (1988), 18. (Heidemij 100 jaar).
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Bedrijven van 10 à 12 ha hebben [door eeuwenlange delingen bij vererving] de ontstellende lengte van 7 tot 9 km gekregen, terwijl de ontoereikendheid van de ontsluiting en de ontwatering iedere beschrijving tart.'	Tijdschrift van de leefomgeving (1955), 231.
Buitenstaanders	Verveninglandschap en veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Resumerende kom ik tot de conclusie dat Vriezenveen over enige jaren een totaal ander aanzien zal krijgen en van een achtergebleven gebied omgetoverd zal worden tot een modern goed geoutilleerd landbouwgebied.'	Ir. A. J. Markvoort, hoofdingenieur-directeur van de Cultuurtechnische Dienst in Overijssel. In: Tijdschrift van de leefomgeving (1958), 16.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			'Dan zal daar echter niet alleen een ruilverkaveling in de traditionele zin van dit woord tot stand zijn gekomen, doch een formeel agrarisch ontwikkelingsplan zal zijn beslag hebben gekregen, dat ruim 4000 ha van het Overijsselse platteland opheft uit een toestand van verstikking en in het bijzonder het agrarische volksdeel van het achtergebleven gebied van N.O. Overijssel weer nieuwe krachten geeft en opvoert tot nieuwe en grotere welvaart.	Tijdschrift van de leefomgeving (1955), 231.
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Wat de landbouw betreft, dus de voornaamste bron van inkomsten, is een goede exploitatie onmogelijk. [...]Zowel de slechte ontwatering als de onvoldoende ontsluitingen en de perceelsvorm met daaraan gekoppeld de ligging van de bedrijven t.o.v. de grond, zijn factoren, die een bestaansmogelijkheid in de landbouw in de weg staan, zo niet onmogelijk maken.'	Tijdschrift van de leefomgeving (1956), 166, 169.
Buitenstaanders	Verveninglandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Tot nu toe gebeurde [het vervenen] ongeregelder, ledere eigenaar begon waar hij goed dacht en groef zoveel hij wilde. Dit gaf grote bezwaren, want als een eigenaar verder verveent dan de buurman, heeft de vervener last van het water dat uit buurmans veen komt, terwijl het veen van de buurman verdroogt. Dit veroorzaakt inklinking' en levert mindere kwaliteit turf, terwijl ook de gewassen die er op verbouwd worden hiervan schade ondervinden.'	Tijdschrift van de leefomgeving (1956), 172.
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Deze ruilverkaveling zal dus voor Vriezenveen van grote betekenis worden. Het wegennet wordt uitgebreid, iedere kavel zal aan een weg komen te liggen en zal dus beter bereikbaar zijn. De ontwatering wordt verbeterd, maar ook de gehele waterbeheersing zal worden bekeken. Er zullen nieuwe boerderijen worden gebouwd, die de grond dicht bij huis zullen kunnen krijgen. De perceelsvorm zal worden verbeterd. Door het instellen van het veenschap zal een bevredigende regeling worden gevonden voor de thans zeer ongeregelde verveningen. Ook zal het aanleggen van het stroomkanaal en de Rijksweg tegelijk met de ruilverkaveling en met behulp hiervan eenvoudiger kunnen geschieden.'	Tijdschrift van de leefomgeving (1956), 173.
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'De laatste methode van herontginning is voor Nederland geheel nieuw. Onder het bouwland in het noordelijk gedeelte varieert de veen dikte van 1 tot 3 meter. Zou men dit complex op de oude manier willen bewerken, hetgeen betekent bezanden, dan zouden de kosten uitzonderlijk hoog worden en vermoedelijk f8.000.- tot f 10.000.- per ha bedragen, zelfs bij machinale bewerking. Daarom wordt thans een proef genomen met een machine, die het zand onder het veen vandaan kan halen, en tegelijkertijd over het land verspreiden tot elke gewenste dikte. De proef is onlangs begonnen, doch thans staat reeds vast dat de kosten minder dan de helft zullen bedragen, terwijl naar de mening van spreker het resultaat niet minder goed is dan bij elke andere methode.'	Ir. A. J. Markvoort, hoofdingenieur-directeur van 'de Cultuurtechnische Dienst in Overijssel. In: Tijdschrift van de leefomgeving (1957), 241.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: '[...] op enthousiaste wijze [memoreerde G. Hoff] nog eens de belangen die bij de uitvoering van deze ruilverkaveling betrokken zijn, [waarbij hij] gloedvolle woorden [gebruikte].	G. Hoff, voorzitter van de Plaatselijke Commissie van de Ruilverkaveling Vriezenveen,. In: Tijdschrift van de leefomgeving (1957), 242.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Houtopstanden (over stimuleren en subsidiëren aanplant erfbeplanting)	Heel Overijssel	Positief/neutral: 'Vrijwel alle deelnemers vinden dat iedereen zoveel mogelijk voor erfbeplanting moet zorgen, maar dat de overheid dit niet verplicht moet stellen. In enkele groepen wordt gezegd, dat erfbeplanting een algemeen belang is en daarom voor 100% gesubsidieerd moet worden.	Tijdschrift van de leefomgeving (Jaargang 1974), 125. (Enquête onder plattelandsgezinnen in Overijssel, in het kader van 'Boer en Milieu')
Buitenstaander (vertegenwoordiging boerengemeenschap)	Platteland (na waterbeheersing)	Heel Overijssel	Neutraal/positief: 'Hoewel de Overijsselse gronden van nature niet bij uitstek geschikt geacht kunnen worden voor de landbouw, zijn ze met de tegenwoordige hulpmiddelen - alleszins bruikbaar. Daartoe is echter allereerst noodzakelijk een goede beheersing van de waterstand. Hoewel de toestand op dit gebied in verschillende streken nog niet ideaal kan worden genoemd, moet toch worden gezegd, dat er in de loop van de laatste 50 jaren zeer veel is verbeterd. Dit heeft dan ook een grote vooruitgang in de landbouw tot gevolg gehad.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 21.
Buitenstaander (vertegenwoordiging boerengemeenschap)	Beekdallandschap (na vervuiling oppervlaktewater industrie)	Heel Overijssel	Negatief: 'De kwestie van verontreiniging der openbare wateren is in bepaalde delen van de provincie urgent, en zal, indien ook van Rijksoverwege geen bijzondere maatregelen worden getroffen, in de toekomst tot onhoudbare toestanden leiden. [...] De zuivering van het [...] water is voor de landbouw van het aller grootste belang, mede in verband met de ernstige bezwaren die de ernstige vervuiling der openbare wateren meebrengt.' [Vervuiling der oppervlaktewater door uitspoelend kunstmest werd niet benoemd].	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 27.
Buitenstaander (vertegenwoordiging boerengemeenschap)	Infrastructuur	Heel Overijssel	Negatief: 'het is meestal zo, dat de verharde landbouwwegen daar komen, waar men er geld voor over heeft en kan hebben. Hoe welvarender het landbouwgebied, hoe meer verharde landbouwwegen er zijn. In de streken daarentegen waar een geringe welvaart heerst, komen in de regel de meeste onverharde of slecht onderhouden wegen voor. Zo zijn er enkele noodgebieden in deze provincie. De financiering of gedeeltelijke financiering door belanghebbenden heeft tot gevolg gehad, dat er op sommige plaatsen een teveel aan verharde wegen is of dat de tracering niet juist is. Een onjuiste verkaveling van bedrijven brengt ook weer een onjuiste tracering der wegen mee.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 30.
Buitenstaander (vertegenwoordiging boerengemeenschap)	Infrastructuur (na verbetering)	Heel Overijssel	Positief: '[...] een goed wegennet [kan] één der voorwaarden voor een streek [...] zijn om tot welvaart te geraken.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 32.
Buitenstaander (vertegenwoordiging boerengemeenschap)	Vervenningslandschap (plan tot ontginning)	Vriezenveen, ontginning Paterswal	Negatief: 'Een ontginning van het gehele gebied stuit thans op moeilijkheden, door het nu versnipperde bezit in enkele delen, door het ontbreken van een goed wegennet en ook doordat de vervening nog in volle gang is, Bovendien blijkt de uitvoering van het door het Staatsbosbeheer ontworpen landschapsplan voor de particuliere eigenaars bezwaarlijk te zijn.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 37.
Buitenstaander (vertegenwoordiging boerengemeenschap)	Veenontginningslandschap (plan tot ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'De voorbereidingen voor deze ruilverkaveling, die veel aparte problemen meebracht, zijn thans nagenoeg voltooid. Verwacht mag worden, dat de stemmng medio 1954 zal plaats vinden.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 37.
Buitenstaanders	Veenontginningslandschap (na verbetering afwatering)	Vriezenveen	Positief: 'Het door het ambtsgebied Almelo daartoe ingerichte demonstratieterrein voldeed aan de hoogste eisen, die men in deze kletsnatte septemberweek aan de veengrond van Vriezenveen kon stellen [...].'	Tijdschrift van de leefomgeving (1957), 242.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Heide, landgoed (plan tot ontginnen)	Twickel	Neutraal: 'Een deel van de hier aanwezige woeste gronden kan wellicht nog worden ontgonnen, maar het is gewenst dit in groter verband te bezien met het oog op het ongerept bewaren van het karakter van het landgoed.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 37.
Buitenstaander	Kampen- en essenlandschap (na onteigening gronden voor stedelijke uitbreiding)	Enschede	Neutraal: 'Van de te bebouwen oppervlakte grond is ± 60 ha in gebruik bij landbouwers, welke oppervlakte integraal voor compensatie in aanmerking komt. De totale oppervlakte van de bedrijven van deze gedupeerde landbouwers bedragen ± 120 ha cultuurgrond (60 ha elders). De overige oppervlakte voor de stadsuitbreiding, zijnde 330 - 60 ha = 270 ha, is in gebruik bij landbouwers die niet ernstig worden gedupeerd, en vooral bij personen wier hoofdberoep buiten de landbouw is gelegen. Hierin voorziet de financiële schadeloosstelling.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 41.
Buitenstaander	Kampen- en essenlandschap (na plan onteigening gronden voor stedelijke uitbreiding)	Hengelo	Neutraal/negatief: 'Voor het overgrote deel voorziet i.c. de financiële schadeloosstelling, behoudens enige gevallen, waarin compensatie dringend gewenst zou zijn (± 20 ha).	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 41.
Buitenstaander	Kampen- en essenlandschap (na plan onteigening gronden voor stedelijke uitbreiding)	Almelo	Neutraal/negatief: 'Naar schatting bedraagt de totale oppervlakte ± 250 ha. Van deze oppervlakte komt voor compensatie in aanmerking ± 100 ha. De gehele bedrijfsoppervlakte van deze gebruikers bedraagt ± 134 ha. Voor het overige deel, te weten ± 150 ha, benevens de resterende 34 ha, voorziet de financiële schadeloosstelling.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 41.
Boerengemeenschap (vertegenwoordigd door buitenstaander)	Kampen- en essenlandschap (na onteigening gronden voor plan stedelijke uitbreiding)	Geheel Overijssel	Negatief: 'Thans zijn de twee partijen, bij een onteigening betrokken, geenszins als gelijkwaardig te beschouwen. Door het huidig systeem van prijsbeheersing toch liggen de grondprijzen voor de onteigende partij relatief laag. Anderzijds is het de onteigende vrijwel onmogelijk om nieuwe grond te verkrijgen. Het beginsel der Onteigeningswet inzake de volledige schadeloosstelling in geld, jarenlang terecht gehuldigd, moet thans als volkomen verouderd worden beschouwd, in het bijzonder ten behoeve van boeren en tuinders, die hun bedrijf moeten voortzetten. Voor wat betreft grondaankopen (die veelal nauwelijks het karakter van vrijwilligheid dragen, aangezien de onteigening als stok achter de deur toch steeds dreigt) kan mutatis mutandis hetzelfde worden gezegd.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 43.
Buitenstaander	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Deze kleine perceeltjes met hun vele sloten en overpaden waren uit eindelijk praktisch niet meer te exploiteren. Langs de Dorpsstraat was intussen een zeer dichte lintbebouwing ontstaan, doordat iedereen zijn boerderij op eigen grond wenste te zetten. Tenslotte was men gedwongen de boerderijen ook achter elkaar te bouwen. De geringe ruimte op de erven had uiteraard een nadelige invloed op de bedrijfsvoering. De slechte verkaveling met de gebrekkige ontwatering en de onvoldoende bereikbaarheid van de percelen (ontsluiting) maakten hier een ruilverkaveling wel dringend noodzakelijk.'	Casseres, et al (1959), 21.
Buitenstaander	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Welk een enorme verbetering door deze ruilverkaveling wordt verkregen, blijkt overduidelijk uit de beide kaarten, die de oude en de nieuwe toestand naast elkaar weergeven.'	Casseres, et al (1959), 21.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap	Schipbeek bij Haaksbergen	Positief: 'In mijn jongens jaren was de Schipbeek voor ons, vooral 's zomers, het mooiste ontspanningsoord, dat we ons konden bedenken.'	Feenstra (1974), 451.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap (vertegenwoordigd door buitenstaander)	Kampen- en essenlandschap (na onteigening gronden voor stedelijke uitbreiding)	Geheel Overijssel	Negatief: 'In de eerste plaats betekent het landbouwbedrijf voor de betreffende landbouwer niet alleen een bestaansmogelijkheid voor zichzelf, doch vooral ook voor zijn nageslacht. Aan dit laatste wordt door de landbouwer grote waarde gehecht. Was dit niet het geval dan zouden vele bedrijfsverbeteringen als ontginningen en herontginningen, ruilverkavelingswerkzaamheden, etc. achterwege zijn gebleven, en zou er geen boom meer worden ingeplant. [...] Hierbij komt, dat in boerenkringen in het algemeen een overdreven angst bestaat voor de gevolgen van een onteigeningsprocedure. De ondervindingen na 1945, met de onteigeningen krachtens het K.B.F. 67, waarbij schadeloosstelling pas jaren na de datum van de onteigening werd geregeld, hebben hierbij veel kwaad gedaan. [...] Op grond [hiervan] zijn in de afgelopen jaren vele grondaankopen verricht door gemeentebesturen in Overijssel en elders, waarbij de uitbetaalde schadeloosstelling slechts een fractie was van het bedrag, dat door de verkoper had kunnen worden bedongen. In verschillende gevallen getuigden deze transacties van de zijde van de verkrijger eerder van een bedenkelijke mentaliteit dan van enig begrip voor de moeilijkheden van de bij deze grondaankopen betrokken land- en tuinbouwers.'	Landbouwcommissie Overijssel (1952), 43-44.
Burgergemeenschap	Platteland algemeen (na ruilverkaveling)	Twente	Negatief: 'De gevolgen voor natuur en landschap kunnen niet uitblijven. De grote veranderingen en vooral de snelheid waarmee ze zich voltrekken hebben een grote en meestal nadelige invloed op ons landschap en op zijn flora en fauna. De meer intensieve bewerking van de grond en het streven naar een grootschaliger landschap, dat de bewerking vereenvoudigt, heeft tot gevolg dat men de in de weg staande houtopstanden zoveel mogelijk tracht te verwijderen; greppels worden gedicht en het gehele terrein wordt geëgaliseerd. Overhoekjes en drinkgaten worden niet meer geduld. Omdat men nu vaker op het land komt met zwaardere wagens om te mesten (drijfmest) en te oogsten, is diepere ontwatering gewenst om het land wat steviger te maken. De vervanging van rogge door mais met de daaraan verbonden grondontsmetting en het gebruik van bestrijdingsmiddelen vereist trouwens ook een lagere grondwaterspiegel.'	Roding (1981), 53.
Burgergemeenschap	Weilanden (na modernisering)	Twente	Negatief: 'Onze graslanden moeten zoveel mogelijk 'goede' grassoorten bevatten en nagenoeg vrij zijn van onkruid. Zij vereisen een zware bemesting. De eerste oogst begint reeds in mei (voor het kuilvoer) en dat is voor tal van weidevogels funest. Het vee wordt zo mogelijk overdag bij huis gehouden en komt 's avonds in de stal waar het wordt gemolken en tot de volgende ochtend blijft. Op de verder liggende percelen wordt dagelijks gemaaid. Rantsoenen voor een dag worden naar de boerderij getransporteerd met behulp van opraapwagens. Ook daar is de rust verdwenen en in de toekomst zullen we in de weiden alleen nog maar wat jongvee zien.'	Roding (1981), 53-54.
Burgergemeenschap	Houtopstanden, erfbeplanting (na ruilverkaveling en/of modernisering)	Twente	Negatief: 'Ten behoeve van het eigen verkeer, maar vooral ook voor de melktankwagens en het bulkverkeer voor het veevoer moeten veel wegen verhard of verbreed worden. De eens zo fraaie erven worden vaak ontsierd door ligboxenstallen en silo's, terwijl de houtwallen en boerenbedrijfsbosjes, die nu weinig praktisch nut meer hebben voor het bedrijf, verwaarloosd worden.'	Roding (1981), 54.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Platteland (ruilverkaveling na relatienota)	Twente	Neutraal/positief: 'Op het ogenblik is het echter zo, dat reeds bij de voorbereiding ernstig rekening wordt gehouden met de belangen van natuur, landschap en recreatie. De informatie rond de ruilverkaveling is sterk verbeterd en de mogelijkheden tot inspraak en het indienen van bezwaren zijn verruimd. [...] Als men echter alles hij het oude laat, zal dit zonder twijfel tot schade zijn voor natuur en landschap, maar ook voor de boeren.'	Roding (1981), 54, 57.
Burgemeenschap	Platteland (na relatienota)	Twente	Neutraal: 'Ook zonder ruilverkaveling verandert veel ten nadele van natuur en landschap, maar dan op een chaotische wijze, zodat een ruilverkaveling zowel voor de boeren als ook voor het behoud van natuur- en landschap een betere oplossing kan zijn mits men van overheidswege bereid is en bereid blijft om ook voor deze zaken het nodige geld te reserveren.'	Roding (1981), 54.
Burgemeenschap	Essenlandschap	Twente	Positief: 'Zo voor en na midwinter (Kerstmis) is het rustig in het land van Twente. Er hangt dan zo'n wijdse stilte over de essen dat het een genot is voor den stadsen wandelaar.'	Bezoen (1948), 153.
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 't Is mooi, at 't volk vān 't Vjenne Dāt steeds moderniseert, En aait streeft noar vuuruutgoank, Zich geerne effen keert. Noar 't oolde, dāt verbie is, Vuur goud hef āf edoan, Meer in 't gehueugen en böuker, Nog lānge blif bestaan.' [Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Het is mooi dat de Vriezenveners Die steeds moderniseren En altijd streven naar vooruitgang, Zich graag even omdraaien Naar het oude, dat voorbij is, Voorgoed heeft afgedaan, Maar in 't geheugen en in boeken Nog lang blijft bestaan.]	Abbink (2008), 14-15. (Geschreven rond 1954).
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap (tijdens ruilverkavelingen)	Vriezenveen	Neutraal: 'Grote griepers griep op 't Vjenne Vjölle mooie plekkies weg. Woer 'k tjörfies uut dröug in ne benne, Steit noe zun deenk, dat nöumt ze dreg. Weg goat ok de oolde stieëgies, Mie deunk, de jöst, dei is al vot. Daar sneden wie bessemries en wieëchies En veurties böuten wol daar vlot. Grote griepers griep op 't Vjenne Noa walvoart vuur et noageslacht. Woer 't vroeger was bie Dieks en Jenne, Word lääter misschien wal veracht.'	Abbink (2008), 17. (Geschreven rond 1956).
Vervolg			Meer... wat konden ze wat presteren Op eren langen smallen streek. Van 'n oandertweggen kwömmen de "heren" Väke op 't Vjenne um hypotheek. Onthoolt toch dā-i geboren zint Op 'n dorp woer 't eins zo was; Meer... de oolderwete waikzoamhäid, De deugd van 't vuurgeslacht, Dei möt nen Vjenneboer neit kwiet, Wjääät daar goud op verdacht. ' [Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Grote graafmachines graven in Vriezenveen Veel mooie plekjes weg. Waar ik turfjes uit droeg in een mand Staat nu zo'n ding, dat noemen ze 'dreg'. Weg gaan ook de oude steegjes Me dunkt, de horst, die is al weg. Daar sneden we bezemrijs en wilgentenen en vuurtjes stoken ging daar gemakkelijk. Grote graafmachines graven in Vriezenveen Naar welvaart voor het nageslacht. Hoe het vroeger was bij Dieks en Jenne, Wordt later misschien wel veracht. Maar... wat konden ze presteren Op hun lange smalle streek/dorp. Van elders kwamen de 'heren' Vaak in Vriezenveen om hypotheek. Onthoud toch dat je geboren bent In een dorp waar het eens zo was Maar... de ouderwete werkzaamheid De deugd van het voorgeslacht, Die mag een Vriezenveense boer niet kwijtraken Wees daar goed op bedacht.]	

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (over de plannen tot ruilverkavelingen)	Vriezenveen	<p>Neutraal: 'Wat deank-i vääke trugge An 't ontstoan van pad of brugge. Dan word der mangs egist, Umdä-i van vroeger tieden Van d' öldste Vjenneluie Heel wat gegieëvens mist.</p> <p>De keender, noe geboren, Kent läter gennen goaren. Nen kavel deanklik wal. Gein Jöst, gein Moat, gein Bröuke, Gein sleute meer met snöuke, Dei weurde rääk dan in verval. Ik löus in 't blad van 't Vjenne, Kreeg doarnea toen de penne En schreef wat regels op. Een raadslid attendeerde Op de grote weerde Van de noaloatschop. Loat 't noageslacht neit gissen, Gein gegieëvens missen Van woer 't vroeger was.</p> <p>Want gauw heurt tot 't verleden Het vjenneloand van heden, Weg stieëgies, heugten en plas. Dät möt wal duud'lik blieven, Noe kö-i dät nog beschrieven En ok in beeld ebracht.</p> <p>Dan kjönt ze oe zein waiken Met beiste en met vaiken, Met ploug en peerdekracht. Dät möt noe wal geburen En neit te lange duren, Want oanders is al heel wat vot.</p> <p>Op kösten kö-i neit kieken, De instemming zal blieken, Elk dout wat in 'n pot. [Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Wat denk je vaak terug Aan 't ontstaan van pad of brug.</p> <p>Dan wordt er soms gegist, Omdat je van vroeger tijden Van de oudste Vriezenveners Heel wat gegevens mist.</p> <p>De kinderen, die nu geboren worden, Kennen later geen gaard Een kavel waarschijnlijk wel. Geen horst, geen made, geen broekland. Geen sloten meer met snoeken. Die woorden raken dan in verval. Ik las in de Vriezenveensche Courant, Pakte daarna de pen op En noteerde enkele regels. Een raadslid attendeerde Op de grote waarde Van de nalatenschap.</p> <p>Laat het nageslacht niet gissen, Geen gevens missen Van hoe het vroeger was. Want gauw behoort tot het verleden Het Vriezenveense land van nu. Weg steegjes, hoogten en waterplas. Dat moet wel duidelijk blijven Nu kun je dat nog beschrijven En ook in beeld brengen. Dan kunnen ze jullie zien werken Met koeien en met varkens, Met ploeg en paardenkracht. Dat moet nu wel gebeuren En niet te lang (meer) duren, Want anders is er al heel veel weg. Op kosten kun je niet kijken. De instemming zal blieken. Iedereen doet wat in de pot.</p>	Abbink (2008), 17. (Geschreven rond 1954).
Burgergemeenschap	Infrastructuur	Zuid-Twente-route, van Enschede richting Buurse en Ahaus	Positief: 'U zit daar trouwens ook op de Zuid-Twente-route van de ANWB. Landschappelijk valt er veel te genieten langs die weg [...].'	Wonink (1983), 32.
Burgergemeenschap	Weilanden en houtopstanden	Twente	Positief: 'En als het weer niet te stormachtig blijft, dan kan het heel mooi zijn in de Februarimaand. De konijnen dollen rond op het veld om te paren. In de hoge bomen zijn de eksters al druk aan het timmeren (nestelen).'	Bezoen (1948), 156.
Burgergemeenschap	Platteland	Twente	Positief: 'De Meimaand, dat is Twente op zijn mooist. Ook voor den boer is het een gewichtig jaargetijde [...] in juni zijn de dagen al lang en heet, de nachten kort en haast even drukkend. En zo moet het ook zijn, de tijd van hooien nadert immers en die geeft toch al zo veel werk aan den boer en aan de boerin. Laat de stedeling nu bij wijlen naar een verfrissend schoer snakken, de buitenman maalt daar weinig om.'	Bezoen (1948), 158.
Burgergemeenschap	Essenlandschap	Herikerberg bij Markelo	Positief: 'Zo kan deze wandeling een confrontatie betekenen met vogels van bos en wijde veld en in elk geval met flink wat landschapsschoon.'	Wonink (1983), 46.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap*	Verveninglandschap (na moderniseren)	Vriezenveen	<p>Neutraal: 'Vroeger göngen de boeren van 't Vjenne In 't noajaor tjörf halen uut 't veld. De meesten deden 't vuur eigen huusbrand, Meer ok verschäiden wal vuur 't geld.</p> <p>'n Schwastein mos an 't roken blieven, 't Was neit te roem vuur vrouwe en keend. 's Zwammers mos 'n tjörf dan dreugen</p> <p>En 's weenters vot duur wjäär en weend. De wagens dei wörden al woer grötter, Eerst nog gewoon recht uut recht an, Meer läter hadden der ok verschäidenen Bwaven de räa 'n waverstjekke an. 't Warren doe vanzölf nog lezeren hoepels, Locht was pas van läter tied. Nog effen en wie zint ok de herinnering An al 't gedou van 't vuurgeslachte kwiet. [Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Vroeger gingen de boeren van Vriezenveen In 't najaor turf halen uit het veld.</p> <p>De meesten deden dat voor het eigen huisbrand, Maar ook verscheidenen wel voor 't geld. De schoorsteen moest wel blijven roken, 't Was armoedig voor vrouw en kind. 's Zomers moest de turf dan drogen En 's winters weg door weer en wind. De wagens werden steeds groter Eerst nog gewoon rechttuit rechtaan, Maar later hadden ook verscheidenen</p> <p>Boven de wielen een over... [soort uitbreiding?]. 't Waren toen natuurlijk nog ijzeren hoepels, Luchtbanden waren pas van later tijd. Nog even en we zijn ook de herinnering Aan alle bezigheden van het voorgeslacht kwijt.]</p>	Abbink (2008), 41. (Geschreven rond 1956).
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	<p>Neutraal: 'Grote griepers grepen op 't Vjenne Al dei smalle äkers weg. De stieëgies dei-k van joonsäf kenne, Zint ummeropt duur ploeg en dreg. Wisse was dät wöulen weans'lik:</p> <p>Het was gebuurt, 't kon zo neit meer. Meer toch ... het is toch o zo means'lik, Vuur aaltied vot, dout toch wal zeer. Vuur aaltied vot zint noe de stieëgies, Woer at vare nog vuur 't leste zat. ...</p> <p>Vuur aaltied vot de mooie päächies, Vuur aaltied vot 'n smokkelpad. Vuur aaltied vot, deank ik zo väke, A-k es zo allene zin.'</p> <p>[Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Grote graafmachines groeven in Vriezenveen Al die smalle akkers weg.</p> <p>De steegjes die ik van jongsaf kende, Zijn omgetrokken door ploeg en dreg. Dat gewoel was zeker wenselijk Het was fgelopen, 't kon zo niet meer. Maar toch... het is toch o zo menselijk, Voor altijd weg, doet toch wel pijn. Voor altijd weg zijn nu de steegjes, Waar vader op 't laatst nog zat... Voor altijd weg de mooie paadjes, Voor altijd weg het smokkelpad.</p> <p>Voor altijd weg, denk ik zo vaak, Als ik een keer zo alleen ben.]</p>	Abbink (2008), 46-47. (Geschreven rond 1956).
Burgemeenschap	Heide (na ontginning)	Tussen Albergen/ Zenderen	Negatief: '[...] helaas gedeeltelijk ontgonnen heideveld met zonnedaau en steenbreek [...]'	Wonink (1963), 29.
Burgemeenschap	Houtopstanden	Omgeving Agelo	Positief: '[...] puur Twents panorama - met de vele houtwallen [...]'	Wonink (1963), 30.
Burgemeenschap	Moeras (gespaard na ontginningen)	Omgeving Huneborg	Positief: 'Vijftig hectaren lisdodden, wilgen, elzen, holpijpen, riet en moerassige vennen bleven gespaard toen dragline en bulldozer honderden bunders tot wei- en akkerland maakten. Het natuurreservaat [...] is een echte jungle, waar blauwborst, rietgors en kiekendief broeden en in het voorjaar de sprinkhaanrietzanger ratelt en de zeldzame krekeltzanger, op doorreis, een concert geeft.'	Wonink (1963), 30.
Burgemeenschap	Moeras (gedeeltelijk ontgonnen)	Voltherbroek	Neutraal: '[...] het Voltherbroek, gedeeltelijk ontgonnen, nietemin nog menig wonderschoon natuurtafereeltje biedend.'	Wonink (1963), 30.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			<p>Ok was der meestied keze En kreantenstoete man, As ik der nog goud an deanke, Dan smul ik der nog van. [Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Als ik zo aan Vriezenveen denk, In de mooie voorjaartijd, Dan ben ik zo in gedachten</p> <p>Het heden vaak kwijt. Dan ga ik jaren terug, Toen het nog heel anders was. Maar het mooie van die tijden Besef je later pas. Toen werden in de voortijd (van te voren?) De stallen leeg geschept Van stukken (?) met de greep/mestvork, Ik heb ze nog gekend. Die moesten dan met de 'hauwe' Voor het strooien goed kapot worden gemaakt. Wat waren het soms harde brokken. Die kreeg je niet zomaar fijn. En als het dan zo ver klaar was (voor de zaaivoer bleef wat staan) Dan kon je als je arbeiders kon krijgen Aan het aardappels poten gaan. Wat was dat toch gezellig, Dat poten in de voor.</p> <p>Wat mest ophalen voor de kerels Dat viel je niet erg zwaar.</p> <p>Want meestal lukte het je wel Zo op je dooie gemak En zat je ondertussen Met een poter/pootaardappel op een zak. En als dan de akker weer zwart was, Precies zoals het moest zijn, Dan ging de hele optocht Weer naar het Vriezenveense bos.</p> <p>Dan stond daar in de keuken Een potersmaal gereed Van vers boerenwittebrood En plakken lang en breed. Ook was er meestal kaas En krentenbrood man, Als ik er nog goed aan denk Dan smul ik er nog van.]</p>	
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na/tijdens ruilverkaveling)	Vriezenveen	<p>Neutraal/positief: 'Dezölfde grond op 't Vjenne Wod'joarliks nog bebauwd, Meer noe is 't ne mesieene, Den as de gäter hauwt. Doorin koomp dan nen pwätter, Gein burenhölpe meer.</p> <p>'t Is misschien zo wal bjätter, Zo noa de nieje leer. En kiek ik in de kroante, 'k Bedoele 't Vjenneblad, Dan zint de Vjeanse vöute</p> <p>Neit lange lenger zwat. Dan- fiets ie zo van bwaven Pardoes het badhuus in. En 't koolde of lauwe water,</p> <p>Dät sputtelt oe tieëgen 'n kin. Geliek he-i Vjenneluie, Vroagt neit ait of 't wal kan. Zoiets dät deden ze vroeger,</p> <p>Profiteer ie der meer van! [Vertaling met dank aan Goaitsen van der Vliet: Dezelfde grond in Vriezenveen Wordt jaarlijks nog bebouwd, Maar nu is het een machine Die de bouwvoor gaten slaat. Daarin komt dan een pootaardappel. Geen burenhulp meer. 't Is misschien zo wel beter, Zo volgens de nieuwe leer. En kijk ik in de krant, 'k Bedoel de Vriezenveense courant, Dan zijn de Vriezenveense voeten Niet langer zwart meer. Dan fiets je zo van boven Pardoes het badhuis in. En 't koude of lauwe water, Dat spat tegen je kin. Gelijk hebben jullie Vriezenveners, Vraag niet altijd of het wel kan. Zoiets dat deden ze vroeger, Profiteer er maar van!]</p>	Abbink (2008), 47. (Geschreven rond 1956).
Burgergemeenschap	Platteland, infrastructuur (na modernisering)	Twente	<p>Positief: 'Intussen is er [...] nog heel veel gebleven [...] van het hele Twentse natuurschoon en al is het ook aangepast aan ons moderne levenspatroon, wij hebben er vrede mee. Ook asfaltwegen in ruilverkavelingsgebieden en hoogspanningsleidingen of dieseltreinen door het Twentse landschap kunnen het natuurschoon op merkwaardige wijze accentueren, voor wie er maar oog voor heeft. De tijd van de "kleine paden" die slingeren over de heide en die aangaan op de hutten der armen [...] die tijd is wel voorbij, alle in dichtersgeest opgetrokken romantiek ten spijt! Ook met de rechtgetrokken kronkelende beekjes en riviertjes hebben we ons allang verzoend.'</p>	Buursink (1969), 14.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Bos	Singraven	Positief: '[...] een ware climax van deze dagtocht Almelo-Duitse grens.'	Wonink (1963), 30.
Burgemeenschap	Heide (na verstedelijking/ opslokking heide)	Twente	Negatief: 'Hoelang zullen de vogelvrienden nog van dit schouwspel kunnen genieten in Twente? Als we de steeds voortschrijdende uitbreiding zien van onze steden, moeten we dan niet dankbaar zijn, dat we nú leven en geen eeuw later? Want dan zijn er in Twente waarschijnlijk geen korhoenders meer.'	Florijn (1966), 72.
Boerengemeenschap	Platteland/natuur (na streekplan)	Twente	Negatief: 'In de <i>natuurmonumentengebieden</i> vindt een volkomen "bevrozing" plaats. Wat daar aan landbouw is, mag er blijven, maar er mag niets gedaan worden wat de natuur verstoort. De waterhuishouding moet er aangepast worden aan de flora en fauna die men er vindt. Hier wordt de functie van boer dus die van parkwachter! Wat de bouwmogelijkheden betreft willen we hier een punt van bezorgdheid aanstippen, waaromtrent het streekrapport de boer én in de mist én in de kou laat staan. [...] dan zal er ook in het buitengebied geen plaats zijn voor rustende ouders op of in het bedrijf. [...] Is het een wonder dat boeren er niet gerust op zijn dat het Streekplan Twente wel het beste met ze voor heeft? Want boer zijn in het stads- en dorpsgezicht van het nieuwe Twente [...] dat is echt geen genoeg meer. [...] De conserverings-richtlijnen, die het Streekplan in wezen inhoudt, maken van een groot deel van agrarisch Twente een monumentengebied, waar de boer als agrarisch ondernemer ten zeerste beknot wordt in het benutten van zijn eigen grond.'	Roerink (1966), 10-12.
Boerengemeenschap	Houtopstanden (na welstands-bepalingen)	Twente	Negatief: 'We hebben al rekening te houden met de zogenaamde welstandbepalingen, waarbij het bijvoorbeeld verboden is wallen te rooien en bomen te kappen. We hebben daar begrip voor, al lijkt het wel eens meer op bevoogding dan op behoud van landschapsschoon...'	Roerink (1966), 16.
Boerengemeenschap	Infrastructuur (na streekplan)	Twente	Positief: 'Ten aanzien van de aanleg van wegen kunnen wij niet anders dan positief staan, omdat ook de boeren zelf het grootste belang hebben bij een goed verkeersnet, ook in en rond hun gebied. Het blijkt zelfs vaak dat gemeentebesturen er maar niet doordrongen kunnen worden dat de plattelandswegen ten behoeve van het agrarisch bedrijf verhard en onderhouden moeten worden.'	Roerink (1966), 21.
Burgemeenschap*	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Positief: 'As ik zo deanke an 't Vjenne, In de mooie vuurjaarstied, Dan zeen'k zo in gedachten Het heden vääke kwiet. Dan goa'k joren terugge, Toen 't nog heel oanders was. Meer 't mooie van dei tieden Besef ie lääter pas. Toen wódden in de vuurtied De ställe lääg emeand, Van stukke met de grepe, ik hebbe ze nog ekeand. Dei mon'n dan met de hauwe Vuur 't streeien goud kepot. Wat warren 't mangs hatte bonken Dei ha-i zo neit an mot. En as 't dan zo wied kloar was (Vuur de vulvoer bleef wat stoan) Dan ko-i a-i volk konden kriegen An 't eerpel pwatten goan. Wat was dät toch gezellig, Dät pwatten in de voer. De keerls wat mes inhalen Dät völ oe niet heel zoer. Want meest tied ko-i 't wal reddan Zo op oen doö gemak En zat ie tuschentied Met 'n pwätter op 'n zak. En as dan 'n houk wier zwat was, Precies zo as 't toen mos, Dan göng 'n helen optocht Wier noa de Vjennebos. Dan stäön door in de kjökken Een pwättersmoal gereed Van vasse boerenstoete En plakken loank en breed.'	Abbink (2008), 46-47. (Geschreven rond 1956).

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Natuurgebieden/platteland (na streekplan)	Twente	Negatief: 'In het Twentse <i>natuurgebied</i> komt de boer er al even bekaaid af. Hieronder verstaat men in het Streekplan: boscomplexen, heidegronden, woeste gronden en de daarbij aansluitende landbouwgronden, welke gebieden bewaard moeten blijven om hun landschappelijke schoonheid en hun natuurwetenschappelijke waarde, het zijn de zogenoemde <i>recreatie-uitloopgebieden</i> . Hier zijn <i>landbouw</i> en <i>bosbouw</i> mogelijk voorzover de natuurwetenschappelijke en landschappelijke, evenals de recreatieve waarde niet wordt geschaad. Maar... wat natuurwetenschappelijk geboden is, kan voor de landbouw funest zijn. Bijvoorbeeld: zeldzame planten en bloemen in dit gebied, welke onder natuurbescherming staan, zullen een waterhuishouding noodzakelijk kunnen maken, welke voor de landbouw funest is.[...] Dit wordt dan het Twentse Natuurmuseum met de boer als stoffering van het landschap en bovendien nog als parkwachter. Het behoud van deze gronden in hun "natuurlijke staat" wordt van groter belang geacht dan het particuliere, agrarische gebruik door de eigenaars ervan. [...] de boer van vandaag en morgen, van wie verlangd wordt, dat hij alle denkbare beperkingen op zich neemt om te bewerkstelligen dat zo'n natuurmonumentengebied zo gaaf mogelijk wordt overgeheveld naar de toekomst van 1985 tot 2000 en die desondanks ook in zo'n natuurmonumentengebied op zijn bedrijf vandaag moet kunnen werken en ervan moet kunnen leven, zo'n boer laat men in het ongewisse. Terwille van de natuurwetenschappelijke en/of historische waarde van zijn grond als toevalligheidsfactor! Het particuliere financiële en economische aspect is blijkbaar niet de zorg van de lieden die zo bezorgd zijn voor het behoud van natuurmonumenten.'	Roerink (1966), 18, 20.
Buitenstaander	Bossen en essenlandschap (na recreatieplan)	Oost-Twente	Negatief/neutral: 'Wij moeten vooral oppassen dat er op het Twentse landschap niet een te grote druk wordt uitgeoefend. Het huidige type van het Twentse landschap: bossen en essen, vooral aan de kant van de Duitse grens, geeft betrekkelijke rust, maar wij moeten ervoor waken dat dit type niet geschonden wordt. Wij moeten die type in geen geval zonder meer openstellen voor recreatie.' [Waarna vervolgens gepleit wordt voor concentratie van recreatie in enkele grote gebieden].	Buursink (1969), 14-15.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na afsluiten voor grote scheepvaart)	Kanaal Almelo-Nordhorn	Positief: 'Nauwelijks heeft men het centrum van Almelo achter zich gelaten of men is begonnen aan een route die een urenlang verblijf in de vrije natuur garandeert. Een tocht langs het kanaal Almelo-Nordhorn dat op zijn hellende oevers een gevarieerde plantengroei draagt. Een route door bossen en weiden, boomkampen en moerassen, die tezamen met honderden houtwallen, een manifestatie geven van wat de Twentse natuur biedt. Dit kanaal, sinds lang geen scheepvaart van enige betekenis meer doorgang biedend, vormt de laatste jaren een steeds belangrijker ontspanningsterrein, een recreatielint voor dagjesmensen. [...] En heel die vele kilometers lange kanaaldijk is een natuurreserveaat geworden, waarop soms zeldzame planten nog ongestoord tot bloei kunnen komen. En dat is op zo heel veel plaatsen niet meer mogelijk in ons dichtbevolkte land.'	Wonink (1963), 25-27.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Platteland (na recreatieplan)	Twente	Negatief/neutral: 'Wij willen vooral stimuleren. Ook en vooral op het gebied van recreatie, waar wij met de neus bovenop gedrukt worden. Is het alleen een kwestie van business? Dan weten we, als goed gearde Twentenaren, daar wel munt uit te slaan. Maar het probleem reikt veel verder [...]. En juist omdat Twente nog niet helemaal verzakelijkt en juist omdat wij echt niet van plan zijn om ons landschap, onze natuur, onze folklore, tegen elke prijs te verkanselen, daarom betuigen wij gaarne onze sympathie voor de plannen van het RBB [zie voorgaande], waarbij de recreant centraal gesteld wordt en waarin aan het karakter van Twente geen geweld gedaan wordt.'	Buursink (1969), 16.
Burgemeenschap	Platteland (na recreatieplan)	Twente	Neutraal: 'Nu slaat bij "voorzieningen" en "massarecreatie" sommigen de schrik om het hart. Zij willen Twente stil houden en zoeken zelf de stilste plekje op, ver van de drukte. Die stilteminnaars blijkt echter uit verzamelde cijfers slechts 10pct uit te maken van het totaal aantal ontspanningszoekers. Meer dan 80pct blijft behoefte hebben aan wat meer massale recreatiemogelijkheden. En zelfs de stiltezoeker heeft af en toe behoefte om na een wandeling op een buitenterrasje neer te strijken.'	Hoitink (1969), 17.
Burgemeenschap	Natuurgebieden (na opkomst recreatie)	Twente	Neutraal: 'Er zijn mensen die het betreuen dat het grote publiek wordt "losgelaten" in de rust en stilte van de natuur. Hun angst, dat daarmee het paard van Troje wordt binnengehaald, is overbodig, want de praktijk heeft al heel duidelijke bewezen dat het concentreren van het publiek op enkele punten de rust en stilte in het landschap ten goede komt. Veel stedelingen zijn trouwens zo bang voor het bos, dat zij zelfs een goed afgebakend wandelpad niet aandurven en liever aan de kant van de weg blijven zitten. Voor die categorie is er de moderne service van picknickplaatsen met houten tafels, bankjes en prullemanden.'	Buter (1969), 40.
Burgemeenschap	Platteland (na moderniseren landbouw)	Twente	Neutraal: 'Landschapszorg is iets anders dan conserveren van de bestaande toestand. Onze bossen hebben we aan een vroegere generatie landgoedeigenaren, onze heide en houtwallen aan de boeren van oud-Twente te danken. Het landschap verandert met de generaties, maar dat wil niet zeggen, dat het bij iedere generatie in even veilige handen is. Het argument van O.L.M. [Overijsselse Landbouw Maatschappij] voorzitter Jonkhans, dat men, gezien de resultaten van vroeger, die zorg voor het landschap nu en straks wel aan de agrariërs kan toevertrouwen, is een zwak argument. Nu houtwallen en erfbplantingen hun economisch nut verloren hebben, zouden zij grotendeels zonder scrupule voor de bijl gaan, wanneer de natuurbeweging geen tegendunk gaf. En onder die "natuurbescherming" wil ik dan ook wel verstaan, wat de boer eronder verstaat, voor wie landschapsbehoud en monumentenzorg één pot nat zijn.'	Buter (1969), 40.
Buitenstaander	Heide, moeras (na ontginning)	Twente	Negatief: 'De vraag doet zich voor of al deze ontginningen ooit goede landbouwgronden zullen opleveren. Daar ze duizenden gulden per hectare kosten en met overheidssubsidie tot stand komen, zou daar eigenlijk niet aan mogen worden getwijfeld. Dat er natuurschoon van hoge kwaliteit voor is opgeofferd is helaas geen vraag, maar een smartelijke constatering.'	Toeristenkampioen (1962),374.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Platteland (na vervuiling)	Twente	Negatief: 'Het natuurbeschermingsjaar van 1970 is stellig niet ongemerkt aan de grote problemen van natuurbehoud, landschapsverzorging en milieu voorbij gegaan. Geen krant kon men openslaan of er werden sombere toekomstbeelden opgehangen over de degeneratie van het natuurlijke milieu.'	Keiser (1971), 16.
Burgergemeenschap	Opgaand hout en beekdal-landschap (na gebruik chemische onkruidbestrijding)	Twente	Negatief: 'De overdadige begroeiing van wegbermen, wateren en oevers wordt veelal tegengegaan met chemische onkruidbestrijdingsmiddelen. Soms gebeurt dit dermate rigoureu, dat de onderste takken van bomen geheel verdorren. [...] Wij besloten ons te richten tot Gedeputeerde Staten. Na aangetoond te hebben, dat juist bermen en oevers in een cultuurlandschap veelal de laatste wijkplaatsen vormen voor flora en fauna, spraken wij onze verontrusting hierover uit, dat de bestrijdingsmiddelen de gehele biotoop en met name in het water zouden kunnen verstoren.'	Keiser (1971), 20.
Buitenstaanders	Platteland (na ruilverkaveling)	Twente	Positief: 'De heer ir. B.C. Kijlstra hield een lezing over landschapsbouw. Het meest opvallende was naar mijn [Dr. Keiser] mening dat van natuurbeschermingszijde ruilverkavelingen juist aanvaard bleken te worden als middel om verdere degeneratie van kwetsbare landschappen tegen te gaan.'	B.C. Kijlstra (ingenieur bij Staatsbosbeheer en vanaf 1972 bijzonder hoogleraar historische ecologie UVA), via: Keiser (1971), 22.
Burgergemeenschap	Natuurgebieden (na aantasting)	Twente	Negatief: '[...] wij stellen dat de Twentse natuur van een zeer bijzondere aard is en [...] daarom [is] de grootste waakzaamheid geboden tegen verdere ontluistering van het Twentse land [...].'	Roding (1973), 6.
Burgergemeenschap	Natuurgebied (na aantasting)	Lutterzand	Negatief: 'Ontelbare voetstappen in het Lutterzand, waar het contact met de natuur van grote innigheid was. Alleen de herinneringen zijn gebleven.'	Roding (1973), 7.
Burgergemeenschap	Natuurgebied	Ageler broek	Positief: 'De schoonheid van de Twentse natuur is wel van een zeer bijzondere aard, zoals deze plas laat zien aan de Kanaaldijk in het Ageler broek.'	Roding (1973), 7.
Burgergemeenschap	Natuurgebieden (na aantasting)	Twente	Neutraal: 'Al is er de laatste jaren een achteruitgang te bespeuren, toch mogen we zeggen dat sommige delen van Twente nu nog tot de rijkste natuurgebieden van ons land behoren.'	Roding (1973), 10.
Burgergemeenschap	Natuurgebied (nav. plan tot gedeeltelijke in cultuurneming)	De Lutte	Negatief: 'Mocht men besluiten dit deel van Twente met behoud van de uitgesproken natuurgebieden eens 'netjes' in cultuur te brengen, dan zou dit een fataal verlies van wel 180 [vrij zeldzame tot zeer zeldzame planten] soorten betekenen! [...] het zou een schande zijn als, als deze streek, dat wij wel het 'hart' van Twente zouden willen noemen, onherstelbaar verloren zou gaan.'	Roding (1973), 10.
Burgergemeenschap*	Platteland (na veranderingen voor WO II)	Twente	Neutraal: 'Pas in de loop van de vorige eeuw toen de markegronden werden verdeeld, de "kunstmest" in gebruik kwam en grote werken tot uitvoering kwamen, zoals de aanleg van wegen en kanalen en ontginningen op grote schaal, begon de kentering te komen. Daarbij kwam later de opkomst van de industrie en steden. Gelukkig ging dit alles nog in een matig tempo, zodat de verliezen dikwijls nog meevielen omdat de natuur gelegenheid kreeg zich aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden. Zelfs werd hier en daar winst geboekt. De crisis in de landbouw en de mede daarin in verband staande uitbreiding van landgoederen en het bosareaal is in vele opzichten gunstig geweest.'	Roding (1973), 11.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Platteland (na veranderingen na WO II)	Twente	<p>Negatief: 'De ontwikkeling na de tweede wereldoorlog heeft een heel ander karakter. Deze is gekenmerkt door de grote snelheid waarmee zij zich voltrekt en de onherstelbare schade die zij meebrengt. Bovendien had de oorlog een verslechterde mentaliteit veroorzaakt, waarbij het egoïsme en materialisme de boventoon voert. We willen hieronder een aantal van die kwalijke invloeden van na de tweede wereldoorlog noemen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De overdreven waarde welke men vaak nog meent te moeten hechten aan een steeds verdergaande industrialisatie van ons land, dat daarvoor minder geschikt is [...]. 2. De snelle en al te vaak kunstmatige aanwas van dorpen en steden tengevolge van de bevolkingsaanwas en ontvolking van de stadscentra. 3. De toenemende vervuiling van grond, water en lucht. 4. De dikwijls ongemotiveerde uitbreiding van het wegennet en de verharding van wegen, tengevolge waarvan planten en dieren nu nog maar op 'eilandjes' voorkomen, waardoor verbinding tussen gelijksoortige milieus steeds moeilijker wordt. [...] 5. De dikwijls op een ondoordachte wijze uitgevoerde uitbreiding van de hoogspanningsnetten, die het landschap ontsieren en de vogelstand schaden [...]. 6. De toenemende verontrustende wateronttrekking aan de bodem ten gevolge van de bevolkingsaanwas en uitbreiding van de industrie, alsmede een algemeen voorkomende waterverspilling ook door versnelde afvoer van tijdelijk, overtollig water. [...] 7. Verstoring van de rust als gevolg van de vermeerderde recreatiedruk, de drukte op wegen en het verkeer in de lucht. 8. De toenemende nivellering van het landschap tengevolge van ontgronding en 'verbetering' van cultuurgrond. 9. Ruilverkavelingen. 10. Intensivering en veranderde werkwijze door mechanisering in landbouw en veeteelt, zoals het vervroegd maaien, schotelmaaiers, onkruidverdelgers, insectenbestrijdingsmiddelen, zaaizaadontsmetters, vergroting van bedrijven, etc. 11. Het verwaarlozen en verdwijnen van houtwallen, drinkgaten en wegbermen. 12. Het opkomen van agrarische industrie (kippen, varkens, kalveren en rundvee) met de specifieke bezwaren daaraan verbonden. <p>Uit het voorgaande zouden we kunnen afleiden, dat onze natuur hard op weg is naar een algehele ondergang [...].'</p>	Roding (1973), 11-13.
Burgergemeenschap	Weilanden en houtopstanden	Twente	<p>Positief: 'En als het weer niet te stormachtig blijft, dan kan het heel mooi zijn in de Februarimaand. De konijnen dollen rond op het veld om te paren. In de hoge bomen zijn de eksters al druk aan het timmeren (nestelen).'</p>	Bezoen (1948), 156.
Boerengemeenschap	Platteland (na streekplan)	Usselo, St. Isidorushoeve, Buurse, Boekelo, Beuningen, Tilligte, Lattrop, Fleringen	<p>Negatief: 'De <i>verzorgingspunten</i> [kleine dorpskernen] zijn de ten dode opgeschreven dorpjes als Usselo, St. Isidorushoeve, Buurse, Boekelo, Beuningen, Tilligte, Lattrop, Fleringen, ga zo maar door. Het worden de museumkamers op het platteland van Twente.'</p>	Roerink (1966), 11.
Burgergemeenschap	Heide	Twente	<p>Neutraal: 'Toch mogen Twentenaren niet mopperen. Trekken we bijvoorbeeld een vergelijking met de Gelderse Achterhoek dan zie we hoe daar van de uitgestrekte, vochtige heidegebieden slechts een schamel restantje is overgebleven.'</p>	Struijk (1989), 121.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Platteland (na veranderingen na WO II, bij uitblijven mentaliteitsverandering)	Twente	Negatief: '[...] indien wij er niet in slagen om in Twente een grote verscheidenheid aan milieus te handhaven, [zal] het speciale karakter van ons landschap onherroepelijk verloren gaan. We zouden dan een vlak, saai landschap overhouden, open vlakke, zonder houtwallen, maar bezaaid met huizen en fabrieken en doorsneden door tal van wegen. In een dergelijke cultuursteppe en asfaltwoestijn zou geen plaats meer zijn voor typische planten en dieren, maar alleen de 'cultuurvolgers' houden het hier uit. Muizen en ratten, mussen, merels, spreeuwen, kraaiachtigen, duiven en meeuwen zullen dan het land bevolken en niet te vergeten een leger lastige insecten, want juist die -zoals vliegen - blijken op de duur bestand te zijn tegen de zwaarste vergiften.'	Roding (1973), 14.
Burgergemeenschap	Platteland	Twente	Neutraal: 'Maar laten we niet te somber zijn. Gelukkig zijn sinds het natuurbeschermingsjaar in 1970 tekenen die erop wijzen dat er nog kansen zijn om veel narigheid te voorkomen. Het belangrijkste is dat een mentaliteitsverandering op gang is gebracht. Het begint nu iedereen duidelijk te worden dat een gezond milieu een eerste vereiste is voor ons eigen voortbestaan. De talrijke 'inspraken' en 'acties' tonen aan dat het publiek zich medeverantwoordelijk gaat voelen voor beslissingen die de overheid voor de toekomst meent te moeten nemen. Al gaat men hierin soms wel eens te ver, toch is het beter zo dan dat men maar fatalistisch de loop der dingen afwacht, zoals vroeger veel werd gedaan. [...] helaas is in Twente reeds veel bedorven en verloren gegaan, maar er kan nog veel hersteld, zelfs gered worden.'	Roding (1973), 14-15.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na mentaliteitsverandering)	Twente	Positief: 'Dankzij de voorbeeldige ijver van ons waterschap zullen de beekjes en riviertjes binnen afzienbare tijd weer helder water krijgen en het is wel zeker dat de visstand zal verbeteren. Zelfs is het verschijnen van de rivierkreeft weer geconstateerd.'	Roding (1973), 15.
Burgergemeenschap	Bos (na kappen eiken)	Twickel	Negatief: '[De zeldzame middelste bonte specht] heeft enkele jaren [...] bij Delden gebroed, doch is weer uit twente (en ons land) verdwenen. Het kappen van oude eiken op Twickel kan hier het zijne toe hebben bijgedragen.'	Maaldrink (1973), 20.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na vervuiling)	Twente	Negatief: 'De ijsvogel, de haast mooiste van al onze vogels, vond in Twente net wat hij nodig had, visrijke beken met steile oevers voor zijn zelfgegraven nest. De watervervuiling en de strenge winters hebben de soort bijna geheel verdreven.'	Maaldrink (1973), 20.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na gedeeltelijke zuivering na vervuiling)	Twente	Negatief: 'Maar schoon water betekent lang niet altijd levend water, dat wil zeggen water waarin organisch leven mogelijk is. De enorme hoeveelheden insecticiden, herbiciden en kunstmeststoffen zullen voor een deel in onze wateren terecht blijven komen.'	Roding (1975), 11.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap (na ruilverkaveling)	Dinkel	Neutraal: 'Bij de opzet van de ruilverkavelingen annex ontginningen die in 1953 in noordoost Twente startte, heeft de natuurbescherming [...] een beetje mogen meepraten en is er inderdaad iets gespaard gebleven, waarbij onder andere de Dinkel, die door middel van een omleidingskanaal werd ontlast.'	Roding (1975), 11.
Burgergemeenschap	Verveninglandschap	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Positief: 'Mooie, vochtige heidevegetaties treffen we aan in het hoogveenreservaat Engbertsdijkvenen.'	Struijk (1989), 126.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Platteland	Twente	Neutraal: 'De ontwikkeling van Twente tendeert naar stabilisatie, naar het vasthouden wat we hebben, niet naar expansie. En als we willen houden wat we hebben, dan zullen we daar met zijn allen al druk genoeg mee zijn. Houden wat we hebben, betekent ook dat we zuinig moeten zijn op natuur en landschap [en het kwetsbare] Twentse coulissenlandschap.'	Dungen (1977), 8.
Burgemeenschap	Platteland (na gebruik bestrijdingsmiddelen)	Twente	Negatief: 'De intensivering van de landbouw had als gevolg een toenemend gebruik van natuurvreemde stoffen. Daar men in de jaren '50 alleen maar voordelen zag in deze bestrijdingsmethode, werden deze op steeds grotere schaal toegepast. In de loop van de vijftiger jaren constateerde men een terugloop in de vruchtbaarheid van verschillende soorten vogels.'	Meek (1977), 45-46.
Burgemeenschap	Platteland (na gedeeltelijk terugdraaien landbouwmecanisatie)	Twente	Neutraal: 'Het moet mogelijk zijn dat er een natuurlijke, 'ouderwetse' weilandgebieden blijven. Wanneer de boer hierdoor inkomstenderving lijdt, zal de Staat hen daadwerkelijk (financieel) moeten helpen. Op deze wijze draagt de belastingbetaler bij aan ons natuurschoon en milieu. [...] Derhalve zullen er in de toekomst gebieden ontstaan waar de landbouw niet meer de grootste prioriteit heeft maar het landschapsbehoud. In deze gebieden kan men herstel van de vogelstand verwachten en op de lange termijn ook van de flora, hopelijk ook in Twente.'	Meek (1977), 47.
Burgemeenschap	Platteland (na ontwatering landbouw)	Twente	Negatief: '[Ontwatering] had niet alleen gevolgen voor de weilanden zelf, maar ook voor de naastgelegen natuurgebieden (verbonden door het ontwateringssysteem of d.m.v. kwel). Hierdoor werd de flora van Twente sterk teruggedrongen [...].'	Meek (1977), 48.
Burgemeenschap	Heide	Twente	Positief: 'Gelukkig is in Twente nog wat bewaard gebleven. Een klein deel slechts van wat eens was. Maar daarom zijn we er ook des te zuiniger op. We hebben er best een flinke rit voor over om nog eens over de heide te wandelen.'	Wonink (1977), 141.
Buitenstaanders	Heide	Twente	Positief: 'Het is een veeg teken dat eind augustus/september grote aantallen Duitse auto's met het kenteken NOH [Graafschap Bentheim] in de weekenden onze Twentse autowegen berijden. Allemaal liefhebbers van de bloeiende heide.'	Struijk (1989), 119.
Burgemeenschap	Heide (na ontginning)	Twente	Negatief: 'Het is een trieste gedachte dat [er zoveel heide verdwenen is], omdat zelfs in de na-oorlogse jaren, toen de natuurbescherming steeds meer veld won, juist in Twente nog verscheidene, waardevolle terreinen zo nodig moesten worden ontgonnen tot landbouwgrond, waaraan thans in het geheel geen behoefte meer lijkt te bestaan.'	Struijk (1989), 121.
Burgemeenschap	Heide	Twente	Neutraal: 'De resterende heideveldjes mogen we beschouwen als een erfenis uit het verleden, met alle lusten én lasten daaraan verbonden. Ze leveren weinig meer op dan recreatief genot. De natuurwetenschappelijke waarde laat zich al heel moeilijk in geld uitdrukken.'	Struijk (1989), 121.
Burgemeenschap	Heide (na ontwatering tbv. landbouw)	Twente	Negatief: 'Het zijn met name de vochtige heideterreinen, die in eerste instantie de negatieve gevolgen ondervinden van het verlagen van de grondwaterstand tbv. de moderne landbouw.'	Struijk (1989), 121.
Burgemeenschap	Heide	Wierden	Positief: 'Het Wierdense veld [...] is een uniek reservaat met prachtige schaapskooi en grote kudde.'	Struijk (1989), 125.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide (na ontwatering tbv. landbouw)	Twente	Negatief: 'De hooggelegen heideterreinen vergrassen eveneens en dreigen helemaal dicht te groeien.'	Struijk (1989), 121.
Burgergemeenschap	Heide	Paardeslenke (tussen Ootmarsum en Duitse grens)	Positief: 'Het vormt [...] een organisch geheel met een natuurgebied over de grens gelegen [...].'	Struijk (1989), 124.
Burgergemeenschap	Heide	Bergvennen	Positief: 'Fraaie dopheidevegetaties, met hier en daar lavendelheide en zelfs de koudeminnende kraaiheide zien we in de Bergvennen [...].'	Struijk (1989), 124.
Burgergemeenschap	Heide (deels ontgonnen)	Puntbeekgebied (oostelijk van Beuningen)	Neutraal: '[Hier] kan men verschillende, overigens kleine terreintjes, vinden met struikheide op de 'haren' en dopheide in de 'slenken.'	Struijk (1989), 124.
Burgergemeenschap	Heide (na verdwijnen heide)	Lutterzand	Neutraal: 'Het Lutterzand, eens een uitgebreid heide en stuifzandgebied, kent nauwelijks heide meer. De wandelaar die er de weg kent, kiest al gauw de route langs het buitengewoon mooie jeneverbessenveld, waar hij zich enkele momenten in het verleden waant.'	Struijk (1989), 124.
Burgergemeenschap	Heide (na ontginning)	Tussen Hengelo, Enschede, Oldenzaal	Neutraal: 'Ook in de driehoek Enschede-Hengelo-Oldenzaal, eens een onafzienbare heidevlakte, moeten we naar heide zoeken.'	Struijk (1989), 124.
Burgergemeenschap	Heide (na schadelijke invloeden)	Nabij Glane	Neutraal: 'Nabij Glane bevonden zich nog enkele perceeltjes met vochtige heide en een rijke flora met oa. klokjesgentiaan. Helaas staat deze onder zware druk: ontwatering, honden-dressuur, crossbrommers en afvallozers.'	Struijk (1989), 124-125.
Burgergemeenschap	Heide	Twickel	Positief: 'Ook, of moeten we zeggen vóóral, op het landgoed Twickel bevinden zich nog een twintigtal heideterreintjes, in grootte variërend van 1-15ha, die vanuit natuurwetenschappelijk oogpunt uiterst waardevol zijn.'	Struijk (1989), 125.
Burgergemeenschap	Heide	Elzenerveld en de Borkeld (tussen Markelo en Rijssen)	Positief: 'Voor de heidevelden met enige omvang belanden we in Rijssen; Elzenerveld en de Borkeld. Hier treffen we droge zowel als vochtige heide aan met oa. de bepaald niet algemeen voorkomende veenbes.'	Struijk (1989), 125.
Burgergemeenschap	Heide (na ontginning en ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: 'Van de eens zo uitgestrekte heidevelden ten noorden van Almelo, richting Vriezenveen en Hardenberg, is maar weinig meer over. De Weitemanslanden zijn in de jaren dertig ontgonnen en de ruilverkaveling Vriezenveen heeft in de naoorlogse jaren een fraai en gevarieerd natuurgebied tot een cultuursteppe herschapen.'	Struijk (1989), 125.
Burgergemeenschap	Heide (na modern heidebeheer)	Bruinehaar	Positief: 'De [heide op de haren bij Bruinehaar] zijn door hun hoge en droge ligging aan de ontginningswoede ontsnapt. Heel fraai is hier te zien hoe het moderne heidebeheer haar vruchten afwerpt.'	Struijk (1989), 126.
Burgergemeenschap	Weilanden, boerderij (na landbouwkundige modernisering)	Twente	Negatief: 'De veranderingen, die na de oorlog in de Twentse landbouw optraden, zijn de oorzaak [dat drinkgaten nog maar zo weinig voor komen in Twente]. Het gebruik van de ligboxenstallen heeft er toe geleid, dat het vee dicht bij huis wordt gehouden. Plaatselijk verblijft het zelfs het gehele jaar in de stal. De aanwezigheid van drinkpoelen of wat daarvan over is wordt nu als lastig en ongewenst ervaren. [...] Het verdwijnen van drinkkuilen betekent een ernstige bedreiging voor het voortbestaan van enkele amfibieënsoorten in Twente.'	Struijk (1984), 99, 101.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Infrastructuur (na uitbreiding steden en infrastructuur)	Enschede, Lonneker	Negatief: 'Een weg eist grond, en naarmate het verkeer toeneemt en de wegen breder moeten worden, wordt de cultuurgrond minder. De steden en de wegen knabbelen aan het grondbezit van de boeren. [...] Behalve aan wegen en woningen hebben veel Lonneker boeren ook hun grond moeten afstaan aan uitbreidingen van het vliegveld en van de haven.'	Buursink (1956), 328-329.
Boerengemeenschap*	Verveninglandschap (vóór omvorming tot natuur)	Buurse	Positief/neutral: '[...] met een tikje weemoed [vertellen de boeren] Herman ter Beeke, [...] zijn broer Jan (77) en [...] Johan Bouman (77) [over het turfsteken uit vroegere tijden]. [...] Je voelde je vrij in het veen - soms ging ie in de bouw werken, maar hij ging weer zo snel mogelijk naar het veen terug [...] En het enthousiasme wordt voor een bureaustoelzitter bijna onbegrijpelijk als Herman vertelt over het maken van baggerturf: je stond de hele dag in het water modder te happen. Je kon tussen de middag niet naar huis omdat je zo smerig was en daarom werd het eten ter plaatse gebracht. En dit verhaal klinkt wat vrolijker: Soms zetten ze als ze 's morgens begonnen een fles met wat lekkers erin op de plaats waar ze die dag wilden komen met turf steken. Daar werkten ze dan letterlijk naar toe. Er hangt een prikkelende lucht in het veen en je kunt er tot aan de horizon kijken. Hier werkten vroeger mannen van het eerste ochtenduur tot de late avond en als je zo hoort toch wel met plezier. Misschien wel omdat ze er ondanks alles een gevoel van vrijheid hadden.'	Brugman (1980), 53, naar een artikel uit 1973.
Buitenstaanders	Natuurgebieden	Oost-Twente	Positief: 'Twente heeft van ouds bij botanici een goede naam. Hoewel allerlei moderne ingrepen sterk nivellerend gewerkt hebben, is de geologische en geomorfologische gesteldheid van dit gebied nog steeds weerbarstig genoeg om voor veel afwisseling in milieuomstandigheden te zorgen. Het Twentse landschap behoort nog steeds tot de fraaiste van Nederland en nog zijn er aantrekkelijke natuurgebieden te vinden, loofbosrestanten, houtwallen, beekdalen, meden of maten en schrale hooilanden met een rijke flora.'	Brand & Loode (1976), 4.
Buitenstaanders	Beekdallandschap	Mosbeek	Neutraal: 'De Mosbeek zelf viel bryologisch wat tegen. Vermeldenswaard zijn alleen <i>Platyhypnidium riparioides</i> op steen bij de "Möl van Frans" en <i>Cirriphyllum crassinervium</i> gevonden door Wim Rubers op een steen in de beek. Maar de deelnemers waren enthousiast over het hellingveentje waar de beek ontspringt'	Brand & Loode (1976), 5.
Buitenstaanders	Moeras	Voltherbroek/Lemseler-maten	Positief/Neutraal: 'Van de moerasgebieden in Twente werden alleen bezocht het Voltherbroek en de Lemseler Maten. Vooral het eerstgenoemde gebied leverde aardige vondsten.'	Brand & Loode (1976), 7.
Burgergemeenschap	Heide	Omgeving Mander en Nutter.	Positief: 'Hoewel er meer westelijk in de omgeving van Mander en Nutter ook veel is ontgonnen, zijn er nog steeds enkele mooie terreinen gespaard gebleven, nl. de Paardenlenkte, de heide bij de Nutterbronnen en een gedeelte van de Vasserheide. [...] Voor de recreatie, het landschapsbeeld en de natuurwetenschap zijn deze overblijfselen van een vegetatie die eertijds een zo overwegende rol in deze streken heeft gespeeld, van grote waarde. Neemt men daarbij hun relatief zo kleine oppervlak in aanmerking, dan mag men misschien toch op hun behoud blijven hopen.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 4.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide	Beuningen, Zuid-Eschmarke, Landgoed 't Kluerven	Positief: 'De Beuninger Achterheide, de Zuid-Eschmarke en de Derkingsmaten behoren [...] tot de floristisch rijkste heidevelden van ons land.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 10.
Burgergemeenschap	Heide	Twickel, Buurserzand	Positief: 'In een brede strook van Buurse over Beckum en Delden naar Almelo liggen nog honderden hektaren prachtig ontwikkelde dopheidevegetaties op dezelfde dekzandeilanden. Voor een groot deel zullen ze ook voor de toekomst behouden blijven, daar op het Buurserzand en Twickel grote terreinen tot reservaat zijn bestemd.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 11.
Burgergemeenschap	Heide (na plannen tot ontginning)	Gammelke, Rossum, Roderveld	Neutraal: 'Aan de andere zijde van de lijn Enschede - Almelo ligt nog heide in het Gammelker-, Rossumer- en Roderveld, maar daarvan zal vermoedelijk niet veel behouden blijven.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 11.
Burgergemeenschap	Heide	Vriezenveen, Fayersheide	Positief: 'Bij een nauwkeurig onderzoek van de Twentse heide blijken er op de kleine restantjes, die de ontginning als het ware vergeten heeft, soms nog de meest bijzondere planten te groeien. Een treffend voorbeeld daarvan is de Fayersheide ten zuiden van Vriezenveen. Dit is een lange smalle strook heide temidden van hooilanden gelegen. [...] Voorts kan men er de min of meer zeldzame soorten aantreffen [...].'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 11.
Burgergemeenschap	Heide	Beckum, Veldsnijder	Positief: 'Deze gemeenschap heeft zich eveneens zeer fraai ontwikkeld in het ven op de heide bij Veldsnijder ten zuiden van Beckum.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 12.
Burgergemeenschap	Heide	Beckum, Boddenbroek	Positief: 'In het Boddenbroek bij Beckum ligt eveneens een heideven met' een bijzondere vegetatie.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 12.
Burgergemeenschap	Heide (na gedeeltelijke ontginning)	Omgeving Denenkamp	Neutraal: 'Helaas zijn [dergelijke, zeldzame vegetaties] echter bijzonder kwetsbaar voor allerlei invloeden van buitenaf, zoals ontwatering en het binnendringen van kunstmeststoffen. Het is dan ook veel gunstiger gesteld, wanneer zulke kwetsbare vegetaties zijn gelegen in een groter gebied met een milieu, dat er niet veel van verschilt. Een dergelijke situatie werd tot voor kort nog aangetroffen in het Strengveld en het Beuninger Achterveld langs de grens bij Denekamp. [...] Het is jammer dat dit gebied in de laatste jaren nog door ontginning is verbrokkeld. Maar op de overgebleven stukken is nog veel van de oorspronkelijke rijkdom te vinden, hetgeen hopelijk behouden kan blijven.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 13.
Burgergemeenschap	Heide	Tubbergen	Positief: 'Bij velen bekend is het vochtige heide reservaatje van de Kon. Ned. Botanische Vereniging onder Tubbergen, waar men de enige groeiplaats in Nederland van het moerasklokje (<i>Wahlenbergia hederacea</i>) in stand tracht te houden.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 13.
Burgergemeenschap	Veenlandschap (na gedeeltelijke verdroging)	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Neutraal: 'Het laatste overblijfsel van de Engbertsdijkvenen ligt ten n. o. van Vriezenveen, te midden van een nogal troosteloze omgeving waar op grote schaal grind, zand en turf wordt gegraven. Dit terrein, dat bewaard is gebleven als staatsnatuurreservaat, vormt een "hoogveen in ruste". Het is dus een gebied waar de opgroei van het hoogveen vrijwel tot stilstand is gebracht, terwijl het volgende stadium, aftakeling door antropogene erosie, nog tot de randen beperkt is gebleven. [...] De begroeiing van het 12 ha grote veenoppervlak [...] toont duidelijk aan, dat de buitenste, volkomen open liggende rand van de "veenkoek" aan het uitdrogen is.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 30-31.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Veenlandschap (na vergraving)	Haaksbergerveen	Neutraal: 'Typologisch behoort het terrein tot de door vergraving afgetakelde heidehoogvenen. Zo'n afgetakeld hoogveen ontstaat door turfwinning in kleine percelen. Hierbij wordt een min of meer rechthoekig, maar overigens grillig patroon gevormd. [...] Dank zij deze schakering in reliëf en waterhuishouding vertonen dergelijke afgetakelde hoogvenen nog betrekkelijk veel variatie in levensomstandigheden en plantengroei.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 33.
Burgemeenschap	Veenlandschap (na gedeeltelijke ontginning)	Aamsveen	Neutraal: 'Het Aamsveen in ruimere zin omvat een rijkgeschaakteerd, enigszins door ontginningen verbrokken natuurgebied.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 33.
Burgemeenschap	Moeras (na eutrofiering)	Molenven, Weerselo	Neutraal: '[Het Molenven heeft] een hogere graad van voedselverrijking (eutrofiering). Plantensoorten [die] er vroeger alle voorkwamen, zijn nu verdwenen. [Planten als] rietkragen hebben hun plaatsen ingenomen.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 52.
Burgemeenschap	Moeras (na eutrofiering)	Linderveld, Vogelpoel (Volthe)	Neutraal: 'De Vogelpoel in het Linderveld [...] is nog sterker geeutrofeerd, maar niettemin interessant om een fraaie zonatie waar te nemen, nu van planten, die op meerdere voedselrijkdom wijzen.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 52.
Burgemeenschap	Moeras (na degradatie)	Losser, Strengveld	Neutraal: 'Tengevolge van de verlaagde waterstand, ontginning en een degradatie van een der vennen tot veedrinkplaats, zijn er in het [Strengveld] twee [van de zeven venetjes] over, die ons tot een bezoek noden.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 53.
Burgemeenschap	Moeras (na aantasting en recreatie)	Bergvennen	Neutraal: 'De Bergvennen, eens de parels onder de vennen, gelegen in een luisterrijke omgeving van heide en bos. [...] Zo fraai ontwikkeld zagen wij [<i>Lobelia dortmanna</i>] nergens in Nederland. Het kwam ook voor in het meest zuidelijk gelegen ven, doch dit is nu uitgegraven. Het er naast gelegen ven is een infectiehaard van waaruit ver spreiding van nitrofiële en eutrafente soorten door middel van ontginningswater naar de overige vennen mogelijk is. [...] Helaas neemt de recreatie toe en wordt het ven o. a. door vacatiegangers, ook van over de grens, als badstrand misbruikt.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 54.
Burgemeenschap	Moeras (na gedeeltelijke ontginning)	Lattopse vennen	Neutraal: 'Ook de Lattopse vennen vormen een waardevol gebied. Een gedeelte is verloren gegaan [...].'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 55.
Burgemeenschap	Moeras (na verrijking)	Ven op Rammelhaar (ten noorden van Denekamp)	Positief: 'Een fraaie omlijsting van dit ondiep gegraven en door menselijke activiteiten verrijkte ven, vormt het gageelstruweel en een vochtig wilgenbroek dat overgaat in een eiken-berkenbos.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 55.
Burgemeenschap	Moeras	Usselerveen, vennen rond Beckum en bij Haaksbergen	Neutraal: 'Het is niet zo, dat we nu nieuwe ontdekkingen gaan doen. Wel ziet het landschap er enigszins anders uit.'	Smidt, Leeuwen & Voo (1962), 55.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Dinkel	Positief: 'Het beroemdste gedeelte van het Dinkeldal is wel het kleurige afwisselende landschap van de Beverborgsbrug tot de Beuningerbrug, waar de Dinkel 's zomers kalm en diep vloeit tussen de zandige oevers met hun karakteristieke gemeenschap van droog riviergrasland.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 6.
Buitenstaander	Bos	Hassinkhof	Positief: '[...] een van de weinige rijke loofbossen die in Twente nog zijn te vinden [...].'	Westhoff & Kolvoort (1965), 7.
Buitenstaander	Bos, beekdallandschap	Singraven en Beugelskamp (Denekamp)	Positief: '[...] waar het Dinkellandschap met de bossen van Singraven en Beugelskamp zijn hoogtepunt bereikt. Deze zware loofbossen, 'vroeger als "eikehaagbeukenbos" beschreven, zijn karakteristieke vertegenwoordigers van een stroomdal-loofwoudgemeenschap [...].'	Westhoff & Kolvoort (1965), 7-8.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Beekdallandschap	Springendalsbeek	Positief: 'Deze bron manifesteert zich als een smalle kom in een enkele meters diep dalletje met steile oevers, die met jeneverbes, berk en wilg begroeid zijn. De kom is een helder groen tapijt van moskussens en pollen sappige plantjes, waartussen overal helder water opwelt, tal van miniatuurstroompjes vormend, die zich al spoedig tot een klein beekje verenigen.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 8.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Hazelbeek en Kleine Hazelbeek (ten westen van Nutter)	Positief: 'Minder bekend, maar eigenlijk nog mooier en rijker dan de Springendalsbeek zijn de bronnen en bovenloop van de Hazelbeek en de Kleine Hazelbeek, die ten westen van Nutter ontspringen [...].'	Westhoff & Kolvoort (1965), 9.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na aantasting door landbouw)	Mosbeek (bij Hezinge)	Neutraal: 'De merkwaardigste en botanisch meest interessante rietbeek van het Ootmarsumse heuvelland was echter wel de Mosbeek bij Hezinge. Hier trof men [...] een uniek "stroomhoogveen" aan [...]. Helaas heeft de bescherming - sinds 1947 - van dit unieke terrein door de Stichting "het Overijsselsch Landschap" niet kunnen verhinderen, dat het eigenlijke stroomhoogveen onherkenbaar gedegeneerd en verarmd is als gevolg van het binnenstromen van met kunstmest beladen ontginningswater uit de omgeving, wellicht mede als gevolg van de recente eendenfokkerij van het nabijgelegen boerderijtje. Slechts de omlijsting, de orchideeën- en beenbreekrijke vochtige heide, is intact gebleven.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 9-10.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Puntbeek	Positief: 'Geen andere Twentse beek toont ons zo fraai de werking van de krachten van het stromende water op de oevers, die steil en betrekkelijk los zijn.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 11.
Buitenstaander	Beekdallandschap (plan tot kanalisatie)	Puntbeek	Negatief: 'Het is nog niet zeker, of ook de Puntbeek, deze unieke verschijning in het geheel der Twentse beken, door kanalisatie ontluisterd zal worden, al zal op het ogenblik, dat ge deze regels leest, de beslissing wel gevallen zijn. In afwachting daarvan moeten we thans afscheid nemen van onze heidebeek [...].'	Westhoff & Kolvoort (1965), 12.
Buitenstaander	Houtwallen (na ruilverkavelingen)	Twente	Negatief: 'Daar de recente zgn, ruilverkavelingen de meeste van deze houtwallen vernield hebben of nog dreigen te vernietigen, zal men het volgende eventueel in de verleden tijd moeten omzetten.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 13.
Buitenstaander	Houtwallen, beekdallandschap	Rossum	Positief: 'De zwaarste en oudste houtwallen zijn wel die langs de Rossummerbeek bij de Duisterevoortsebrug, waar de eikenstammen twee meter hoog en bijna even dik zijn, waar in de holten van oeroude kardinaalsmutsen flinke lijsterbessen zijn gaan groeien en waar 's avonds overal de roep weerklinkt van het steenuiltje, dat er in de holle bomen nestelt.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 13.
Buitenstaander	Houtwallen, beekdallandschap	Lutte	Positief: 'Het fraaist ontwikkeld is deze beekfauna wel in de kleine, gave Bloemenbeek die ontspringt in het bekoorlijke heuvelland van de Lutte ten oosten van Oldenzaal [...].'	Westhoff & Kolvoort (1965), 14.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Twente	Positief: '[...] Twente was een van de meest gevarieerde streken van ons land. De grote verschillen in bodemgesteldheid en vooral het reliëf, gaven aanleiding tot het ontstaan van vele typen van half-natuurlijke landschappen met een rijke flora en fauna, waarvan in de eerste plaats de beeklopen, de stroomdalen en de "maten" of wel "meden" genoemd moeten worden.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 16.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Beekdallandschap (na cultuur-technische ingrepen)	Twente	Negatief: 'Het was een vijf tiental jaren heel wat gemakkelijker, een beschrijving te geven van de vegetatie van de in Twente eens zeer uitgestrekte stroomdalen, moerassen en wilde hooilanden, dan nu. Want helaas zijn sedert kort vele van deze zo interessante gebieden voorgoed verloren gegaan en heeft Twente daardoor een verlies geleden, waarvan de betekenis zich in steeds sterkere mate zal doen gevoelen. [...] Maken wij nu de balans op van wat ons aan deze "juweeltjes" nog rest, dan zijn wij eigenlijk al heel gauw klaar, vooral omdat de cultuurtechnische werken die nu in Twente uitgevoerd worden (i. h. bijzonder in N.O. Twente) met rasse schreden vorderen en nog steeds dagelijks fraaie natuurterreinen verloren doen gaan.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 16.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na pogingen natuurorganisaties om natuur te redden)	Twente	Neutraal: 'De georganiseerde natuurbescherming heeft haar uiterste best gedaan om te redden [van de natuurgebieden] wat nog te redden viel. Hier en daar zal iets gespaard blijven, maar hoe mooi dat ook is, het zijn slechts flauwe afspiegelingen van wat wij hier eens aanschouwden. Kleine complexen blijven behouden, die beheer technisch gezien grote problemen opwerpen, en die ons beslist geen indruk meer geven van de "oorspronkelijkheid" van het landschap.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 16.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Lemselermaten en Kloppersblok (tussen Deurningen en Weerselo)	Positief: 'Een heerlijk gebied, waar wij telkens weer geboeid werden door de grote verscheidenheid van planten en de afwisseling (intieme bosjes, hooilanden, houtwallen, beek, beekoever). Een dergelijke vegetatie behoort tot de mooiste ontwikkelde blauwgraslanden, en wel tot de in ons land zo zeldzame subassociatie <i>Cirsieto-Molinietum orchidetosum</i> , zo genoemd naar de vele orchideeën die er in leven.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 17.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na bedreiging van behoud ervan)	Lemselermaten en Kloppersblok (tussen Deurningen en Weerselo)	Neutraal: 'Thans resten ons van alle Twentse orchideeënrijke blauwgraslanden nog een tweetal: de Lemselermaten en het Kloppersblok; doch ook deze zijn hun ondergang nabij. Van de oorspronkelijke toestand is al niet veel meer te vinden. De eens open hooilanden zijn grotendeels dichtbegroeid met bos. [Na het staken van het maaien kort na 1943 van de] toen al mozaiekgewijze liggende stukken Molinietum [drong overal] opslag van berk vuilboom, gagel en zwarte els op en bedreigde daardoor de zeldzame flora. Nu zal men de enorme hoeveelheden orchideeën en Parnassia's vergeefs zoeken. [...] Men heeft geprobeerd het terrein nu het in de ruilverkaveling gespaard werd door een goed beheer van de dreigende ontginning te redden. Hopelijk lukt dat voor een deel; anders zal het laatste orchideeënrijke medenlandschap van Twente zijn verdwenen en daarmee niet alleen een botanische schatkamer maar, ook een vegetatietype dat uiterst zeldzaam is geworden.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 16-17.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na bedreiging behoud ervan)	Brecklenkamp (Brecklenkampse Veld), in de Beuninger Achterheiden, ten noorden van Rossum, op enkele plaatsen tussen de Dinkel en de Duitse grens, omgeving van Vasse.	Neutraal: 'Gelukkig zijn er in Twente nog elders enkele wilde hooilanden te vinden, waar het <i>Cirsieto-Molinietum</i> voorkomt, maar ook deze gebieden worden schaars. Men vindt ze thans nog op een enkele plaats in Brecklenkamp (Brecklenkampse Veld), in de Beuninger Achterheiden, ten noorden van Rossum, op enkele plaatsen tussen de Dinkel en de Duitse grens, alsmede in de omgeving van Vasse. [...] Al deze complexen hebben gemeen de bedreiging door ruilverkaveling en daarmee samenhangende ontwatering, waardoor de zeldzame flora onherroepelijk zal verdwijnen.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 17-18.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Beekdallandschap	Buurserzand	Positief: '[In] een blauwgrasland in het Buurser Zand [vinden wij] naast <i>Epipactis palustris</i> en <i>Parnassia palustris</i> (moeraswespe-norchis en Parnassia) <i>Ophioglossum vulgatum</i> (addertong), een voor Twente zeer zeldzame varensoort.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 18.
Buitenstaander*	Beekdallandschap	Agelerbroek, Voltherbroek	Positief: 'Een tocht door deze stroomdalen was een expeditie vol romantiek. De talrijke beekdalen, diepere gedeelten, zandopduikingen, de houtwallen en moerasbossen, afgewisseld met half-natuurlijke moerashooilanden, maakten een dergelijke tocht bijzonder afwisselend.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 19.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na aantasting)	Agelerbroek, Voltherbroek	Neutraal: 'Dit paradijs voor moerasvogels en zeldzame planten is nu wel heel klein geworden. De stroomdalen Binnenbroek en Ottershagen, eens twee uitgestrekte "hooimoerassen" met daarin wijdse "zeggenmoerassen", zijn praktisch verdwenen en daarmee een landschap van grote schoonheid en verscheidenheid. Voltherbroek en Agelerbroek zullen waarschijnlijk gedeeltelijk behouden blijven, maar hoe belangrijk dat ook is, het oorspronkelijke karakter van weleer: de enorme uitgestrektheid en daarmee de grote afwisseling, komt niet meer terug.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 18-19.
Burgergemeenschap	Bos	De Lutte	Positief: 'Alleen in de omgeving van De Lutte treffen we een concentratie van belangrijke loofbossen aan, die werkelijk de moeite waard is, [...].'	Westhoff & Kolvoort (1965), 24. (De bijdrage is geschreven door twee auteurs, waarvan slechts één, R.A.B. Luiken, Twentenaar was. Naar verwachting was zijn aandeel in dit stuk dusdanig groot, dat ik de waardeoordelen tot de burgergemeenschap rekende).
Burgergemeenschap	Bos	Lindermaten tussen Losser en Enschede, Immenhof bij Losser (fragmentair), een klein gedeelte van het bos langs de Boekelerbeek, Lomanskamp en Achter de Voort bij Rossum aan het kanaal Almelo-Nordhorn	Positief: 'Als eerste "specialiteit" noemen we onze "Paris -bosjes", naar de daar voorkomende eenbes (<i>Paris quadrifolia</i>). [...] Duik er eens in en worstel U er eens door om zo van de ene sensatie in de andere te vallen en U weet het voor heel Uw leven! [...] Voorbeelden van dit in Twente aan "keileem" gebonden type zijn gedeelten van de Lindermaten tussen Losser en Enschede, Immenhof bij Losser (fragmentair), een klein gedeelte van het bos langs de Boekelerbeek, Lomanskamp en Achter de Voort bij Rossum aan het kanaal Almelo-Nordhorn.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 25. (zie vorige)
Burgergemeenschap	Bos	Achterhof en de Hassinkhof, van het bos langs de Boekelerbeek- het Smoddebos en de Haverkamp	Positief: 'Bijzonder mooi, vooral in april, zijn enige sleutelbloemrijke hakhoutbosjes en -opgaande loofbossen in Twente, zoals bv. gedeelten van de Achterhof en de Hassinkhof, van het bos langs de Boekelerbeek- het Smoddebos en de Haverkamp.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 26. (zie vorige)
Burgergemeenschap	Bos	Hoge Lutte en Austieberg	Positief: 'Nu voer ik U in gedachten naar de Hoge Lutte en de Austieberg voor een bostype, dat eind maart - begin april beroemd is om de uitbundige anemonenbloei en in mei om de even rijke bloei van de gele dovenetel. [...] Het is een lust voor het oog om in april al die nuanceringen groen van die frisse kruiden, doorspikkeld met het wit geel en blauw van de bloemen te bekijken. We hebben hier een Twents pronkje zonder weerga, dat noch elders in ons land, noch in het grensgebied te vinden is!'	Westhoff & Kolvoort (1965), 26. (zie vorige)

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Beekdallandschap	Twente	Positief: 'Twente was al van oudsher bekend om zijn rijkdom aan mossen. Zijn er eigenlijk bronnen, beken en beekdalen denkbaar zonder het tere groen van de mossen? Vrijwel nergens in Nederland vinden we nog zoveel van deze ongerepte beken als juist in Twente.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 36.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Braamberg	Positief: 'Men kan geen betere indruk krijgen van Twente's mossenrijkdom, dan door een wandeling te maken naar één van de mooiste brongebieden die Nederland nog bezit, namelijk het brongebied van de Mosbeek, nu gelukkig een natuurreservaat. [...] een gebied van ongekende schoonheid, een rijk geschaakte mengeling van manshoog riet, vochtige heidevelden en natte veenmosvegetaties.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 36.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Hezinge	Positief: 'In de omgeving van het gehucht Hezinge aangekomen, ontdekken wij dat ook dit gebied met zijn vele kleine bronnen alleszins de moeite waard is. Het is er zeer drassig, bovendien doorkruist met talrijke beekjes en stroompjes en schilderachtig gelegen tussen enige heuvels.	Westhoff & Kolvoort (1965), 40.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Ten Oosten van Ootmarsum (Poelbeek en Vlasbeek)	Positief: 'Een ander aantrekkelijk gebied, ten oosten van Ootmarsum gelegen, is dat van het brongebied van de Poelbeek benevens de Poelbeek zelf en de Vlasbeek. Wanneer wij dan eerst een zandweg met karresporen en greppels langs de Poelbeek volgen en hier niet alleen flesjesmos (<i>Blasia Sp.</i>) terugvinden, maar ook nog een aantal andere, zeldzamere soorten, begint de dag pas goed te worden.'	Westhoff & Kolvoort (1965), 42.
Buitenstaander	Beekdallandschap	De Lutte (de Hel)	Positief: 'En dan niet te vergeten het prachtige sprengengebied van de Lutte, de "Hel" genaamd, dat omgeven is door vrij hoge heuvels. Dit mooie brongebied, waar de goudveil overvloedig groeit laat ons ook nog genieten van de dichtbeschaduwde beekoevers, waarop zich de prachtige uitgestrekte plakken van een onzer meest interessante thalleuze levermosses, het kegelmos (<i>Conocephalum conicum</i>) bevinden, [...]'	Westhoff & Kolvoort (1965), 43.
Buitenstaander	Heide, moeras, bos (na ontginning/ruilverkaveling)	Denekamp, Beuvingerveld en Bonkenbroek	Negatief: 'Wij signaleren ditmaal enige ontginningen in de ruilverkaveling Beneden-Dinkel die de schoonheid van de omgeving van Denekamp afbreuk hebben gedaan. Zee fraaie terreinen, zoals het Beuvingerveld (50 hectaren heide met vennen) en het Bonkenbroek (30 ha bos, broekbossen en moerassen met een rijke plantengroei) zijn aan de landbouwbelangen opgeofferd. [...] een troosteloos beeld.'	Toeristenkampioen (1962),373.
Buitenstaander	Heide, moeras (na uitruil voor Agelerbroek en ontginning)	Deurningerveld	Neutraal: 'Terreinen in het Deurningerveld werden destijds afgestaan door "Natuurmonumenten" in ruil voor te sparen gronden in het Agelerbroek - het zal wel een goede ruil zijn geweest, daar twijfelen we niet aan, maar toch hadden we ook graag het Deurningerveld graag behouden gezien.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Boerengemeenschap	Heide, moeras (na ontginning)	Agelerbroek	Negatief: 'De gedeeltelijke ontginning van het Agelerbroek heeft zich nu voltrokken - de boeren die wij spraken, zijn er niet gelukkig mee, ze beweren dat het gras van zulke kwaliteit is, dat de koeien het niet eten!'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Essenlandschap, houtwallen (plan tot ruilverkaveling)	Vasser es	Negatief: 'Zo'n verkaveling -in overeenkomst - bedreigt het voortbestaan in haar tegenwoordige vorm van de Vasser es bij Ootmarsum. Als de houtwallen die de randen markeren, zouden moeten plaatsmaken voor kaarsrechte beplantingen, zou er van de schoonheid van deze es niet veel overblijven.'	Toeristenkampioen (1962),374.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Essenlandschap (na bedreiging)	Twente	Negatief: 'Wie aan de essen komt, komt aan het meest karakteristieke landschapselement van Twente.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Solitaire bomen en kleine bosjes < 10 are (na wegvallen bescherming door nieuwe Boswet)	Twente	Negatief: 'Provincie en gemeenten hebben de bevoegdheid gekregen regels op te stellen met betrekking tot alleenstaande bomen buiten de bebouwde kom en bosjes kleiner dan 10 are. Deze worden door de Boswet niet beschermd. Alleenstaande bomen en bosjes zijn er bij honderden in Twente en noch provincie noch de kleinere gemeenten hebben tot dusver van hun bevoegdheid gebruikgemaakt, zodat die bomen en bosjes over enkele weken onbeschermd zullen zijn.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Boerenerv (na nieuwbouw)	Vasse	Negatief: 'Dat een plaatselijke architect langs de weg van Vasse naar de watermolens bij een mooie boerderij een stadshuis heeft gebouwd met een parkietenkooi en hondenhok in schreeuwerige kleuren - hoe is het mogelijk dat de gemeente dit heeft goedgekeurd - bewijst dat er altijd iets te wensen moet overblijven.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Heide (na openstelling voor recreatie)	Bergvennen	Neutraal: 'Wij verheugen ons er ook over, dat de leden van Het Overijssels Landschap die in het bezit zijn van een kampeerpaspoort binnenkort op enkele terreinen bij de reservaten van de stichting hun tent zullen mogen opslaan. Maar waar we niet blij mee zijn is, dat is met het dit voorjaar door een particuliere exploitant geopende kampeerterein dat door een samenloop van omstandigheden is gesitueerd naast en gedeeltelijk zelfs in het zo kwetsbare natuurgebied het Bergvennen [...]. Men heeft een zonneweide gemaakt, een toiletgebouw neergezet en een ruime collectie oranje papierbakken. Lelijk, maar tot dáár aan toe.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Heide (na graven sloot tbv. recreatie)	Bergvennen	Negatief: 'Erger is dat een sloot is gegraven aan de grens van het natuurmonument en het kampeerterein. Dat moest gebeuren omdat het kampeerterein te nat was. Maar door die ontwateringssloot wordt tegelijkertijd water uit één van de vennen gezogen.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Heide (na openstelling voor recreatie)	Lutterzand	Negatief: 'Ook in het Lutterzand is [...] een recreatierrein in gebruik genomen. Het draagt de exotische naam Florylimpha en bestaat uit een zwembad in een allerverschrikkelijkste blauwgroene kleur, welk bad is omrasterd met betonnen palen met tien rijen prikkeldraad. In het aangrenzende bos zijn tien "nette" houten huisjes met linnen dak neergezet.'	Toeristenkampioen (1962),374.
Buitenstaander	Infrastructuur (plan voor verharding tbv. recreatie en landbouw)	Lutterzand, Singraven/ Volthe	Negatief: '[...] de zandweg die [...] loopt door het Lutterzand [...] zal worden verhard, zoals ook gaat gebeuren met de zandweg van Denekamp naar Volthe en Singraven. Twee schilderachtige zandwegen met een voor fietsers berijdbaar pad erlangs, het zonlicht en de oude bomen spelen er hun spel van licht en schaduw over de brede voren die in het zand zijn getrokken. Het zoveelste offer aan de rationalisatie, aan het verlangen der boeren beter berijdbare wegen te hebben. Dat zij door een omweg van slechts twee kilometer te maken ook van Volthe naar Denekamp kunnen komen, is blijkbaar geen argument. Er worden zoveel wegen in het gebied van de grote ruilverkavelingen verhard - kan men voor deze twee nu niet een uitzondering maken? Alle natuurliefhebbers zouden er dankbaar voor zijn!'	Toeristenkampioen (1962),374-375.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Beekdallandschap (na vervuiling door industrie)	Dinkel, Lutterzand, Losserzand.	Negatief: 'Wanneer men in Twente nu eens werkelijk een groot recreatiebelang zou willen dienen, dan zou men iets meer moeten doen tegen de ergerlijke vervuiling van de Dinkel door de lozing van afvalwater van textiel fabrieken op Duits en Nederlands gebied. In de warme zomer van 1959, toen honderden ontspanning zochten in Losser- en Lutterzand, konden zij bij het anders zo bekoorlijke riviertje bepaald geen verfrissing vinden: het water zag zwart en het stonk!'	Toeristenkampioen (1962), 375.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na compromis voor behoud Dinkel)	Dinkel	Neutraal: 'De aanleg van het omleidingskanaal om de Dinkel van Lattrop tot de Beverborgsbrug is in volle gang. Dit kanaal komt tot stand als een compromis tussen landbouw- en natuurbeschermingsbelangen. Aan de wateroverlast voor de boeren wordt hierdoor een einde gemaakt, terwijl de natuurliefhebbers hun door het fraaie landschap slingerende riviertje behouden.'	Toeristenkampioen (1962), 375.
Buitenstaander	Beekdallandschap (plan voor kanalisatie)	Dinkel	Negatief: 'Naar verluidt dreigt echter zuidelijk, van de Beverborgsbrug tot aan Glane, de Dinkel zelf te worden gekanaliseerd. De Ned. Heide Maatschappij zou er een plan voor hebben gemaakt.' [aansluitend op bovenstaande en moet dan ook negatief worden opgevat].	Toeristenkampioen (1962), 375.
Buitenstaander	Essenlandschap (na komst tuinbouwkassen)	Hoge Lutte	Negatief: 'Op een es bij de Hoge Lutte hebben wij het glas van kassen in het zonlicht zien blikkeren. Twente heeft zijn eerste tuinbouw gekregen!' [aansluitende tekst maakt duidelijk dat dit negatief opgevat moet worden].	Toeristenkampioen (1962), 375.
Buitenstaander	Essenlandschap (plan tuinbouwkassen)	Aamsveen	Negatief: 'Het Aamsveen verdient [de reservaat-status] ten volle, het is een uit natuurwetenschappelijk oogpunt belangrijk, gedeeltelijk vergraven hoogveengebied met beginnende regeneratie, dat zich in Duitsland voortzet. Het over de grens gelegen Amtsvon wil men tot Naturschutz gebied verklaren. Zouden wij van het Nederlandse stuk dan tuinbouwgrond gaan maken?'	Toeristenkampioen (1962), 375.
Buitenstaander	Infrastructuur (plan tot verharding)	Weg van Geesteren, via Vasse naar Ootmarsum	Negatief: '[...] er komt telkens weer een nieuwe zorg bij. In Vasse gaat het gerucht, dat de provinciale weg van geesteren over Vasse naar Ootmarsum zal worden verbreed met afsnijding van diverse bochten en misschien met offering van aangrenzende bosjes en wallen, dat zou weer een typische recreatieweg minder betekenen.'	Toeristenkampioen (1962), 375.
Buitenstaander	Heide (plan tot ontginning/ruilverkaveling)	Beneden-Dinkel	Neutraal: 'Bij de voorbereiding van deze ruilverkaveling is uitgebreid een vaak moeizaam overleg gepleegd door vertegenwoordigers van landbouw- en natuurbeschermingsbelangen. Tenslotte is men tot een compromis gekomen, waarbij de natuurbescherming wel wat veren heeft moet en laten, naar mijn mening in hoofdzaak als gevolg van het feit dat de uit natuurwetenschappelijk oogpunt waardevolle terreinen vrijwel geheel in bezit van plaatselijke landbouwers zijn, die als regel niet bereid zijn deze aan een natuurbeschermingsorganisatie te verkopen. De oppervlakte grond, die deze organisaties in handen konden krijgen, speelde daarom een grote rol bij het bepalen van de te sparen oppervlakten natuurgebieden. De ruilverkavelingscommissie is immers niet bevoegd de natuurbeschermingsorganisaties meer grond toe te delen, dan zij hebben ingebracht. [...] Men kan betreuren, dat er niet mee is gespaard, maar men had nu eenmaal rekening te houden met de wensen van de eigenaren van al deze gronden te weten de boeren uit deze streek.'	HCO, toegangsnr. 0025.2, inv.nr 6681. Brief 05-11-1962, blad 2.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			'De nu steeds voortgaande ontginning van heide en moerasbos ter vergroting van de landbouwproductie kan wel voordeel aan een aantal individuele landbouwers bieden, maar werkt averechts in de economische crisis waarin de landbouw zich thans blijkt te bevinden en vergroot de problemen in andere sectoren, bijv. afwateringen en recreatie.'	
Buitenstaander	Heide (plan tot ontginning/ruilverkaveling)	Denekampse Veld	Neutraal: 'Hoewel aan de in uitvoering genomen ruilverkavelingen weinig meer valt te veranderen, is het zaak in volgende ruilverkavelingen hogere eisen aan de landschapsplannen te stellen. In mijn schrijven nr. 2497, dd. 5 juli 1960 over de ruilverkaveling Denekampse Veld heb ik hier reeds op gewezen.'	HCO, toegangsnr. 0025.2, inv.nr 6681. Brief 05-11-1962, blad 2.
Buitenstaander	Heide (plan tot ontginning/ruilverkaveling)	Vasser es	Neutraal: 'Voor de in de [...] ruilverkaveling van de Vasser es geldt dit in nog sterkere mate, omdat dit gebied behoort tot het centrale gedeelte van de noord-Twentse recreatiestreek.'	HCO, toegangsnr. 0025.2, inv.nr 6681. Brief 05-11-1962, blad 2.
Buitenstaander	Heide (na graven sloot tbv. ontwatering naastgelegen recreatieterrein)	Bergvennen	Neutraal: 'Bij de Bergvennen is het kampeercentrum [...] in exploitatie genomen. Tussen het natuurreservaat en de weide die als kampeerterrin dienst doet is een rechte sloot aangelegd ter ontwatering van het weiland. Daarbij is de uitkomende grond aan de zijde van het natuurreservaat gedeponeerd, zodat de sloot hoegenaamd geen invloed heeft op de waterstand in het ven.'	HCO, toegangsnr. 0025.2, inv.nr 6681. Brief 05-11-1962, blad 2.
Buitenstaander	Essenlandschap (na graven opkomst Tuinbouw op essen)	Twente	Neutraal: '[Men behoeft] zich er niet over te verbazen wanneer zich op sommige essen in Twente tuinbouwbedrijven vestigen. Indien beregening wordt toegepast bieden deze gronden daartoe goede mogelijkheden. Door het grote aantal essen dat Twente rijk is, zal dit in de toekomst geen probleem behoeven te worden. De tuinbouw in Twente draagt namelijk een verzorgend karakter en is van geringe omvang.'	HCO, toegangsnr. 0025.2, inv.nr 6681. Brief 05-11-1962, blad 3-4.
Buitenstaander	Infrastructuur (na plan tot verbetering)	Zandweg van Geesteren, via Vasse naar Ootmarsum	Negatief: 'Tenslotte merk ik omtrent de provinciale weg over Vasse op, dat het zeer te betreuren zou zijn indien door bochtafsnijdingen deze belangrijke recreatieroute zijn huidige karakter zou verliezen.'	HCO, toegangsnr. 0025.2, inv.nr 6681. Brief 05-11-1962, blad 4.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na uitspoelen mest)	Schipbeek, Dinkel	Neutraal: 'Het is vooral langs deze beken, dat men de verrijkende invloed van het beekwater op de arme zanden kan waarnemen. Dat beekwater voedselrijk is, komt waarschijnlijk voor een belangrijk deel door de grote hoeveelheid mest, die op de akkers en weiden wordt gebracht en daar ten dele weer uitspoelt.'	Kop & Van Zeist (1960), 13.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na bemesting hooilanden met kunstmest)	Twente	Neutraal: 'De blauwgraslanden werden bemest, waardoor de grasopbrengst en de kwaliteit ervan zeer werd vergroot, helaas echter ten koste van de botanische rijkdom.'	Kop & Van Zeist (1960), 14.
Buitenstaander	Boscultuur	Twente	Neutraal: 'De oppervlakte bos werd vooral sterk vergroot door de uitgebreide bebossingen door de Twentse industriëlen. Veelal werd echter naaldhout geplant, of andere soorten, die ter plaatse niet thuishoren. In enkele gevallen evenwel, vooral waar voormalige meden beplant zijn met natuurlijke soorten, heeft zich een fraaie plantengroei ontwikkeld.'	Kop & Van Zeist (1960), 14.
Buitenstaander	Beekdallandschap (na kanalisatie)	Twente	Negatief: 'Bijna alle beken, behorende tot het stroomgebied van de Regge, zijn gekanaliseerd en vele andere bekoorlijke waterloopjes zijn vervuld door afvalwater der fabrieken.'	Kop & Van Zeist (1960), 14.
Buitenstaander	Moeras (na ontginning)	Twente	Negatief: 'Van de eertijds zo uitgestrekte moerassen is nagenoeg niets meer over.'	Kop & Van Zeist (1960), 14.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Landschap (na moderniseren)	Twente	Neutraal: 'Dat Twente desondanks de naam heeft een prachtig land te zijn met veel natuur, dankt het aan zijn snelle afwisseling van bodemtypen, waaraan het grondgebruik zich heeft aangepast en waardoor het landschap ondanks alles op vele plaatsen intiem is gebleven. Bovendien resten ons van de meeste vegetatietypen nog wel enkele stukjes.'	Kop & Van Zeist (1960), 14-15.
Buitenstaander	Heide	Ootmarsum	Positief: '[...] mooie droge heidevelden [...].'	Kop & Van Zeist (1960), 15.
Buitenstaander	Moeras (na gedeeltelijke ontginning)	Ageler- en Voltherbroek	Neutraal: '[...] gelukkig kon daarvan een klein gedeelte gered worden bij de komende ontginningen.'	Kop & Van Zeist (1960), 15.
Buitenstaander	Moeras	Engbertsdijkvenen, Usselerveen, Aamsveen, Haaksbergerveen	Positief/Neutraal: '[...] tonen nog iets van de oude glorie van die onvolprezen moerassen.'	Kop & Van Zeist (1960), 15.
Buitenstaander	Beekdallandschap	Weerselo	Positief: 'In de buurt van Weerselo zijn nog een paar mooie voorbeelden bewaard gebleven van het maten-landschap.'	Kop & Van Zeist (1960), 15.
Buitenstaander	Beekdallandschap, bos	Zijbeken Dinkel	Positief/neutral: 'De zijbeken van de Dinkel zijn tot nog toe grotendeels ontsnapt aan een rigoureuze kanalisatie en hebben hun karakter nog ten dele behouden. De Bloembeek is daarvan een mooi voorbeeld, evenals de Hazelbekke en de Mosbeek in het Ootmarsumse en de Snoeiinkbeek ten noorden van Losser. Langa deze beken is nog veel moois te genieten, waarbij de elzenbossen in de brongebieden wel apart vermeld mogen worden.'	Kop & Van Zeist (1960), 15.
Buitenstaander	Boscultuur	Twente	Negatief: 'Verreweg het meeste bos is slechts van geringe ouderdom. [...] Helaas moet [...] tevens geconstateerd worden, dat veruit de meeste van de huidige bossen geen fraai ontwikkelde vegetatie vertonen ten gevolge van allerlei directe en indirecte menselijke activiteiten zoals aanplant van houtsoorten (veelal naaldbomen) die de vegetatie ongunstig beïnvloeden, grondbewerking, krabbende kippen, inwerpen van vuil uit de naburige akkers, enz. enz.'	Kop & Van Zeist (1960), 17.
Buitenstaander	Beekdallandschap, bos	Twente	Positief: '[...] de zogenaamde bronnetjesbossen, die weliswaar slechts kleine oppervlakten beslaan, [zijn] bij de plantenliefhebbers zeer goed bekend [...]. Het zijn dan ook botanisch ware juweeltjes.'	Kop & Van Zeist (1960), 23.
Buitenstaander	Bos	Smoddebos	Positief: 'Een zeer interessant bos is het Smoddebos. [...] een groot gedeelte is voorts rijk eikenhaagbeukbos [...].'	Kop & Van Zeist (1960), 26.
Buitenstaander	Bos, boscultuur	Hooge Venterink	Neutraal: 'De hogere delen van dat bos hebben een overgangskarakter tussen eikenhaagbeuken- en eikenberkenbos, maar de kruidlaag is er niet fraai ontwikkeld, doordat er nogal wat naaldhout is geplant.'	Kop & Van Zeist (1960), 26.
Buitenstaander	Bos, beekdallandschap	Oelerbeek	Positief: 'De Alno-Ulmion bossen kan men fraai bestuderen ten zuidoosten van Delden bij de Oelerbeek. Zowel droge als natte vormen wisselen elkaar af.'	Kop & Van Zeist (1960), 26.
Buitenstaander	Bos	Twente	Neutraal: 'Het is te hopen, dat te rechter tijd verschillende voorbeelden van al deze bostypen door de natuurbescherming gereserveerd kunnen worden, want de eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat in de meeste gevallen de natuurlijke houtsoorten niet het hoogste rendement leveren. de straf, die op deze zonde staat, zal u allen bekend zijn!'	Kop & Van Zeist (1960), 26-27.
Buitenstaander	Bos	Haagse bos	Positief: 'Met name de oudere eikenbossen zijn botanisch van belang, gezien het voorkomen van enkele vrij zeldzame plantesoorten die voor een deel kenmerkend zijn voor bossen op matig voedselarme zand- en leemgronden.'	Piek & Lichthart (1976), 73.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Boscultuur	Haagse bos	Neutraal: 'Door o.a. intensieve begreppeling, bodembewerking, aanplant van niet ter plaatse thuishorende houtsoorten en bosaanleg op heide is de kruidlaag van de bossen echter tamelijk arm aan soorten. [...] Door de sterke begreppeling van het gebied en vermoedelijk ook door grondbewerking ten behoeve van de voormalige hakhoutcultuur is het bodemprofiel veelal verstoord. Door het aanplanten van Zomereik en Beuk, die weliswaar in bovengenoemde bosgemeenschap van nature waarschijnlijk een belangrijk deel van de boomlaag vormen, is men destijds voorbijgegaan aan een belangrijke voorwaarde om tot een zo rijk mogelijke ontwikkeling van het Beuken- eikenbos te komen, t.w. het spontaan opslaan van pionierhoutsoorten op de heide. Het gevolg is dan ook dat de bosvegetatie maar matig ontwikkeld is en bovendien vrij arm aan soorten. De opstanden die grotendeels uit Zomereik en Grove den bestaan, hebben nog de rijkste ondergroei, terwijl de ondergroei van de beuken- en meereisende naaldhoutopstanden maar zeer matig ontwikkeld is. Ook de bodembewerking in het verleden heeft nadelige gevolgen gehad voor de ontwikkeling van een rijke bosgemeenschap. In eiken-berkenopstanden waar bodembewerking in het verleden niet heeft plaatsgevonden, komt een veel rijkere ondergroei voor dan elders in het Haagse Bos, dit ondanks een zelfde bodem, ouderdom en beheer.'	Piek & Lichthart (1976), 73-75.
Buitenstaander	Bos	Haagse bos	Positief: 'Langs enkele bospaden komen daarentegen plaatselijk nog interessante heischrale graslandvegetaties voor. De fauna is door de afwisseling in het bos, alsmede door de relatief geringe bezoekersaantallen, rijk te noemen. Naast typische loof- en naaldbosvogels zijn er geregeld roofvogels in het gebied aan te treffen. [...] Tenslotte kan worden vermeld dat bij een mycologische inventarisatie is gebleken dat in het Haagse Bos enige bijzondere fungi voorkomen.'	Piek & Lichthart (1976), 74., 76
Burgergemeenschap (na verloop van tijd is men vergeten dat het is aangetast en heet het weer gewoon onaangetast)	Heide	Bergvennen	Positief: 'Zeventig hectare onaangetast natuurschoon.'	Kistemaker & Jagers (1984), 12.
Burgergemeenschap	Heide	Lutterzand	Positief: 'Dit kleurrijke gebied met blinkend zand, groen gras, grove dennen, jeneverbessen, gracieuze berken, heide en bloemen is de natuur zoals die moet zijn en blijven.'	Kistemaker & Jagers (1984), 16.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na wegvallen scheepvaart)	Kanaal Almelo-Nordhorn	Neutraal: 'Bijna vijftien jaar lang, van 1884 tot 1899, hebben honderden mensen gegraven aan het kanaal [...]. Achteraf blijken geld en tijd verspild te zijn: het kanaal is nauwelijks door de scheepvaart gebruikt. Gelukkig had dit ook een gunstige kant, omdat daardoor een langgerekt natuurgebied ontstond van grote recreatieve waarde en een zeer eigen flora en fauna.'	Kistemaker & Jagers (1984), 28.
Burgergemeenschap	Essenlandschap, boerderij	Markelo	Positief: 'Vanaf de Markelose berg [...] heeft men een schitterend uitzicht over het dorp Markelo en wijde omgeving. Aan de rand van glooiende akkers en bossen vindt men prachtige oude boerderijen.'	Kistemaker & Jagers (1984), 62.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na herstel van beek naar vaart)	Twickel	Positief: 'De haven werd gedempt en van de vaart is nu een smal, slingerend beekje over, stromend door een schitterend natuurgebied.'	Kistemaker & Jagers (1984), 77.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide	Buurserzand	Positief: 'Een uniek natuurmonument met heide, jeneverbes, vliegdennen en vennen, doorsneden door de Buurserbeek.'	Kistemaker & Jagers (1984), 95.
Boerengemeenschap	Erfbeplanting (na heraanplant)	Onbekende locatie in Overijssel	Neutraal: 'Ik moet zeggen dat mijn boerenburen mijn boomactiviteiten in de loop der jaren steeds meer zijn gaan waarderen. Oorspronkelijk was er wel kritiek, omdat ik hun kijk op ons huis ontnam. [...] Maar naarmate de boompjes opschoten [...] groeide ook de waardering van de buurt voor het groene singeltje. En toen op buurmans erf een stukje stal bijgebouwd werd, verscheen daar op een verloren hoekje waarempel ook wat Berken en Dennen. Een jaar later vertelde de buurman mij, dat hij een hele strook langs zijn erf wilde beplanten, langs een andere stal die daardoor beter in het landschap zou passen. [...] Buurman dacht aan bomen waar je ook nog eens wat fruit van kunt plukken. Intussen heeft hij zijn eerste appeltjes al kunnen oogsten.'	Buter & Wester (1981), 11,13.
Boerengemeenschap	Erfbeplanting (plan tot aanplanten)	Overijssel	Neutraal/negatief: 'Veel boeren staan nogal huiverig tegenover erfbeplanting. Zij redeneren: als ik nu Staatsbosbeheer op mijn erf haal en ik profiteer weliswaar van de rijks subsidie om er bomen en struiken op te planten, hoe gaat dat dan later? Mocht ik het bedrijf willen uitbreiden en er staat een boom in de weg, dan mag ik daar waarschijnlijk helemaal niet meer aankomen. Dus begin ik er maar liever helemaal niet aan [...].'	Buter & Wester (1981), 13.
Boerengemeenschap	Erfbeplanting (plan tot heraanplant)	Overijssel	Positief/neutral: 'Enkele jaren geleden hebben de plattelandsjongerenorganisaties in Overijssel [...] zonder gewetensbezwaar enthousiast propaganda uitgevoerd voor méér erfbeplanting. Ze vonden terecht dat het voor een boer de moeite waard is om de argumenten voor en tegen eens rustig te overwegen. Daarna kan hij altijd nog ja of nee zeggen. [In het seizoen 1974-75 is Overijssel door deze actie 14 ha bos rijker geworden].'	Buter & Wester (1981), 15.
Burgergemeenschap	Boerderij, erfbeplanting (na verwijderen ervan of verzuimen deze aan te planten na nieuwbouw)	Overijssel	Negatief: '[...] op een tocht door Overijssel kan ik u meer slechte dan goed verzorgde erven tonen. Er leeft in de provincie een stuk landschappelijk verval dat langzaam als een roofdier zijn prooi besluipt. Meestal slaat het dan feilloos toe. Die prooi is vooral de boerderij, de nieuwe én de oude!'	Buter & Wester (1981), 15.
Burgergemeenschap	Boerderij (na nieuwbouw)	Overijssel	Neutral/negatief: 'Nieuwe boerderijen zijn voor deze tijd praktischer dan de meeste oude omdat de eisen die de moderne boer steelt totaal anders zijn dan die van zijn grootvader. Maar de nieuwe boerderij is meestal ook minder mooi! Minder fraai van vormgeving en van materiaal dan zijn traditionele voorganger. Het edele ambacht heeft er steeds minder bemoeienis mee. Voor prefab hoeft je nauwelijks meer beroep te doen op de allround timmerman. [...] Boerderijbouw is tegenwoordig een industriële bedrijvigheid, maar de (kunstzinnige) industriële vormgeving blijft er verre van.'	Buter & Wester (1981), 17.
Burgergemeenschap	Boerderij (na nieuwbouw)	Overijssel	Negatief: 'Je ziet er grote schuren voor het bergen van werktuigen en oogsten. Ze zijn functioneel, maar meestal allesbehalve mooi gebouwd. De vele koeien of varkens, die onder de kap van de oude hoeve geen plaats meer konden vinden wonen in langerekte stallen, soms uitgerust met schreeuwend beschilderde apparatuur die er hoog bovenuit torent. Tot echte torenhoogte soms in die gemeenten waar (legaal of tegen de voorschriften in) torensilo's zijn verzezen voor het opslaan van het gras of snijmais, die koeien van nu	Buter & Wester (1981), 19.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			op een presenteerblaadje voorgeschoteld krijgen. De scharrelkippen van vroeger zijn overgedaan aan de zondagsboer: de burger die met agrarische schijnbewegingen zijn nostalgische gevoelens tracht te bevredigen. De echte boer, die zich nog met eier- of slachtkuikenproductie bezighoudt bouwt daartoe perfectionistische kippenflats onder daken van grauwe golfplaten.'	
Burgergemeenschap	Erfbeplanting (het ontbreken ervan na nieuwbouw)	Overijssel	Negatief: 'De eigenaar van een intensief veebedrijf die zijn tuin royaal heeft omringd met opgaande struiken is daardoor wel het uitzicht kwijt op de enorme golfplatenloods waarin hij de dagelijkse boterham verdient, maar burens en passanten blijven ermee zitten. Het verschil tussen boerderijen mét en boerderijen zonder een verantwoorde erfaankleding is hemelsbreed.'	Buter & Wester (1981), 21.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Overijssel	Neutraal/negatief: 'Toch heeft schaduw voor de boer twee kanten. Mens en dier hebben er vaak behoefte aan om zich uit zon en wind terug te trekken maar hoe staat het met de schaduwwerking op het gewas? De meningen daarover zijn nogal verdeeld. Er zijn hele studies aan gewijd. De een legt sterk de nadruk op de gunstige werking van bomen en struikgewas op de scheidingen van cultuurgronden; bij de ander geven de (onmiskbare) nadelen de doorslag. Vee zoekt beschutting onder bomen en aan de randen van houtsingels. Vruchtbare grond zal in een van opgaand groen voorzien gebied niet gemakkelijk wegstuiven, graanackers hebben minder last van platwaaien, aardappels zullen in het voorjaar minder snel bevriezen. Vogels die op schadelijke insecten jagen, vinden meer nestgelegenheid. Daar staat dan tegenover dat het beschutting zoekende vee het gras vertrapt, dat in de schaduw toch al niet zo best wil groeien. Veel singels in een cultuurlandschap (als produktie-element zijn ze helaas tegenwoordig waardeloos!) brengen de boer zeker financieel nadeel.'	Buter & Wester (1981), 29,31.
Burgergemeenschap	Houtopstanden, broekontginningen (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Dit jonge land heeft nog nauwelijks een eigen gezicht, al doen hier en daar een rijtje Eiken en een omhaagde tuin of bongerd hun best om de vlakke te breken.'	Buter & Wester (1981), 67.
Burgergemeenschap	Boerderij (na nieuwbouw)	Twente	Neutraal: 'Had voorheen elke streek van het land zijn specifieke boerderijtype, nu zijn de ligboxstallen in Brabant, Friesland en Twente nagenoeg gelijk. Het streekeigene wordt daarmee wat op de achtergrond gedrongen, hetgeen uit cultureel oogpunt een verarming betekent. Daar komt nog bij, dat de ligboxstal, hoewel zeer functioneel, esthetisch gezien niet tot de fraaiste bouwwerken hoort. Het Twentse landschap zal dus niet aan schoonheid winnen, maar de opmars zal niet te stuiten zijn en mag ook niet gestuit worden.'	Brilman (1974), 29.
Burgergemeenschap	Platteland (na moderniserings)	Twente	Negatief: 'Ons land heeft na 1950 enorme veranderingen ondergaan en door de grote snelheid waarmee die hebben plaatsgehad, zijn er veel waardevolle zaken ten offer gevallen aan vernieuwzucht en het nuchter-zakelijk inzicht.'	Roding (1974a), 46.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Neutraal: 'Er is geen boer die alle houtwallen kwijt zou willen, maar als hij er aantoonbare schade of ongemak van ondervindt, dan wil hij graag een zinvolle oplossing. Als nu ten bate van het algemeen belang een houtwal dan toch gehandhaafd dient te worden, dan is het redelijk daar iets tegenover te stellen.'	Roding (1974a), 46.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Platteland (na moderniserings)	Twente	Negatief: 'Ons land heeft na 1950 enorme veranderingen ondergaan en door de grote snelheid waarmee die hebben plaatsgehad, zijn er veel waardevolle zaken ten offer gevallen aan vernieuwzucht en het nuchter-zakelijk inzicht.'	Roding (1974a), 46.
Burgergemeenschap	Houtwallen	Twente	Positief: 'Door de rijke variatie aan planten en het gunstige micro-klimaat is een houtwal uitermate gunstig voor tal van insecten, spinnen en slakken. [...] Houtwallen waarin een goed biologisch evenwicht heerst, hebben een grote ecologische betekenis. [...] Wij menen in het voorgaande voldoende te hebben aangetoond welk een belangrijke rol de houtwal vervult in het Twentse landschap.'	Roding (1974b), 60-61.
Burgergemeenschap	Houtwallen (na verwijdering en verwaarlozing)	Twente	Negatief: '[...] diezelfde agrariërs, die altijd beweren het landschap te hebben gemaakt (weliswaar met een klein beetje hulp van Moeder Natuur), diezelfde agrariërs zijn nu met alle mogelijke middelen bezig dit door hun voorouders opgebouwde landschap te verminken.'	Docter (1974), 62.
Boerengemeenschap	Houtwallen (na verlies economische waarde)	Twente	Neutraal: 'Het gevoel door overheidsmaatregelen steeds verder te worden 'ingebouwd' streek veel agrariërs tegen de haren in en er werd op veel plaatsen bij veel gelegenheden zwaar geprotesteerd. Begrijpelijk ..... , maar ..... weinig positief. [...] Niet dat [het verwijderen van houtwallen] over het algemeen met veel plezier werden en worden uitgevoerd, want naast de financiële interessen die nopen tot modernisering en schaalvergroting heeft de gemiddelde mens een diep geworteld piëteitsgevoel en ook waardering, gevoel voor de natuur. Velen voelen zich daardoor in een onprettige situatie geplaatst en zouden even gelukkig zijn met een alternatieve oplossing, waarbij een redelijk inkomen kan worden verkregen bij behoud van het oude geliefde landschap. Uit gesprekken met rijk met natuurschoon gezegende agrariërs bleek steeds weer dat het in de eerste plaats als bezwaar werd gevoeld, dat de houtwallen welke hun waarde voor de boer geheel of gedeeltelijk hebben verloren, toch nog beheerd moeten worden. Dit kappen en afvoeren van het hout is een tijdrovende en dus kostbare zaak en er staan geen of slechts zeer geringe opbrengsten tegenover.'	Docter (1974), 62.
Burgergemeenschap	Houtwallen (plan instandhouden houtwallen door boeren)	Twente	Negatief: 'Daar, waar men het intieme Twentse wallenlandschap geheel in de huidige staat wil bewaren zal primair gedacht moeten worden aan aankoop door een natuurbeschermingsinstantie, waarna de tussengelegen cultuurgronden onder bepaalde voorwaarden en tegen een gereduceerde pacht weer aan de boer in gebruik gegeven kunnen worden. De boer parkwachten? Laten we niet overdrijven!'	Docter (1974), 64.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Neutraal: 'De houtwal mocht dan in vroegere jaren betekenis hebben als schuilplaats van vele vogels die schadelijke insecten e.d. onschadelijk maakten, in dezelfde adem moet men dan ook noemen dat er eveneens vogels in huizen die schade aan de gewassen veroorzaken.'	Brilman (1974b), 68.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Neutraal: 'De luwte die houtwallen geven moge dan in sommige gevallen het werken veraangenamen, daar staat tegenover dat door diezelfde houtwallen de wind dermate gebroken wordt dat het hooi langzamer droogt, waardoor een langere veldperiode ontstaat met alle risico's van dien.'	Brilman (1974b), 70.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Negatief: 'De houtwal heeft niet alleen een schaduw-effect, ook onttrekt het houtbestand voedingsstoffen en water aan de bodem, hetgeen voor een belangrijk deel ten koste gaat van het aangrenzende grasland of gewassen op het bouwland.'	Brilman (1974b), 70.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Negatief: 'De houtwallen komen in ons Twentse landschap in grote aantallen voor. De percelen zijn mede daardoor dermate klein dat zij de toets der landbouwkundige kritiek niet kunnen doorstaan. [...] In dit proces van schaalvergroting passen geen kleine percelen en uit dien hoofde werken houtwallen belemmerend met het oog op de bedrijfsontwikkeling in de landbouw.'	Brilman (1974b), 70.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Negatief: 'Ligt er slechts aan één zijde van een vierkant perceel van 1 ha een houtwal met een breedte van vier m. dan is het oppervlakteverlies al 4%. Bij de doorgaans kleinere percelen die hier voorkomen met rondom houtwallen zijn die oppervlakte verliezen uiteraard aanzienlijk groter.'	Brilman (1974b), 70.
Boerengemeenschap	Solitaire bomen	Twente	Neutraal/negatief: 'Een veel gehoorde uitspraak bij de boer is: 'Je mag praktisch overal een boom planten, maar als hij er eenmaal staat moet je er afblijven en kun je hem bijna nooit weer opruimen ook al heb je er last van of wil je hem gebruiken.'	Brilman (1974b), 71.
Boerengemeenschap	Solitaire bomen (na kapverordening)	Twente	Negatief: 'Scherper nog formuleerde een boer het toen hij tegen me zei: 'Het is vandaag de dag in Twente eenvoudiger om tien boeren figuurlijk de nek om te draaien dan om één boom te mogen kappen'.	Brilman (1974b), 71.
Boerengemeenschap	Houtopstanden, platteland (na verlies zeggenschap)	Twente	Negatief: 'Een ander: 'Wij als boeren hebben het landschap gemaakt, moet iemand anders nu uitmaken dat we er moeten afblijven?'	Brilman (1974b), 71.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Houtopstanden, platteland (plan modernisering)	Twente	Positief: 'De boeren hebben ons Twentse landschap gevormd en zij houden van dit landschap. Zij willen het wel graag - en terecht - aanpassen aan de eisen die de moderne bedrijfsvoering stelt.'	Brilman (1974b), 71. (Burger die zich verplaatst in de boer)
Burgergemeenschap	Houtopstanden, platteland (plan modernisering)	Twente	Neutraal: 'Over en weer moet er begrip zijn voor elkaars standpunt.'	Brilman (1974b), 71.
Burgergemeenschap	Houtopstanden (na modernisering)	Markelo	Neutraal: 'De boer heeft zeker begrip voor een mooi landschap met houtwallen, niet met alle houtwallen die er nu zijn maar zeker ook niet zonder. Kenmerkend in deze is een uitspraak die ik van Markelose boeren enkele keren hoorde, sprekend over het in het kader van de ruilverkaveling gecreëerde landbouwgebied langs de Holtdijk: 'Ze maakt ons Maarkel kapot!'	Brilman (1974b), 71.
Burgergemeenschap	Woeste gronden	Twente	Positief: 'In een reservaat wordt de natuur in reserve gehouden, opdat onze nakomelingen alsmede de bij voorkeur zeldzame flora en fauna daar tot in lengte van dagen een wijkplaats hebben. De eersten om rust en schoonheid te zoeken, de tweede om in hun schoonheid te overleven.'	Van de Berg (1974), 72.
Burgergemeenschap	Heide (na verdroging door waterwinning)	Bergvennen	Negatief: 'Jammer evenwel dat de Bergvennen bij Lattrop dreigen uit te drogen. Vanzelfsprekend staat er een groot hek omheen, er staan borden met aanbevolen gedragsregels. De drinkwatervoorziening van Nordhorn moet echter gewoon doorgaan. De zwarte stern heeft het er al voor gezien verklaard.'	Van de Berg (1974), 72.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Woeste gronden (na aanpassen beheer)	Twente	Neutraal: 'Het echt veilig stellen van allerlei gebieden kan men rustig vergeten. De invloeden van onze beschaving gaan gewoon door. Trouwens ook de natuurlijke invloeden zijn niet te stoppen. Natuurbescherming is uit, natuurbeheer is in. Wij worden steeds meer de begeleiders van alle mogelijke wijzigingen in die natuur. Koeien uit verre noordelijke streken worden aangekocht om dienst te doen als levende grasmaaiers en rietsnijders. Hun kalveren mogen weer de echte moederlijke tepels in de zuigende bek nemen. Dat op zichzelf blijkt al een attractie voor de geïnteresseerde bezoeker te zijn. Wij gaan afremmen, versnellen en begeleiden. Op alle denkbare manieren proberen wij de natuur zo natuurlijk mogelijk te houden. Zo zal het moeten, het kan niet anders.'	Van de Berg (1974), 72.
Burgergemeenschap	Platteland, natuur (niet opnemen in meting, vanwege complexiteit)	Twente	Neutraal: 'Het begrip natuur wordt steeds meer synoniem met cultuur. De bewustwording van dit proces dringt langzamerhand door tot steeds grotere groepen van de bevolking. De kreet: 'De natuur in ons land is door de mens gemaakt', klinkt hier en daar nog wel wat oneerbiedig. Zeker Twente kan daar als goed voorbeeld voor dienen. De boeren zullen dat onmiddellijk beamen. Zij maakten en maken nog steeds het Twentse land. Hun invloed is onmiskenbaar, zij zijn het zich duidelijk bewust.'	Van de Berg (1974), 72-73.
Burgergemeenschap	Platteland (over plan landschapsparken)	Twente	Positief/neutraal: 'Landschapparken ook in Twente, komen binnen ons gezichtsveld. Koeien, akkers, weilanden, boerderijen, houtwallen, alleenstaande echte Twentse eiken, hele gehuchten en slingerweggetjes worden dan gereserveerd. Dat worden de natuurreservaten met alles erop en eraan. Zo moet het gaan worden en zo kan het met al zijn invloeden blijven. M.a.w. een landschapspark is een natuurreservaat. Zeg dat alleen nog niet te hard tegen de 'echte' natuurbeschermers. Ook die moeten nog wennen aan de nieuwere ideeën.'	Van de Berg (1974), 73-74.
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap	Platteland (na instelling vogelreservaat)	Onbekende locatie in Twente	Positief: 'In de herfst van 1966 kwamen een boer en een vogelkenner gezamenlijk tot de conclusie, dat de gronden van die boer mooi waren. Dat de kievitseieren er moesten blijven liggen. Vooral dat hinderlijke kievitseierenzoeken in het voorjaar speelde er een belangrijke rol in. Die twee werden het eens en in het voorjaar van 1967 werd dat land tot vogelreservaat verklaard. De bescheiden groene houten bordjes met het opschrift 'vogelreservaat, terreinen niet betreden' werden gemaakt en er opgehangen. Een zeer pril landschapsparkje.'	Van de Berg (1974), 74.
Boerengemeenschap	Platteland, houtwallen (plan ruilverkaveling)	Twente	Negatief: 'Ook blijkt dat de grondgebruikers in het algemeen goed weten wat hun gronden veldbiologisch waard zijn. Bescherming achten ook zij noodzakelijk. [...] Soms zelfs tegen beter weten in trachten zij zich emotioneel tegen die cultuurtechniek te beschermen. Dat is de samenwerkingsbasis. Redden wat er te redden valt.'	Van de Berg (1974), 76-77.
Burgergemeenschap	Platteland (bedreiging ruilverkaveling)	Twente	Neutraal: 'De rijkste gebieden [wat betreft vogelpopulaties] zijn als zodanig het meest bekend, en komen het eerst voor bescherming in aanmerking. Gebleken is dat deze gronden het minst door rechtlijnige verkavelingen geschaad zijn. Tevens blijkt dat die terreinen het meest door verkavelingen bedreigd worden.'	Van de Berg (1974), 77.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Platteland (bedreigd door ruilverkavelingen)	Twente	Neutraal: 'Pessimisten menen dat de ontwikkeling in cultuurtechnische zin niet is tegen te houden. Zij beschouwen die cultuurtechniek als een besmettelijke ziekte waartegen geen vaccin bestaat. Anderen weten zeker dat er een nieuwe ontwikkeling in gang is gezet, die de cultuurtechniek zal gaan uitbreiden en vervolmaken. Onder anderen zullen de verkavelingen minder rechtlijnig worden; ze zijn dat hier en daar zelfs al.'	Van de Berg (1974), 77-78.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden (na instelling vogelreservaat)	Daarlerveen	Positief: 'Een drietal boeren in Daarlerveen tekenden de overeenkomsten in directe samenwerking met de Ned. Ver. tot Bescherming van Vogels en maakten op die manier van hun gronden een Vrij Vogelreservaat.'	Van de Berg (1974), 78.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden (na instelling vogelreservaat)	Diepenheim	Positief: 'Ook hier werden door verschillende boeren de door deze afdeling opgestelde overeenkomsten getekend en kon daardoor een mooi weidegebied onder bescherming gebracht. Het beschermde gebied breidt zich nog steeds verder uit.'	Van de Berg (1974), 78.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden, houtwallen (na instelling vogelreservaat)	Markelo	Positief: 'Rondom Markelo zijn verschillende gebieden onder bescherming gebracht. Het gaat ook hier voornamelijk om weidegebieden het houtwallen en bosjes. Er wordt gewerkt met eigen overeenkomsten.'	Van de Berg (1974), 78-79.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden, houtwallen (na instelling vogelreservaat)	Enschede/grens	Positief: 'Ten oosten van deze gemeente tegen de Duitse grens stichtte de werkgroep haar eerste Vrije Vogelreservaten. Hoewel het areaal nog gering is, zijn er ook hier plannen om het te beschermen gebied drastisch uit te breiden. Verschillende boeren hebben hun medewerking toegezegd.'	Van de Berg (1974), 79.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden, houtwallen (na plan tot instelling vogelreservaat)	Lattrop/Ootmarsum	Positief: 'In het verleden heeft de streek tussen Lattrop en Ootmarsum veel te lijden gehad van rechtlijnige verkavelingen en ontwatering. De natuurgroep vond het meer dan noodzakelijk dat deze gebieden wat meer bescherming zouden krijgen. Er zijn zeer duidelijke plannen om de te beschermen weidegronden drastisch uit te breiden. Verschillende boeren in dit gebied zijn zeker bereid te gaan meewerken.'	Van de Berg (1974), 79.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden, bossen, houtwallen (na instelling vogelreservaat)	Almelo	Positief: 'Onder deze gemeente langs de Gravenallee ligt een aanéengesloten Vrij Vogelreservaat van ca 220 ha. Aan dit reservaat doen een achttal boeren en de eigenaar van de gronden, de graaf van Regteren Limpurg, mee. Het is nog een echt Twents landschap met weiden, houtwallen en bossen, het enige echte Twentse land dat deze gemeente nog bijna ongeschonden kent. In het reservaat zijn ruim tachtig vogelsoorten waargenomen. Volgens de jachtopziener ter plaatse is de rust in het gebied, sinds het de status van vogelreservaat kreeg, heel wat verbeterd.'	Van de Berg (1974), 79.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden, bos (na instelling vogelreservaat)	Twickel	Positief: 'Dit 'Vrije Vogelreservaat' valt geheel onder de gronden van het landgoed 'Twickel'. Braamhaarsveld en Goormeen vormen het grootste deel. Het Braamhaarsveld vormt het broedgebied en de Goormeen het voedselgebied van de daar voorkomende vogels. De samenwerking met de boeren en de rentmeester is er uitstekend, terwijl ook de jachtopziener zeer is ingenomen met deze vorm van natuurbehoud.'	Van de Berg (1974), 79.
Buitenstaander	Bos	Grevenmaat	Positief: 'Eveneens een fraai eikenhaagbeukbos is het Grevenmaat.'	Kop & Van Zeist (1960), 26.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Infrastructuur (na plan aanleggen weg)	Twickel	Negatief: 'De direkte bedreiging voor dit terrein is natuurlijk de aanleg van de E-8, die juist door het noordelijke deel van dit reservaat getraceerd is. De onrust zal er dus sterk toenemen en zoals bekend zal met name de geluidshinder tot op een afstand van 1 km aan weerszijden van de weg merkbaar zijn.	Van de Berg (1974), 79.
Burgergemeenschap	Weilanden, bos, houtwallen, infrastructuur (na instelling vogelreservaat)	Twentekanaal, Delden/ Zeldam	Positief: 'In het gebied ten westen van het Twentekanaal zijn de eerste 'particuliere' reservaten van Twente tot stand gekomen. Inmiddels heeft daar zo'n 600 ha weidegebied en bosschages, houtwallen en slingerweggetjes meer bescher- ming gekregen. [...] Een vogelkundig en floristisch rijk gebied.'	Van de Berg (1974), 80.
Burgergemeenschap	Weilanden, bos, houtwallen (na instelling vogelreservaat)	Albergen, kanaal Almelo- Nordhorn	Positief: 'Dit jaar begonnen op nog bescheiden wijze in een mooi weidegebied ten zuiden van het kanaal Almelo- Nordhorn. Voorlopig gaat het daar om ca 70 ha. Er bestaat een drie-jarenplan om het Vrije Vogelreservaat uit te breiden tot ca 300 ha weiden, houtwallen en bosschages.'	Van de Berg (1974), 80.
Boerengemeenschap/ burgergemeenschap	Weilanden, houtwallen (na instelling vogelreservaat)	Wierdenseveld	Positief: 'Langs de oostgrens van het Wierdense Veld, een natuurreservaat van het Overijsselsch Landschap, werden dit jaar ruim 200 ha weidegebied onder bescherming gebracht. De boeren daar waren onmiddellijk bereid om mee te werken [...].'	Van de Berg (1974), 80.
Burgergemeenschap	Boerderijen (na ruilverkave- ling)	Vriezenveen, dorp	Negatief: 'Op zich zelf valt het verdwijnen van vele mooie oude boerderijen, welke de Dorpsstraat in het Oosteinde sierden, zeer te betreuren, maar door de verplaatsing der boerderijen in het kader der ruilverkaveling naar de Dalweg, Ooster- en Westermaatweg en Westerveenweg, kwamen woonhuizen leeg te staan, die dan om de een of andere reden, dikwijls ook door bouwvalligheid, werden afgebroken. Het verdwijnen van historische 'monumenten' is in Vriezenveen, dat zo rijk aan geschiedenis is, wel bijzonder spijtig.'	Hosmar (1974), 88.
Burgergemeenschap	Heide (na ruilverkaveling)	Vriezenveen, jösten	Negatief: 'Aan dragline en bulldozer zijn heel wat natuurlijke en historische plekjes ten offer gevallen. Wat natuurlijke plek- jes betreft denken wij o.a. aan enkele zgn. Jösten, die midden in de weilanden ten zuiden van de Dorpsstraat waren gelegen. Dit waren meestal kleinere stukken grond, die enigszins hoger lagen dan de omgeving en daarom lichte boomgroei vertoonden van dennen, berken en elzen. Daarnaast hadden zij zich in hun flora toch heel goed bij de lagere weilandomge- ving aangepast. Dit was bijv. het geval met de 'Leemansjöst', gelegen ten oosten van de Almelseweg nabij de Aadijk. De flora was hier bijzonder karakteristiek, vooral wat betreft de vroegere plantenrijkdom.'	Hosmar (1974), 93.
Burgergemeenschap	Heide	Vriezenveen, Fayersheide	Positief: 'Gelukkig bleef o.a. de zgn. Fayersheide gespaard. In een klein bestek groeit hier een menigte van zeldzame planten, zoals men elders in Vriezenveen nog maar spaarzaam aantreft.'	Hosmar (1974), 93.
Burgergemeenschap	Heide (na streekplan)	Buurse	Negatief: 'Na inzage te hebben genomen van het z. g. "streek- plan Twenthe" is mij gebleken, dat mijn stukje heidegrond onder Buurse, groot ca. 5t ha kadastraal bekend onder nr. D 1934 gemeente Haaksbergen komt te vallen onder het predicaat "Landschappelijk waardevol gebied". Dit impliceert, dat op deze grond in de toekomst geen woonhuis gebouwd zou mogen worden. Ik voel dit, en in mijn geval mijns inziens terecht, als een grote teleurstelling en onbillijkheid.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 6.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide (na streekplan)	Buurse	Negatief: 'Na inzage te hebben genomen van het z. g. "streekplan Twenthe" is mij gebleken, dat mijn stukje heidegrond onder Buurse, groot ca. 5t ha kadastraal bekend onder nr. D 1934 gemeente Haaksbergen komt te vallen onder het predicaat "Landschappelijk waardevol gebied". Dit impliceert, dat op deze grond in de toekomst geen woonhuis gebouwd zou mogen worden. Ik voel dit, en in mijn geval mijns inziens terecht, als een grote teleurstelling en onbillijkheid. [...] Het is de bedoeling van het streekplan, dat de diverse mooie stukjes natuur bewaard blijven in Nederland. Ik kan dat volledig onderschrijven en onnodig te zeggen, dat ik bij een eventuele bebouwing er persoonlijk alle belang bij heb het landschappelijk karakter te behouden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 6.
Burgergemeenschap	Essenlandschap (na plan bestemming industrie)	Enschede	Negatief: 'Het komt derhalve ondergetekenden uit landschappelijke en ruimtelijke overwegingen als een controverse voor, dat op één der mooiste eschgebieden van Enschede een bestemming van handel en industrie gelegd wordt, waarvan de stedenbouwkundige en maatschappelijke structuur, chaotisch zal gaan worden. [...] Zij verzoeken U, als particulieren betrokken en belaagd door de planning van dit industrieterrein hen een waarborg te willen geven van een ruimtelijke ongeschonden landschap en de door U aangegeven bestemming "handel en industrie" ten zuiden van de v. Diemenstraat te willen laten zoals deze was: agrarische gronden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 7.
Burgergemeenschap	Bos, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Borne	Negatief: 'De in dit plan geprojecteerde zuidelijke bandweg gaat door het bij ons in eigendom zijnde bospercelen [...] Het is voor onze stichting onaanvaardbaar voor de aanleg van de geprojecteerde bandweg een grondstuk af te staan. In verband daarmee maken wij dan ook ernstig bezwaar tegen het projecteren van een weg over de hiervoren vermelde bospercelen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 10.
Boerengemeenschap	Bos (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied)	Markelo	Negatief: 'Om het mogelijk te maken dat wij ons kampeerb企业 kunnen uitbreiden op de door ons gewenste wijze, dringen wij er hierbij op aan het landschappelijk belangrijk gebied, als hierboven omschreven de bestemming te geven van recreatie-opvanggebied.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 14.
Burgergemeenschap	Bos, platteland, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Enschede	Negatief: 'Naar aanleiding van de aanleg van bovengenoemde bandweg neem ik de vrijheid mijn bezwaar hier tegen in te dienen in verband met de volgende feiten: 1. Mijn bosbezit van het landgoed de Vieker zal worden doorsneden, en de landbouwgronden van één van mijn boerderijen zullen aan twee kanten van de weg komen te liggen. 2. Het natuurschoon zal door de aanleg van deze weg in zeer sterke mate verminderen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 15.
Burgergemeenschap	Bos, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Enschede	Negatief: 'Mijn bezwaar is gegrond op het feit, dat bedoelde weg is geprojecteerd in een recreatie-gebied [...] waartoe ook het mij in eigendom toebehorende - onder de Natuurschoonwet vallende - perceel [...] behoort. Door de aanleg van deze weg zal de landelijke rust in dit gebied ongetwijfeld in hoge mate worden verstoord, hetgeen bijzonder jammer zou zijn voor de vele natuurliefhebbers die hier verpozing komen zoeken.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 20.
Burgergemeenschap	Heide	Aamsveen	Positief: '[...] het unieke reservaat Het Aamsveen. In dit veengebied werd tot 1968 nog turf gegraven.'	Kistemaker & Jagers (1984), 104.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Heide (na plan bestemming natuurmonument)	Haaksbergen- en Buurseerveen	Negatief: 'Onder meer is [onder de bestemming Natuurmonumenten] ook opgenomen, het complex Haaksberger en Buurseerveen. Wij willen er nog eens op wijzen dat indertijd deze gronden in hoofdzaak van boeren is aangekocht (onteigend), waarbij toezeggingen zijn gedaan dat de gronden na ontginning weer aan de boeren (vroegere eigenaren) zouden worden verkocht. Bij besprekingen die enige jaren geleden plaats vonden en deze aspecten nog eens aan de orde waren is uiteindelijk nog eens weer uitgesproken dat het Haaksberger en Buurseerveen in elk geval de bestemming "Landbouwgebied" zou blijven houden. Aan deze en vroegere uitspraken wordt in dit streekplan toch wel ernstige afbreuk gedaan, waartegen wij met klem menen te moeten protesteren.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 34.
Burgergemeenschap	Landgoed, infrastructuur (na plan aanleg bandweg)	Enschede/Lonneker	Negatief: 'Waar "Het Bouwhuis" samen met het landgoed "Het Amelink" een gebied vormt van uitzonderlijke parkschoonheid, wil het mij voorkomen, dat er alle aanleiding bestaat om grondig na te gaan of er wel in voldoende mate rekening is gehouden met het onherstelbare verlies aan wandel- en recreatiemogelijkheden voor het publiek, dat door uitvoering van de plannen zou ontstaan. Beide parken vallen onder de natuurschoonwet en zijn voor het publiek toegankelijk. [...] Zou men nu een dergelijk park willen aanleggen dan zou men, afgezien van de enorme kosten, meer dan honderd jaar moeten wachten voor men iets heeft, dat er mee te vergelijken zou zijn.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 36.
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap	Landgoed, infrastructuur, platteland, bos (na plan aanleg snelweg)	Enschede/Lonneker	Negatief: 'Hierbij dien ik een bezwaarschrift in naar aanleiding van het "Streekplan Twente". Bij de voorlichting op het Gemeentehuis in Enschede is gebleken, dat in de toekomst een snelweg over een deel ten noorden van de Kotkampweg van mijn buitengoed "de Hooge Boekel" te Lonneker zal lopen. Hierdoor gaan landbouwgrond en bos verloren, waardoor de boerderij Leverman (Mannebeek) geen bestaansmogelijkheid meer heeft en het landschapsschoon zeer wordt geschaad. Mijn buitengoed staat onder de Natuurschoonwet.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 42.
Burgergemeenschap	Landgoed (na plan bestemming natuurmonument)	De Lutte, Hakenberg	Negatief: 'ik constateerde, dat mijn bezitting "De Hakenberg" gelegen in De Lutte Ov. " gemeente Losser valt onder "NATUURGEBIED". Dit impliceert, dat ik op mijn terrein [...] geen huis mag bouwen. [...] Nu wordt mij de pas afgesneden om t.z.t. op eigen terrein nog eens een huis voor één van mijn kinderen te bouwen, waar tegen ik ernstig protest aantekenen. [...] Het door U opgelegde bouwverbod tast mijn eigendomsrecht aan op een wijze, die niet acceptabel is.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 44.
Boerengemeenschap	Weiland (na plan bestemming natuurmonument)	Weerselo	Negatief: 'Het bezwaar betreft de gedeelten die zijn aangegeven als natuurmonument in de gemeente Weerselo, en wel omdat er diverse percelen weiland in de desbetreffende complexen als natuurmonument zijn opgenomen, met als gevolg dat te zijnder tijd hiervoor diverse beperkende bepalingen zullen gelden. [...] De percelen [...] zijn bij ons weten al meer dan 30 jaren als grasland van beste kwaliteit in gebruik en het is toch niet te verantwoorden en in strijd met de werkelijkheid om dergelijke percelen als natuurmonument in het streekplan op te nemen [...].'	Bezwaarschriften (1966), nr. 109.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg/verbreding weg)	Almelo	Negatief: 'Ondergetekende [maakt hierbij bezwaar omdat] hij exploiteert in de omgeving van een van de geplande hoofdverkeerswegen en rotonde een landbouwbedrijf [en] dat door deze richtlijnen de grond in de nabije toekomst volledig wordt geblokkeerd voor een doelmatige bedrijfsvoering, terwijl [nog niets vaststaat], dat hij derhalve van oordeel is, dat hier ten onrechte het gebruik van de grond in een dusdanig vroeg stadium wordt bevroren, dat dit voor hem een aanzienlijke schadepost zal betekenen omdat hij in ernstige mate in een doelmatige uitoefening van zijn bedrijf wordt geremd, niet in staat zal zijn de ontwikkeling in de landbouw te volgen en derhalve ernstig aangetast zal worden in zijn bestaan. Redenen waarom hij bezwaar maakt tegen het ontwerp-streekplan Twente.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 112.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg/verbreding weg)	Vriezenveen	Negatief: 'Het bestuur van de afdeling Vriezenveen van de O.L.M. geeft hierbij eerbiedig te kennen {dat het bezwaar maakt nadat} het heeft geconstateerd, dat door de bijna gereedgekomen ruilverkaveling Vriezenveen een nieuwe hoofdverkeersweg 1A is gepland, die gedeeltelijk samenvalt met de huidige autosnelweg, doch in het zuiden van deze snelweg afbuigt naar het zuidoosten, dat uitvoering van dit plan tot gevolg zal hebben, dat het grondgebied van een 7 tot 8 -tal boerderijen zal worden doorsneden, dat op twee na deze boerderijen nieuw zijn gebouwd in ruilverkavelingsverband, dat afgezien van het doorsnijden van de nieuw geplaatste boerderijen bovendien veel cultuurgrond wordt opge-offerd' waarvan nog niet vast staat, dat ze ooit voor de wegen zal worden gebruikt, [waardoor] derhalve een aantal landbouwers in ons werkgebied bijzonder zwaar zal worden gedupeerd.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 163.
Boerengemeenschap	Heide (na plan bestemming natuurmonument)	Twickel	Negatief: 'Bedoelde kavel valt onder het gebied, door het streekplan aangegeven als "Natuurwetenschappelijkgebied" althans als een gebied, dat dezelfde betekenis heeft. Het is juist tegen deze aanduiding, dat mijn cliënt bezwaren aanvoert : bedoeld stuk kavel vormt het aller achterste gedeelte van zijn bouwland. Het is van deze landbouwer wel haast niet te vergen, dat hij dit stuk land niet zou mogen ontginnen, temeer waar het hier slechts een klein stukje grond betreft.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 177.
Boerengemeenschap	Essenlandschap (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied)	Lonneker	Negatief: 'Het Bestuur van de afdeling Lonneker der A.B.T.B. [maakt bezwaar tegen] met betrekking tot het land schappelijk waardevol gebied te veel rekening is gehouden met de waarde van dit gebied als uitloopgebied voor de stedelijke centra en te weinig met de waarde als landbouwgebied [dat] volgens de waarderingskaart landbouwgronden [bovendien grotendeels] goede cultuurgrond bezit en dat door de beschermingsmaatregelen de uitoefening van een rationele landbouw in dit gebied in ernstige mate wordt belemmerd en het normale agrarische gebruik wordt aangetast.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 178.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming stads- en dorpsgezicht)	Lonneker	Negatief: 'Het Bestuur van de afdeling Lonneker der A.B.T.B. [maakt bezwaar tegen] de bestemming van de gronden liggende in het stads- en dorpsgebied en in het stads- en dorpsgroen volledig wordt bevroren, voor een termijn van 20 jaar, [waarvoor] de in deze gebieden wonende boeren in het bijzonder worden gedupeerd, omdat zij in verband met de te ontwerpen voorschriften niet in staat zijn hun bedrijven aan te passen aan de moderne ontwikkelingen, die er ook in de komende 20 jaar zeker zullen plaats vinden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 178.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming recreatie)	Haaksbergen	Negatief/neutral: 'De aanduiding van een recreatiegebied dicht bij de boerderij is ook zeer bezwaarlijk, veel vernieling van gewassen, diefstal en dergelijke dingen staat men dan aan bloot. Hier is onder Haaksbergen natuurgebied volop, waar dergelijke terreinen wel gesticht kunnen worden, zodat en geen kostbare landbouwgronden behoeven worden beschikbaar gesteld door de landbouwers die er hun inkomen van moeten hebben en hierdoor in hun bestaan en eigendomsrecht worden aangetast. De groot- grondbezitters kunnen hiervoor hun werkrachten wel een goede recreatie geven. Verder kan een streekplan als deze ook zeer veel erkentelijk hebben en goeds bieden voor de gemeenschap, maar met dezen maak ik toch er veel bezwaar tegen alles wat de landbouw-economische kant van mijn bedrijf in de weg staat om goed uit te voeren [...].'	Bezwaarschriften (1966), nr. 230.
Burgergemeenschap	Landgoed, essenlandschap (na plan bestemming natuurmonument en landschappelijk waardevol gebied, etc.)	Goor, Weldam	Negatief: 'Ondergetekende [maakt bezwaar dat het streekplan] het landgoed deels aanduidt als "natuurgebied", deels als "landschappelijk waardevol gebied", deels wordt aangeduid met "stads- en dorpsgroen", deels "beschermingsgebied voor waterwinning", deels als "kampeer- of recreatiegebied. [Hierdoor zal] zij en de in deze gebieden wonende pachters in het bijzonder worden gedupeerd, omdat zij in verband mede te ontwerpen voorschriften niet in staat zijn hun bedrijven aan te passen aan de moderne ontwikkelingen, die er in de komende 20 jaar zeker zullen plaats vinden, dat het landgoed Weldam reeds voor het grootste deel is gerangschikt onder de Natuurschoonwet 1928, zodat bij het beheer dier gronden met beperkingen dienaangaande moet worden rekening gehouden, dat zij tegen nog verdere beperkingen der beschikkingsrechten overwegende bezwaren heeft en dat zij de last van instandhouding van het Landgoed Weldam niet wil en kan vergroten, dat wanneer niet aan haar bezwaren kan tegemoet worden gekomen, een schadevergoedingsregeling dient te worden opgenomen [...].'	Bezwaarschriften (1966), nr. 358.
Boerengemeenschap	Platteland, heide (na plan bestemming natuurgebied)	Vasse	Negatief: 'Ondergetekende protesteert krachtig tegen het streekplan Twente [vanwege de bestemming natuurgebied, wat resulteert in:] Het niet kunnen bouwen van boerderijen en [...] moeilijkheden met ontginning.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 383.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan bestemming natuurmonument en landschappelijk waardevol gebied, waterwinning, aanleg wegen)	Manderveen	Negatief: 'Ondergetekende [...] geeft met de meest verschuldigde eerbied te kennen dat hij niet akkoord kan gaan met de doelstelling van het streekplan Twente, met betrekking tot de navolgende punten: a. Landschappelijk waardevol gebied; b. Natuurgebied; c. Beschermingsgebied waterwinning; d. Verkeerswegen. Door deze punten is het onmogelijk mijn bedrijf in de toekomst rendabel te houden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 384.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurmonument en landschappelijk waardevol gebied, waterwinning, aanleg wegen)	Hezinge	Negatief: 'Ondergetekende protesteert krachtig tegen het streekplan Twente [vanwege] a. Natuurgebied: 1. Het voorop stellen van de andere agrarische waarden kan leiden tot ernstige nadelen voor de bedrijfsvoering van een landbouwbedrijf.; 2. Het niet verbouwen van mijn boerderij kan het bedrijf en het gezin in ernstige moeilijkheden brengen.; b. Landschappelijk waardevol gebied: Er kunnen beperkingen worden opgelegd t.a.v. ontginning, herontginning, afgraving, enz.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 386.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurmonument en landschappelijk waardevol gebied, waterwinning, aanleg wegen)	Mander	Negatief: '[Ik voel mij noodzaak] hiertegen ernstig bezwaar te moeten maken, opdat bij het ten uitvoer brengen van het genoemde plan, hierdoor de rendabele exploitatie van mijn landbouwbedrijf, nu en in de toekomst ernstig wordt belemmerd, en wel op grond van de volgende punten: a. Doordat het gebied waarin mijn bedrijf is gelegen is bestemd als "landschappelijk waardevol gebied", hetgeen de meest rationele aanwending van de grond in het gedrang doet komen.; b. Doordat enige percelen in het "beschermingsgebied waterwinning" vallen waardoor mijn bedrijf economisch ernstig kan worden geschaad; c. Doordat uit alle opgelegde beperkingen voortvloeiende schade volledig dienen te worden vergoed, acht ik het als zeer ernstig bezwaar dat hierover in het huidige streekplan met geen woord over wordt genoemd.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 391.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan bestemming natuurmonument en landschappelijk waardevol gebied, waterwinning, aanleg wegen)	Markelo	Negatief: 'Ondergetekende [geeft te kennen dat hij bezwaar maakt, omdat] hij exploiteert in de omgeving van een van de geplande verkeerswegen van de eerste orde een landbouwbedrijf [waarbij] de voorgestelde breedte zijnde 200 meter [en] dat binnen de rooilijnen van deze weg moet worden voorkomen, dat [hierop wordt gebouwd. Dat door deze richtlijnen de grond in de nabije toekomst volledig wordt geblokkeerd voor een doelmatige bedrijfsvoering, terwijl het misschien nog wel 20 jaar kan duren voordat een dergelijke hoofdverkeersweg er komt, dat hij derhalve van oordeel is, dat hier ten onrechte het gebruik van de grond in een dusdanig vroeg stadium wordt bevroren, dat dit voor hem een aanzienlijke schadepost zal betekenen, omdat hij in ernstige mate in een doelmatige uitoefening van zijn bedrijf wordt geremd, niet in staat zal zijn de ontwikkeling in de landbouw te volgen en derhalve ernstig aangetast zal worden in zijn bestaan.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 394.
Boerengemeenschap	Kampenlandschap, infrastructuur (na plan bestemming weg en stadsuitbreiding)	Markelo, de Koekoek	Negatief: 'De Koekoek ten Noorden van Markelo gelegen tussen Goorseweg, Rijssenseweg, Beukenlaantje en Potdijk bestaat [...] uit prima zware vochthoudende humusrijke landbouwgrond, laaggelegen tussen 3 heuvels Herikerberg Hulpe en Noordes en derhalve minder geschikt voor bouwterrein. Het water van die heuvels drukken altijd op dit laaggelegen gebied. Het is zonde en jammer om deze zware landbouwgrond aan de landbouw te onttrekken. [...] ons bedrijf komt dan [bovendien] te dicht aan de verkeersweg te liggen en dat geeft moeilijkheden voor verdere uitoefening van het bedrijf, met uitbreken van koeien, kalveren uit het weiland, dit is met de beste wil niet te voorkomen, bovendien ontstaan er dan nog kruispunten en die leveren ook nog moeilijkheden op voor de boerenbevolking en andere mensen die ten noorden van Markelo wonen en naar het dorp willen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 414.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Heide, bos, infrastructuur (na plan bestemming weg en komst bermtourisme)	Bruinehaar/Vriezenveen	Negatief: 'Door deze doortrekking [van de weg] wordt het landschapsschoon en de landelijke rust ter plaatse tot nul gereduceerd en is de streek vergelijkbaar geworden met de voortschrijdende motorisatie in bepaalde streken in het Gooi of andere voorsteden of terreinen van andere grote wooncentra, wat hier beslist niet nodig is. [...] Men ziet langs grote wegen het al of niet toegestane, maar in ieder geval niet gewenste wegbermtourisme. Wanneer de weg een iets andere koers volgt, kan men in ruime mate voldoen aan de veelomstreden en veel besproken recreatie behoefte. Recreatie-automobilisten zijn n.l. zeer lui, men moet ze met de auto in de recreatie-gebieden brengen; daar stappen ze dan uit en laten zich direct in de buurt van de wagen weer vallen, hetgeen hier beslist niet wenselijk is.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 484.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan bestemming weg)	Wierden	Negatief: 'Onze Commissie [voor de ruilverkaveling Wierden] is verontrust over het feit dat op het streekplan van Twente een tweede tracé voor een verbinding tussen Almelo en Zwolle staat aangegeven, hetwelk het blok van onze ruilverkaveling diagonaal kruist. [...] Bij realisering van genoemde verbinding [...] zal een groot gedeelte van de investeringen in onze ruilverkaveling, welke totaal ca. f 6.500.000,- belopen, ofwel nutteloos worden ofwel niet het nut afwerpen dat is beoogd.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 486.
Boerengemeenschap	Platteland, houtwallen, heide (na plan 'sanering' dorp en bestemming natuurmonument/ landschappelijk waardevol gebied)	Vasse	Negatief: 'Ik kan U mededelen dat ik voor dit plan geen woorden kan vinden om hierover mijn ongenoegen kenbaar te maken; omdat mijns inziens hierin geen rekening is gehouden met de moraal van de agrarische plattelands bevolking [...] die dan te zijner tijd gedoemd zijn uit te sterven hetgeen ik in deze onmenselijk zou vinden'. Ook moet de boer zijn vrijheid behouden over zijn grond inzake het rooien van bomen en wallen, alsmede het ontginnen of herontginnen van grond voorzover dat voor zijn bedrijf noodzakelijk is. Immers hierdoor bederft geen enkele goede boer het natuurschoon om zoals omschreven daardoor zijn bedrijf zo rendabel mogelijk te maken. Mocht dit volgens U, Mijne Heren, niet mogelijk zijn dat wij dan als boer zijnde een zodanige schadevergoeding te krijgen als hier in overeenstemming is met de geleden schade.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 490.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan bestemming weg)	Hertme	Negatief: 'Gezien de huidige plannen zal mijn grondbezit door de aanleg van nieuwe wegen dermate inkrimpen, dat economische bedrijfsvoering niet meer mogelijk is.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 491.
Burgergemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurmonument/ landschappelijk waardevol gebied)	Austieberg, Beuningen	Negatief: '[Ondergetekende heeft] uiteraard oog [...] voor het belang van het streekplan Twente, nu hij zelf onroerend goed bezit, dat uit een oogpunt van landschappelijk schoon stellig als zeer fraai is aan te merken, maar deze waardering van verzoeker niet tot gevolg mag hebben, dat hij financieel grote schade zou lijden, wanneer hij op zijn voormelde onroerende goederen niet zou mogen bouwen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 493.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied)	Beckum	Negatief: 'Ondergetekende die zijn bedrijf in het streekplan Twente ziet aangegeven als landschappelijk waarde vol gebied, kan hier als zodanig geen bezwaar tegen hebben. Graag zou hij echter de verzekering hebben, als er mogelijk in de toekomst belemmeringen worden opgelegd, welke het rationeel uitoefenen van zijn bedrijf tegen houden, deze ruimschoots worden vergoed.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 494.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming recreatie gebied)	St. Isidorushoeve	Neutraal: 'Het merendeel van onze landbouwers heeft wel begrip voor recreatie in een mooie natuur. Vele van onze kinderen zullen later in de stad gaan wonen en dan behoefte gevoelen om bij tijde en wijle naar het platteland te trekken.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 495.
Boerengemeenschap	Platteland, houtwallen, boerderijen (na plan bestemming recreatie gebied)	St. Isidorushoeve	Negatief: 'De stedeling wil recreatie accoord maar dan moeten daarvoor ook offers gebracht worden. Waarom moeten wij verschillende gronden met de houtopstanden in de oorspronkelijke staat laten alsmede de gebouwen in de oude saksische stijl terwijl de overheid ons daarvoor geen enkele geldelijke vergoeding volgens het "streekplan" in het vooruitzicht stelt [sic]. Waarom moeten verschillende van onze landbouwers straks voortsukkelen op een bedrijf waarvan de grond niet voor ruilverkaveling in aanmerking komt. Waarom voortklungelen in een saksische boerderij die bij lange na het predicaat modern bedrijf niet kan dragen. Dit alles zonder dat de overheid met een woord rept over vergoeding in de een of andere vorm. [...] Hiermede de wens vertolkend van onze bijna 100 leden tekenen wij [...].'	Bezwaarschriften (1966), nr. 495.
Burgergemeenschap	Landgoed, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Almelo, Huis Almelo	Neutraal: 'Geeft met verschuldigde eerbied te kennen: dat reclamant zich met het doel van het streekplan (het aangeven van de ruimtelijke structuur, welke het best past bij de gewenste maatschappelijke ontwikkeling van Twente) ten volle kan verenigen; dat reclamant evenzeer waardering heeft voor de wijze, waarop het ontwerp in het algemeen het natuurschoon van Twente eerbiedigt en dit voor komende generaties tracht te behouden; dat het ontwerp echter op een aantal, hieronder nader aan te duiden, punten dit natuurschoon in gevaar brengt, terwijl, naar het oordeel van reclamant, met een geringe wijziging van het plan het beoogde doel op mintens even bevredigende wijze bereikt zou kunnen worden, zonder dat aan het natuurschoon afbreuk wordt gedaan.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 501.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Vriezenveen	Negatief: 'De ruilverkaveling "Vriezenveen" is gebaseerd op het bestaande tracé, zodat, indien hiervan wordt afgeweken deze verkaveling op ernstige wijze wordt gestoord. Tal van nieuw gebouwde boerderijen en de daarbij behorende landbouwgronden worden afgesneden en min of meer versnipperd en zullen als gevolg daarvan haar landbouwkundige waarde in sterke mate verliezen. [...] De boerderijen zijn na tal van moeizame onderhandelingen met overheids gelden tot stand gekomen. Bovendien vestigt de Plaatselijke commissie de aandacht op h.i. ernstige bezwaren als gevolg van de bepalingen, dat variërende van 250 tot 100 m uit de as van de hoofdverkeerswegen voor enkele landbouwers de consequenties aanwezig zijn, dat zij hun landbouwbedrijf niet op een zodanige economische wijze kunnen uitoefenen, als voor het bedrijf noodzakelijk geacht moet worden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 495.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied)	Wierden/Rijssen	Neutraal: 'Door de bestemmingsvoorschriften, voorgesteld voor deze [landschappelijk waardevolle] gebieden, wordt de noodzakelijke ontwikkeling van de landbouwbedrijven ernstig belemmerd, terwijl het doelmatig agrarisch grondgebruik in het geheel geen afbreuk behoeft te doen aan het landschappelijk schoon.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 504.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming recreatie gebied)	De Lutte	Negatief: 'Ondergetekende protesteert krachtig tegen het streekplan Twente [...] met hieronder genoemde bezwaren. a. Dat in het huidige plan geen woord gezegd is over vergoeding van de schade welke ontstaat uit de opgelegde beperkingen.; b. Het niet mogen kappen van houtwallen, bomenrijen of bomengroepen kan de meest rationele aanwending van de grond in het gedrang doen komen.; c. De aanwezigheid van tenten op een bepaald gedeelte kan op het naastliggende perceel moeilijkheden opleveren in verband met bemesting met stuwende meststoffen en dergelijke.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 510.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied en aanleg weg)	Azelo	Negatief: 'Het aanwijzen van gronden als "landschappelijk waardevol gebied" legt de eigenaar/gebruiker van de grond beperkingen in de exploitatie op; 2e. Het aanwijzen van gronden als "natuurgebied", waarop niet gebouwd kan worden kan ernstige nadelen voor de bedrijfsvoering meebrengen.; 3e. Het aanhouden van een rooilijn van 250 m uit de as van de bandwegen, waardoor binnen deze strook geen nieuwbouw mag plaats vinden, leidt tot een ernstige aantasting van het landbouwbedrijf; 4e. Al deze en meerdere beperkingen in het gebruik van het eigen bezit ten algemene nutte, dient gecompenseerd te worden door een schadeloosstelling uit de algemene middelen.; 5e. De leefbaarheid op het platteland wordt bij ten uitvoerbrenging van het Ontwerp Streekplan in ernstige mate aangetast.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 514.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming stads- en dorpsgroen)	Haaksbergen	Negatief: 'Omdat wij door de ten uitvoering legging daarvan, opnieuw goede landbouwgrond kwijt raken voor stads- en dorpsgroen, na al zoveel landbouwgrond aan woningbouw en provinciale weg te hebben moeten prijsgeven, waarbij de belofte dat het daarbij bleef. Maar door dit plan begint het opnieuw van een andere kant.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 515.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg rijksweg)	Haaksbergen	Negatief: 'Nu mijn boerderij in de uitbreiding van de gemeente ligt dat er nog 3 percelen grond in de buurt ligt, waar rijksweg 15 komt te liggen heb ik hier ingeval dat ze de boerderij aan de gemeente vorderen, ernstig bezwaar tegen het aanhouden van de rooilijn van 250 meter uit de as van de weg en hoe ligt het in de toekomst van de waarde vermindering van die percelen. Het in de jaren 1940 met een knuppel achter de deur door de Staatsdomeinen, aangekochte gronden in het Haaksbergscheveen waar we 90 are hadden liggen voor een dwangprijsje van vierhonderddertig gulden, met de belofte dat deze gronden zouden worden in cultuur gebracht en worden verdeelt onder de bedoelde eigenaren. Graag had ik met dit alles de Heren rekening mee wilden houden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 516.
Boerengemeenschap	Boerderij (na plan bestemming natuurgebied)	Haaksbergen	Neutraal: 'Naar aanleiding van het streekplan Twente, wil ik enige bezwaren indienen en wel , de boerderij is door mij tot een moderne boerderij opgebouwd, thans gelegen in het natuurgebied, wat inhoudt, dat verbouwing, bijbouwing of vernieuwing verboden is. Gaat dit niet te ver? Daar de boer in het algemeen een beste natuurvriend is, moet hem mijns inziens ook een moderne geriefelijke boerderij gegund worden en niet meer de oude stijl van vroeger dat bedroevend is geweest. Laat de boer ook vrijheid en een moderne geriefelijke boerderij toegestaan worden, wat de hele gemeente ten goede komt.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 521.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied)	Denekamp	Negatief: 'Voornamelijk de uitdrukking landschappelijk waardevol gebied, zoals vermeld in punt - van de richtlijnen "Beschrijving van de meest gewenste ontwikkeling van het bodemgebruik in Twente", dringt het tot me door als een nuttelos geval, als een bliksemstraal die een huis treft en een prooi der vlammen wordt. Mijn beangstigende vrees gaat dan ook voornamelijk uit naar voornoemd -, waarin de agrariërs in ernstige mate in 't onzeker worden gelaten, aangaande de toekomst van bedrijven en cultuurgronden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 525.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming dorpsuitbreiding)	Haaksbergen	Negatief: 'Naar aanleiding van de protestvergadering wil ik mijn bezwaar indienen over de stads- en dorps uitbreiding van Haaksbergen, wat voor ons gezin een zeer nadelige gevolgen kan hebben, dat er voor ons gezin maar zeer weinig ha grond over blijft. Door de grote verkeersweg R 15 gaat ook heel wat grond verloren, waar moet het met ons bedrijf toch heen, even zo als het bouwverbod van 50 tot 250 m; zoals het nu ligt is voor ons de toekomst verloren. We hopen dat er nog een andere regeling komt. Maar als er zo weinig grond over blijft is het toch beter dat ze alles maar nemen; wat is er toch te beginnen met 2 ha grond. Maar als er niets is tegen te houden dan moet er toch heel wat schadevergoeding komen, waar in de toekomst het bestaan in moet zitten.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 567.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurmonument/ landschappelijk waardevol gebied), stads- en dorpsgebied)	Buren/Hengelo	Negatief: '[De] gebouwen en zijn cultuurgrond [van ondergetekende] zijn gelegen, deels in het z . g. "Landbouwgebied", deels in het gebied aangeduid als "Landschappelijk waardevol gebied", deels in het gebied betiteld als "Natuurgebied" en mogelijk tenslotte (Zie het hierboven gezegde over de kaart) in het gebied "Stads- en dorpsgebied" genoemd. Wanneer zijn bedrijf gelegen is in "Stads- en dorpsgebied" zal dit voor zijn gezin verregaande consequenties meebrengen, immers, dan is de waarschijnlijkheid groot, dat zijn Landbouwbedrijf binnen afzienbare tijd zal moeten verdwijnen. Als dit zo is, dan zal hij van nu af ernstig in zijn activiteiten worden geremd, gezien de toekomstige bestemming van het gebied waarin zijn bedrijf dan ligt en de beperkte agrarische bestemming; dan zal geen sprake meer kunnen zijn van een regelmatige aanpassing, toch zo vereist, wat een onrendabele bedrijfsvoering tengevolge zal hebben. Verder wil hij wijzen op de grote onzekerheid die dan zou ontstaan voor zijn bedrijfsopvolger. Ook is hij er van overtuigd, dat nog de onderscheiden beperkingen, rustend op "natuurgebied" en "Landschappelijk waardevol gebied", gezien de ligging van zijn gronden, voor hem de nodige moeilijkheden meebrengen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 570.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurgebied)	Haaksbergen	Negatief: 'dat hij als boer en zelfstandige ondernemer hier door zijn eigen initiatief, dat klein beetje vrijheid wat hij nog heeft ook nog zal worden ontnomen, het leven verdere geen zin meer heeft, dat hij als natuurvriend de natuur altijd zoveel als mogelijk was beschermt en bespaart heeft, nu als straf deze beperkingen geboden en verboden zal worden opgelegd. [...] Dat hij meent dat onze gemeenschap , gezien de democratische instelling van ons land, dit niet zomaar kan of mag eisen. '	Bezwaarschriften (1966), nr. 637.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurgebied/ landschappelijk waardevol gebied)	Twente	Negatief: 'Twente is altijd een landbouwgebied geweest; de typische Twentse sfeer wordt door de landbouw geschapen. De grote aantrekkelijkheid van het landschap is een gevolg van de afwisseling bouw- en weiland naast bos, waarin de kleinere en grote boerderijen een belangrijke plaats innemen. Zonder deze landbouw zou Twente uit een veel minder mooi landschap bestaan dan thans het geval is. Er dient dus uitdrukkelijk voor gewaakt te worden dat deze landbouw niet in de knel komt, maar zich kan aanpassen aan moderne eisen. Zou dit niet het geval zijn dan zullen uiteindelijk de boerderijen verpauperen en vervallen, de cultuurgronden uit gebruik genomen worden, met als gevolg dat deze zullen verwilderen. Twente zou wel zeer veel aan waarde inboeten wanneer het typische roodbonte Maas-Rijn-IJssel vee als stofferij zou ontbreken. Het sterk inkrimpen van de landbouw zou uit landschappelijk en recreatief oogpunt een ramp betekenen. Daarom dient er dan ook voor gezorgd te worden dat de landbouw zich vrijelijk kan ontwikkelen en zich kan aanpassen en niet wordt afgeremd.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 637.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming dorpsuitbreiding)	Haaksbergen	Negatief: 'De kans op een nieuw eigen bedrijf is zeer klein in eigen streek. Zoals is aangegeven is het Haaksbergerveen als natuurmonument bestemd en hier heb ik wel degelijk bezwaar tegen daar hier geen plaats is gemaakt voor boerderijen ter compensatie van de gronden en gebouwen voor het uitbreidingsplan. Wanneer in de nabije toekomst mijn bedrijf zal verdwijnen kan dit zeer ernstige gevolgen hebben voor mijn gezin. Ook voor mijn vader die reeds jaren zenuwpatiënt is, is dit ook zeer moeilijk dat we weg moeten en we zijn zeer bang voor ~ gevolgen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 728.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur, houtwallen (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied, aanleg weg, etc.)	Denekamp	Negatief: 'Als dit plan wordt uitgevoerd dan zal onmogelijk zijn om in de toekomst boer te blijven. [Ook] wordt de vrijheid van de boer in gedrang gebracht b. v. verschillende terreinen als landschappelijk waardevol gebied te behouden als b. v. houtwallen, boomrijen en bomengroepen. Verder de verkeerswegen met het aanhouden van de rooilijn variërend van 50 tot 250 m uit de as van de weg, kan leiden tot zware aantasting van het bedrijf met zeer economische gevolgen voor het bedrijf.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 741.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied)	Fleringen	Negatief: Met grote ontstemming heb ik kennis genomen van de toekomstplannen van het streekplan voor Twente. Als er een streekplan moet komen is goed en kan ik ook begrijpen, dit omdat de bevolking van Nederland ergens zal moeten blijven, wat ik echter niet begrijp is dat er zo hard van stapel gelopen is, men praat maar over recreatie, natuurschoon en over buitengewoon gebied, waar echter niet over gesproken wordt; is de voedselvoorziening, kennelijk is dit niet noodzakelijk of van belang, naar mijn mening is het van groot belang, dit met het oog op de toename der bevolking. [...] Wij zijn ter wille van de stedeling toch niet genoodzaakt om alles wat ons lief is [...] zomaar voor het genot en plezier cadeau te geven. Dit te meer omdat ik ook nog een zoon heb die mijn bedrijf wil voortzetten, het bedrijf waar ik als hoofd, het hele leven hard heb gewerkt [...].	Bezwaarschriften (1966), nr. 765.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurgebied)	Mander	Negatief: '[...] men kan hier niet leven van het landschaps belang. De agrarische belangen moeten volgens mijn inzicht altijd zwaarder wegen dan die van het natuurgebied men moet vrij zijn om een goede bedrijfsvoering te leiden naar eigen keuze de boerderij te mogen bouwen of verbouwen hoe en waar men dat wil anders kan het gezin en het bedrijf in grote moeilijkheden komen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 951.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Vriezenveen	Negatief: '[...] ondergetekende geeft te kennen dat] naar hun mening de gehele in dit gebied zeer recent tot stand gekomen ruilverkaveling ernstig wordt geschaad en aangetast ten nadele van alle in het ruilverkavelingsgebied gevestigde landbouwers als het tracé van de in het Streekplan geprojecteerde verkeerswegen wordt gehandhaafd.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 996.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurgebied)	Tilligte	Negatief: 'Hierbij laat ondergetekende U beleefd weten, dat hij niet akkoord gaat met het feit, dat zijn grond tot landschappelijk waardevol gebied zal worden bestemd . Hierdoor kan ons boerenbedrijf dermate gedupeerd worden. Daar het voor de boer in deze tijd noodzakelijk is, om zijn grond zo productief mogelijk te maken, zal hij daardoor niet altijd aan alle eisen kunnen voldoen [...]. Landbouwgrond is op de eerste plaats van agrarisch belang en mijns inziens komt het landschappelijk aan zien hierbij op de tweede plaats.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 1059.
Boerengemeenschap	Platteland, natuur (na plan bestemming natuurgebied)	De Lutte	Neutraal: '[...] ondergetekende [heeft] naast landbouw in de zomer op kleine schaal een camping [...]. Zijn grond is als landbouwgrond minder geschikt (veel bos) maar voor camping prima. De rust in dit natuurreserveaat, als 't Lutterzand is in geen jaren aanwezig meer. Mijn grond als natuurmonument is alzo, volgens Streekplan, uitbreiding van camping niet mogelijk. Terwijl dit door mij wel mogelijk gemaakt kan worden. De mogelijkheid om hier te)camperen is hier, als een van de mooiste plekjes van 't Lutterzand aanwezig.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 1089.
Burgergemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurgebied)	Twente	Neutraal: 'Voor zover blijkt het ontwerpplan de natuur terreinen niet zijn omgeven door overgangszone 's, ter afscherming van landbouwgebieden, ware te overwegen alsnog in het plan dergelijke zone's op te nemen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 1191.
Burgergemeenschap	Beekdallandschap, heide, bos	Tubbergen, Mosbeek, Galgeberg tot aan Mander, Paardeslenke	Positief: 'de terreinen in de nabijheid van de Mosbeek en de Galgenberg, gelegen in de gemeente Tubbergen, naar [onze] mening in aanmerking komen voor de bestemming natuurmonument voor het gehele betreffende complex [...]. Het betreft hier een gebied, waar één van de weinige nog resterende bovenlopen van niet gekanaliseerde beken met de schraallanden en bosgebieden op de aangrenzende hellingen het landschap bepalen. Het landschap ten zuiden en westen van de Galgenberg met heide en hakhout, waarin enkele bronnen, moet eveneens als een natuurwetenschappelijk belangrijk gebied worden aangemerkt. Het bestuur van de Stichting "Het Overijsselsch Landschap" zal het op prijs stellen indien de gehele loop van de Mosbeek (inclusief zijbeken) vanaf de Paardeslenkte tot aan Mander op het streekplan als natuurmonument wordt aangemerkt, evenals het gebied rondom de Galgenberg.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 1192.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Azelo	Negatief: 'Bij een onlangs gehouden enquête is gebleken dat alle inwoners van Deldenerbroek en Azelo zich ervoor uitgesproken hebben deel uit te willen blijven maken van Ambt Delden. Deze wens nu wordt in ernstige mate in gevaar gebracht door het gekozen tracé voor Rijksweg nr. E-8. Het thans gekozen tracé houdt niet of zeer onvoldoende rekening met de mogelijkheden van bedrijfsvoering op een aantal agrarische bedrijven - waaronder enkelen die voor de streek van overwegend belang zijn - doordat ofwel de bij die bedrijven behorende grondeigendommen zodanig worden doorsneden door het tracé van de ontworpen Rijksweg nr. E-8 dat normale bedrijfsvoering niet meer mogelijk zal zijn, ofwel het centrum van het bedrijf - hetgeen immers de boerderij zelve is - geheel gescheiden wordt van de erbij behorende landbouw - of weidegronden.'	Bezwaarschriften (1966), 29 januari 1966.
Buitenstaander/vertegenwoordiging boerengemeenschap	Platteland (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Twente/Overijssel	Negatief: 'In Twente is een gevestigde landbouw, die zijn eigen agrarische problemen bij voortduur te boven tracht te komen door schaalvergroting, vergroting dus van de te bewerken eenheden, ongeacht of deze bewerking veel dan wel weinig grond vraagt. Deze schaalvergroting is een onontkoombaar proces, dat zich ook buiten de landbouw voordoet. Indien nu goedgekeurd wordt uitgegaan van een handhaving van de aanwezige toestand, wordt vooreerst de landbouw langzaam maar zeker elk voortbestaan onmogelijk gemaakt. Waar de mogelijkheden tot voortgaande ontwikkeling aan het bedrijfsleven (welke tak dan ook) worden ontnomen of te zeer beperkt, is dit ten dode opgeschreven. Vervolgens wordt in deze gedachtengang ten enenmale miskend, dat niet alleen de landbouw aan datzelfde landschap mee vorm heeft gegeven, doch dat zij zeker voorshands onmisbaar is voor het in stand houden van een landschap. Hoe zal immers, naar de praktijk gesproken, een landschap aantrekkelijk kunnen blijven, indien de primaire gebruikers' en bewoners daarvan in hun ontwikkelingsstreven worden afgeremd? En ten slotte gaat het bestreden standpunt er te zeer van uit, dat het huidige landschap het waardevolle landschap is en ook zal blijven. Ook dit laatste is stellig voor bestrijding vatbaar. Het landschap en tegelijk de waardering daarvan groeit mee met de maatschappelijke ontwikkeling. De esthetische noch de uit de praktijk van het gebruik voortvloeiende opvattingen omtrent het landschap zijn statisch. Zij zijn evenzeer dynamisch als de samenleving zelf.'	Bezwaarschriften (1966), 1218.
Buitenstaander (Staatsbosbeheer)	Platteland (na plan bestemmingswijzigingen landschappelijk waardevol landschap, natuurmonument/natuurgebied)	Twente/Overijssel	Positief: 'Natuurterreinen en landschapschoon kunnen niet worden in stand gehouden bij de gratie van een aantal beschermde reservaten of monumenten alleen. Zij zullen samenhang moeten hebben met het omgevende landschap en als onderdelen van het ons omringende milieu moeten worden beschouwd in de totaliteit van het landschap. In dit opzicht is het een gelukkige situatie, dat de streekplannrichtlijnen in volgorde van toenemende bescherming van het buitengebied kennen het landbouw - landschappelijk waardevol gebied - natuurgebied - natuurmonument. [...]. Dit is naar mijn mening een zeer juiste benadering, die tevens waarborgen voor de meest beschermde gebieden biedt.'	Bezwaarschriften (1966), 1227.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (Staatsbos-beheer)	Natuurgebieden (na plan bestemmingswijzigingen landschappelijk waardevol landschap, natuurmonument/ natuurgebied)	Weerselo, Lemseler-maten.	Neutraal: 'Het verdient overweging in die gevallen, waar natuur-reservaten in het landbouwgebied zijn geprojecteerd, deze terreinen waar mogelijk te omringen met een "overgangszone" natuurgebied of landschappelijk waardevol gebied. Een dergelijke situatie zou bijvoorbeeld wenselijk zijn voor de Staatsnatuurreservaten [...] "Lemselermaten" (gem. Weerseio).'	Bezwaarschriften (1966), 1227.
Buitenstaander (Contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming)	Platteland (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Twente	Positief: 'Juist met het oog op de te verwachten sterke verstedelijking moet iedere ontluistering van het Twentse Landschap worden tegengegaan. In dit verband achten wij het verheugend dat het streekplan voorziet in een duidelijk handhaven van het karakter van het buitengebied door een aantal kleine kernen niet voor uitbreiding in aanmerking te doen komen en door in het buitengebied geen plaats te reserveren voor de bouw van burger woningen.'	Bezwaarschriften (1966), 1230.
Buitenstaander (Contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming)	Landgoederen (na voorstel bestemmingswijzigingen dorps- en stadsgroen)	Twente	Neutraal: 'Onder de aanduiding [dorps- en stadsgroen] valt een aantal landgoederen, waarvoor naar onze mening een meer conserverende aanduiding op zijn plaats zou zijn teneinde te voorkomen dat b. v. de oprichting van bijzondere bebouwing en de aanleg van sportvelden en soortgelijke recreatievoorzieningen in de stedelijke sfeer het karakter van deze terreinen zou aantasten.	Bezwaarschriften (1966), 1230.
Buitenstaander (Natuurmonumenten)	Platteland (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Twente	Positief: 'Wij willen [...] gaarne onze grote waardering betuigen voor de opzet van dit streekplan en de daaraan blijkens de toelichting ten grondslag liggende gedachten . In het bijzonder betreft dit het hoofdprincipe, namelijk dat van de concentratie der stedelijke bebouwing in een bandstad en het daartegenover zo gaaf mogelijk behouden van het Twentse platteland. Wij menen dat deze grondgedachte een juiste aanwijzing geeft voor de wijze waarop Twente zich in de toekomst moet ontwikkelen.'	Bezwaarschriften (1966), 1231.
Buitenstaander (Natuurmonumenten)	Heide, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Rossum, Roderveld	Negatief: 'De in het streekplan aangegeven "hoofdverkeersweg in de toekomst" ten noordwesten van Oldenzaal doorsnijdt dit gebied en wanneer het tracé zo zou worden getrokken als globaal op de streekplan kaart staat aangegeven, zou het bezit der Vereniging op ernstige wijze worden geschonden en zou onder meer het enige heideveld, dat de Vereniging hier heeft kunnen verwerven, worden doorsneden.'	Bezwaarschriften (1966), 1231.
Buitenstaander (Natuurmonumenten)	Bos, landgoed (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Lonneker, het Snippert	Neutraal: 'Wij menen dat de aanduiding [stads- en dorpsgezicht] misverstand kan wekken, omdat hierdoor de gedachte zou kunnen ontstaan dat in aansluiting aan de bestaande inrichting een bebouwingkern tot ontwikkeling zou kunnen worden gebracht . Wij zouden daarom willen voorstellen dit boscomplex , evenals de in de nabijheid gelegen landgoederen, de aanduiding "natuurgebied" te geven , omdat volgens de daarbij gegeven toelichting "op een enkele daarvoor geschikt terrein in deze natuurgebieden een gebouw voor de volksgezondheid" kan worden opgericht.'	Bezwaarschriften (1966), 1231.
Buitenstaander (Natuurmonumenten)	Beekdallandschap (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Nutter, de Hazelbekke	Neutraal: 'Gaarne zouden wij zien dat hier aan de aanduiding "natuurmonument" enige uitbreiding werd gegeven , zoals aangegeven op het bijgaande kaartje , zulks om een betere bescherming van dit natuurwetenschappelijk uiterst belangrijke , maar ook zeer kwetsbare brongebied te waarborgen.'	Bezwaarschriften (1966), 1231.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (Natuurmonumenten)	Heide (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Buuserzand	Neutraal: 'De aanduiding "natuurmonument" is in het Buuserzand in grote trekken ongeveer beperkt tot de buitenomtrek van het heidegebied ter plaatse, dat vrijwel geheel eigendom van de Vereniging is. Het is evenwel wenselijk dat een dergelijk kwetsbaar en onder een sterke recreatiedruk staand landschap wordt omgeven door een bufferzone, m.a.w. dat de onmiddellijk daarbij aansluitende gebieden, waarvan wijziging het natuurmonument in sterke mate zou beïnvloeden, mede in de aanduiding "natuurmonument" worden betrokken.'	Bezwaarschriften (1966), 1231.
Buitenstaander (Natuurmonumenten)	Moeras (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Agelerbroek	Neutraal: 'Gaarne zouden wij zien dat de aanduiding "natuurmonument" in het Age Ier broek werd uitgebreid met een klein driehoekje tegen het kanaal Almelo - Nordhorn aan, dat in wezen tot het reservaat moet worden gerekend en dat ook de eendenkooi in het Agelerbroek, die enigszins ten noorden van het reservaat ligt, de aanduiding "natuurmonument" krijgt [...].'	Bezwaarschriften (1966), 1231.
Boerengemeenschap	Platteland, houtwallen (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Saasveld	Negatief: 'Het landelijk gebied daar tegenover landschappelijk waardevol gebied het bestaan van de landbouw steeds ten achter wordt gesteld en het landschappelijke sterker naar de voorgrond wordt geschoven. Dat mijn bedrijf plm 20 ha cultuurgrond bestaat en in vijf percelen ligt zouden we 't graag als de kans is door verkaveling of ontginning de stukken zoveel mogelijk bij elkaar te krijgen. Daar er grote wallen met hout er tussen liggen zoveel mogelijk er tussen uit te halen laat staan het hout misschien op een ander plaatsje weer te planten. Daarom ben ik bang dat het streekplan Twente op het landschappelijk zo ver ingaat dat daar niets meer aan te doen is.'	Bezwaarschriften (1966), 1238.
Burgergemeenschap	Landgoed, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Almelo, Nijreesbos, Paradijs	Negatief: '[...] voorgestelde verbindingsweg van Noord-Oost Twente met de E 8, [zal] via natuurlijke gebieden als "De Pook", De Wateregge, Het Nijrees en o. a. ook dwars door [het] landgoed "Het Paradijs" [lopen]. [...] deze verbindingsweg [zal] het landgoed "Het Paradijs" in tweeën [delen], waardoor het van karakter zal veranderen en aan aanzien zal inboeten; [Hierbij in aanmerking nemende] dat genoemd landgoed gerangschikt is onder de NatuurSchoonwet en dat het ook daarom in de oorspronkelijke staat gehandhaafd zou moeten kunnen blijven; dat, naar uw college bekend zal zijn, er bij de Overheid algemeen ongerustheid bestaat over het aantasten van particuliere landgoederen'	Bezwaarschriften (1966), 1317.
Burgergemeenschap	Platteland (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Markelo	Negatief: 'De richtlijnen voor het land schappelijk waardevol gebied zijn te eng gesteld. De mogelijkheid van de vestiging van nieuwe agrarische bedrijven en hulpbedrijven moet in ruime omvang mogelijk blijven. Vooral in verband met de op handen zijnde ruilverkaveling Markelo-Holten (waaronder +/- 90% van het grondgebied - ruim 8000 ha. - dezer gemeente) zal vestiging eventuele verplaatsing van agrarische bedrijven alhier in ruime mate mogelijk dienen te blijven, aangezien het anders onmogelijk zal zijn de ruilverkavelingsplannen te realiseren.'	Bezwaarschriften (1966), 1432.
Burgergemeenschap	Platteland	Twente	Positief: 'VV's maken reclame voor het mooie Twentse land en haar fraaie natuur. Zij bedoelen dan voor een groot deel het 'boerenland'.	Van de Berg (1974), 73.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap (rentmeester)	Platteland, natuur, landgoed, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Twickel	Negatief: 'de geprojecteerde E 8 - weg doorsnijdt ten noorden van het natuurreservaat Schijvenveld, het erve" Goormeen" op zodanige wijze, dat van dit zeer waardevolle, ca 45 ha grote weidebedrijf naar schatting niet meer dan 20 ha bereikbaar blijft vanuit de bestaande opstallen. Het betreft hier een zeer gunstig gelegen weidebedrijf met ideale externe productieomstandigheden, waardoor twee arbeidskrachten voldoende zijn voor een veebezetting van ca 50 stuks melkvee en het daarbij behorende jongvee; b. de geprojecteerde E 8 - weg doorsnijdt het complex Zenderen ten noorden van de weg Borne-Bornerbroek op zodanige wijze, dat de erven Hondeborg, Klein Nijhof en Nijhofwoner geheel verminkt zullen worden, terwijl het gehele complex, rond 1950 door ruilverkaveling afgerond tot een aaneengesloten bezit landschappelijk zeer waardevol is; c. de ringweg ten westen van de agglomeratie Hengelo-Borne doorsnijdt vanaf de geprojecteerde E 8 - weg tot het Twenthe-kanaallandschappelijk zeer waardevol gebied, zeer in 'het bijzonder tussen de provinciale weg Delden-Borne en de Rijksstraatweg Delden-Hengelo.'	Bezwaarschriften (1966), 1471.
Burgergemeenschap	Platteland (na instelling streekplan)	Vasse	Neutraal: 'Als ik op de streekplankaart naar mijn eigen buurtschap kijk, dan is Vasse helemaal groen gekleurd. D.W.Z. dat dit een natuurschoon gebied en een land schappelijk waardevol gebied is waar niets of praktisch niets mag gebeuren. In een groot gedeelte van Vasse mag straks geen ruilverkaveling plaats vinden; dat is reeds bevroren gebied. Modernisering en ook bedrijfsintensivering alsmede het bouwen van opstallen is volgens het ontwerp een gevaar voor de aantrekkelijkheid van het landschap. Ik ben het daar wel ergens mee eens maar wie geeft de betrokken boeren de garantie dat zij op de een of andere wijze schadeloos gesteld worden want nergens wordt hierover met één woord gerept. Het boerenbedrijf wordt echt ondergeschikt gemaakt aan de recreatie en het belang van de stedeling en dat kunnen wij niet accepteren. Men dient ook de belangen van het platteland te behartigen. Wij op het platteland zullen rekening moeten houden met de belangen van de stedelijke agglomeratie maar omgekeerd mogen wij ook belangenbehartiging van die kring verwachten. Omdat dit niet gebeurd is, moeten wij hiertegen bezwaar aantekenen. [...] Men wil van het platteland een museum maken. Enige jaren terug heeft men in enkele periodieken felle kritiek uitgeoefend op de dorpsverbetering in Vasse, dat daardoor als natuurschoon dorp kapot gemaakt zou zijn.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Buitenstaander	Platteland (na ruilverkaveling)	Twente	Negatief: 'De [twee jaar daarvoor in een artikel in de Toeristenkampioen] schrikbarende genoemde verarming van het Twentse landschap is in al zijn geleidingen onverminderd doorgegaan.'	Toeristenkampioen (1962),373.
Burgergemeenschap	Houtwallen (na rigoureuze terugzetting)	Twente	Negatief: 'Een kaalslag op grote schaal zou een sterke verarming van flora en fauna ten gevolge hebben, vooral in een landschap waar houtwallen weinig voorkomen.'	Roding (1974b), 61.
Boerengemeenschap	Platteland, heide, houtwallen (na plan bestemming natuurgebied)	Nutter	Negatief: 'Het behouden van verschillende terreinen als natuurgebied en landschappelijk waardevol gebied kan de meest rationele aanwending van de grond in het gedrang doen komen o. a . moeilijkheden bij ontginning, afgraving vellen van bomen en houtwallen.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 529.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Platteland (na instelling streekplan)	Tubbergen	Negatief: 'Het schijnt dat de plattelandsbevolking als 2e rangs burgers beschouwd worden. De nota is praktisch alleen samengesteld door de grote gemeenten en men trekt zich van het platteland niets aan. Men denkt enkel aan recreatie. Slechts een enkeling geeft de voorkeur aan wonen in de stad. [...] Het platteland wordt schromelijk tekort gedaan en hiertegen moeten wij met onze gehele ziel opkomen.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Burgergemeenschap	Platteland (na instelling streekplan)	Tubbergen	Negatief: 'Het streekplan moet niet doorgevoerd worden ten koste van de agrariërs. Ook deze bevolkingsgroep heeft recht op leefbaarheid.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na instelling streekplan en bestemmingswijziging recreatiegebied)	Tubbergen	Neutraal: 'Ik zou het billijk vinden dat de stad bijdraagt in de kosten van onderhoud van de zandwegen en fietspaden omdat de stedeling hiervan een groter gebruik zal maken dan onze eigen inwoners.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (na instelling streekplan en bestemmingswijziging recreatiegebied)	Tubbergen	Neutraal: 'Nu bovengemeenlijk de Bandstad langzamerhand eisen aan het buitengebied gaat stellen, vind ik het reëel dat de Bandstad ook mee helpt betalen in de instandhoudingskosten van het buitengebied. De boer, die straks gehandicapt is, moet met goud betaald worden. Als de totale gemeenschap Twente bepaalde voorzieningen in dat open gebied vraagt, moeten de kosten ook door die regio worden opgebracht.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Burgergemeenschap	Boerderij (na instelling streekplan)	Tubbergen	Negatief: 'In het landbouwgebied zonder bebouwing zullen de bedrijfsgebouwen misschien aan zekere voorschriften moeten voldoen. Dit acht ik zeer gevaarlijk. Ook met het oog op de economische bedrijfsvoering zal de landbouwer niet beknot mogen worden in het bouwen van zijn bedrijfsgebouwen. Verder moeten m. i. enige mogelijkheden voor plattelandsbebouwing in het agrarisch gebied behouden blijven.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Burgergemeenschap	Platteland (na instelling streekplan)	Tubbergen	Neutraal: 'In zijn geheel genomen vind ik het streekplan een knap stuk werk. Een schaduwzijde zie ik erin, waarop ook reeds door verschillende raad sleden is geattendeerd nl. er is één vergeten groep. Wij weten allen welke groep dit is. [...] Een terugblik op de geschiedenis van de agrarische stand leert ons, dat deze bevolkingsgroep in de loop der tijden heel wat rechten heeft moeten prijs geven. De boer leefde vroeger als koning op zijn erf maar werd langzamerhand door het opleggen van allerlei voorschriften in zijn rechten besnoeid. Gaat dit zo door dan wordt de last, welke deze stand op de schouders wordt gelegd op de duur ondragelijk. Misschien wel 90% van de bevolking kan zich volkomen achter het ontwerp-streekplan scharen maar 10% moet daar, en m. i. terecht, tegen in het geweer komen.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemmingswijziging natuurmonument)	Lonneker/Losser	Negatief: 'Gezien het streekplan Twente zijn wij tot de ontdekking gekomen dat onze boerderij gelegen is in het plan aangeduid als landschappelijk waardevol gebied en in natuurmonumenten. Daar het dan voor ons niet meer mogelijk is cultuurtechnische werken uit te voeren, menen wij tegen het streekplan Twente bezwaar te moeten maken.'	Bezwaarschriften (1966), 1650
Burgergemeenschap	Bos, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Haaksbergen	Negatief: '[...] mijn bezwaar [is] dat de geprojecteerde rijksweg 15 dwars door mijn bezit loopt en wel speciaal door dat deel, waarin mijn terrein voor recreatie zich bevindt, nl. een kampeerterrein met zwembad en bijbehorende bebouwing.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 11.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland, houtwallen (na bestemmingswijziging landschappelijk waardevol gebied)	Haaksbergen	Negatief: 'De ondergetekenden [...] hebben nogal enkele bezwaren [mbt. het streekplan]. [Dat] ons gehele bedrijf met al onze gronden volgens dit plan als landschappelijk waardevol gebied worden aangemerkt, [brengt] met zich mede [...] dat er bepalingen op komen te liggen die zeer bezwaarlijk zijn voor het meest rationeel aanwenden van de gronden, b. v. door het rooien van bomenrijen [...].'	Bezwaarschriften (1966), 1687.
Boerengemeenschap	Infrastructuur	Haaksbergen	Negatief: '[...] daar wij thans al zitten met het probleem, omdat er geel1 goede weg naar onze bedrijven en gronden aanwezig is, omdat het volgens [het streekplan] landschappelijk waardevol moet blijven , daar wij zitten tussen de gronden van fabrikanten; dat wij momenteel onze producten die wij nodig hebben en produceren n1iet op een behoorlijke wijze kunnen afzetten wegens de zeer slechte weg die aanwezig is, voor de vrachtauto's bijna niet berijdbaar, en voor de luxe auto is het niet mogelijk om thans bij ons te komen, over de fiets moet niet worden gesproken; In een welvarend Nederland moest dit toch niet meer voorkomen.'	Bezwaarschriften (1966), 1687.
Boerengemeenschap	Platteland (na bestemmingswijziging landschappelijk waardevol gebied)	Denekamp	Negatief: 'Het beschermen van het landschappelijk waardevol gebied en elementen, betekent een aantasting van de meest rationele aanwending en gebruik der grond en van de bedrijfsvoering. Deze aantasting moet vermeden worden om nog een bestaan te kunnen verwerven voor de toekomst. Nu de bestaansmogelijkheid in de agrarische sector steeds moeilijker wordt en alles gericht is en wordt op grotere eenheden in welk opzicht ook, mag men geen beperkingen opgelegd krijgen, die de bestaanszekerheid onmogelijk maken. De agrarische stand wordt in dit opzicht 'n groot onrecht aangedaan en in hun bestaan bedreigd, terwijl in andere beroepen en industrieën de overheid klaar staat om te helpen waar maar enigszins mogelijk, om ze van de ondergang te behoeden. Aan deze onhoudbare toestand moet 'n einde komen, zodat elke Nederlander ook in het agrarische vlak, recht heeft op eerlijke wijze een bestaan te verschaffen.'	Bezwaarschriften (1966), 1791.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Denekamp	Negatief: '[Aanwezig is] een houtwal die dwars door zijn perceel loopt, begroeid met wat elzen en berkjes hierdoor heeft hij geen zicht op zijn vee. Dit walletje loop: langs een waterleiding die wordt geruimd door het waterschap en hier is niet voldoen de ruimte om er langs te lopen voor het reinigen, de takken hangen boven de leiding, deze worden jaarlijks afgekapt en het gekapte in het grasland geworpen, waardoor men tijdens het maaien van het gras veel ongenoegen ondervindt, doordat men de maaibalkstuk rijdt en grote kosten meebrengt.'	Bezwaarschriften (1966), 1805
Boerengemeenschap	Platteland (na bestemmingswijziging landschappelijk waardevol gebied)	Denekamp	Neutraal: 'Hij toont wel enige sympathie voor het streekplan Twente. Maar persoonlijk komt zijn bedrijfsvoering in het gedrang. Op, basis van de totale oppervlakte zijn deze gebouwen geïnvesteerd . Door de opbrengst van de grond moeten deze kosten terugkomen. De investeringskosten van de nieuwe gebouwen en de ruilverkavelingskosten zijn zeer zwaar. Daarom verzoekt hij u met klem om met het bovenomschreven rekening te houden en zijn gepland landschappelijk waardevol gebied terug te brengen tot landbouwgebied.'	Bezwaarschriften (1966), 1805

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na bestemmingswijziging waterwingebied en dorpsuitbreiding)	Losser/Lonneker	Negatief: 'Wanneer uw uitbreidingsplan doorgang zal vinden, kan ik m'n landbouwbedrijf wel opdoeken. De kans op een nieuw bedrijf in de eigen streek is zeer klein. Volgens mijn bescheiden mening is het toch niet verantwoord, om door het afnemen van deze grond een landbouwbedrijf op te offeren. [Ook] aanwijzing van een dergelijk gebied [als waterwingebied] kan voor de zittende agrariër extra voorzieningen vragen, onmiddellijk of in de nabije toekomst, deze leiden tot nadelige economische gevolgen. De grond o. a. daar ter plaatse kan uitdrogen en de waarde met honderden guldens verminderen. Waar moeten we nu onze opslagplaats voor de mest vestigen?'	Bezwaarschriften (1966), 1854.
Boerengemeenschap	Platteland (na bestemmingswijziging gebied met waardevol landschapsschoon)	Losser/Lonneker	Negatief: '[Ondergetekende] exploiteert een landbouwbedrijf in een gebied gelegen binnen voormeld streekplan en dat in dat streekplan wordt genoemd "een gebied met waardevol landschapsschoon: dat hij door voormelde in voormeld gebied in een vrije behoorlijke bedrijfsvoering wordt belemmerd, waartegen hij bij deze bezwaar maakt.'	Bezwaarschriften (1966), 1872.
Boerengemeenschap	Infrastructuur (na plan aanleg weg)	Losser/Lonneker	Negatief: '[Ondergetekende geeft aan] dat hem tevens is gebleken, dat in voormeld streekplan een weg geprojecteerd is [...] welke weg een aan verzoeker in eigendom toebehorend aaneengesloten perceel wei - en bouwland ter grootte van plm. 11 ha dwars zal doorsnijden: dat zulks ten gevolge zal hebben, dat er 2 stukken bouw- en weiland zullen ontstaan van zeer ongelijke grootte en samenstelling, terwijl bovendien een stuk weiland, dat toch al thans ongunstig is gelegen wat betreft de hoogte, nog ongunstiger te exploiteren zal zijn.'	Bezwaarschriften (1966), 1872.
Burgergemeenschap	Infrastructuur, landgoed, platteland, heide, bos, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Losser/Lonneker	Negatief: '[Ondergetekende maakt bezwaar nav. het streekplan Twente, omdat] haar [is] gebleken, dat in voormeld streekplan een weg is geprojecteerd, een verlenging van de Lindermatenweg naar de Hoge Boekelerweg. Deze geprojecteerde weg verdeelt haar in eigendom toebehorend terrein, de Bonenkamp, Enschede, in twee delen. Het terrein Bonenkamp, hetgeen aansluit op het bezit van haar man, de Hooge Boekel, staat met dit terrein onder de Natuurschoonwet . Door dit project verliest de oude Koepel de Bonenkamp te midden van eeuwenoude eiken haar achtergrond, het heideveld wordt door een openbare weg doorgesneden, bossen zullen ten dele worden gekapt en aan het natuurschoon zal een onherstelbaar verlies worden toegebracht. Tevens zal haar pachter van de boerderij de Bonenkamp door verlies aan weidegrond nauwelijks geen bestaansmogelijkheid hebben.'	Bezwaarschriften (1966), 1872.
Boerengemeenschap	Platteland (na bestemmingswijziging landschappelijk waardevol gebied)	Losser, Dinkel	Negatief: 'Iedere boer weet dat het algemeen belang gaat boven eigen belang, maar wat hier beoogd wordt raakt kant nog wal. De hele Dinkel met zijn belendende percelen worden waardeloos voor bedrijfsvoering. Waar blijft de vergoeding, die zijn opofferingen aan het algemeen belang, op zijn bedrijfsinkomsten te kort schiet. Alle percelen ten noorden van Losser richting de Lutte heeft de bestemming "Landschappelijk waardevol gebied". Hierdoor worden bestaande bedrijven ernstig gedupeerd om renderende bedrijfsvoering mogelijk te maken door al die beperkende bepaling. Een wal weg werken kan een groot economische verbetering zijn. Egalisatie kan opbrengst verhogen, maar deze dingen worden onmogelijk gemaakt. Ligt er overal geen natuurschoon genoeg.'	Bezwaarschriften (1966), 1894.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland, natuur (na bestemmingswijziging landschappelijk waardevol gebied) Infrastructuur (vóór verandering)	Beuningen, Hakenberg	Negatief: 'Ik heb 16 ha grond waarvan 14 ha cultuurgrond in Landschappelijk waardevol gebied ligt. Hiervan ligt 5 ha in het gebied 3 km van huis met slechte wegen en als grasland in gebruik. Het andere gedeelte ruim 11 ha. ligt in het natuurgebied. De waarde van dat gebied als natuurgebied bestempeld kan voor mij zeer ernstige nadelen hebben in de bedrijfsvoering. Door de grond te bewerken met de modernste machines, het graven van rechte sloten, grotere kavels draineren van natte gronden, het rooien van bomen, die een belemmering vormen voor het uitoefenen van mijn bedrijf. Het niet bouwen van nieuwe bedrijfsgebouwen of verbouwen kan voor mij in ernstige moeilijkheden brengen.'	Bezwaarschriften (1966), 1958.
Boerengemeenschap	Platteland, infrastructuur (na bestemmingswijziging landschappelijk waardevol gebied en stads en dorpsuitbreiding, waterwingebied en plan aanleg weg)	Lonneker/Losser	Negatief: 'Bij bestudering van het streekplan Twente is mij gebleken, dat dit plan zoals het zich laat aanzien het agrarisch gebruik van mijn gronden nu en in de toekomst dwarsboomd. En wel om de navolgende reden. 1e. T.a.v. het stads- en dorpsgebied. Dit leidt op korte termijn tot totale ontwrichting van mijn bedrijf. Dit heeft reeds een onrendabele bedrijfsvoering tengevolge. In dit verband vraag ik meteen vergoeding voor planschade. 2e. T.a.v. het Landschappelijk waardevol gebied. De rationele aanwending v. d. grond komt in het gedrang, door het opleggen van beperkingen in het voordeel van het landschap ten nadele van een efficiënte landbouw. 3e. T.a.v. Beschermingsgebied waterwinning. Door grote reeks van beperkende maatregelen straks geen landbouw of veeteelt meer mogelijk of totaal onrendabel. Ook zullen zeer sterke verdrogings verschijnselen voorkomen. 4e. Verkeerswegen: E 8. Geweldige doorsnijding van de gronden in straks niet meer te bewerken percelen. Hoe bereikt men de percelen aan de overkant. De brede rooilijn is een ernstige aantasting v. h. agrarische bedrijf.'	Bezwaarschriften (1966), 1975.
Buitenstaander	Houtwallen, erfbeplanting (na subsidieregeling voor erfbeplanting) Schuren (na nieuwbouw)	Overijssel	Positief: 'Wat waar is moet telkens weer gezegd: de boer (en grootgrondbezitter niet te vergeten) hebben het Overijsselse landschap gemaakt tot wat het nu is. En dat is in één woord: fraai. Het landschap is in jaren en jaren gebouwd, ongestoord. Er veranderde immers nauwelijks iets. De landbouw spiegelde zich in stilstaand water. Dat beeld is de laatste tien jaren weggevaagd door de tomeloze stroom van de "vooruitgang". De boer moest bouwen om zich staande te kunnen houden. De ene stal na de andere schuur rees en rijst de grond uit. De meeste staan vijandig in het landschap. Ze horen er (nog) niet bij. Dat is jammer. Wat doen we daar aan? De schuren afbreken? Bij gebrek aan natuurbeschermers met de zakken vol duiten valt daar moeilijk aan te beginnen. Erfbeplanting is een betere oplossing. Niet om de boerenbouwwerken te verdoezelen. Wel om ze in te passen in het landschap.'	De Landbode (1974), 91.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming landschappelijk waardevol gebied/recreatie)	Tilligte	Neutraal: 'Wij weten ook, dat de stedelingen behoefte heeft aan recreatie, en dat ze in het hart van de zomer onze gewassen en onze prachtige natuurschoon komen bezichtigen. Dat stellen wij dan ook zeer op prijs, maar dan zonder verplichting.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 670.
Buitenstaander/vertegenwoordiging boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemmingswijzigingen natuurmonument/natuurgebied)	Twente/Overijssel	Negatief: 'De boeren kunnen en mogen niet worden belast met de exploitatie van eventueel tot een natuurgebied of een natuurmonument behorende landbouwgronden, indien zij dat niet wensen.'	Bezwaarschriften (1966), 1218.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Houtwallen	Onbekende locatie in Twente	Positief: 'Ik ben gek met hout; daarom laat ik de wal ook staan.'	Katteler & Kropman (1983), 175.
Boerengemeenschap	Natuur	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Het valt wel mee met de natuur; bescherming an sich is wel nodig, maar men wil altijd maar ingrijpen en ingrijpen.'	Katteler & Kropman (1983), 183.
Boerengemeenschap	Natuur	Onbekende locatie in Twente	Positief: 'Er is hier nog zat natuur; het bedrijf grenst aan een reservaat en aan een bos.'	Katteler & Kropman (1983), 183.
Boerengemeenschap	Natuur (na modernisering)	Onbekende locatie in Twente	Negatief/neutraal: 'De kievitenstand, vooral dicht bij huis, is door de tijd heen wel teruggelopen. De grutto zie je ook minder. [...] Vroeger had je ook veel watersnippen. De nachtegaal zie je niet meer. Turkse tortel en wilde tortel zijn erbij gekomen.'	Katteler & Kropman (1983), 183.
Boerengemeenschap	Natuur	Twente	Neutraal: 'De natuur gaat in kwaliteit helemaal niet achteruit.'	Katteler & Kropman (1983), 182.
Boerengemeenschap	Natuur (na landbouwmodernisering en drukte op het platteland)	Onbekende locatie in Twente	Negatief/neutraal: 'Ik ken alle vogels ... Er zijn nog zat kievieten en grutto's, maar hier zijn het er wel wat minder geworden. De wulp is minder geworden; korhoenders zijn er niet meer, die heeft rust en heide nodig. De achteruitgang komt door de landbouw, maar vooral ook door het gebrek aan rust. Grutto's sneuvelen nogal eens in het weiland.'	Katteler & Kropman (1983), 184.
Boerengemeenschap	Natuur	Twente	Neutraal: 'Afgaande op de waarnemingen van de ondervraagde boeren is er niet evident sprake van achteruitgang in het weidevogelbestand, althans zeker niet van een fatale achteruitgang. Een aantal boeren heeft expliciet gewezen op een achteruitgang van de weidevogelpopulatie, doch rijwel nooit zo een kontekst waaruit een zorgelijke ontwikkeling spreekt.'	Katteler & Kropman (1983), 184.
Boerengemeenschap	Natuur (na gebruik landbouwgif en andere modernisering)	Twente	Negatief: 'Weldevogels zijn er wel wat, maar 't is allemaal minder geworden. Vooral toen met het spuiten van aardappel-land tegen de coloradokever. Maar de achteruitgang is al van langer her. Er is ook veel minder woeste grond. Nu ook met schoner water zijn er minder vogels. Ook door het vaker maaien zijn er minder vogels, daar sneuvelt wel eens wat. Weer anderen schrijven de teruggang toe aan de verdroging [...], resp. aan de lagere grondwaterstand.'	Katteler & Kropman (1983), 184.
Boerengemeenschap	Essenlandschap, natuur (mogelijkheden voor kievieten na overgang op mais)	Twente, oa. Ageler Es	Positief: 'Een andere opmerkelijk frekwent genoemde reden voor het zich handhaven van met name de kieviet, ook bij een intensieve bedrijfsvoering, is de uitwijkmogelijkheid naar het maisland. Vrij algemeen nemen de ondervraagde boeren kievieten op het bouwland waar. [...] Begin mei wordt de mais ingezaaid en dan komt daar niemand meer. [...] Op de Ageler Es, waar vroeger nooit kievieten zaten, worden ze nu veelvuldig gesignaleerd; daar is bijna alles maisland.'	Katteler & Kropman (1983), 185,187.
Boerengemeenschap	Weilanden (na overgaan op extensief weidebeheer tbv. kievieten)	Twente	Neutraal: 'Kievieten zijn trekvogels, maar komen elk jaar op dezelfde plek terug [...]. Louter extensief bewerken betekent nog niet dat de weidevogels er broeden gaan. Mogelijk zal dit slechts na verloop van jaren het geval zijn, hetgeen weer vraagt om een jarenlange continuering van de extensieve beweiding.'	Katteler & Kropman (1983), 185.
Boerengemeenschap	Houtwallen (na verwijderen)	Twente	Neutraal: 'Boeren kijken op uiteenlopende wijze tegen hout aan. In veel gevallen is er noch sprake van een negatieve noch van een positieve houding, zolang het maar niet in de weg staat of er geen slechte ervaringen met de overheid in het verleden waren.'	Katteler & Kropman (1983), 189.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Houtwallen (na verlies economisch nut)	Onbekende locatie in Twente	Negatief: 'Boer M. (69 jaar) 'Ik erger me dood aan al die wallen; Ik heb daar vroeger lang genoeg mee moeten knoeien: lastig werken en slechte produktie. Vroeger had je het hout nodig, toen haalde je een groot gedeelte van je inkomen uit het hout. Nu is het alleen maar een belemmering die je gewoon niet kunt hebben. Je moet al een groot erf hebben wil je een wal kunnen hebben'.	Katteler & Kropman (1983), 189.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Hier is nog veel hout; 500 meter langs de weg, 15 meter diep. Bomen lang de weg vind ik geen punt, maar hout moet bij hout staan en niet lang de wei. Daar heb je last van. Van de bomen lang de weg heb je ook wel last, maar dat pik je gewoon. De wallen worden regelmatig onderhouden om de doorgang van de trekker vrij te houden en om de sloten vrij te houden.'	Katteler & Kropman (1983), 189.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Onbekende locatie in Twente	Positief: 'Er zijn ook boeren die expliciet stellen liefhebber van hout te zijn. Boer S (59 jaar, lage veebezetting) vindt hout mooi en laat daarom ook de wal staan: 'het huidige landschap is door mijn vader gemaakt en dat wil ik zo houden; ik ben gek met hout:'	Katteler & Kropman (1983), 189.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Vaker is sprake van een situatie dat men niet zo zeer houtliefhebber is als wel beducht voor een kaal gebied, Boer T. (hoge veebezetting): 'er zijn hier nog wel wallen, maar niet zoveel; de schade daarvan neem ik wel op de koop toe; ik vind het wel mooi: ik wil het niet kaal hebben.'	Katteler & Kropman (1983), 189-190.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Ook boer D., eveneens met een hoge veebezetting, wil geen kale vlakte, maar je moet er geen last van hebben; bij de grondaankoop zaten er veel tussenwallekes, die zijn er uitgegaan; ik heb alleen een paar grenswallen laten staan; je kunt nu verder kijken; ik moest alleen elders opnieuw inpoten, dat vond ik best.'	Katteler & Kropman (1983), 190.
Boerengemeenschap	Boomgroepen en singels	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Boomgroepen of boomsingels worden vaak wel mooi gevonden, 'maar niet hier en daar een boom, dat is lastig; ik ben voor verfraaiing van het landschap op dooie stukjes en overhoeken; een kale vlakte is ook niks; zelf plant ik op plekken waar ik er geen last van heb' (boer V, 32 Jaar).'	Katteler & Kropman (1983), 190.
Boerengemeenschap	Boomgroepen en singels	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Boer S (50), die een bosje bezit stelt: 'dat bosje van 0,3 ha staat niet in de weg en om dat hoekje kom je er ook wel:'	Katteler & Kropman (1983), 190.
Boerengemeenschap	Platteland	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Waardering voor het landschap is kennelijk niet altijd iets wat van binnenuit komt. Een aantal boeren ontleent de eigen waardering aan die van derden: 'er is hier nog veel natuur; zelf ervaar je dat niet zo. Je zit er dagelijks in; maar de toeristen vinden het mooi, dat hoor je steeds: het is niet veel achteruitgegaan, ook al wordt er hier in de buurt veel gehakt' (boer B.). En boer K, (32 jaar): 'Je ziet de natuur zelf met meer. Anderen die hier komen vinden het mooi; zelf vind ik het ook wel mooi, vooral als ik erger anders ben geweest.'	Katteler & Kropman (1983), 190.
Boerengemeenschap	Houtwallen (na herinplant)	Onbekende locatie in Twente	Neutraal: 'Ruimte bij het erf en de stallen wordt het meest geëigend geacht voor het inpoten. Doch ook ten aanzien hiervan leven er bedenkingen: 'te dicht op de boerderij kun je ze niet hebben in verband met transport en de melktank: bovendien is het niet goed voor het huis: te nat', aldus boer B., die een paar stukken verderop 80 bomen en 10 heggen heeft ingeplant.'	Katteler & Kropman (1983), 190-191.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Houtwallen	Twente	Neutraal: 'In de gesprekken werd [...] door boeren onontkomelijk gerefereerd [aan de shade door houtwallen]. Er zijn evenwel een aantal nuancerings aangebracht waaruit afgeleid kan worden, dat de effecten van houtopstand niet als onverdeeld slecht ervaren worden. Zo wordt erop gewezen, dat men er voorheen met hooien meer last van had dan nu en dat de koelen er in de schaduw kunnen staan. Het gras wordt er echter nooit zo lang. Als het meest bezwaarlijk wordt het feit ervaren, dat de shade er vooral in gelegen is dat er geen maïs gezet hoeft te worden binnen de strook langs de wal, dat levert immers minder op. Gras inkuilen gaat wel. Langs de wei in het algemeen wordt [een wal] ongunstig geacht: 'dat kun je niet hebben', althans zeker niet aan de zuidkant.'	Katteler & Kropman (1983), 190.
Boerengemeenschap	Houtwallen	Onbekende locatie in Twente	Negatief: 'Een bezwaar van geheel andere orde is het grote gevaar van ziekte bij wallen.' 'Behalve vanwege de slechte verkaveling (25 kavels) gaan de koeien ook niet de wei in vanwege het gevaar van zomerwrang. Dat is een vliegje dat in de houtwal zit en dat een bakterie door in de uier te steken. De koeien geven dan geen melk meer.' De opvatting wordt kracht bij gezet met de konstatering 'dat in Gelderland en Twente zomerwrang heerst, omdat er hout staat; in Friesland staat geen hout en daar is ook geen zomerwrang' (boer M., hoge veebezetting).'	Katteler & Kropman (1983), 190.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na herinplant)	Twente	Neutraal: 'Dat er boeren zijn die aan houtopstanden meer dan alleen maar nadelen onderkennen bewijst het uit vrije wil inpoten van bomen. [...] 'te kaal is ook niet mooi', Een ander heeft vrijwillig een halve hectare bos ingeplant; de grond was toch niet geschikt. Weer een ander zet een stukje wal om de ligboxenstal in te dekken. Meer in het algemeen lijkt men geneigd te stellen dat er bereidheid is tot aanplant op plekken waar men er geen last van heeft. Doch er is een tegendruk, die de boeren ervan weerhoudt spontaan op eigen grond aan te planten: het bestaan van verordeningen! Hiermee is tevens een punt aangeduid dat bij vele boeren voor op de tong ligt en aanleiding geeft tot bespiegeling over de rol van de overheid.'	Katteler & Kropman (1983), 191.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na kapverordening)	Twente	Negatief: 'Louter het bestaan van het kapverbod is voor een niet gering aantal boeren een bron van ergernis. Zo bijvoorbeeld bij boer E., lage veebezetting: 'Moreel gezien gaat het tegen je in als je op je eigen grond niet mag kappen. Ik heb ook al een boete gehad, omdat ik een boompje voor het aardappel roeien kapte'. En boer K.: 'Ik vind het goed dat er een kapverbod is opdat het niet te kaal wordt. Maar nu mag er niks gekapt worden. Als je een boom nodig hebt moet je hem kunnen kappen, het is onzin hout te kopen als er hout op het bedrijf is. Ik wil voor een gekapte boom best twee bomen herinplanten.'	Katteler & Kropman (1983), 191.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na kapverordening)	Twente	Positief: 'Een geheel andere mening wordt vertolkt door boer S. (40 Jaar): 'Ik ben blij dat die kapverordening er is; zonder die verordening zouden er elke dag minder bomen zijn. de meeste boeren redeneren: hoe meer bomen weg, hoe liever.' Hij staat niet alleen in zijn opvatting; boer S. (59 jaar): 'Het gebrek aan grond min combinatie met een hoge veebezetting doet veel boeren neigen naar kappen; zonder verordening zou er veel meer gekapt worden.'	Katteler & Kropman (1983), 191.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na verlies economisch nut, na kapverordening)	Twente	Negatief: 'Boer M (60 jaar): 'Als een boer een boom weg wil hebben, dan gaat hij. Is het niet goedschiks dan wel kwaadschiks. Als je een boer iets gaat verbieden, dan doet hij het wel bij volle maan' [...] 'Hier moesten drie bomen in 't land blijven staan, maar die gaan toch weg. Ze kunnen beter 20 bomen lang de kant inplanten, die blijven tenminste staan.'	Katteler & Kropman (1983), 191-192.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na kapverordening)	Twente	Neutraal: 'Ze kunnen 't ook te gek maken. Toen iedereen mocht hakken werd er niet gehakt. Toen er wetten kwamen, zag ik veel hout verdwijnen. En die erfbeplanting: ondank de subsidie planten boeren niet in op 't erf, omdat je dan over tien jaar een kapvergunning moet krijgen. Nederland zal echt geen polderland worden al de kapverordening verdwijnt. Als er nu een boom verdwijnt, is dat voorgoed! De periode dat boeren gauw een wal kapten, is toch wel wat voorbij. In de eerste plaats misschien ook omdat het niet mag en ten tweede omdat ze nu zeggen: 'alles kaal is ook niet mooi'. Nu bestaat het gevaar dat we strak alleen maar oud hout hebben''	Katteler & Kropman (1983), 192.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na kapverordening)	Twente	Neutraal: 'Het geld voor de restauratie van bomen is zonde. Als er niet gekapt wordt, wordt er ook niet gepoot. Een boer wil best nieuw hout, maar niet ten koste van zijn kultuurgrond. Er moet beter overleg komen'. Een ander stelt het als volgt: 'hoe strakker de regels, hoe meer er verdwijnt; regels moeten er zijn, maar de boer mag niet de dupe worden'. Weer een ander zegt: 'Als ze nu eens soepeler waren met de vergunningen. Als ze zeiden: plant daar in waar je er geen last van hebt; dan zou 't beter zijn''	Katteler & Kropman (1983), 192.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na kapverordening)	Twente	Neutraal: 'Daar waar de overheid soepel optreedt, reageren de boeren ook soepel, aldus enkele boeren. Boer W. (55 jaar): 'Van de wallen hebben we geen last, alleen van een stuk in de wei. Dat moest bij vrijwillige kavelruil blijven staan, anders was de ruil niet doorgedaan. Dat de overheid zich er te veel mee bemoeit kun je niet zeggen. Met de kapverordening zijn ze ook wel soepel. De boeren hier willen dan ook wel meewerken, maar dan hebben ze het hout liefst op een andere plaats. De overheid moet de hand er wel iets aan houden, anders verdwijnt alles. Maar in een perceel kun je er geen last van hebben'. En boer N. (34 jaar): 'Ze zijn hier soepel met de kapvergunning. De buurman heeft 23 eiken weggedaan. Op een andere plaats: waar hij er geen last van heeft kan hij inplanten; dat moeten dan wel beuken zijn.''	Katteler & Kropman (1983), 192.
Boerengemeenschap	Houtwallen, bos (na kapverordening)	Twente	Neutraal: 'Hoe meer de gemeente tegenwerkt, hoe meer hout er verdwijnt. En als je niets met je eigen hout mag doen, plant je niets. De laatste jaren zijn ze ietwat soepeler geworden. Ik heb nog mooie eiken in de wei zitten; zo'n eik verbruikt als hij in het blad zit, 600 liter water per dag. Die eiken mis ik niet graag, maar je weet het natuurlijk nooit. De overheid wil de wallen en bomen houden, maar ze kunnen het beter op de boeren-methode aanpakken, anders lukt het niet. Als je rond de schuur wil inplanten ben je een halve bunder kwijt, daar mag je niet meer aankomen. Daarom heb ik het ook niet gedaan''	Katteler & Kropman (1983), 192.
Buitenstaander	Weilanden	Haagse bos	Neutraal: 'De drie cultuurgraslanden in het reservaat worden tamelijk intensief bemest en zijn in botanisch opzicht van geringe betekenis.'	Piek & Lichthart (1976), 76.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Platteland (na rem op moderniserings vanuit maatschappij)	Twente	Neutraal: 'Als de burger een mooi landschap wil, moet hij mee financieren. Dat kun je een boer niet op zijn nek drukken.'	Katteler & Kropman (1983), 198.
Boerengemeenschap	Platteland, natuur (na rem op moderniserings vanuit maatschappij)	Twente	Negatief: 'Aan de mentaliteit van burgers zou in de ogen van diverse boeren het een en ander verbeterd kunnen worden. Inspanningen van de kant van de boeren ten aanzien van natuur en landschap zouden gepaard moeten gaan met een juiste natuur-mentaliteit bij de burgers. De vader van boer M. (32 ha) wiens blik meermalen over de landsgrens reikt: 'In Amerika hebben ze grote projecten als het Yellowstone Park; daar gooit niemand een sigarettenpeuk of wat dan ook weg. Hier schreeuwen ze om natuur maar gooien ze alle rommel uit de auto.'	Katteler & Kropman (1983), 199.
Boerengemeenschap	Natuur, bos (na rem op moderniserings vanuit maatschappij)	Twente, Almelo-Nord-hornkanaal	Negatief: 'Ook natuurinnaars blijft kritiek niet gespaard (boer S., 49 Jaar) 'Die stadsmensen, die met een boekje een plantje zoeken, vertrappen tien keer zo veel als ze zien. Dat wordt steeds erger, vooral aan het kanaal. Een boer gaat overdag niet het bos in als het wild rust nodig heeft. Je ziet ook tientallen vissers aan het kanaal.'	Katteler & Kropman (1983), 199.
Boerengemeenschap	Platteland (na komst stedelingen)	Twente	Neutraal/negatief: 'Een ander accent dat gelegd wordt is de onverdraagzaamheid van burgers die op het platteland (komen) wonen. Boer L. (49 Jaar): 'Burgers die een boerderij kopen van een boer die ermee opgehouden is kunnen zich niet aanpassen. Zelf vind ik de drijfmest ook niet zo lekker ruiken, maar als je op het platteland gaat wonen moet je zowel de lusten als de lasten nemen. Andersom wordt voorzover mogelijk rekening gehouden met stadse mensen hier in de buurt: als de wind op hun huis staat rijd ik geen gier uit. Anderzijds, als ze op het land komen wonen, moeten ze zich aanpassen. Ze maken het wel erg met de hinderwetvergunning, al kun je niet elke boer maar laten raak knoeien' (boer R., 30 jaar).'	Katteler & Kropman (1983), 199.
Boerengemeenschap	Platteland (na rem op moderniserings vanuit maatschappij)	Twente	Negatief: 'Een element dat in dit verband door diverse boeren naar voren wordt gebracht is het bestaan en optreden van actiegroepen. Een agressieve opstelling bij de boeren is te verwachten als actiegroepen bepaalde grenzen overschrijden, zoals in het geval van boer T. (16 ha): 'Ze zijn vaak zo ondeskundig. Ook zogenaamde natuurliefhebbers die je bezig zien met het snoelen van de wal en dan de politie sturen. Als je dat meemaakt, trek je als boer het harnas aan'. De in de ogen van boeren nogal eens onredelijke denktrant van actiegroepen in het algemeen blijkt meermalen reden tot verontwaardiging te zijn.'	Katteler & Kropman (1983), 199.
Boerengemeenschap	Platteland (na rem op moderniserings vanuit maatschappij)	Twente	Neutraal/negatief: 'Van de ondervraagde boeren is 65% van mening, dat [...] veel tegen de boeren wordt aangeschopt. Tweederde deel daar weer van steekt de hand overigens mede in eigen boezem als er kritiek op de landbouw wordt geleverd, wordt deze soms 'best wel terecht' geacht. Niemand vindt de kritiek echter vaak op zijn plaats.'	Katteler & Kropman (1983), 199-200.
Boerengemeenschap	Houtwallen, singels (na kapverordening)	Vriezenveen	Neutraal: 'Toen ik een nieuwe, grotere stal heb laten bouwen, moest ik de singel die eromheen stond, kappen, omdat ik de ruimte nodig had. Ik heb daarna geen nieuwe singel meer ingepoot, want als je dan enkele jaren later weer wilt uitbreiden, krijg je last met Staatsbosbeheer.'	Interview met Gerhard Hoff op 09-08-2017. Ligboxstal gebouwd in 1973.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Natuur (na groene nota's)	Twente	Neutraal/negatief: 'Ik ben liefhebber van de natuur maar het moet wel acceptabel blijven. Ruimtelijke ordening is een welvaartsverschijnsel dat ten koste dreigt te gaan van het welzijn van de mensen die er wonen. Het hele ruimtelijke ordeningsplan is zonder overleg diktationaal de boeren opgelegd. Dat heeft veel kwaad bloed gezet. Ze krijgen in Nederland nog geen 10.000 ha van de geplande 100.000 ha. Ze maken wandelpaden die dichtgroeien van de brandnetel omdat er niemand loopt. Dat steekt de boeren.'	Katteler & Kropman (1983), 219.
Boerengemeenschap	Natuur, platteland (na groene nota's)	Twente	Neutraal/negatief: 'Als ze ergens het grondgebruik willen extensiveren, dan moeten ze dat stuk grond maar kopen; Of landbouw of natuur. Natuur en landschap kan niet samen met landbouw. Wij moeten rekening houden met de omstandigheden en de concurrentie. Wat maakt het natuur-ambtenaren uit of er rogge of mais staat?'	Katteler & Kropman (1983), 218.
Boerengemeenschap	Natuur (na groene nota's)	Twente	Neutraal: 'Iedere boer is wel voor de natuur, maar je moet hem niet dwingen.'	Katteler & Kropman (1983), 218.
Boerengemeenschap	Platteland (na groene nota's)	Twente	Neutraal: 'De boer moet ook zoveel mogelijk meewerken aan de natuur, maar de burger en de overheid moeten ook met de boer meewerken. Dan is er een hoop te bereiken. De agrariër moet in het overleg betrokken worden. [...] Je moet alle kanalen bewandelen, waardoor je de mensen bijeen krijgt. Je moet wel alle boeren zien te krijgen, dat is het beste. Je moet mensen hebben, die weer tegen anderen zeggen 'Je moet er naar toe gaan'. Dat geldt ook voor het streekplan Twente.'	Katteler & Kropman (1983), 221.
Boerengemeenschap	Platteland (na groene nota's)	Twente	Neutraal: 'In de ogen van naar verhouding vrij velen (bijna de helft van de betrokken boeren) blijft het niet verder egaliseren en diepploegen en het niet verder omzetten van gras in maïs beperkt in zijn gevolgen. Een en ander duidt er op, dat waar het gaat om het handhaven van de status quo kennelijk bij een aanzienlijke groep geen grote nadelen verwacht worden. Wellicht zijn de belangrijk geachte verbeteringen aanpassingen reeds doorgevoerd of wordt verdere verbetering niet zinvol meer of zelfs onmogelijk geacht.'	Katteler & Kropman (1983), 225.
Buitenstaander (Planologische Dienst Overijssel)	Platteland, infrastructuur	Deurningen	Negatief/neutral: 'In verband met de voorkomende zandwegen is de ontsluiting matig tot slecht. De waterbeheersing is niet optimaal: het hoofdleiding- en leidingstelsel is sterk verbeteringsbehoefstig. In lagere delen is een systematische ontwatering door sloten gewenst. De percelen zijn voor circa 60% onregelmatig van vorm en hebben gemiddeld een veel te kleine oppervlakte (ruim 1 ha.). Het aantal kavels bedraagt gemiddeld vijf. De landbouw kan in dit gebied wel 'goed uit de voeten'.	HCO Toegangsnr. 0025.6, in.nr. 4484, 20. (1981).
Buitenstaander	Platteland, houtopstanden	Hertme/Zenderen	Negatief: 'De ontsluiting van landbouwkavels wordt matig tot slecht geacht. Ten aanzien van de waterbeheersing geldt [dat] systematische ontwatering gewenst [is]. Landbouwkundig gezien is het een nat gebied. De sloten zijn qua profiel niet zo goed. Het gebied maakt voorts een vrij rommelige indruk wat de graslanden betreft. De kleinschaligheid is landbouwkundig een probleem. Vergroting van de percelen is vaak moeilijk door de houtopstanden. De percelen zijn klein en in het algemeen onregelmatig van vorm. De ontwatering en de percelering zijn dus problematisch.'	HCO Toegangsnr. 0025.6, inv.nr. 4484, 20.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Platteland, infrastructuur	Zunasche heide	Negatief: 'De ontsluitingssituatie wordt als matig aangemerkt, gelet op het voorkomen van semi-verharde en onverharde wegen. De onderhouds toestand van de waterlopen laat veel te wensen over. Een systematische ontwatering door sloten is gewenst; de huidige situatie is matig tot slecht . De oppervlakte van de percelen is gemiddeld (1.5ha) veel te klein. Door dicht opeenliggende zandwegen zijn er moeilijk grote kavels te realiseren. Er zijn veelopstreckende wegen. De kavels liggen ver van het bedrijf af. Er is een ongunstige lengte-breedteverhouding in de percelen. Voor machinale bewerking is de situatie slecht: veel tijd- en randverlies.'	HCO Toegangsnr. 0025.6, inv.nr. 4484, 20.
Buitenstaander	Natuur, houtwallen	Deurningen	Neutraal: '[Het] is een overwegend matig vochtig gebied; in het westelijk deel is de faktor waterhuishouding belangrijker dan in het oostelijke. Er komen geen uitgesproken open gebieden voor. In het westelijk deel gaat het allereerst om de aanwezigheid resp. het handhaven van de zangvogelbevolking, gebonden aan de aanwezigheid van houtwallen. Voorts vormen de relatief vochtige graslanden een basis voor het voorkomen van een relatief groot weidevogelbestand. Tenslotte is er een besloten landschapsbeeld, een natuur-gebied zonder bewoning. Deze landschappelijke kwaliteit is in het oostelijk gedeelte van [het] deelgebied [...] het belangrijkste. Omdat het een minder vochtig gebied is ligt er het aksent niet op de weidevogelbevolking. De zangvogelbevolking is er wel van belang. Er zijn betrekkelijk weinig houtwallen; meer bomenrijen. Vrij weinig eskopjes.'	HCO Toegangsnr. 0025.6, inv.nr. 4484, 18-19.
Buitenstaander	Natuur	Deurningen	Neutraal: '[Het] is een relatief vochtig gebied met twee relatief grote open ruimtes, aan de zuidzijde overgaand in een zone met reliëf en algemeen grotere beslotenheid. In het vochtige gedeelte (noordelijk) ligt het aksent op de aanwezigheid resp. het handhaven van de weidevogelbevolking. In [het gebied] is de vegetatie een waardebepalend element van ondergeschikte betekenis. Het eventueel voor te stellen beheer is dan ook niet in eerste instantie bedoeld om geobotanische kwaliteiten terug te winnen. Het gebied is iets kleinschaliger en minder vlak dan [het vorige gebied].'	HCO Toegangsnr. 0025.6, inv.nr. 4484, 19.
Buitenstaander (Rijksconsulent Van Schagen)	Veenontginningslandschap (positief over plan)	Vriezenveen	Negatief: 'De heer van Schagen ziet de gemeente Vriezenveen wel als een patient die geholpen moet worden. Dit kan door de ruilverkaveling tot een goed einde te brengen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 18-10-1950, 4.
Buitenstaander (Directeur Cultuurtechnische Dienst, Utrecht)	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Wanneer [het ruilverkavelingsplan] mocht worden afgestemd, dan kan het [door de wachtlijsten] wel 20 à 25 jaar duren alvorens een nieuw Ruilverkavelingsplan weer in behandeling wordt genomen en zolang zal Vriezenveen in de modder blijven zitten.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 2.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'Het is begrijpelijk, dat de landbouwers een afwijzende houding tegenover het plan innemen, eerstens omdat de kosten afschrikken en ten tweede, dat ze vooraf onaangename ervaringen hebben opgedaan met de ontginning van de Weitemanslanden en de Westerhoeven.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 1.
Boerengemeenschap	Verveninglandschap (plan stichten veenschap)	Vriezenveen, veenschap	Negatief: 'Laat ons de turf behouden.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 2.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap (vertegenwoordigd door ingenieur Cultuurtechni- sche Dienst)	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'De heer ir. Baas merkt op, dat de boeren dit plan is opgedrongen. Ze staan met de rug tegen de muur. [...] Het aantal boeren, dat er werkelijk belang bij heeft staat verre in de minderheid tegenover het aantal personen, dat geen belang heeft bij dit plan en toch stemgerechtigd is. Dit in aanmerking nemende kan men wel gevoelig aannemen, dat het plan reeds is aangenomen tegen de zin der boeren.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 3-4.
Buitenstaander (Directeur Cultuurtechnische Dienst, Utrecht)	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'De heer ir. Mesu betwijfeld dat. niemand wordt een plan opgedrongen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 3.
Buitenstaander (Ingenieur Cultuurtechnische Dienst)	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Ook de heer ir. Bakker geeft hierover zijn mening. [...] Het plan heeft uit cultureel oogpunt beschouwd vele voordelen, hoewel de Vriezenveners dat nog niet zien. Zijn overtuiging is, dat wanneer rekening wordt gehouden met hetgeen zijnerzijds is opgemerkt, het plan ook financieel wel verantwoord is.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 4.
Buitenstaander (Ingenieurs Cultuurtechnische Dienst)	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'De Heer Ir. Veldman brengt de Landschapsverzorging ter sprake en vraagt, of hiermede wel voldoende rekening is gehouden. De Heer Ir. Mesu licht toe, dat het Rijk alleen subsidie verleent, indien voldoende aandacht aan de Landschapsverzorging besteed wordt. Het plan moet inderdaad aan landschappelijke eisen voldoen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 5-12-1950, 4.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'De Heer B. Dekker wijst op het gevaar, dat er bestaat, dat Almelse boeren perceeltjes grond kopen en daardoor de belangen der Vriezenveners wordt geschaad.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 1.
Buitenstaander (Directeur Cultuurtechnische Dienst, Utrecht)	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'De Heer ir. Mesu merkt op de het vrijstaat grond aan te kopen. In acht moet worden genomen dat het ruilverkavelingsplan de belangen van de landbouw beoogt en niet die van de landbouwers.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 1.
Buitenstaander (Directeur Cultuurtechnische Dienst, Utrecht)	Verveningslandschap	Vriezenveen, Veenschap	Negatief: 'Het is daar een ongeordende en oneconomische toestand en in het belang van den landbouw moet dat deel der gemeente in het plan worden opgenomen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 2.
Buitenstaander (Directeur Cultuurtechnische Dienst, Utrecht)	Verveningslandschap (plan stichten veenschap)	Vriezenveen, Veenschap	Positief: 'De Centrale Commissie heeft zich ernstig beraden [over het vergraven en verkavelen van het veen] en is tot de vaste overtuiging gekomen, dat het complex bovenveen aan de Leidijk niet buiten het [ruilverkavelings]plan mag vallen. [...] het stichten var een Veenschap [is] een middel op deze zaak op te lossen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 2.
Burgergemeenschap	Verveningslandschap (plan stichten veenschap)	Vriezenveen, Veenschap	Negatief/neutraal: 'Wethouder Berkhoff vreest ernstige moeilijkheden en betwijfelt of het [plan tot het stichten van een veenschap] wel goed tot zijn recht komt.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 2.
Boerengemeenschap	Verveningslandschap (plan stichten veenschap)	Vriezenveen, veenschap	Negatief: 'Het plan was toch, dat het bedoelde veengedeelte buiten de verkaveling zou blijven, hetgeen spreker ook wenselijk acht. Nu het blijkt, dat het een onderdeel van het plan wordt, wil spreker dat de landbouwers niet gaarne mededelen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 2.
Burgergemeenschap	Verveningslandschap (plan stichten veenschap)	Vriezenveen, Veenschap	Neutraal: 'De secretaris wil nog even terugkomen op het idee tot het stichten van een Veenschap. Spreker is van overtuigd van de moeilijkheden die hieruit zullen voortvloeien. Er zijn natuurlijk ook voordelen. Het is niet juist het stochten van een Veenschap te veroordelen, zonder deze aangelegenheid van meer dan een kant te hebben bekeken.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, vergadering 7-2-1952, 2-3.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander (Centrale Cultuurtechnische Dienst)	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'De kaveldeling laat zeer veel te wensen over. [...] In het gunstigste geval behoort bij een bedrijf een strook van 3 à 4km in noordelijke richting en 4 à 5 km in zuidelijke richting van de gebouwen, waaruit een bedrijfs grootte van 10-12 ha resulteert.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, Rapport Ruilverkaveling Vriezenveen, 8-6-1954, 3-4.
Buitenstaander (Centrale Cultuurtechnische Dienst)	Infrastructuur	Vriezenveen	Negatief: 'Door het volkomen ontbreken van wegen moest over de gehele kavellengte een uitweg blijven liggen, hetgeen vooral op het bouwland een aanmerkelijk grondverlies betekent, terwijl in het Zuiden de lange kavelsloten veelal nog met ruigten begroeid, een zeker niet geringer grondverlies veroorzaken. [...] Het aantal openbare wegen in het gebied is minimaal. [...] De slechte ontsluiting is een van de grote belemmeringen voor een rendabele bedrijfsvoering in Vriezenveen. Het Vriezenveense landbouwbedrijf verkrijgt door de grote afstanden, die moeten worden afgelegd en de geringe snelheid die kan worden bereikt, in vele opzichten het karakter van een transportbedrijf.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, Rapport Ruilverkaveling Vriezenveen, 8-6-1954, 4.
Buitenstaander (Centrale Cultuurtechnische Dienst)	Infrastructuur (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Volgens het ontworpen plan is voor wegen, waterlopen en kavelsloten een oppervlakte van 225ha nodig, zodat een grondwinst van 260ha kan worden verkregen. Dit is 6% van de totale oppervlakte van het blok.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, Rapport Ruilverkaveling Vriezenveen, 8-6-1954, 4.
Boerengemeenschap, burgergemeenschap	Verveninglandschap	Vriezenveen, veenschap	Positief: 'De Vriezenveners stellen buitengewoon veel prijs op bezit van een stuk (verturfbaar) veen: in twee wereldoorlogen heeft het bewezen inderdaad een uitermate waardevolle belegging te zijn.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, Rapport Ruilverkaveling Vriezenveen, 8-6-1954, 7.
Buitenstaander	Verveninglandschap	Vriezenveen, veenschap	Negatief: 'Daar de meeste complexen in de omgeving langzamerhand uitgevend zijn, raakt men steeds meer op deze strook aangewezen. Hierbij komen ook de bezwaren van ongereguleerde vervening van de smalle percelen aan het licht. Wanneer de ene eigenaar sneller met de vervening vordert dan de naastliggende, heeft de vervenende last van het water, dat uit naastgelegen veen sijpelt, terwijl het niet verveende perceel aan verdroging lijdt. Dit heeft zowel op de gewassen, die op de hoogveencultures worden verbouwd, betrekking, als op het veen zelf, dat aanmerkelijk inklinkt en naderhand een mindere kwaliteit turf levert.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, Rapport Ruilverkaveling Vriezenveen, 8-6-1954, 7.
Burgergemeenschap	Infrastructuur (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Ook de hele bevolking profiteert er op den duur van als we denken aan de doelmatig opstellen van een uitbreidingsplan, waarin met alle redelijke verlangens van de hele burgerij rekening kan worden gehouden. Zo gezien wordt het een stuk gemeenschapswerk van de eerste rang.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Dagblad van het Oosten, 21-10-1952.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (voorlopig ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'Bij de discussie brengt G. Winter naar voren dat als er niet hard wordt tegengewerkt het een fiasco voor Vriezenveen zal worden. Het is veel te duur. "Helemaal niet meer over praten", klinken stemmen uit de zaal en niets van aantrekken.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Vriezenveense Courant 8-11-1950.
Buitenstaander	Veenontginningslandschap (voorlopig ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'De Staat der Nederlanden [vindt het] landbouwpolitiek gezien - verantwoord om op iedere gulden die de Vriezenveense eigenaar in deze ruilverkaveling steekt er drie toe te betalen. Driekwart van de investeringskosten komen [...]	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Vriezenveense Courant 15-11-1950.
Burgergemeenschap	Bos (na instelling vogelreservaat)	Oldenzaal, Bekspring	Positief: 'Het landgoed de 'Bekspring' onder Oldenzaal, een bosgebied van ca 220 ha werd door zijn eigenaar tot Vrij Vogelreservaat gemaakt om de rust die er toch al heerste nog te vergroten.'	Van de Berg (1974), 78.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			[...] dus van buiten Vriezen veen. Ziet u dus goed, gij boeren, en laat u dit niet ontgaan. De buitenwacht heeft blijkbaar meer vertrouwen in de goede afloop van deze ruilverkaveling dan uzelf. En de toekomst zal u dat aantonen.'	
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'Er zal diep, heel diep worden ingegrepen in de toestanden op ons dorp, zoals deze in de loop van zoveel eeuwen is gegroeid. Toch mogen wij anderzijds niet vergeten dat dit ingrijpen ook tot een grote zege, niet alleen voor de landbouwende bevolking kan zijn, maar voor het overige deel der inwoners, indien het ruilverkavelingsplan goed wordt uitgevoerd, om de woorden van de landbouwconsulent te herhalen: "Het moet een plan worden met 100% rendement."	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Vriezenveense Courant 29-12-1950.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: '[...] wil men de meerdere opbrengst, zoals die voorgespiegeld wordt, inderdaad bereiken, men de gronden in de allerbeste cultuur toestand dient te hebben, terwijl het bedrijf op de meest economische wijze, zoals de tegenwoordige tijd dat verlangt, moet voeren.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Dagblad van het Oosten 27-11-1951.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Het nageslacht zal ons dankbaar zijn voor het ruilverkavelingsplan.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Dagblad van het Oosten 22-1-1952.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan) (negatief over landschap voor verandering)	Vriezenveen	Positief: 'De heer Bosscher zei ten aanzien van de ruilverkaveling dat de huidige toestand, waarbij een slechte verkaveling van de landerijen naar voren komt en de afwatering niet tot zijn recht komt, nadelig is voor de productie en voor de financiële uitkomsten van de bedrijven. Bij een eventuele ruilverkaveling kan in deze toestand een grote verbetering worden gebracht.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Dagblad van het Oosten 22-1-1952.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'Men is inderdaad wel overtuigd van het grote belang van ruilverkaveling, maar men vreest, dat de kosten een te groot bezwaar op de bedrijven leggen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Dagblad van het Oosten 22-1-1952.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'Voor relatief kleine werkelijke boeren in Vriezenveen zie ik de kostbare ruilverkaveling als een uitstel van economische executie. Wie de Amerikaanse, Russische en Argentijnse vlakten op de kaart aanschouwt, begrijpt wel dat slechts daar en nimmer in Vriezenveen het werkelijke landbouwbedrijf kan worden uitgevoerd.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Vriezenveense Courant 20-3-1953.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: Die niet aan de stemming deelnemen worden geacht hun toestemming tot de ruilverkaveling te verlenen'. [...]Maar onder de dichte drommen, die om elf uur naar de vier tafeltjes met stemopnemers stroomden, waren er tientallen, die er een lange tijd van wachten en dringen voor over hadden, om met een trots en krachtig 'veur' I aan alle 'tèg'n'-stemmers te laten weten, hoe zij zich de toekomst van Vriezenveen denken. En om in de annalen van deze historische bijeenkomst voor het nageslacht te worden geboekstaafd als mannen met een vooruitziende blik.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Artikel Volkskrant 18-9-1954.
Buitenstaander (minister Mansholt)	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: Wij moeten woekeren met de grond, geen stukje mag onbenut blijven, de aanwas onzer bevolking dwingt ons tot snel ingrijpen in een situatie die meer en meer onhoudbaar wordt. Alleen een rigoureuze aanpak, dat wil zeggen opnieuw verkavelen en een modern stelsel van wegen en waterlopen, samen met een boerderijverplaatsing op grote schaal, kan uitkomst bieden.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het oosten 15-6-1955.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'Wil de ruilverkaveling echter slagen, dan zullen vele boerderijen moeten worden verplaatst. Dit alles kost grote kapitalen. De bevolking is bereid tot grote offers. De subsidiebedragen [40% van de kosten] zijn echter momenteel nog te laag. De bevolking durft thans de risico's nog niet aan.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, De Vriezenveense Courant 15-6-1955.
Buitenstaander (minister Mansholt)	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief: 'Alhoewel [de minister] reeds meerdere keren in dit gebied is geweest, [...] Is het [hem] vandaag toch nog goed duidelijk geworden, van welke grote betekenis deze ruilverkaveling moet worden geacht. Wanneer wij een blik op de kaart werpen, dan komen we onmiddellijk tot het besluit, dat hier een onhoudbare toestand heerst.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, De Vriezenveense Courant 15-6-1955.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Vriezenveen mag zich gelukkig prijzen, dat voor het veelomvattende ruilverkavelingswerk zo grote belangstelling bestaat en dat vooral bij de jongeren zelfs een zekere begerigheid naar meer ontwikkeling en het verkrijgen van meer inzicht is waar te nemen. Zonder overdrijving mag gezegd worden dat Vriezenveen rijp is voor zijn cultuurtechnische, sociale en culturele verheffing, voor de verruiming van zijn levenssfeer en de ontsluiting van zijn platteland.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Parool, 5-5-1957.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (tijdens ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Je had echt het gevoel dat we met zijn allen vooruit gingen.'	Henriette Abbink, tijdens een interview op 10-8-2017.
Buitenstaander	Veenontginningslandschap (tijdens ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'In vele opzichten is reeds te zien hoe het straks rondom Vriezenveen zal worden: landbouwgebied waar onder moderne omstandigheden kan worden gewerkt. Dit is een absolute voorwaarde om tegenwoordig op het gebied van produktie en kostprijs te kunnen meepraten. Voegen we hierbij de winst aan grond, die zeker op 15pct mag worden gerekend door het verdwijnen van talloze opwegen, sloten en bermen en bovendien de sterke stijging der kwaliteit der gronden, dan mag men redelijkerwijs verwachten, dat het agrarische deel van de Vriezenveense bevolking een tijdperk van nieuwe groei en bloei tegemoet gaat. En hier zal ook de overige bevolking van het dorp profiteren.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Parool, 5-5-1957.
Burgergemeenschap	Boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: 'Er is hier [...] sprake van weinig karakteristieke eenheidsboerderijen met een vrijstaand en volkomen 'stads' woonhuis. Regionalisten en ook anderen, die tevens op het uiterlijk letten en dit in direct contact brengen met het Saksische platteland, ergeren zich blauw aan deze boerderijen. En naar mijn mening terecht. Deze boerderijen missen elke zweem van persoonlijkheid - ze konden met evenveel recht in Limburg of de kop van Groningen staan - en de uiterlijke aantrekkelijkheid ervan beweegt zich op hetzelfde peil als de gemiddelde architectuur in onze buitenwijken, wat geen compliment inhoudt.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het Oosten, 22-3-1958.
Boerengemeenschap	Boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: '[...] de bewoners van deze boerderijen, bij wie ik een beknopte enquête instelde, bleken na een ervaring van drie à vier maanden vol geestdrift over de praktische mogelijkheden van hun boerderij. 'Voor geen geld van de wereld, meneer, zo zei boer G. Hoff van de Klupshoeve, 'zou ik weer terug willen naar mijn oude spullen in Vriezenveen, al stonden daar dan ook vaak de stadsmensen voor de deur om naar mijn mooie ouderwetse houten geveltje te kijken.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het Oosten, 22-3-1958.
Boerengemeenschap	Platteland, natuur (na schonere sloten)	Onbekende locatie in Twente	Positief: 'Het valt hier mee met de natuur; reigers buizerds en roofvogels zijn er meer; in de sloten zit meer vis en de kikker komt ook terug; de sloten zijn schoner geworden.'	Katteler & Kropman (1983), 183.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap	Boerderij (nieuwbouw in streekeigen stijl)	Vriezenveen, Weitemanslanden	Neutraal: 'Er kan nauwelijks verschil van mening over bestaan dat de vier [in streekeigen architectuur ontworpen] woningen die [architect] Jans na de oorlog in de Weitemanslanden bouwde, beter, harmonischer in het landschap passen dan die in de ruilverkaveling, dankzij hun uitgebalceerde, Saksische vormen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het Oosten, 22-3-1958.
Boerengemeenschap	Boerderij (nieuwbouw in streekeigen stijl)	Vriezenveen, Weitemanslanden	Neutraal: 'En ook hier tevreden boeren? In hoofdzaak wel, al vernam ik ook enkele bezwaren, vooral wat betreft het aanwezig zijn van varkenshokken onder het ene, en alles overkoepelende dak. Voor deze knorrende vrienden had men liever een aparte schuur gehad.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het Oosten, 22-3-1958.
Burgergemeenschap	Boerderij (nieuwbouw na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Nieuwe bedrijven in de kale Vriezenveense ruilverkaveling. De boerderijen zien er nog akelig nuchter uit, maar men mag niet vergeten dat er beplanting rondom zal komen, welke het geheel veel prettiger zal maken - waarmee niet gezegd wil zijn dat wij het uiterlijk van deze "eenheidsboerderijen" bewonderen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het Oosten, 22-3-1958.
Burgergemeenschap	Boerderij (nieuwbouw na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Nieuwe bedrijven in de kale Vriezenveense ruilverkaveling. De boerderijen zien er nog akelig nuchter uit, maar men mag niet vergeten dat er beplanting rondom zal komen, welke het geheel veel prettiger zal maken - waarmee niet gezegd wil zijn dat wij het uiterlijk van deze "eenheidsboerderijen" bewonderen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Tubantia, 5-4-1963
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: '[...] bij sommigen [is de reactie op de ontvangen brief] geweest, dat de kleine boeren eruit moeten. Spreker heeft [bij de kleine boeren] geen enkel geluid gehoord welke voordelen de ruilverkaveling heeft [...].'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B 531-2, notulen 12-1-1960.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Ook voor een klein bedrijf met plm 3ha grond is het prettiger dat deze bijeen komt te liggen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. Toegangsnr. B 531-2, notulen 12-1-1960.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: 'De kleine boer wordt heel vaak de dupe van zoiets. Nu we er weer een beetje bovenop geklommen zijn, worden we van nieuw misschien weer gebeten als de stemming straks wordt gehouden en kan de kleine boer wel opzouten. Wij [kleine boeren], de bouw en zoveel andere mensen met 5 tot 10 roe grond hebben nu met de stemming niet en die zijn natuurlijk weer bij de groep van verkaveling.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B 510.3, ingezonden brief Entjens, 30-4-1960
Burgergemeenschap	Natuur (plan ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: 'Wat het natuurschoon in onze gemeente betreft zijn er verschillende terreinen, die om hun typische plantengroei de aandacht vragen. Deze terreinen worden bedreigd nu een grote ruilverkaveling op gang is.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, brief 15-10-1956.
Burgergemeenschap	Natuur	Vriezenveen, Fayersheide	Positief: 'Zo zou ik b.v. kunnen noemen de z.g. Fayersheide, een terrein van 5 a 6 h.a. met een oorspronkelijke, zeer zeldzame plantengroei. Hier komen o.m. voor welriekende nachtorchis, handekenskruid, moeraswespenorchis, klokjesgentiaan, vetblad, twee soorten zonnedauw [etc].'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, brief 15-10-1956.
Burgergemeenschap	Platteland (na instelling streekplan)	Tubbergen	Negatief: '[De status] t. a. v. ons buitengebied [...] wel degelijk veranderd [...] nl. 2/3 deel van onze gemeente valt onder de zogenaamde landschappelijk waardevolle gebieden. Ik zou deze echter niet die benaming willen toekennen want het zijn landbouwgebieden. Dat betekent dat men in deze gebieden de landbouw niet naar eigen inzicht mag uitoefenen maar onderworpen is aan alle mogelijke beperkingen.'	Bezwaarschriften (1966), notulen vergadering te Tubbergen op 28-01-1966.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgemeenschap	Natuur	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Positief: 'Verder zijn in het noordoosten der gemeente grote veengebieden, waar lavendelheide, veenbes en kraaiheide zijn te vinden. Ca 30ha veen is aangekocht door Staatsbosbeheer.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, brief 15-10-1956.
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Positief: 'Vriezenveen bezit een oud, zeer typisch cultuurlandschap dat in de loop van 6 eeuwen zo gegroeid is. Het terrein dat in verkaveling is, is doorsneden met sloten en slootjes waar een weelderige begroeiing van struiken en bomen tiert. Speciaal geldt dit voor het gedeelte ten zuiden van het dorp. Deze akkerwallen vormen een welkome broedgelegenheid voor verschillende vogels, o.a. grauwe klauwier en blauwborstje om enkele zeldzame gevallen te noemen. [...] Er waren verschillende schilderachtige landweggetjes waar de Vriezenveners vrij konden wandelen.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, brief 15-10-1956.
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap (plan ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: 'Straks, als alles in kavels wordt verdeeld zal de oorspronkelijke beplanting verdwijnen; het bosrijke Vriezenveen zal dan een kale steppe worden en, behoudens de landwegen, verboden toegang.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, brief 15-10-1956.
Burgemeenschap	Houtwallen, singels (plan ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'De wegen in het nieuwe gebied geprojecteerd zullen door Staatsbosbeheer worden geplant doch dit zal o.i. niet opwegen tegen hetgeen verloren gaat.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, brief 15-10-1956.
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap, houtopstanden	Vriezenveen	Positief: 'Wat is [...] Vriezenveen toch mooi. Juist dat dichte houtopstand geeft het dorp een aparte beking.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, artikel 'Hoe zal Vriezenveen er straks uitzien' (ca. 1956)
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap, houtopstanden (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'De ruilverkaveling zal diep ingrijpen in de bestaande toestand ook wat de aanwezige beplanting betreft. Maar dat donkere silhouet van Vriezenveen, gevat in zwaar geboomte, zal dat bewaard blijven? [...] Eerlijk gezegd zijn wij niet erg gerustgesteld, speciaal wat de boomzone rond het dorp betreft.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, artikel 'Hoe zal Vriezenveen er straks uitzien' (ca. 1956)
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap, houtopstanden (ruilverkavelingsplan, beplantingsplan Staatsbosbeheer)	Vriezenveen	Neutraal: 'Wij zijn van de goede plannen van Staatsbosbeheer overtuigd, zij zal alles doen om de ontstane steppe weer behoorlijk aan te kleden. Maar... [...] het is o.i. nog altijd beter om oud natuurschoon te bewaren dan nieuw te scheppen. [...] zouden ook hier en daar [...] enkele boomgroepen kunnen worden gespaard, doch in hoofdzaak zullen deze terreinen als één grote vlakte uit de ruilverkaveling tevoorschijn komen.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, artikel 'Hoe zal Vriezenveen er straks uitzien' (ca. 1956)
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap, houtopstanden	Vriezenveen	Positief: 'Een behoorlijke aankleding van het landschap zal ook tot de Vriezenveners spreken. Hij houdt niet van een kale steppe. Bosjes en bomen ziet hij als natuurlijke elementen die bij het Vriezenveense landschap behoren. Hij wil het misschien zelf niet bekennen, maar wij weten het zeker, dat diep in zijn hart de liefde schuilt voor een ietwat ruig landschap. In dit verband willen we er nog even op wijzen dat hij, op een zondagmiddag b.v. liever even 'Bütert in kuiert' [de houtwalrijke landen ten zuiden van Vriezenveen] dan 'Bwävert in' [de kale bouwlanden ten noorden].'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, artikel 'Hoe zal Vriezenveen er straks uitzien' (ca. 1956)
Burgemeenschap	Veenontginningslandschap, houtopstanden (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Neutraal: 'De verkaveling moet er komen. 't Is een onverbiddelelike economische eis. Het zal echter aan de betrokken instanties, plaatselijke commissies, gemeente en bovenal betrokkenen zelf liggen dat deze uitvoering van deze harde wet Vriezenveen niet geheel beroofd van zijn dorps- en landschappelijk schoon.'	Archief Vereniging Oud Vriezenveen, Toegangsnr. 89.3, artikel 'Hoe zal Vriezenveen er straks uitzien' (ca. 1956)

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap*	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Het vooruitzicht van een compact bedrijf met nieuwe gebouwen, afwateringen en verbindingswegen was tenslotte de grote drijfveer die een grote meerderheid tijdens de stemmingsdag op 17 september 1954 het "groene licht" tot algehele verkaveling gaf. Er volgde een zucht van verlichting, ofschoon in stilte vele tranen zijn gevloeid waar de buitenwereld niets van af weet. Het was voor velen een onbeschrijfelijk verlies. In de tijd waarin wij nu leven kon het echter met anders. Iedereen heeft zich tenslotte aangepast aan de nieuwe omstandigheden, ook de oudere generatie. De voortschrijdende jaren helen de ergste wonden. De jongere generatie die weinig of niets daadwerkelijk gezien heeft, kan zijn idealen nu ongehinderd navolgen.'	Wichers (2017), 153.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Positief: 'Ik ben altijd blij geweest dat ik de "verwoesting" niet in werkelijkheid heb gezien. Dat heeft mij veel harteer bespaard, vanwege al de herinneringen die daarmee gepaard gaan. [...] Ik zal altijd dankbaar blijven voor de vele onuitwisbare en levendige herinneringen, vergezeld met het beeld van het onbeschrijfelijk mooie natuurschoon.'	Wichers (2017), 153.
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap*	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief/neutraal: 'Sommigen ervoeren [stemmen voor de ruilverkaveling] misschien als ontrouw aan hun voorgelacht. Hun hand zal even gebeefd hebben. Ze wisten dat hun land straks onherkenbaar opgelost zou worden in het totale gebied. Zij konden het dan alleen nog als vreemdeling benaderen. Maar dan rustte hun oog weer op de jongere generatie die popelde om met een modern boerenbedrijf verder te kunnen gaan. Want wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Zij zijn dan in staat om hun idealen verder te ontplooiën en dat is goed.'	Wichers (2017), 154.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap, boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Vervolgens kwam het gebied van de Westerveenweg aan de beurt. Toen dat in 1957 klaar was, wilde er niemand heen. Met uitzondering van de commissievoorzitter G. Hof, Hij betrok met zijn gezin een van de nieuwe boerderijen, een van de weinig vaste punten in een lege vlakte, waar de wind ongeremd overheen waaide. Het bedrijf kreeg meteen het predikaat proefbedrijf.'	Hosmar (2004), 35,37.
Burgergemeenschap/ boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Het land van slootjes, wilde houtbegroeiingen, moerasige woestenijen, soppende paarden en bemodderde boeren, is voorgoed naar de verleden tijd verwezen. Vriezenveen toont nu een nieuw uiterlijk van uitgestrekte weilanden, ontsloten door en net van uitstekende wegen. De vloek van het verleden, het berijden van de dorpsstraat door landbouwtrekkers, is begraven. Niemand hoeft de dorpsstraat van Vriezenveen meer te kruisen om zijn land te bereiken. De opbrengsten getuigen van een snelle welvaartsverbetering van de Vriezenveense boeren. Men heeft nu op 9 hectare eenzelfde opbrengst als vroeger op 15 bunder, zodat men kan zeggen dat deze ruilverkaveling in alle opzichten geslaagd is.'	Hosmar (2004), 38.
Boerengemeenschap	Infrastructuur (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Van de Adijk weet ik wel zo ongeveer hoe die gelopen heeft, want wij waren in dat gebied actief. De dijk staat ook nog wel op oude kaarten, maar ik vind het jammer dat je er nu niets meer van in het veld kunt zien. Zo zijn er soms wat dingen die ik mis en naarmate ik ouder wordt, heb ik het idee dat sommige interesses weer wat groter worden.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Infrastructuur	Vriezenveen	Neutraal: 'Eigenlijk waren alle wegen alles onverhard. Alleen langs de Adijk en de Paterswal lag een soort grindslag, meer zoals fietspaden in het buitengebied er tegenwoordig uitzien. Langs de percelen had je de steegjes en dat waren overwegend graspaden. Je kon je wel voorstellen dat – als er in het voorjaar mestkarren naar de percelen moesten worden gereden – dat dan met name het eerste gedeelte een modderboel werd. Die paden waren met de greppel erbij 2,5meter breed en in de zomer moesten die menwegen gemaaid worden. Je had dan aan de ene zijde metershoge rogge en aan de andere zijde ook. [...] Als je met paard en wagen ging en het was erg nat, dan bonden we de paarden 'trippen' voor. Dan werd het gewicht van de hoef wat meer verdeeld, zodat die niet zo diep in de grond zakte. Voor het paard was het wel erg zwaar, want het zoog zich helemaal vast. Sommige mensen, die geen trippen hadden, bonden een jutezak om het been van het paard, maar dat was nog zwaarder, want dat zuigt zich helemaal vast.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.
Boerengemeenschap	Houtopstanden (na de ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Dichtbij het dorp, tot de eerste waterleiding, stonden heel veel solitaire eiken, tot de tweede waterleiding al veel minder. Die solitaire eiken waren gespaard tijdens de ruilverkaveling, maar daarvan zijn er nog maar heel weinig over.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na de ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'De landbouw is zo veranderd dat je ziet dat – als er niets veranderd zou zijn, de situatie hopeloos vastgelopen zou zijn. We zouden dan ofwel heel veel 'nieuwe natuur' hebben gekregen of een verwilderde bende. Men zou dan de kost moeten verdienen door erbij te werken en het enthousiasme om er dan een landbouwbedrijf bij te blijven houden zou elk jaar minder zijn geworden. Het is in deze tijd al heel moeilijk om opvolging te vinden, want het enthousiasme neemt af met elke generatie. Niet altijd natuurlijk, want je hebt uitzonderingen, maar vaak wel. Als er niets was veranderd, was de agrarische situatie economisch helemaal en al in een veel eerder stadium volledig vastgelopen.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na de ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: '[Op de vraag of de ruilverkaveling echt een transitie markeert] Je kunt de situatie voor mijn gevoel niet echt 'knippen' bij de ruilverkaveling. Het landschap veranderde steeds. Zo was er vlakbij mijn boerderij een bosje en dat werd op een gegeven moment gekapt omdat er hout nodig was. De verrassingen van de moderniserings namen ook elk jaar weer toe. Toen kwam de melkrobot en vervolgens de voerrobot. Je kunt dus niet zeggen de ruilverkaveling was de knip. Er zijn iedere keer wel weer knippen geweest, mede mogelijk gemaakt door de automatisering en mechanisering. Mijn buurman had de eerste trekker toen wij naar de Oostermaatweg verhuisden. Toen kwam er eigenlijk elk jaar wel ergens een trekker bij. En zo kwam je iedere keer een stap verder, maar je kunt niet zeggen welke stap nu eigenlijk een breekpunt was, want een breekpunt is er nog niet geweest. De ontwikkelingen gaan nog steeds verder.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap	Vriezenveen	Negatief/neutral: 'Het werk op het land was gewoon heel veel en zwaar werk, vooral door de enorme afstanden. Net na de oorlog kocht mijn vader een jeep, waarmee hij over de stegen reed. Daar heeft hij vervolgens jaren mee gedaan.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Verveningslandschap (na bestemming natuur)	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Negatief/neutral: 'Ik bezit nog een stukje grond in de Engbertsdijkvenen, maar ik weet niet precies waar het ligt. Mijn vader had het er regelmatig over en zei dan: "Als er weer oorlog zou komen, dan kunnen wij ons redden [door turf te steken]". Maar er kwam geen oorlog en je kwam er ook niet en dan groeit het natuurlijk gewoon dicht. Toen de grond eromheen als natuurgebied werd aangekocht door Staatsbosbeheer was mijn vader boos. "Het is van mij, maar ik mag er niet komen." De meeste boeren zijn uitgekocht, op een paar na. Ik word er elk jaar aan herinnert, omdat ik er jaarlijks waterschapsbelasting over betaal. Ik laat het maar zo, misschien ga ik er ooit nog eens lol aan beleven.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: 'Mijn vader was wel voor de ruilverkaveling. Hij zag het voordeel wel, want het was gewoon heel veel werk zoals het was.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Negatief: 'Mijn oma zag de ruilverkaveling helemaal niet zitten. Ze wilde niet weg uit het dorp. Ze is meeverhuist, maar heeft daarna maar één jaar gewoond op de nieuwe boerderij, voordat ze overleed.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap, boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Toen mijn vader in 1962 verhuisde, maar ook toen ik een paar jaar later werd geboren, hadden we nog helemaal geen burens. Wat we als burens beschouwden waren de boeren die woonden in de ruilverkavelingsboerderijen achter het veenschap. Die buurt beschouwen we nog steeds als onze burens, al doen we er niet meer zoveel mee als vroeger. [...] Ik weet nog dat de burens er kwamen wonen. We stonden met vlaggetjes langs de weg en ik heb toen ene bord gemaakt, want burens, dat kenden we eigenlijk niet.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap, boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'De huizen leken allemaal op elkaar. Er waren maar iets van 5-6 ontwerpen. Zoveel keus was er niet.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Houtwallen (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: 'Vroeger had je een groenstrook rondom de boerderij. Later hebben we de stal uitgebreid en toen moest die groenstrook weg, want anders paste het niet. Als men dat had willen handhaven, had de gemeente daar toen wat strakker op moeten zijn. Het opnieuw aanplanten, daar begin je als boer niet zo snel aan. Het gaat niet om het geld en zelfs niet om het onderhoud. Maar als je eenmaal een boom hebt geplant en je wilt die later weer weg hebben, bijvoorbeeld om je stal uit te breiden, dan krijg je daar bijna geen toestemming voor. Als je er zo'n gedoe mee krijgt, dan plant je natuurlijk geen boom. [...] Ik vond ook dat er met twee maten gemeten werd. Ik moest een singel planten, maar zelf kijk ik zo op het industrieterrein en daar hoeft geen groensingel omheen.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Platteland (na mechanisatie en modernisering)	Vriezenveen	Neutraal: 'Vroeger, als er een koe geboren werd, dan hielp je elkaar als burens voort. Nu heb je nog wel dat als er op zondag iets gebeurt, dan help je elkaar echt wel, maar verder komt dat nog heel weinig voor. De schaalvergroting en mechanisering zijn doorgedaan, iedereen heeft machines of huurt ze in, en nu ben ik zelf eigenlijk ook zo druk met de koeien dat ik het werk op het land zelf ook uitbested. Tijd om iemand te helpen heb ik eigenlijk niet.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Platteland (na mechanisatie en modernisering)	Vriezenveen	Positief: 'Mijn vader was gek met de mechanisatie. Hij had bij wijze van spreken de boel beter voor elkaar dan ik nu.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na mechanisatie en modernisering en spanning tussen natuurliefhebbers en boeren)	Vriezenveen, Veenschap	Neutraal/negatief: 'De machines van nu zijn eigenlijk te groot voor die kleine perceeltjes. Dan rijd je de boel kapot met het kerens. Je hebt er echt een hele kleine trekker voor nodig. Als je die greppels tussen de percelen niet onderhoud, dan groeien ze dicht en worden de percelen steeds breder. Voor de landbouw is dat beter, maar er zijn ook mensen die dat een slechte ontwikkeling vinden. [...] Dat veenschap is destijds buiten de ruilverkaveling gehouden vanwege de kosten. Nu denk ik vaak, waren ze maar net een stukje verder gegaan, dan hadden we nu een probleem minder. [...] Aan de ene kant is het mooi om te zien hoe het vroeger was, maar tegelijkertijd is het wel veel werk om dat allemaal te onderhouden.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Verveninglandschap (na natuurontwikkeling)	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Neutraal/negatief: 'Rondom het Engbertsdijkveen merk je dat men liever wil dat de boer er weggaat en daar heb ik moeite mee. Jarenlang hebben boeren en natuurmensen naast elkaar geleefd en ineens kan dat niet meer? En als je dan vraagt: "Gaat het dan niet goed met de natuur?", dan krijg je als antwoord: "Jawel, het gaat steeds iets beter". Maar ze willen het grondwaterpeil verhogen, in de hoop dat het hoogveen weer gaat groeien, en daar past de boer niet in. Je moet er een modus in zien te vinden dat je naast elkaar kunt leven, dat je kunt moderniseren én behouden. Daar moet de overheid wel in sturen, want als je alles aan de markt overlaat, gaat het echt niet goed.'	Gerhard Hoff, tijdens een interview op 09-8-2017.
Boerengemeenschap	Verveninglandschap (na natuurontwikkeling)	Vriezenveen, Veenschap	Negatief/neutraal: 'Ze zeggen dan "Het is natuur", maar ik zeg: "Het is een verwilderde bende". Het was agrarisch land, waar met heel veel zweet aardappels en rogge werd verbouwd, zodat men net genoeg had om van te leven. En als ik nu kijk. Als iemand daar grasland heeft, mag 'ie het niet meer terugbrengen naar akkerland. Zowel de natuurliefhebbers als de boeren hebben beide gelijk, maar we moeten het niet als zodanig verkopen dat het bewust gebeurd is en dat we daar mooie natuur hebben gemaakt. Het is een gevolg van!'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (plan ruilverkaveling)	Vriezenveen, Veenschap	Neutraal: 'Als tienjarige rol je in de ruilverkaveling, je staat daar niet zoveel bij stil. Het gebeurde gewoon. Mijn vader had zich aangemeld voor uitplaatsing en als je dan de toewijzing krijgt, dan leef je daar naartoe. Op dat moment zet je ene grote stap, met alles wat daarbij hoort. Daar waren we ons wel van bewust. We moesten toen de grond die we hadden in het Veenschap inleveren, wat we toen echt wel als jammer ervaren. Vader heeft toen bedongen om aan het Hazepad nog een stukje te krijgen, om daar toch turf te kunnen steken.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Mijn ouders hebben de ruilverkaveling en de werkzaamheden ervaren als een enorme vooruitgang. Misschien dat er in het dorp wel mensen zijn geweest die er meer moeite mee hadden, maar op dat moment was de blik toch meer voorwaarts gericht. We keken vooral naar de economische gevolgen voor iedereen. De wegen die kwamen, de graafwerkzaamheden en de bouw van de boerderijen, wat werkgelegenheid gaf. Stilstaan kon ook niet. Je ging daar gewoon in mee. Je kunt niet een knip maken van dat was oud en toen werd alles anders. Je hobbelde met zijn allen naar het nieuwe landschap.'	Hans Holland, tijdens een interview op 10-8-2017.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			‘Voor de ontwikkeling van het dorp is het een gouden greep geweest. Er zijn wel de nodige dingen verloren gegaan, wat ik ook jammer vind, maar er was geen andere optie. Ik heb ook de indruk dat de massa hier er nooit problemen mee heeft gehad. Eigenlijk is het niet heel anders dan dat ik er ook nooit problemen mee heb gehad dat we voor de ruilverkaveling zo dicht op onze burens woonde. Het was gewoon zo!’	
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: ‘De grond was veel beter dan voor de ruilverkaveling. Je wist niet wat je overkwam. Nu waren er echt boeren. [...] Hier hadden we ineens alle ruimte. Je kon kernen met de paarden waar je wilde. Hier konden we ook uitbreiden, in Vriezenveen niet.’	Van der Horst & Van der Linde (2016), 138
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen	Positief: ‘De meeste boeren wilden wel meedoen aan de ruilverkaveling. [...] Het was juist een heel nat jaar. Dat maakte dat veel boeren er wat meer voor openstonden.’	Van der Horst & Van der Linde (2016), 138
Burgergemeenschap	Verveningslandschap (na modernisering)	Vriezenveen	Negatief: ‘Die kavels in het Veenschap waren eerst veel smaller, maar de boeren laten het dichtgroeien en dan verdwijnen ze. Het lijkt nu dus niet meer op hoe het er vroeger uitzag.’	Herman Peters, tijdens een interview op 9-8-2017.
Burgergemeenschap	Verveningslandschap	Vriezenveen, Engbertsdijkvenen	Neutraal: ‘Die veengebieden aan de noordkant van Vriezenveen, die vonden we bij de natuurvereniging vroeger, daar ben ik eerlijk in, helemaal niet zo interessant. We gingen liever naar het Wierdenseveld. Dat was misschien iets beter toegankelijk, maar er zaten ook veel meer vogelsoorten. Er waren wel bijzondere hoogveenmosjes, maar het aantal mensen die een echt hallelujah-gevoel krijgen van hoogveenmosjes. Het gebied was wel uitgestrekt, maar dus toch niet zo heel erg in trek.’	Herman Peters, tijdens een interview op 9-8-2017.
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap (na de ruilverkaveling)	Vriezenveen	Neutraal: ‘Het is [...] te verwachten, dat het areaal van de wilde terreinen binnen afzienbare tijden sterk zal worden ingekrompen en dat het Vriezenveense landschap er volkomen anders zal komen uit te zien, als de cultuurtechnische werkzaamheden, die thans worden verricht, hun beslag hebben gekregen. Door ruilverkaveling en herontginning wil men trachten de positie van de boeren te verbeteren. Dit is, op zichzelf beschouwd, een loffelijk streven [...]. Intussen heeft de “herscheping” van ‘t Vriezenveense landschap ook nog een andere kant. [...] door de huizenbouw en de expansiedrift van de grote steden, wordt het Nederlandse volk hoe langer hoe meer beroofd van echt natuurschoon, dat tot de verbeelding spreekt van het publiek; van de “eenvoudige” recreatiezoekenden en van hen, die om esthetische of wetenschappelijke redenen het teloor gaan van zeer bijzondere en meermalen niet meer te vervangen landschappen betreuen.’	De Spiegel (1956).
Burgergemeenschap	Veenontginningslandschap, boerderij, natuur (ruilverkavelingsplan)	Vriezenveen, Fayersheide	Negatief: ‘Ook voor de Vriezenveners zelf is het behoud van de Fayersheide van grote betekenis, want wanneer heel de gemeente in een cultuursteppe verandert, de glorie van ‘t wilde landschap totaal verdwijnt en men b.v. de turfmakers niet meer in actie kan zien, dan heeft het dorp met zijn omgeving elke aantrekkingskracht voor de vreemdelingen verloren. De nieuwe boerderijen, die er zullen verrijzen, zullen de bezoekers niet zo zeer weten te boeien als het romantische landschap, waar ook het dierenleven rijk is en waar o.a. het blauwborstje zingt. In fijne liedjes zingt, zelfs in het late avonduur en in de nacht.’	De Spiegel (1956).

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Vervolg			Ook de eerste decennia van deze eeuw brachten nog geen grote rampen. Wel gingen tengevolge van gewijzigde cultuur na ontginningen tal van fraaie gebieden verloren (vooral moerassen en vennen) zodat divers plantensoorten verloren gingen en broedvogels als Goudplevier, Ooievaar, Raaf en Hop als broedvogels verdwenen, maar ook nu nog was het tempo nog dusdanig dat diverse soorten als Kievit, Wulp, Grutto en Tureluur zich nog tijdig konden aanpassen aan de gewijzigde omstandigheden. Zelfs grote ingrepen als de aanleg van het Twentekanaal en de grote ontginningen in de crisisjaren hebben niet die fatale invloed gehad die velen vreesden. De omstandigheden dat wij in die dagen nog een enorme reserve hadden in de vele en nog weinig ontsloten natuurgebieden vlak over de Duitse grens heeft hiertoe waarschijnlijk ook bijgedragen.	
Burgergemeenschap	Platteland, infrastructuur (na plan aanleg weg)	Markelo	Negatief: 'In dit verband wordt opgemerkt, dat een bijzonder landschappelijk waardevol gebiedsgedeelte dezer gemeente (Herikerberg en Stoevelaarshoek) in ernstige mate wordt aangetast door de geprojecteerde rondweg ten noorden van het stadje Goor. De schade, die hierdoor aan genoemde prachtige gebieden wordt aangebracht, is onvoorstelbaar.'	Bezwaarschriften (1966), 1432.
Burgergemeenschap (VV Markelo)	Platteland, natuur (na voorstel bestemmingswijzigingen streekplan)	Markelo	Negatief: '[VV Markelo] neemt onderstaande bezwaren tegen voornamelijk plan te Uwer kennis te brengen. 1. dat voorenoemd streekplan niet voldoende mogelijkheid biedt voor het oprichten en exploiteren van vakantiebedrijven, welke nu eenmaal noodzakelijk zijn om de recreatieve functie van Markelo tot resultaat te doen komen. 2. dat het ernstig bezwaar ontmoet dat de natuurgebieden van Markelo, waaraan deze Gemeente zo rijk is, uitsluitend worden bestemd als recreatie uitloopgebieden zonder dat de rustzoekende mens gelegenheid krijgt in de omgeving van deze gebieden zijn bivak op te slaan of nachtlugjes te genieten. 3. dat het streekplan in vele gevallen voorbij gaat aan de betekenis van reeds gevestigde vakantieverblijven, campings en dergelijke, die in het verleden reeds hebben bewezen een zeer belangrijke functie te bekleden ten opzichte van het sociaal toerisme.'	Bezwaarschriften (1966), 1433.
Boerengemeenschap	Platteland (vooral positief na moderniserings)	Twente (zie bodemwaardingskaart uit genoemde bron). Op de landschapswaardingskaart 1955-1985 zijn de beste gronden gemarkeerd met een +. Wanneer het rationele verkavelingen betreft, zijn deze lichtgroen (na verandering)	Positief: 'Het verzamelde materiaal [nav. enquêtes met landbouwers] leidt tot de conclusie dat de beste landbouwgronden liggen in de driehoek Almelo-Weerselo-Hengelo, in de gemeente Vriezenveen rond Enter en langs de beneden Dinkel. [...] Opvallend is de verschuiving die zich in de waardering van de gronden voordoet, onder invloed van de mechanisatie en de moderne opvattingen inzake bedrijfsorganisatie. Gemakkelijke bewerkbaarheid, bereikbaarheid, goede structuur en ontwatering in verband met het aantal werkbare dagen, alsmede een gunstige kavelvorm nemen als waardebepalende factoren in betekenis toe. Deze ontwikkeling zal zich naar alle waarschijnlijkheid voortzetten.'	Provinciale Planologische Dienst van Overijssel (1965), 7.
Boerengemeenschap	Platteland (na groene nota's)	Twente	Negatief: 'Boeren willen niet van bovenaf betutteld worden. De landbouw is hier vooruitstrevend. En ze kunnen het een pas getrouwde, jonge boer met een ligboxenstal niet aan doen om z'n grond te verzuipen ten behoeve van een broekbos.'	Katteler & Kropman (1983), 218.
Buitenstaander	Natuur	Deurningen	Positief: '[De] Zunasche heide kent een relatief grote vochtigheid, die een basis vormt voor het voorkomen van een relatief groot wedevogelbestand en interessante berm- en slootrandbegroeiingen [...].'	HCO Toegangsnr. 0025.6, inv.nr. 4484, 19.

Perspectief	Landschapstype	Locatie	Waardering	Bron
Buitenstaander	Natuur	Deurningen	Positief: '[De] Zunasche heide kent een relatief grote vochtigheid, die een basis vormt voor het voorkomen van een relatief groot wedevogelbestand en interessante berm- en slootrandbegroeiingen [...].'	HCO Toegangsnr. 0025.6, inv.nr. 4484, 19.
Buitenstaander (Centrale Cultuurtechnische Dienst)	Weilanden	Vriezenveen	Negatief: 'Omtrent het grasland werd reeds opgemerkt, dat toename van de afstand tot de bedrijfsgebouwen tot slechte verzorging leidt, hetgeen door lager kwaliteit tot uitdrukking komt. In de lagere delen is duidelijk overlast van water, hetgeen kan worden geconstateerd door het voorkomen van russen en biezen.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B512.4, Rapport Ruilverkaveling Vriezenveen, 8-6-1954, 7.
Boerengemeenschap	Veenontginningslandschap, boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Boer Hoff verheugt er zich op, dat hij volgend jaar in een splinternieuw bedrijf zijn intrek zal nemen. Maar ook de andere boeren zien het nut van ruilverkaveling in. Ik verwonder me zelfs soms over de discipline, die onze boeren zich opleggen in het verband met de moeilijkheden, die ze persoonlijk steeds ondervinden met de ruilverkaveling. Ze zijn doordrongen van de noodzaak, dat dit toch moet plaats hebben. [...] Een agrarische omwenteling dus ook in Noord-Overijssel.'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B 531-2, radiorapportage 7-10-1957.
Burgergemeenschap	Boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Negatief: 'En daarmee kom ik toch in het straatje van de tegenstanders van deze ziellose, doch comfortabele eenheidsboerderijen die opmerken dat deze bouwwerken het landschap bederven (oftewel lelijk zijn) [...].'	Gemeentearchief Vriezenveen, Toegangsnr. B511.1, Dagblad van het Oosten, 22-3-1958.
Buitenstaander	Veenontginningslandschap, boerderij (na ruilverkaveling)	Vriezenveen	Positief: 'Uit die periode stammen de onophoudelijke excursies van belangstellenden uit binnen en buitenland. zelfs koningin Juliana kwam naar Vriezenveen om de ruilverkavelingswerkzaamheden in ogenschouw te nemen.'	Hosmar (2004), 37.
Boerengemeenschap	Platteland (na plan bestemming natuurmonument)	Haaksbergen	Negatief: 'Ik heb een bedrijf in het natuurgebied en meen door genoemd plan het voeren van een landbouw bedrijf bijna onmogelijk maakt. Als er offers gebracht moeten worden in het algemeen belang daar is niets op tegen maar dan moet de gemeenschap deze offers ook aanvaarden en tot een schaderegeling voor de betrokken mensen te komen. Want deze zijn in het streekplan niet te vinden.'	Bezwaarschriften (1966), nr. 111.

Voor het verzamelen van de waardeoordelen heb ik geput uit een grote variatie aan bronnen. Van te voren was ik mij bewust dat de gestelde doelen een grote uitdaging zouden gaan vormen. Het aantal historische bronnen waarin een duidelijk oordeel over het landschap werd geveld, waren schaars, met name voor de periode tot 1900. Daarnaast waren niet alle perspectieven (boeren, burgers en buitenstaanders) in alle onderzochte perioden even goed vertegenwoordigd.

Slecht vertegenwoordigde perspectieven en 'vervuilde' waardeoordelen

Met name boeren lieten - in vrijwel alle perioden - weinig geschreven bronnen na. Voor de periode tot begin twintigste eeuw werd dat grotendeels veroorzaakt door gebrekkige scholing, maar ook daarna bleef het echt persoonlijke perspectief schaars. De noodzaak om meningen over het landschap op te schrijven, ontbrak doorgaans. Pas nadat het boerenbedrijf vanaf de jaren tachtig meer en meer onder invloed kwam te staan van de publieke opinievorming, roerde ook de boer zich vaker in het debat, bijvoorbeeld via een enquête, een ingezonden brief naar de krant en sinds kort ook via social media zoals facebook.

Het boerenperspectief werd in de negentiende eeuw vaak verwoord via de elite, zowel niet boeren als elite-boeren (oa. grootgrondbezitters, waaronder de adel en textielabrikanten). Later namen landbouwcoöperaties en -organisaties die rol over. Het grootste deel van de bronnen dat gebruikt is om het boerenperspectief te reconstrueren, is dan ook afkomstig van auteurs die de boerengemeenschap vertegenwoordigden in plaats van de boerengemeenschap zelf.

Hoewel de auteurs van deze bronnen meenden objectief te zijn, kan niet uitgesloten worden dat de mening van de auteur op een bepaalde manier toch is doorgesijpelt in het geschrevene, en daarmee ook in de reconstructie van het boerenperspectief. In bepaalde gevallen was het gekleurde perspectief van de auteur te herkennen, bijvoorbeeld bij de correspondentie tussen markerichters (eliteboeren) en de Provinciale Staten die rond het midden van de negentiende eeuw plaats had. De markerichters hadden van de Provincie de opdracht gekregen onder alle boeren uit de marken de stemming (in correspondentie vaak letterlijk 'het gevoel' genoemd) rondom de voorgestelde verdeling van de marken te polsen. Bij het verwoorden van deze 'stemming' bleek soms begrip te zijn voor het standpunt van bijvoorbeeld kotters, voor wie veel op het spel stond, maar vaak ook klonk er de nodige onbegrip door voor een dergelijk terughoudend standpunt, omdat de markerichters zelf in veel gevallen inmiddels voorstander waren geworden van de markedingen. Ondanks deze eenzijdige blik op het

boerenperspectief, bleek het doorgaans relatief eenvoudig om persoonlijke mening van de auteur te scheiden van het oordeel van de overige markeboeren.

Of dit bij andere bronnen even goed gelukt is, is niet met zekerheid te zeggen. Een slag om de arm blijft noodzakelijk. Dit onderzoek was gericht op het geven van inzicht, niet om het leveren van sluitend bewijs. De reconstructies van de verschillende perspectieven zijn in ieder geval veel genuanceerder en naderen de werkelijkheid dichter dan voorgaande onderzoeken.

Interpretatieruis

Het doen van kwalitatief onderzoek op basis van uiteenlopende bronnen, elk geschreven met een ander doel, gaat gepaard met meer uitdagingen dan het indelen van oordelen in perspectieven en het maken van een inschatting in welke mate de auteur zuiver de eigen of juist andermans perspectief vertegenwoordigd. Het verzamelen was één aspect, het analyseren en rangschikken van de aangetroffen waardeoordelen naar de aanduiding 'positief', 'negatief' of 'neutraal' was een tweede. De onderzoeksresultaten werden nu eenmaal niet op een presenteerblaadje aangeboden. In een groot aantal gevallen moesten waardeoordelen geïnterpreteerd worden aan de hand van de context. Het zou eenvoudig zijn als in teksten ronduit geschreven zou staan dat het essenlandschap schitterend is en de heide vreselijk (of andersom), maar dat was vrijwel nooit het geval. Zo werd de heide in de negentiende eeuw met enige regelmaat aangeduid als 'onafzienbaar'. Dit hoeft niet noodzakelijkerwijs negatief te zijn, wanneer men in die tijd een duidelijke voorkeur zou hebben voor oneindige landschappen. Uit de tekstuele context en teksten van tijdgenoten werd duidelijk dat het hier niet om iets positiefs ging, bijvoorbeeld als er - in combinatie met de aanduiding 'onafzienbaar' - geklaagd werd over de lange afstand, de saaie weg, het gebrek aan schaduw en het gebrek aan afwisseling in het landschap.

'Cherry picking'

Hoewel ik zoveel mogelijk waardeoordelen uit de onderzochte bronnen heb verzameld, heb ik niet elk waardeoordeel opgenomen dat ik tegenkwam. Het gaat hierbij zeker niet om 'cherry picking', het selecteren van bronnen die mij 'goed uit zouden komen'. Ik had vooraf namelijk geen hypothese opgesteld met betrekking tot de uitkomsten en heb dus ook zeker niet op deze wijze geselecteerd. Als ik waardeoordelen links heb laten liggen, dan was dat bijvoorbeeld omdat er zoveel geïnterpreteerd moest worden dat ik daarmee zelf bang was de resultaten te bevuilden. Dat gold bijvoorbeeld als ik uit niets kon opmaken op wat voor landschap het waardeoordeel van toepassing was of als de context of het perspectief van waaruit een bron geschreven was mij niet duidelijk

werd. Dat neemt niet weg dat er een bepaalde mate van willekeur kan zijn opgetreden bij het wel of niet opnemen van waarde-oordelen. Uit perspectieven die schaars waren (met name het boerenperspectief), heb ik bewust meer tijd geïnvesteerd om alle gevonden waarde-oordelen correct te interpreteren of onderzoek te doen naar de context waarbinnen ze geschreven werden, met als doel deze bronnen tóch te kunnen opnemen. Waarde-oordelen vanuit perspectieven die beter vertegenwoordigd waren, heb ik daarentegen sneller terzijde gelegd als de interpretatie ervan relatief veel tijd in beslag nam.

Het gebruik van 'oral history' en herinneringen

Een deel van de gebruikte bronnen is gebaseerd op 'oral history' en herinneringen. Het gaat daarbij voornamelijk om contemporaine bronnen, waarin de auteur het landschap uit zijn of haar jeugd beschrijft of zelfs de herinneringen van zijn of haar ouders heeft opgetekend. Ook nam ik zelf enkele interviews af met bewoners die hun hele leven gewoond hebben in de gebieden van mijn casestudies om ze te ondervragen over het landschap uit hun jeugd, de landschappelijke veranderingen die ze meemaakten en hoe ze die ervaringen hebben beleefd.

De wetenschappelijke waarde van herinneringen staat zeer ter discussie. Van herinneringen was allang bekend dat deze aan verandering onderhevig zijn, maar recente onderzoeken laten nog eens zien hoe veranderlijk.¹ Herinneringen blijken elke keer dat ze worden opgeroepen te kunnen veranderen, soms op zeer drastische wijze.² De betrouwbaarheid ervan is dan ook twijfelachtig. Voorstelbaar is dat herinneringen worden gekleurd aan de tijdgeest van het moment waarin ze zijn opgeschreven of verteld. Als het natuurschoon van de laatst overgebleven heidevelden maar vaak genoeg worden gememoreerd, kan de begin twintigste eeuwse, volwassen mens mogelijk ook met warme gevoelens terugdenken aan de uitgestrekte heidevelden uit zijn negentiende eeuwse jeugd. In de negentiende eeuw werden diezelfde, uitgestrekte heidevelden vaak heel negatief beschreven. Het is in zo'n geval lastig te beoordelen of jongeren in de negentiende eeuw daadwerkelijk meer plezier beleefden aan de heide, bijvoorbeeld omdat het er zo fijn spelen was, of dat de volwassen, twintigste eeuwse mens met enige nostalgie terugdenkt aan de tijd dat de heide nog zoveel uitgestrekter was. Onder het mom van 'you don't know what you've got until you lose it.'

Dat neemt niet weg dat ook herinneringen wel degelijk een aanvulling vormden in dit onderzoek. Het ging hier immers om het verkrijgen van inzicht in de beleving van landschappelijke veranderingen, binnen een veranderend, fysiek landschap, maar ook een veranderende tijdgeest.

Wetenschappelijke waarde

Ongetwijfeld valt er het één en ander af te dingen op de door mij gehanteerde, kwalitatieve onderzoeksmethode. Ondanks het streven naar een zo groot mogelijke objectiviteit en een zo eenduidig mogelijke analyse van de waarde-oordelen, sluit ik niet uit dat andere onderzoekers die gebruik zouden maken van exact dezelfde bronnen tot genuanceerd andere conclusies zouden kunnen komen door deze op iets andere wijze te interpreteren of te wegen. De belangrijkste conclusies uit dit onderzoek zijn echter gebaseerd op een dusdanige hoeveelheid aan bronnen/citaten, dat hierbij nauwelijks een andere uitkomst mogelijk lijkt.

---

1. Zie ook de documentaire Nova Memory Hackers waarin de laatste stand van zaken binnen het onderzoek naar herinneringen wordt gepresenteerd: <http://www.pbs.org/wgbh/nova/body/memory-hackers.html>

2. Oa. Professor M. Kindt (UVA) ontwikkelde een methode waarmee het mogelijk is om angstige herinneringen te 'reconditioneren' (d.w.z. te ontdoen van de angstmoties).

1. De resultaten zijn verkregen door genoemde zoektermen in te vullen in Delpher.nl op 21-07-2017. Hierbij is uitsluitend gezocht binnen de subgroepen 'artikelen' en 'illustraties met onderschrift'. Ook is uitsluitend gezocht binnen de landelijke en lokale/regionale krantenuitgaven. Het krantenarchief van Delpher is niet statisch, waardoor het herhalen van deze actie op een andere datum mogelijk afwijkende data oplevert. Het is echter onwaarschijnlijk dat hierdoor grote verschuivingen plaatsvinden in de piekperiodes. Er is bij deze exercitie geen research gedaan naar de context waarbinnen deze woorden zijn gebruikt. Het gebruik van de wildcard * is in sommige gevallen gebruikt bij woorden die veelal in samentrekking met een andere term voorkomen, zoals 'ontginning' voorkomt in 'ontginningen' of 'ontginningswerken'.

2. Belangrijk om aan te merken is dat de gegevens met betrekking tot de periode na 1950 minder betrouwbaar zijn, omdat het aantal gedigitaliseerde kranten dat via Delpher te raadplegen is, afneemt.

Het invullen van bepaalde termen in het historisch krantenarchief van Delpher.nl geeft een goed beeld van de mate waarin deze thema's belangrijk werden gevonden in een bepaalde periode. Deze, zeer eenvoudig uit te voeren, onderzoeksmethode vormt daarmee een interessant extra perspectief op de context waarbinnen ontwikkelingen plaatsvonden. Periodes waarin een duidelijk piek waar te nemen is, zijn rood gemarkeerd.²

De zoekterm 'natuur'

- 1800-1809 (1391)
- 1810-1819 (1486)
- 1820-1829 (1664)
- 1830-1839 (3049)
- 1840-1849 (4114)
- 1850-1859 (5577)
- 1860-1869 (7407)
- 1870-1879 (9700)
- 1880-1889 (18779)
- 1890-1899 (28338)
- 1900-1909 (42391)
- 1910-1919 (58068)
- 1920-1929 (111158)
- 1930-1939 (120959)
- 1940-1949 (57060)
- 1950-1959 (27711)
- 1960-1969 (30196)
- 1970-1979 (39764)
- 1980-1989 (47655)
- 1990-1999 (28607)

De zoekterm 'natuurschoon'

- 1840-1849 (5)
- 1850-1859 (36)
- 1860-1869 (94)
- 1870-1879 (203)
- 1880-1889 (762)
- 1890-1899 (1203)
- 1900-1909 (2493)
- 1910-1919 (5669)
- 1920-1929 (18518)
- 1930-1939 (25730)
- 1940-1949 (8185)
- 1950-1959 (4038)
- 1960-1969 (3108)
- 1970-1979 (2216)
- 1980-1989 (1443)
- 1990-1999 (703)

De zoekterm 'natuurbescherming'

- 1900-1909 (2)
- 1910-1919 (159)
- 1920-1929 (1172)
- 1930-1939 (3469)
- 1940-1949 (2337)
- 1950-1959 (1169)
- 1960-1969 (1710)
- 1970-1979 (1985)
- 1980-1989 (1638)
- 1990-1999 (730)

De zoekterm 'landschap**'

- 1800-1809 (51)
- 1810-1819 (269)
- 1820-1829 (279)
- 1830-1839 (1160)
- 1840-1849 (1954)
- 1850-1859 (2303)
- 1860-1869 (2462)
- 1870-1879 (2154)
- 1880-1889 (5057)
- 1890-1899 (8772)
- 1900-1909 (14445)
- 1910-1919 (20177)
- 1920-1929 (40282)
- 1930-1939 (58750)
- 1940-1949 (33636)
- 1950-1959 (17029)
- 1960-1969 (20018)
- 1970-1979 (26504)
- 1980-1989 (29668)
- 1990-1999 (16272)

De zoekterm 'landschapsschoon'

- 1900-1909 (14)
- 1910-1919 (70)
- 1920-1929 (625)
- 1930-1939 (1681)
- 1940-1949 (1293)
- 1950-1959 (481)
- 1960-1969 (606)
- 1970-1979 (391)
- 1980-1989 (106)
- 1990-1999 (39)

De zoekterm 'landschapsbescherming'

- 1900-1909 (2)
- 1910-1919 (5)
- 1920-1929 (3)
- 1930-1939 (49)
- 1940-1949 (232)
- 1950-1959 (228)
- 1960-1969 (443)
- 1970-1979 (446)
- 1980-1989 (112)
- 1990-1999 (20)

De zoekterm 'landbouw'

- 1800-1809 (1124)
- 1810-1819 (1665)
- 1820-1829 (3077)
- 1830-1839 (5088)
- 1840-1849 (11311)
- 1850-1859 (16637)
- 1860-1869 (17312)
- 1870-1879 (18143)
- 1880-1889 (41509)
- 1890-1899 (63757)
- 1900-1909 (92104)
- 1910-1919 (206425)
- 1920-1929 (226875)
- 1930-1939 (258154)
- 1940-1949 (153227)
- 1950-1959 (52329)
- 1960-1969 (49822)
- 1970-1979 (41435)
- 1980-1989 (49619)
- 1990-1999 (20918)
-

De zoekterm 'kunstmest**'

- 1830-1839 (1)
- 1840-1849 (31)
- 1850-1859 (78)
- 1860-1869 (79)
- 1870-1879 (236)
- 1880-1889 (670)
- 1890-1899 (3958)
- 1900-1909 (8375)
- 1910-1919 (14434)
- 1920-1929 (15596)
- 1930-1939 (20224)
- 1940-1949 (16162)
- 1950-1959 (3620)
- 1960-1969 (4523)
- 1970-1979 (4364)
- 1980-1989 (3951)
- 1990-1999 (1903)

De zoekterm 'ontginning**'

- 1800-1809 (19)
- 1810-1819 (106)
- 1820-1829 (209)
- 1830-1839 (801)
- 1840-1849 (1566)
- 1850-1859 (2112)
- 1860-1869 (1774)
- 1870-1879 (1478)
- 1880-1889 (3331)
- 1890-1899 (6909)
- 1900-1909 (9395)
- 1910-1919 (15445)
- 1920-1929 (32477)
- 1930-1939 (30875)
- 1940-1949 (11109)
- 1950-1959 (4207)
- 1960-1969 (2483)
- 1970-1979 (1639)
- 1980-1989 (1381)
- 1990-1999 (434)

De zoekterm 'prikkeldraad**'

- 1880-1889 (4)
- 1890-1899 (132)
- 1900-1909 (1772)
- 1910-1919 (7306)
- 1920-1929 (6102)
- 1930-1939 (10966)
- 1940-1949 (7764)
- 1950-1959 (3261)
- 1960-1969 (4701)
- 1970-1979 (4164)
- 1980-1989 (4986)
- 1990-1999 (1350)

De zoekterm 'ruilverkaveling**'

- 1900-1909 (133)
- 1910-1919 (473)
- 1920-1929 (2789)
- 1930-1939 (4259)
- 1940-1949 (4365)
- 1950-1959 (3574)
- 1960-1969 (6915)
- 1970-1979 (4746)
- 1980-1989 (2402)
- 1990-1999 (915)

De zoekterm 'modern**'

- 1800-1809 (84)
- 1810-1819 (290)
- 1820-1829 (414)
- 1830-1839 (997)
- 1840-1849 (1509)
- 1850-1859 (1018)
- 1860-1869 (5536)
- 1870-1879 (9399)
- 1880-1889 (12535)
- 1890-1899 (23430)
- 1900-1909 (54344)
- 1910-1919 (101509)
- 1920-1929 (252068)
- 1930-1939 (331252)
- 1940-1949 (122522)
- 1950-1959 (103782)
- 1960-1969 (152204)
- 1970-1979 (97475)
- 1980-1989 (96815)
- 1990-1999 (44436)
-

De zoekterm 'cultuursteppe'

- 1920-1929 (3)
- 1930-1939 (38)
- 1940-1949 (42)
- 1950-1959 (39)
- 1960-1969 (19)
- 1970-1979 (23)
- 1980-1989 (9)
- 1990-1999 (1)

Bijlage 10. Landschapsbeleving Lonneker/Losser 1891-1954

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Boerengemeenschap (1891-1954)	Woeste gronden	1 positief , 0 neutraal, 1 negatief , totaal 2 bronnen	●
	Totaal voor verandering	1 positief (50%) , 0 neutraal, 1 negatief (50%) , totaal 2 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Kampen - en essenlandschap	2 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Boscultuur	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Woeste grond	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	4 positief (80%) , 0 neutraal (0%), 1 negatief (20%), gebaseerd op in totaal 5 bronnen	●

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Burgergemeenschap (1891-1954)	Landgoed	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Bos	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Boscultuur	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Infrastructuur	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal voor verandering	2 positief (50%) , 2 neutraal (50%) , 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 4 bronnen	●

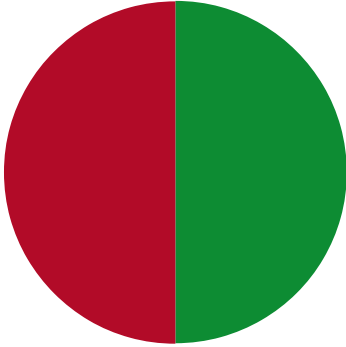
		Waardering na verandering	
	Woeste grond	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Boscultuur	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	2 positief (100%) , 0 neutraal (0%), 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 2 bronnen	●

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Buitenstaanders (1891-1954)	Landgoed	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Bos	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Boscultuur	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Totaal voor verandering	3 positief (75%) , 0 neutraal (0%), 1 negatief (25%), gebaseerd op in totaal 4 bronnen	●

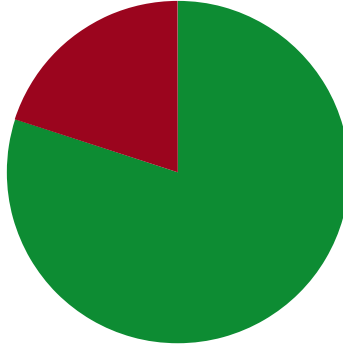
		Waardering na verandering	
	Woeste gronden	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Landgoed	1 positief, 2 neutraal , 0 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Boscultuur	3 positief , 3 neutraal , 1 negatief, totaal 7 bronnen	●
	Totaal na verandering	5 positief (45%) , 5 neutraal (45%) , 1 negatief (10%), gebaseerd op in totaal 11 bronnen	●

* De verzameling waardeoordelen over de verschillende landschapstypen, waar bovenstaande tabel op is gebaseerd, is opgenomen als bijlage 5. *Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1891-1954.*

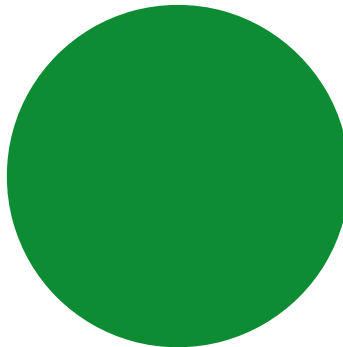
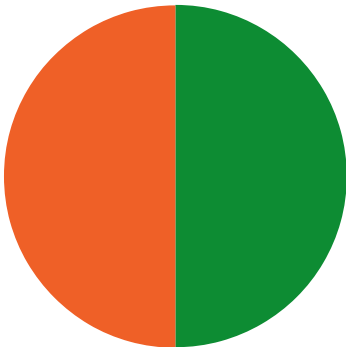
Voor verandering

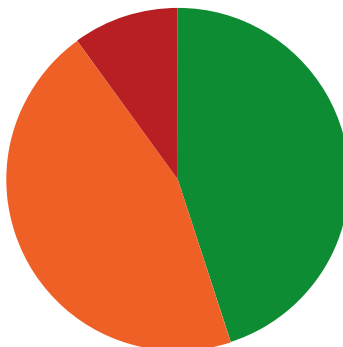
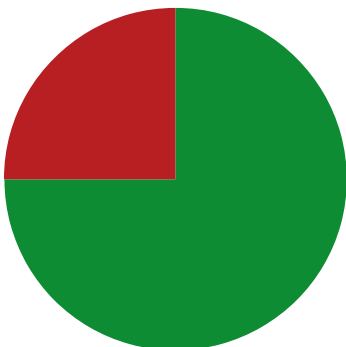
Na verandering

Boerengemeenschap

Burgergemeenschap

Buitenstaanders

Bijlage 11. Landschapsbeleving Vriezenveen 1891-1954

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Boerengemeenschap (1891-1954)	Woeste gronden	2 positief , 0 neutraal, 1 negatief , totaal 3 bronnen	●
	Veenontginningslandschap	0 positief, 0 neutraal, 2 negatief , totaal 2 bronnen	●
	Totaal voor verandering	2 positief (40%) , 0 neutraal, 3 negatief (60%) , totaal 2 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Woeste gronden	3 positief , 1 neutraal, 2 negatief , totaal 5 bronnen	●
	Veenontginningslandschap	2 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Totaal na verandering	5 positief (62,5%) , 1 neutraal (12,5%), 2 negatief (25%), gebaseerd op in totaal 5 bronnen	●

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Burgergemeenschap (1891-1954)	Woeste gronden	7 positief , 1 neutraal, 4 negatief, totaal 12 bronnen	●
	Veenontginningslandschap	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Dorp	3 positief , 1 neutraal, 0 negatief, totaal 4 bronnen	●
	Houtwallen	1 positief , 1 neutraal , 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Totaal voor verandering	12 positief (63%) , 3 neutraal (16%) , 4 negatief (21%), gebaseerd op in totaal 19 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Woeste gronden	3 positief, 4 neutraal , 2 negatief, totaal 7 bronnen	●
	Veenontginningslandschap	0 positief, 1 neutraal , 1 negatief , totaal 3 bronnen	●
	Dorp	0 positief, 2 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	3 positief (23%), 7 neutraal (54%) , 3 negatief (23%), gebaseerd op in totaal 13 bronnen	●

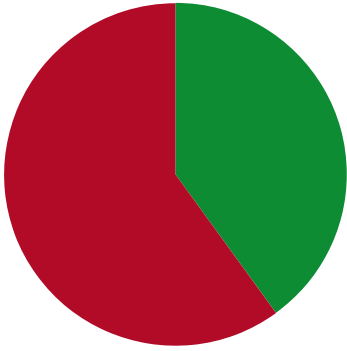
Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Buitenstaanders (1891-1954)	Woeste gronden	3 positief, 0 neutraal, 4 negatief , totaal 7 bronnen	●
	Veenontginningslandschap	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Beekdallandschap	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Dorp	2 positief , 1 neutraal, 0 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Totaal voor verandering	5 positief (38%), 1 neutraal (8%), 7 negatief (54%) , gebaseerd op in totaal 13 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Woeste gronden	7 positief , 0 neutraal, 6 negatief , totaal 13 bronnen	●
	Veenontginningslandschap	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Dorp	1 positief , 1 neutraal , 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Totaal na verandering	9 positief (56%) , 1 neutraal (6%), 6 negatief (38%), gebaseerd op in totaal 16 bronnen	●

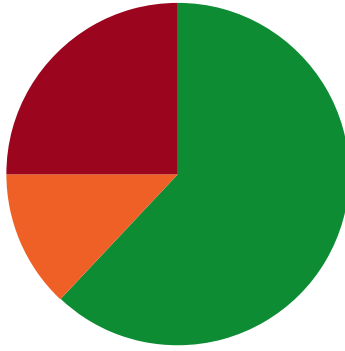
* De verzameling waardeoordelen over de verschillende landschapstypen, waar bovenstaande tabel op is gebaseerd, is opgenomen als bijlage 5. *Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1891-1954.*

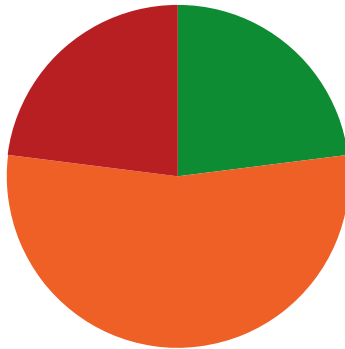
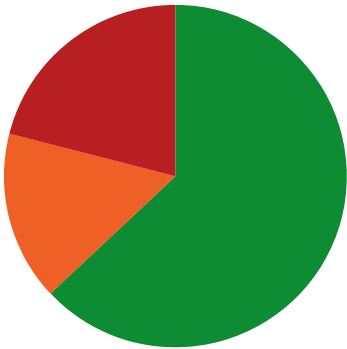
Voor verandering

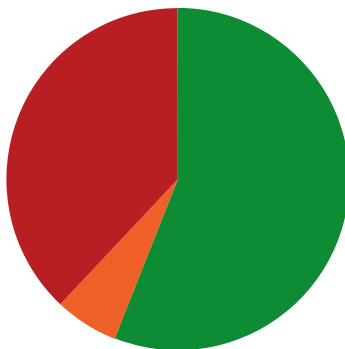
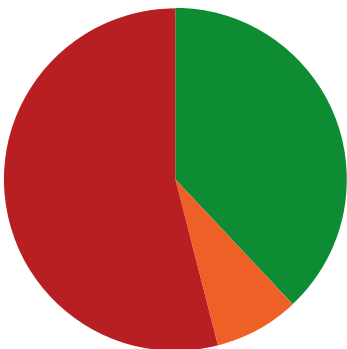
Na verandering

Boerengemeenschap

Burgergemeenschap

Buitenstaanders

Bijlage 12. Landschapsbeleving Lonneker/Losser 1955-1985

Perspectief	Landschapstype	Waardering plan verandering	
Boerengemeenschap (1955-1985)	Cultuurlandschap	0 positief, 0 neutraal, 7 negatief , totaal 7 bronnen	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 2 negatief , totaal 2 bronnen	●
	Totaal plan verandering	0 positief, 0 neutraal, 9 negatief (100%) , totaal 9 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief (100%) , totaal 1 bron	●

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Burgergemeenschap (1955-1985)	Bos	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal voor verandering	1 positief (100%) , 0 neutraal (0%), 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 1 bron	●

		Waardering plan verandering	
	Natuur	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Cultuurlandschap	0 positief, 0 neutraal, 2 negatief , totaal 2 bronnen	●
	Bos	0 positief, 0 neutraal, 2 negatief , totaal 2 bronnen	●
	Landgoed	0 positief, 0 neutraal, 3 negatief , totaal 3 bronnen	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 4 negatief , totaal 4 bronnen	●
	Totaal na verandering	0 positief, 0 neutraal, 12 negatief (100%) , totaal 12 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Bos	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal voor verandering	0 positief (0%), 1 neutraal (100%) , 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 1 bron	●

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Buitenstaanders (1955-1985)	Landgoed	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Bos	2 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Boscultuur	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal voor verandering	2 positief (50%) , 2 neutraal (50%) , 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 4 bronnen	●

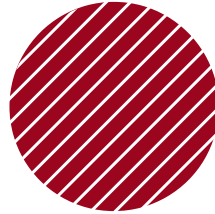
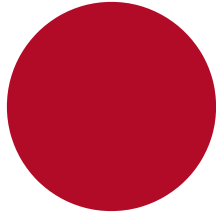
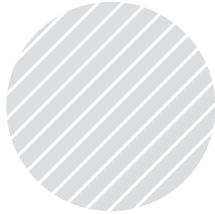
		Waardering plan verandering	
	Woeste gronden	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Boscultuur	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	0 positief (0%), 2 neutraal (100%) , 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 2 bronnen	●

* De verzameling waardeoordelen over de verschillende landschapstypen, waar bovenstaande tabel op is gebaseerd, is opgenomen als bijlage 7 *Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1955-1985*.

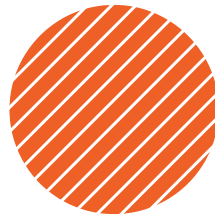
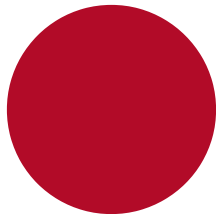
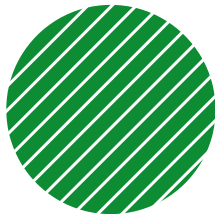
Voor verandering

Plan voor verandering

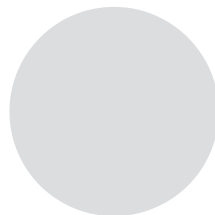
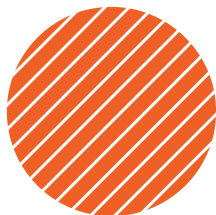
Na verandering

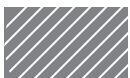
Boerengemeenschap

Burgergemeenschap

Buitenstaanders

* Te weinig bronnen beschikbaar

Bijlage 13. Landschapsbeleving Vriezenveen 1955-1985

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Boerengemeenschap (1955-1985)	Cultuurlandschap	1 positief, 1 neutraal, 3 negatief , totaal 5 bronnen	●
	Verveningslandschap	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Infrastructuur	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal plan verandering	2 positief (28%), 2 neutraal (28%), 3 negatief (44%) , totaal 7 bronnen	●

		Waardering plan verandering	
	Cultuurlandschap	6 positief , 3 neutraal, 8 negatief , totaal 17 bronnen	●
	Verveningslandschap	0 positief, 0 neutraal, 3 negatief , totaal 3 bronnen	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 3 negatief , totaal 3 bronnen	●
	Totaal na verandering	6 positief (26%), 3 neutraal (13%), 14 negatief (61%) , totaal 23 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Cultuurlandschap	7 positief , 6 neutraal, 3 negatief, totaal 16 bronnen	●
	Verveningslandschap	0 positief, 3 neutraal, 4 negatief , totaal 7 bronnen	●
	Houtopstanden	0 positief, 2 neutraal , 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Infrastructuur	0 positief, 1 neutraal , 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Boerderijen	2 positief, 3 neutraal , 0 negatief, totaal 5 bronnen	●
	Totaal na verandering	9 positief (29%), 15 neutraal (48%) , 7 negatief (23%), totaal 31 bronnen	●

Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Burgergemeenschap (1955-1985)	Natuur	5 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 5 bronnen	●
	Cultuurlandschap	4 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 4 bronnen	●
	Verveningslandschap	2 positief , 1 neutraal, 0 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Houtopstanden	2 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Totaal voor verandering	13 positief (93%) , 1 neutraal (7%), 0 negatief (0%), gebaseerd op in totaal 14 bronnen	●

		Waardering plan verandering	
	Natuur	0 positief, 1 neutraal, 3 negatief , totaal 4 bronnen	●
	Cultuurlandschap	1 positief, 7 neutraal , 4 negatief, totaal 12 bronnen	●
	Verveningslandschap	0 positief, 2 neutraal , 1 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Bos	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Houtopstanden	0 positief, 3 neutraal , 1 negatief, totaal 4 bronnen	●
	Infrastructuur	2 positief , 0 neutraal, 1 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Boerderijen	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	3 positief (11%), 13 neutraal (46%) , 12 negatief (43%), totaal 28 bronnen	●

		Waardering na verandering	
	Natuur	1 positief, 4 neutraal , 2 negatief, totaal 6 bronnen	●
	Cultuurlandschap	7 positief , 7 neutraal , 0 negatief, totaal 14 bronnen	●
	Verveningslandschap	0 positief, 2 neutraal , 0 negatief, totaal 2 bronnen	●
	Boerderijen	0 positief, 3 neutraal , 3 negatief , totaal 6 bronnen	●
	Totaal voor verandering	7 positief (25%), 16 neutraal (57%) , 5 negatief (18%), gebaseerd op in totaal 28 bronnen	●

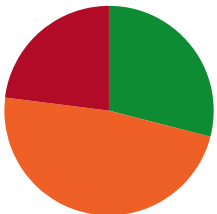
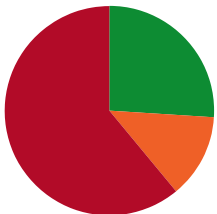
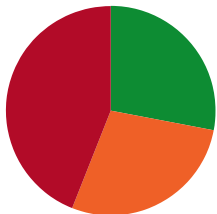
Perspectief	Landschapstype	Waardering voor verandering	
Buitenstaanders (1955-1985)	Cultuurlandschap	0 positief, 0 neutraal, 7 negatief , totaal 7 bronnen	●
	Verveningslandschap	0 positief, 0 neutraal, 3 negatief , totaal 3 bronnen	●
	Infrastructuur	0 positief, 0 neutraal, 1 negatief , totaal 1 bron	●
	Totaal plan verandering	0 positief (0%), 0 neutraal (0%), 11 negatief (100%) , totaal 11 bronnen	●
		Waardering plan verandering	
	Cultuurlandschap	8 positief , 4 neutraal, 0 negatief, totaal 12 bronnen	●
	Verveningslandschap	2 positief , 0 neutraal, 1 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Infrastructuur	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	11 positief (69%) , 4 neutraal (25%), 1 negatief (6%), totaal 16 bronnen	●
		Waardering na verandering	
	Natuur	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Cultuurlandschap	3 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 3 bronnen	●
	Boerderijen	1 positief , 0 neutraal, 0 negatief, totaal 1 bron	●
	Totaal na verandering	5 positief (100%) , 0 neutraal (0%), 0 negatief (0%), totaal 5 bronnen	●

* De verzameling waardeoordelen over de verschillende landschapstypen, waar bovenstaande tabel op is gebaseerd, is opgenomen als bijlage 7 *Landschapsbeleving en waardering uit contemporaine bronnen, 1955-1985*.

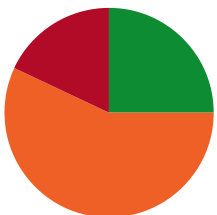
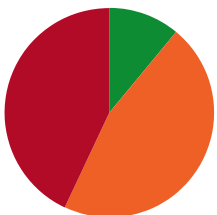
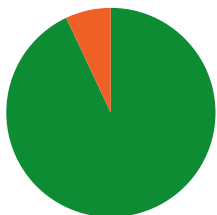
Voor verandering

Plan voor verandering

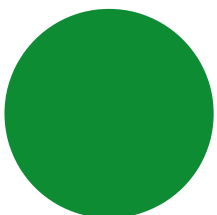
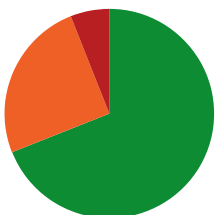
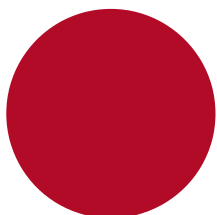
Na verandering

Boerengemeenschap

Burgergemeenschap

Buitenstaanders

Bijlage 14. Verandering in waardering van verschillende landschappelijke eenheden 1800-1985

LANDSCHAPSBELEVING EN TIJDGEEST

Periode	Periode markeverdelingen (h3)									
Tijd	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	
Periode	Periode markeverdelingen (h3)									
Verandering	Veranderingen worden nog nauwelijks beschreven									
Boerengemeenschap	Essen- en kampenlandschap, woeste gronden, veenontginningslandschap									
	Veen									
	-									
Burgergemeenschap	Essen- en kampenlandschap, landgoederen									
	-									
	Dorp en stad, hooi- en groenlanden									
Buitenstaanders	Essen- en kampenlandschap, landgoederen, stad									
	Bos									
	Woeste gronden, veen, veenontginningslandschap									

Periode grootschalige ontginningen heidegronden (H4)						Periode ruilverkavelingen en rationalisatie (H5)				
1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Periode grootschalige ontginningen heidegronden (H4)						Periode ruilverkavelingen en rationalisatie (h5)				
Voor verandering			Waardering (na) verandering/plan			Voor verandering		Planfase	(Na) verandering	
Essen- en kampenlandschap, woeste gronden			Essen- en kampenlandschap, woeste gronden, veenontginningslandschap, weilanden, infrastructuur			Verveninglandschap			Cultuurlandschap, boerderij	
Weilanden			Stad			Natuur, houtopstanden			Bos, beekdallandschap, bos, houtopstanden, infrastructuur	
Veenontginningslandschap, infrastructuur						Cultuurlandschap, infrastructuur		Natuur, cultuurlandschap, verveninglandschap, bos, houtopstanden, infrastructuur, boerderij	Natuur, verveninglandschap,	
Essen- en kampenlandschap, veenontginningslandschap, woeste gronden, landgoederen, beekdallandschap, houtopstanden, bos, dorp, infrastructuur			Landgoed, bos, boscultuur, kleine houtopstanden, infrastructuur, l			Natuur, cultuurlandschap, beekdallandschap, verveninglandschap, bos, landgoed, houtopstanden, infrastructuur, boerderij			Cultuurlandschap, landgoed, bos, infrastructuur	
Boscultuur, stad			Veenontginningslandschap, woeste gronden, dorp					Verveninglandschap, houtopstanden	Natuur, verveninglandschap, houtopstanden	
			Essen- en kampenlandschap, beekdallandschap, weilanden, kleine houtopstanden, stad					Natuur, cultuurlandschap, bos, infrastructuur, boerderij, landgoed	Beekdallandschap, boerderij	
Essen- en kampenlandschap, woeste gronden, weilanden, landgoederen, beekdallandschap, houtopstanden, bos, boscultuur, dorp			Veenontginningslandschap, weilanden, landgoed, bos, boscultuur, dorp			Natuur, beekdallandschap, bos, houtopstanden		verveningslandschap	Cultuurlandschap	
Stad			Stad, woeste gronden					Natuur, cultuurlandschap, landgoed	Beekdallandschap	
Infrastructuur, veenontginningslandschap			Essen- en kampenlandschap, beekdallandschap,			Cultuurlandschap, verveninglandschap, infrastructuur		Beekdallandschap, bos, houtopstanden, infrastructuur	Natuur, bos, houtopstanden	

